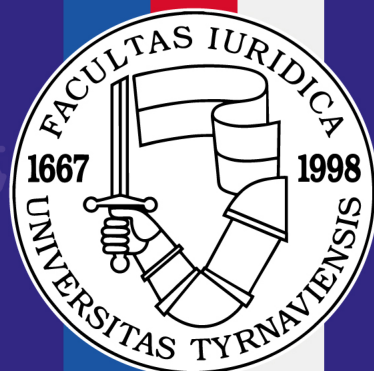

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

6. slovensko-české stretnutie doktorandov a postdoktorandov

Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch
31. mája – 1. júna 2018 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity
v Trnave

Adriana Švecová (ed.)

Trnava 2018

Vzor citácie: 6. slovensko-české stretnutie doktorandov a postdoktorandov. Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 31. mája – 1. júna 2018, Adriana Švecová (ed.), vyd. údaje: **Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2018, ISBN 978-80-568-0164-2**

© Adriana Švecová (ed.), 2018

© Katarína Bavlšíková, Jan Beránek, Tomáš Gábriš, Martin Gregor, Zuzana Illýová, Ingrid Lanczová, PhD., Alexandra Letková, Dominik Macek, Viktória Marková, Lenka Martincová, Monika Martišková, Monika Mezulianíková, Matej Mlkvý, Marek Novák, Martin Pelikán, Milan Šimandl, Veronika Steinová, Daniel Takács, Ladislav Vojáček.

ISBN 978-80-568-0164-2

Recenzenti:

prof. Dr. hab. Jozef Ciągwa

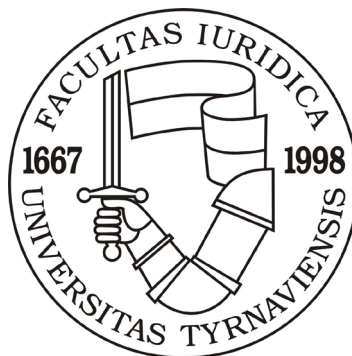
doc. JUDr. Vladimír Kindl

doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

prof. JUDr. Dr. h.c. Peter Mosný, CSc.

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, AttributionNonCommercial NoDerivatives. Dielo je možné opakovane používať za predpokladu uvedenia mien autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani z jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

Za jazykovú a odbornú úpravu príspevkov zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov.

O B S A H

Úvodné slovo editorky	5
Predhovor	7
<i>Katarína Bavlšíková</i>	
Zdeněk Peška – život a dielo	9
<i>Jan Beránek</i>	
Trestní řízení s bývalými říšskými protektory Konstantinem von Neurathem a Wilhelmem Frickem v rámci Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku	17
<i>Tomáš Gábriš</i>	
Americkí Slováci a Pittsburská dohoda	31
<i>Martin Gregor</i>	
Právny postih korupcie v období Rímskej republiky	47
<i>Zuzana Illýová – Daniel Takács</i>	
Význam Trianonskej mierovej zmluvy pre vznik medzivojnovej Československej republiky	65
<i>Ingrid Lanczová</i>	
Pohl'ad na eutanáziu v uhorskom a československom práve	75
<i>Alexandra Letková</i>	
Extrémizmus a historická pamäť národa	93
<i>Dominik Macek</i>	
„Tatíček Masaryk presidentující.“ Postavení a pravomoce prvního čs. prezidenta v diskusích a ústavách	109
<i>Viktória Marková</i>	
<i>Laesio enormissima</i> – pôvod a využitie právneho inštitútu v praxi	123

Lenka Martincová

Proces so Štefanom Polakovičom 133

Monika Martišková

Formalizmus pri výklade práva v súdnej praxi (náčrt formalizmu na báze prípadovej štúdie) 149

Monika Mezulianiková

Očista verejnej správy v letech 1945-1948 se zaměřením na trestnoprávní kauzu prof. JUDr. Zdeňka Neubauera 157

Matej Mlkvý

K vývoju pojmu vlastníckeho práva na Slovensku 169

Marek Novák

Vymezení širě oprávnění usufruktuáře v římském právu 185

Martin Pelikán

Vývoj právní úpravy pachtovní smlouvy na českém území 197

Milan Šimandl

Spojení pražských měst roku 1784 243

Veronika Steinová

Legislativní proces přijímání zákonníku práce č. 65/1965 Sb. 255

Úvodné slovo editorky

Prípravu a vydanie predkladaného e-zborníka podnietila hodnotná vedecká diskusia, ktorá sa rozvinula v dňoch 31. mája až 1. júna 2018 pri príležitosti konania medzinárodnej konferencie mladých právnych historikov a romanistov, ktorá periodicky nadväzuje na každoročne organizované podujatie stretávania sa za účelom kultivovaného vedeckého diskurzu zrelej, mladšej i najmladšej právnohistorickej, študentskej i vedeckej obce. Tento rok sa uvedené podujatie konalo na pôde Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave pod názvom *6. slovensko-české stretnutie doktorandov a postdoktorandov*.

Nie náhodou sa trnavská právnická fakulta a jej katedra dejín práva pod vedením prof. Dr. H. c. JUDr. Petra Mosného, CSc. podujala zorganizovať vyššie uvedenú konferenciu, aby si tak pripomenula, okrem iného, i vlastné okružle výročie obnovenia, resp. znovuzaloženia Právnickej fakulty TU v Trnave v roku 1998 a inštitucionálne aj vedecky tak nadviazala na svoju novovekú predchodkyňu starobylú právnickú fakultu jezuitskej Trnavskej univerzity, ktorá v našom starobylom slovenskom meste Trnava pôsobila v rokoch 1667 – 1777. Medzi zakladateľov súčasnej právnickej fakulty patril aj tohoto roku zosnulý nestor slovenskej romanistiky prof. Dr. h. c. JUDr. Peter Blaho, CSc., na ktorého sme si pri uvedenom podujatí s pietou spomenuli. Na konferencii (v druhý rokovací deň) vystúpili temer všetci slovenskí právni historici mladšej a strednej generácie, vrátane viacerých renomovaných českých právnych historikov, romanistov, ktorí v úvodnej panelovej diskusii pomerne výstižne pomenovali a glosovali stav, perspektívy a výzie odboru právnych dejín, a z tohto uhla pohľadu živá odborná rozprava odkryla príhodne pomenovaný stav a načrtla nové perspektívy odborov právnej histórie a romanistiky ako vedeckej i propedeutickej disciplíny, resp. jej zástoja v interdisciplinárnom a transdisciplinárnom výskume.

Väčšina autorov vydanej publikácie sa radí medzi ešte len študentov odboru právnej histórie alebo romanistiky v doktorandskom stupni štúdia, resp. práve skončených postdoktorandov, preto obsahové zameranie uvedeného zborníka vyjadruje šírku a hĺbku ich iste poctivej, niekoľkoročnej študijnej práce a predkladané príspevky sú jej prvými, viac či menej zdarnými plodmi. Ako editorka som úprimne rada, že sa všetci aktívne vystupujúci, mladí kolegovia a kolegyne rozhodli prispieť do uvedeného zborníka, ktorý reprezentuje názory slovenskej a českej právno-historickej a romanistickej vedy v rýchlo sa meniacich podmienkach doktorandského aj vysokoškolského právnického štúdia v Slovenskej a Českej republike.

Nech teda najširšie chápaná čitateľská obec príjme, prosím, v mene Právnickej fakulty v Trnave naše poďakovanie, že siaha po uvedenom publikačnom výstupe a pevne za trnavských organizátorov a hostiteľov veríme, že nájde pozitívne vnímaný čitateľský ohlas u nej.

Adriana Švecová
editorka

V Trnave 1. decembra 2018.

Predhovor

Vážené a milé kolegyně, vážení kolegové,

nejdříve bych chtěl poděkovat trnavským kolegyním a kolegům, že se ujali pořádání doktorandské a post-doktorandské konference pro rok 2018 a vydání tohoto sborníku příspěvků z ní. Pomohli tak udržet tradici těchto konferencí, kterou jsme kdysi na naší katedře založili v podobě katedrálních konferencí a kterou v jejím rozšířeném česko-slovenském formátu snad nepřeruší ani další léta, a tuto tradici dále rozvinuli.

Připomenutí tradice našich doktorandských konferencí a víra v její pokračování se do prvního odstavce mého krátkého úvodního textu nedostalo náhodou. Pozoruji totiž, že doktorandské studium v našich oborech na naší fakultě prochází jistou krizí (navíc doprovázenou i organizační změnou, spočívající v transformaci jednotlivých studijních oborů do samostatných studijních programů). Nechci bez větší znalosti generalizovat, ale předpokládám, že podobné je to asi i na dalších fakultách. V čem ona krize spočívá, zajisté mnozí z vás pociťují sami na sobě: nelze nevidět stále se zvyšující tenzi mezi hlavním posláním doktorského studia a reálnými možnostmi, které naše obory při naplňování jeho poslání absolventům nabízejí. Smyslem právnického doktorského studia je příprava na budoucí uplatnění ve vědeckém bádání a v samostatné tvůrčí činnosti v oblasti výzkumu. V našich oborech se ovšem cesta k takovému uplatnění otevírá prakticky jen působením na právněhistorických a romanistických katedrách právnických fakult – a tu jsou možnosti výrazně omezené. I když se právě teď na naší katedře blíží výrazná generační výměna, většinu našich úspěšných doktorandů z minulých a nejbližších následujících let perspektivu uplatnění na fakultě ani tak nabídnout nemůžeme. Souběžné nebo úspěšně završené studium jim sice může alespoň přinést jistou výhodu při hledání budoucího uplatnění, ale i ta je s ohledem na bezprostřední „nepraktičnost“ našich oborů limitovaná. To se logicky projevuje zmenšeným zájmem o tuto formu studia, případně v průběhu studia jistým opadnutím počátečního entuziasmu a zcela pochopitelným hledáním uplatnění v právnické praxi. I když v jiných oborech doktorského studia není rozpor mezi jeho smyslem a možnostmi, které lze úspěšným absolventům nabídnout, tak markantní, jistě jej pociťují také. Proto si myslím, že zraje doba k tomu, abychom na tento rozpor nějak reagovali.

Právě i s ohledem na tyto nepřilíš optimistické perspektivy si musíme vás, našich doktorandů, velmi vážít. Z toho, že jste si vybrali některý z našich oborů, lze totiž celkem spolehlivě dovodit váš skutečný zájem o něj. A dokládáte jej i tím, že výsledky své tvůrčí

činnosti prezentujete při podobných příležitostech, jako je konference, z níž vychází tento sborník.

Ještě jednou se musím vrátit k úvodnímu odstavci tohoto textu. Tentokrát ke konstatování, že letošní pořadatelé pomohli tradici doktorandských a postdoktorandských konferencí nejen udržet, ale že ji též rozvinuli. Jejich nápad doplnit vlastní doktorandskou část konference úvodní panelovou diskusí přítomných zástupců jednotlivých slovenských a českých fakult o vizích, trendech a budoucnosti právních dějin a romanistiky a významu a místu příbuzných disciplín obohatil vlastní jednání a věřím, že bude inspirovat i budoucí pořadatele k iniciování diskusí na podobná aktuální a pro zúčastněné doktorandy, post-doktorandy i graduované pedagogy zajímavá témata.

Ať si tento sborník najde spoustu čtenářů, pro něž budou jednotlivé příspěvky poučením a inspirací, a zejména ať jejich mladí autoři dostanou příležitost pokračovat v nakročené dráze romanistů a právních historiků.

Ladislav Vojáček.

V Brně 30. listopadu 2018.

Katarína Bavlíšková

Zdeněk Peška – život a dielo

Abstrakt: K popredným osobnostiam československej právnej vedy patril vďaka svojej vedeckej erudícii a spoločenskému rozhl'adu aj český právnik, profesor a dekan Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave Zdeněk Peška. Príspevok je venovaný najmä jeho dielam z oblasti ústavného práva, národnostnej problematiky, jeho pôsobeniu na Slovensku vo funkcii dekana Právnickej fakulty Univerzity Komenského a protikomunistickým aktivitám po roku 1948.

Kľúčové slová: právna veda, ústavne právo, národnostné menšiny.

1. Stručné *curriculum vitae*

Profesor Zdeněk Peška sa narodil 9. 5. 1900 v Prahe a zomrel vo veku 70 rokov 23. 10. 1970 v Prahe. Stredoškolské vzdelanie s maturitou získal na reálnom gymnáziu v Prahe v roku 1918 a v roku 1923 absolvoval vysokoškolské právnické štúdium na KU v Prahe ukončené titulom JUDr.¹ Následne rok pracoval v Zemskej správe politickej v Prahe. V rokoch 1926 – 1929 pôsobil ako súkromný docent na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej len PraF UK). V odbore ústavné právo habilitoval v roku 1929 takisto na PraF UK, kde ako mimoriadny profesor pôsobil v rokoch 1929 – 1934. Následne do roku 1938 pôsobil na PraF UK ako riadny profesor ústavného práva (všeobecné a československé ústavné právo). Svoje vysokoškolské vzdelanie si rozširoval aj v zahraničí. V rokoch 1924 - 1925 a 1927 - 1928 absolvoval štúdium vo Francúzsku a OSA, D.O.C. na Robert Brookings graduate school vo Washingtone. Po skončení druhej svetovej vojny bol menovaný riadnym profesorom aj na Právnickej fakulte KU v Prahe.²

Vo svojom vedeckom a akademickom pôsobení sa sústredil najmä na oblasť československého ústavného práva, ústavných systémov, otázky národnostných menšín, politickej filozofie a ústavného usporiadania USA.

¹ADAMOVÁ, K. *Život a dílo prof. JUDr. Zdeňka Pešky*. Brno : Masarykova univerzita, 1993, s. 3–4

²DOLAN, O.: *Prehľad profesorov Univerzity Komenského v rokoch 1919- 1966. Prehľad pracovísk Univerzity Komenského v rokoch 1919-1948*. Bratislava : Rektorát Univerzity Komenského v Bratislave, 1968, s. 70

2. Akademické pôsobenie

Na PraF UK vyučoval seminár ústavného práva. Na fakulte zastával aj funkciu dekana v akademickom roku 1936/1937 a funkciu prodekana v akademickom roku 1937/1938. V roku 1939 však na fakulte nastali nútené zmeny v organizácii a správe fakulty, pre ktoré „k 31. decembru 1938 boli daní k dispozícii ústrednej vláde v Prahe profesori — V. Bušek, C. Cechrák, R. Horná, Z. Peška, R. Rauscher a B. Tomsa s odôvodnením, že nemali kladný pomer k slovenským záležitostiam a hatili vývoj slovenskej národnej kultúry.“³ Po odchode z Bratislavy krátko pôsobil na Masarykovej univerzite v Brne, avšak len formálne, pretože nezapadal do koncepcie brnenskej normatívnej školy, najmä pre svoj spôsob výkladu ústavného práva. Následne pôsobil na českej technike v Prahe.⁴

Na UK v Bratislave bol členom skúšobnej komisie pre štátne skúšky historicko-právne a štátovedecké PraF UK, členom stavebnej komisie UK (1936) a hospodárskej komisie UK (1938) a rovnako aj členom skúšobnej komisie pre odbornú štátnu skúšku hospodársko-politickú Vysokej školy obchodnej v Prahe.⁵

3. Členstvo v spolkoch a organizáciách

Pre Peškove vedecké, pedagogické a akademické pôsobenie je príznačné členstvo v mnohých vedeckých spoločnostiach a odborných komisiách. Zastával post člena *Učenej spoločnosti Šafárikovej*, *Spoločnosti pre štúdium národnostných otázok*, *Société de legislation comparée* v Paríži, *Institut international pour l'histoire du droit constitutionnel*, *American Political Science association*, korešp. člena *Institut des sciences administratives* v Bukurešti. Nemožno opomenúť ani jeho politickú angažovanosť. Bol členom Československej sociálne demokratickej strany dělnické, v ktorej viedol Sdružení sociálně demokratických právníků. S jeho odchodom z Bratislavy v roku 1939 súvisí aj jeho aktívne zapojenie sa do činnosti odbojovej organizácie Politické ústředí, v ktorom sa stal členom jeho právnej komisie.⁶

³ VIETOR, M.: Právnická fakulta za Slovenského štátu (1938 – 1945). *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského. Vydané z príležitosti 50. výročia založenia Univerzity Komenského*. Bratislava, 1969, s. 225

⁴ ADAMOVIČ, K. *Život a dílo prof. JUDr. Zdeňka Pešky*. Brno : Masarykova univerzita, 1993, s. 3–4

⁵ DOLAN, O.: *Prehľad profesorov Univerzity Komenského v rokoch 1919- 1966. Prehľad pracovísk Univerzity Komenského v rokoch 1919-1948*. Bratislava : Rektorát Univerzity Komenského v Bratislave, 1968, s. 70

⁶ KOURA, P. – SOMMER, V.: „Ve vládě s komunisty nebudeme mít žádný vliv“. Deníkové záznamy profesora Zdeňka Pešky z let 1945–1948. In *Paměť a dějiny*, 2008, roč. II, čís. 1, s. 132.

4. Vedecká činnosť v oblasti národnostnej problematiky

Profesor Peška sa okrem oblasti ústavného práva venoval aj národnostnej otázke. Z dôvodu obmedzeného rozsahu nebudeme v príspevku rozoberať všetky jeho na národnostné menšiny zamerané diela, ale poukážeme na jeho nosné myšlienky, ktoré v nich nachádzame a sú pre všetky typické. Často porovnával menšinové práva v ČSR s inými krajinami, čo vidíme aj v jeho diele *Kulturní samospráva národních menšin*. Vytýkal československej právnej úprave skutočnosť, že v ČSR na rozdiel od Estónska chýbal ústredný orgán pre riešenie otázok kultúrnej autonómie menšín a neexistenciu centrálnej evidencie príslušníkov národnostných menšín. Kritizoval aj spôsob určovania príslušnosti k tej ktorej menšine, ktorá bola určovaná podľa prakticky náhodných znakov. Avšak sám Peška si uvedomoval, že nie je možné objektívne porovnávať situáciu v národnostnej problematike v rôznych krajinách navzájom.⁷

Najväčšiu možnosť samosprávy menšín videl v školstve, aj keď jazyk menšín sa používal len na ľudových obecných školách a meštianskych školách, nie však na školách vysokých. Podrobnejšie sa venoval aj výkladu jazykového zákona z roku 1920. V ňom poukazoval na viaceré sporné oblasti jeho uplatňovania:

- jazykové právo je právom na zachovanie určitej formy nie obsahu rozhodnutia orgánu verejnej správy (o obsah išlo prvotne len v niektorých prípadoch);
- jazykové spory by mali mať podľa neho konkrétnu povahu a mali by byť spojené s konkrétnymi vecami;
- cudzincom prináležia občianske práva a povinnosti, ak sa výslovne nevyžaduje štátne občianstvo;
- za nedostatok zákona považoval aj to, že sa nezaoberal možnosťou užívania iného jazyka ako štátneho v oblasti samosprávy;
- výsadné a prioritné postavenie štátneho jazyka v župách – len členovia zastupiteľstiev mohli svoje názory prezentovať v jazyku národnostnej menšiny, avšak len pod podmienkou, že sa vec vzťahovala na oblasť súdnych okresov s kvalifikovanou národnostnou menšinou. Analogicky sa tento postup vzťahoval aj na zemské zastupiteľstvá a zemské výbory.⁸

Spolu s ďalšími osobnosťami ako napríklad A. Pražák a V. Chaloupecký sa Zdeněk Peška svojimi dielami a publikačnou činnosťou zaslúžil o šírenie teórie o jednotnom

⁷ PEŠKA, Z.: *Kulturní samospráva národních menšin*. Praha : Orbis, 1933, s. 62 - 71

⁸ Bližšie o jazykovom práve a výklade jazykového zákona pozri diela Zdeňka Peška – *Dvě studie k československému jazykovému právu a Nutnost novelisovat jazykové předpisy*.

československom národe, keďže vedome zaznávali existenciu slovenského národa, jeho históriu a jazyk, a tým vedecky zdôvodňovali ideológiu čechoslovakizmu.⁹

5. Väzenie a politický proces

Peškova politická angažovanosť v priebehu jeho života mu prinášala veľa nepríjemností, a to vrátane trestného stíhania a väzenia. Po vzniku samostatného Slovenského štátu sa ihneď zapojil do odbojového hnutia s pomocou historika a archivára Vladimíra Klecandy a stal sa členom právnej komisie Politického ústredí. Táto komisia vytvorila návrh, ako by sa mala po skončení vojny z právneho hľadiska obnoviť Československá republika a jej ústavné orgány. Tento elaborát niesol profesor Peška 14. decembra 1939 do bytu k V. Klecandovi, avšak v tom čase už bol sledovaný gestapom. Bol zatknutý a len samotný obsah jeho aktovky ho usvedčoval z velezrady voči Veľkonemeckej ríši. Následne bol nemeckým ľudovým súdom odsúdený na pätnásť rokov a svoj trest si odpykával počas vojny v nacistických väzniciach. Po prepustení z väzenia sa opäť politicky angažoval a na jeseň 1945 bol zvolený za poslanca Dočasného národného zhromaždenia, kde sa zameriaval na ústavné záležitosti. Avšak pre svoju publikačnú činnosť, demokraticky zamerané aktivity a výstupy v Národnom fronte sa stal nepohodlným aj pre komunistov. Vďaka súhre týchto okolností sa v máji v roku 1946 nedostal do Ústavodarného národného zhromaždenia. Aj po tomto nepriaznivom vývoji však pracoval na novej ústave – zasadzoval sa okrem iného o prizvanie ústavných expertov k poslaneckému rokovaniu, čo narazilo na odpor zo strany komunistov. Rastúcemu vplyvu KSČ sa Peška snažil čeliť aj v iných prípadoch, tiež však neúspešne.¹⁰

V máji 1948 sa Zdeněk Peška zúčastnil oslavy 70. narodenín prezidentovho staršieho brata a sociálnodemokratického funkcionára Vojtu Beneša. Pri diskusiách o vtedajšej politickej situácii sa tu medzi sociálnymi demokratmi, ktorí nesúhlasili s pripravovaným zlúčením s komunistami, zrodila myšlienka spolupráce a pravidelných schôdzok. Spoločne ustanovili Ústredný výbor nezávislej sociálnej demokracie, ktorého členom sa stal aj Zdeněk Peška, ktorý začal pracovať na ideovom programe skupiny. Program bol schválený na prelome augusta a septembra 1948 a okrem iného požadoval, aby boli zrušené nielen akčné výbory, ale aj všetko zákonodarstvo prijaté po 25. februári a aby boli vypísané nové slobodné voľby. Skupina vydala tiež niekoľko ilegálnych letákov.

⁹ BARTL, J.: K pomenovaniu Univerzity Komenského. In *Verbum historiae*, Bratislava, 2014, č. 1, s. 64.

¹⁰ KOURA, P. – SOMMER, V.: „Ve vládě s komunisty nebudeme míti žádný vliv“. *Deníkové záznamy profesora Zdeňka Pešky z let 1945–1948*, s. 131–133.

V septembri 1948 sa potom Zdeněk Peška a Vojta Beneš zišli na fare Vinoř so zástupcami národných socialistov (Milada Horáková a Josef Nestával) a ľudovcov (Vojtěch Janděčka). Peška tu spoločne s Horákovou navrhoval vytvoriť zastrešujúci orgán, ktorý by združoval zastúpené politické zoskupenia. Ostatní účastníci tento návrh odmietli, rovnako ako ďalší Peškov návrh na vydanie spoločnej programovej deklarácie. V októbri a novembri boli členovia Ústredného výboru nezávislej sociálnej demokracie zatknutí, s výnimkou Vojtu Beneša, ktorému sa podarilo utiecť. Zdeněk Peška bol zatknutý 18. novembra 1948.¹¹

Štátna bezpečnosť chcela z tejto skupiny vytvoriť politický proces, pracovne pomenovaný "*Peška a spol.*" Nakoniec ale dvaja najdôležitejší obžalovaní Zdeněk Peška a Vojtech Dunder boli zaradení do procesu s dr. Miladou Horákovou. Rozsudok v procese pre Zdeňka Pešku bol nasledovný:

- podľa § 113 zák. č. 319/48 Sb. odsúdený k trestu žalára po dobu 25 rokov, zostreňm polročne jedným tvrdým lôžkom;
- podľa § 47 zák. č. 231/48 Sb. popri treste na slobode mu bol uložený peňažný trest vo výške 60000 Kčs;
- podľa § 48 zák. č. 231/48 Sb. bol odsúdený ku konfiškácii majetku;
- podľa § 52 zák. č. 231/48 Sb. bol odsúdený k strate čestných práv občianskych;
- podľa § 389 Trestného poriadku boli všetci obžalovaní povinní nahradiť rukou spoločnou a nerozdielnou náklady na trestné konanie a každý potom ešte zvlášť náklady výkonu svojho trestu.¹²

Trest si odpykával vo väzniciach v Ostrave, na Mírově a v Leopoldove, prepustený bol až na amnestiu 10. mája 1960. Po prepustení sa pokúšal o návrat na akademickú pôdu, čo mu režim neumožnil. Následne pracoval v pražskej Univerzitnej knižnici, kde sa staral o kartotékové lístky a sporadicky publikoval odborné články zamerané na ústavné systémy iných krajín. K jeho len čiastočnej rehabilitácii došlo v roku 1968, k plnej až po roku 1989.¹³

Záver

Zdeněk Peška patril vďaka svojej bohatej vedeckej erudícii a spoločenskému rozhl'adu k popredným osobnostiam československej právnej vedy a demokratickej politiky.

¹¹ KAPLAN, K.: *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“* Praha : ÚSD, 1995, s. 94-95

¹² Rozsudok Horáková a spol. [online]. [cit. 31.08.2018.] Dostupné na internete: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/PraF/Pracoviska/Katedry/KPDPK/Materialy/Horakova_a_spol._ROZSUDO_K_vyber.pdf

¹³ ADAMOVÁ, K.: *Život a dílo prof. JUDr. Zdeňka Pešky*, s. 3-4.

Humanistický svetonázor profesora právnych vied formoval predovšetkým masarykovský étos a sociálno-demokratické princípy. Svoje vedecké a akademické pôsobenie zameral najmä na oblasť československého ústavného práva, ústavných systémov, otázky národnostných menšín, politickej filozofie a ústavného usporiadania USA. Pre jeho publikačnú činnosť je príznačné zasadzovanie sa za ideu čechoslovakizmu. V rámci svojho politického angažovania sa , a dokonca aj pod hrozbou trestného stíhania, staval svoje aktivity na demokratických princípoch.

Summary

Zdeněk Peška – life and work

To the leading personalities of Czechoslovak legal science belonged the Czech lawyer, professor and dean of the Faculty of Law of the Comenius University in Bratislava, Zdeněk Peška, thanks to his scientific erudition and social view. The contribution is devoted mainly to his work in the field of constitutional law, national problematic, his work in Slovakia as a Dean of the Faculty of Law of the Comenius University and anti-Communist activities after 1948.

Výberová bibliografia Zdeňka Pešku

K problému trestní odpovědnosti hlavy státu v Československu. In *Moderní stát*, VIII., č. 10

K reformně jednacích řádů Národního shromáždění. In *Moderní stát*, VIII., č. 6 - 7

Společnost národů a rovnováha moci. In *Naše doba*, roč. 43, č. 1, 2.

Mezinárodní konflikty a články X . a X I . smlouvy o Společnosti národů. In *Zahranční politika*, roč. XIV., č. 9 - 10.

Je třeba prodloužit zákon o rozpouštění politických stran? In *Nová svoboda*, roč. XIII., č. 10.

Zmocňovací zákon č. 109/1934 a ústava. In *Právní Obzor*. 1936, roč. XIX., číslo 1- 3., s. 33-35

Ke vztahu slovenského živnostenského zákona ke všeobecném u zákonu o služebních poměrech č. 244/1922. In *Právní Obzor*. 1936, roč. XIX., č. 8., s. 224-253

Československá ústava a zákony s ní souvislé. sv. I., II. Praha: Československý kompas, 1933, 1976 s.

Sociální demokracie a ústava. Ústavně politická studie, kterou u příležitosti patnáctiletí ústavy vydala ústavně právní komise při výkonném výboru čsl. sociálně demokratické strany dělnické, Praha, 1935. Redakcí Dr. Zdeňka Peška a Dr. Františka Krause.

International Protection of Minorities and the Czechoslovak Constitution. In *World Peace and Czechoslovakia, 1919-1934*. London, 1936, s. 54-64

Socialisté a mezinárodní politika. Praha : Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, 1936, 51 s.

Sociální práce českého studentstva. Praha: Čas, 1921, 27 s.

- O dvoukomorové soustavě. Zároveň příspěvek ke studiu demokratisace moderních ústav. Bratislava: nákladem Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, 1926, 223 s.
- Československý volební soud. Praha: Nákladem vydavatelství „Parlamentu“, 1927, 56 s.
- Přímé zákonodárství. K novějšímu ústavnímu vývoji USA. Bratislava: nákladem Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, 1929, 197 s.
- Z dějin politické filozofie: psáno na základě konaných přednášek Ústředního Osvětového sboru hlavního města Prahy v roce 1927. Praha: Elzevir B. Moser, 1929, 32 s.
- Nástin přednášek z oboru ústavního práva. Základy všeobecné státovědy. Část první. Pojem stát. Bratislava: Spolok čs. posluchačův práv Právník, 1930.
- Národnostní menšiny a Československo. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského; V Praze: V komisi Frant. Řivnáče, 1932, 233 s.
- Kulturní samospráva národních menšin. Praha: Orbis, 1933, 80 s.
- Podkarpatská Rus. In: HÁCHA, Emil. Slovník veřejného práva československého. Sv. III P-Ř Brno: Polygrafia, 1934.
- Nové zřízení Podkarpatské Rusi. V Praze: Nakladatel "Orbis", 1938, 58 s., Národnostní otázky, Sv. 13.
- Dvě studie k československému jazykovému právu. In Právní obzor, 1932, 15 (1), s. 41-47
- Meziparlamentární unie o menšinové otázce. In Margine usnesení volebního soudu ve věci Perglerové. 1931
- Jazyková otázka a kandidátní listiny. In Právník, LXV .
- Studie o čsl. jazykovém právu. In Právník, LXV.
- Ztráta mandátu výrokem volebního soudu. In Právní Obzor, 1927, X (1), s. 49-80.
- Parlamentarismus a německá hospodářská rada. In Naše Doba, XXXIV.
- Decentralisace britské říše. In Naše Doba, XXXIV.
- Nutnost novelisovati jazykové předpisy. In Naše Doba, XXXVI.
- Odmítnutí v jazykových sporech. In Právní Obzor, 1929, XII (1), s. 190-193
- Mezinárodní postavení svobodného města Gdaňska. Praha: Orbis, 1929, 12 s.
- Histrický vývoj mezinárodní menšinové ochrany před světovou válkou. In Zahraniční Politika, 1929.
- Ústava Podkarpatské Rusi: K desetiletí připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice. Bratislava: časopis učené společnosti Šafaříkovy. Bratislava, Učená společnost Šafaříkova, 1929, roč. III, č. 2.
- Otázka národnostních menšin na pařížské mírové konferenci. In Zahraniční Politika, 1930.
- Nedotknutelnost členů Národního shromáždění v judikatuře Nejv. soudu. In Právník, LXIX .
- O volebním soudu. In Naše věda, 1930.
- Národnostní samospráva v Estonsku . In Národnostní Obzor, I.
- Příspěvek k ústavním dějinám Podk. Rusi (spolu s prof. Markovem). Bratislava: časopis učené společnosti Šafaříkovy. Bratislava, Učená společnost Šafaříkova, 1930, IV.

- A pres dix années. La constitution Tchécoslov. 1920 - 1930. In Revue de droit public et de la science politique, 1930.
- Le statut de la Russie Subcarpathique. In Bulletin de droit tchécoslovaque, 1930.
- Dvě osnovy o kulturní autonomii. In Národnostní Obzor, I.
- Novější tendence při úpravě státního občanství. In Právník, 1931.
- O vlivu manželství na státní příslušnost. (Pocta k 60. narozeninám dr. Háchy). 1932
- Za demokratický právní řád. Praha: Československá sociální demokracie. Propagační oddělení, 1946, 33 s.
- Jakou republiku? [Úvahy o naší nové ústavě]. Praha: Rudolf Rejman, 1946, 59 s.
- Dokumenty k ústavním dějinám československým 1938–1946. Praha: Všehrad, 1947, 240 s.
- Haagská ujednání a československá osnova zákona o státním občanství . Praha: nákladem vlastním, 1939, s. 221-226.
- Národnostní otázky. Praha: Orbis, 1938, 58 s.
- O unifikaci v oboru práva spolčovacího a shromažďovacího. Bratislava: Právnícká jednota, 1937, 10 s.
- Parlamentarismus a německá hospodářská rada. In Naše Doba, 1926, roč. XXXIV., čís. 4, s. 7-8.

Jan Beránek

Trestní řízení s bývalými říšskými protektory Konstantinem von Neurathem a Wilhelmem Frickem v rámci Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku¹

Abstrakt: Příspěvek se zabývá působením bývalých říšských protektorů Protektorátu Čechy a Morava Konstantina von Neurath a Wilhelma Fricka na území Protektorátu a zároveň zkoumá význam tohoto působení pro rozhodovací činnost Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku. V článku jsou porovnávány počátky kariéry obou protektorů, jejich působení v Protektorátu a v neposlední řadě i jejich chování a reakce během Norimberského procesu. Cílem tohoto článku je vystihnout podobnosti a rozdíly mezi obdobími vlády von Neuratha a Fricka v Protektorátu.

Klíčová slova: Protektorát Čechy a Morava; Wilhelm Frick; Konstantin von Neurath; Říšský protektor; Norimberský proces.

Úvodem

V rámci řízení ve věci USA et al. vs. Hermann Wilhelm Göring et al. před Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku stanulo na lavici obžalovaných celkem dvacet jedna čelních představitelů nacistického režimu.² Mezi obžalovanými byli i oba bývalí Říšští protektoři Protektorátu Čechy a Morava Konstantin von Neurath (ve funkci de iure mezi lety 1939 - 1943) a Wilhelm Frick (ve funkci v letech 1943 - 1945). Hlavním cílem tohoto příspěvku je porovnat působení těchto mužů ve funkci Říšského protektora, určit, jestli toto působení bylo základním bodem obžaloby nebo pouhou vedlejší okolností, kterou žalobci v rámci obžaloby neakcentovali. Příspěvek se rovněž snaží analyzovat činnost Tribunálu a průběh dokazování v těch částech procesu, které bezprostředně souvisely s činností výše zmíněných obžalovaných ve funkci říšského protektora. V neposlední řadě jsou zkoumány projevy těchto obžalovaných před vězeňskými psychology a kaplany ve snaze nastínit některé osobnostní rysy bývalých Říšských protektorů.

---

¹ Tento příspěvek vznikl jako výstup studentského vědeckého projektu na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze SVV č. 260 358 *Kritická analýza pramenů práva se zřetelem na problémy jejich interpretace a retroaktivitu*.

² Samotná obžaloba obsahovala celkem čtyřicet jmen, avšak Hitlerův osobní tajemník a vedoucí hlavní kanceláře NSDAP Martin Bormann byl souzen v nepřítomnosti, vedoucí Německé pracovní fronty Robert Ley spáchal sebevraždu ještě před zahájením procesu a bývalý ředitel zbrojařského koncernu Krupp Gustav Krupp von Bohlen und Halbach byl shledán nezpůsobilým z důvodu špatného fyzického stavu a pokročilé demence. Reálně tak na lavici obžalovaných usedlo pouze dvacet jedna obžalovaných.

1. Vztah obviněných k nacismu a jejich předválečná kariéra

Již samotný vztah obou obžalovaných k nacistické ideologii byl značně odlišný. Wilhelm Frick patřil k Hitlerovým nejvěrnějším přívržencům již od dob Hitlerova působení v Mnichově. Vystudovaný právník Frick byl v době Hitlerova působení v Mnichově zaměstnán jako důstojník bavorské policie, díky čemuž mu byla přidělena klíčová pozice během tzv. "Pivního puče" (Frick po začátku puče působil jako špěh uvnitř policie, který měl sledovat její činnost a zároveň z titulu své funkce bránil tomu, aby zemská policie proti pučistům bezprostředně zakročila.³ Pivní puč však pro Hitlera a jeho podporovatele skončil nezdarem a Frick byl za svou účast na puči odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody na patnáct měsíců. Zároveň však byl Frick v roce 1924 jako jeden z prvních členů NSDAP zvolen poslancem Říšského sněmu.⁴

Frickova politická hvězda stoupala i v následujících letech. Po zemských volbách v Durynsku v roce 1929, ve kterých se NSDAP umístila na třetím místě, následkem čehož byla přizvána do koaliční vlády, byl v lednu 1930 Frick jmenován zemským ministrem vnitra a školství a stal se prvním nacistou, který kdy zastával ministerskou funkci alespoň na zemské úrovni.⁵ Ze své pozice zemského ministra Frick pomáhal šíření nacismu v Durynsku - nechal propustit zaměstnance ministerstva, kteří nesouhlasili s nacistickou ideologií, vyšší policejní funkce obsadil loajálními členy NSDAP, zavedl nové modlitby ve školách, které akcentovaly úlohu národa a otčiny, která byla po První světové válce zrazena a podvedena, a výrazně cenzuroval kulturu (zakázal hraní dle jeho slov "negerského jazzu" v klubech a v pivnicích, z galerií a výstavních síní nechal odstranit díla Oskara Kokoschky, Vasilije Kandinského a dalších modernistů a ze školních osnov nechal vyškrtnout Remarqueův román *Na západní frontě klid*).⁶

Pominout nelze ani to, že právě díky Frickovi získal Adolf Hitler v roce 1932 německé občanství. Frick se nejprve neúspěšně snažil Hitlera, který se vzdal rakouského občanství v roce 1925 a od té doby byl veden jako osoba bez státní příslušnosti, jmenovat důstojníkem durynské policie, což by dle tehdejší legislativy Hitlerovi, jako představiteli německé výkonné

³ GORDON, H. J.: *Hitler and the Beer Hall Putsch*. Princeton : Princeton University Press, 1972, s. 303-304.

⁴ WISTRICH, R. S.: *Who's Who in Nazi Germany*. New York : Routledge, 2002, s. 65.

⁵ FULDA, B.: *Press and Politics in the Weimar Republic*. Oxford : Oxford University Press, 2009, s. 151-152.

⁶ LAMBERTI, M.: *The Politics of Education: Teachers and School Reform in Weimar Germany*. New York : Berghahn Books, 2002, s. 206; DAVIDSON, E.: *The Trial of the Germans: Account of the Twenty-two Defendants Before the International Military Tribunal at Nuremberg*. Columbia: University of Missouri Press, 1997, s. 265.

moci, automaticky garantovalo státní občanství.⁷ Tento pokus nevyšel, avšak později byl za pomoci stejné taktiky ve spolupráci s Frickem a Dietrichem Klaggesem, nacistickým politikem, který zastával funkci zemského ministra vnitra a školství v Brunšvicku, Hitler jmenován vládním radou Brunšvicka, díky čemuž získal německé občanství a mohl kandidovat na německého prezidenta.⁸ Za svou oddanost nacistickému hnutí a Hitlerovi byl Frick po nacistickém převzetí moci v roce 1933 dosazen do funkce říšského ministra vnitra, kde setrval až do roku 1943.

Dá se tedy konstatovat, že Wilhelm Frick byl prototypem zapáleného nacisty, který s Hitlerem spolupracoval již na počátku jeho kariéry. V případě Konstantina von Neuratha však byla situace jiná. Von Neurath zasvětil celý svůj život diplomacii, ve které působil již před začátkem První světové války (mezi léty 1903 až 1908 působil na německém konzulátu v Londýně).⁹ Během války pak von Neurath sloužil v německém diplomatickém sboru a po vzniku Výmarské republiky pak krátce působil při německé diplomatické misi v Dánsku a následně byl jmenován německým velvyslancem ve fašistické Itálii (tento post zastával mezi lety 1922-1930) a posléze velvyslancem ve Velké Británii (1930-1932).¹⁰

Von Neurathovy diplomatické zkušenosti vedly v roce 1932 k tomu, že mu bylo nabídnuto křeslo ministra zahraničních věcí ve vznikající spolkové vládě Franze von Papena. Von Papenova vláda vzniklá díky zákulisním machinacím Kurta von Schleichera (který v této vládě zastával post ministra obrany) byla silně nepopulární (brzy se po celém Německu ujala posměšná přezdívka "*vláda baronů*" narážející na to, že její členové takřka bez výjimky pocházeli z tradičních pruských aristokratických rodin) a neměla prakticky žádnou legitimitu.¹¹ Z výše uvedených důvodů a také díky stále se zvětšujícím ambicím NSDAP (Hitlerovi byla nabídnuta ve von Papenově vládě funkce vicekancléře, Hitler odmítl s tím, že jako vítěz voleb přijme pouze funkci kancléře) nedostala von Papenova vláda důvěru říšského sněmu, což vedlo v listopadu 1932 k novým volbám, po kterých byla ustanovena nová vláda v čele s Kurtem von Schleicherem, která však rovněž nezískala důvěru.¹² Po těchto vládách nastoupila s von

⁷ OFFICE OF UNITED STATES CHIEF OF COUNSEL FOR PROSECUTION OF AXIS CRIMINALITY: *Nazi Conspiracy and Aggression. Volume II.* Washington : United States Government Printing Office, 1946, s. 655-656.

⁸ OFFICE OF UNITED STATES CHIEF OF COUNSEL FOR PROSECUTION OF AXIS CRIMINALITY: *Nazi Conspiracy and Aggression. Volume II,* s. 655-656.

⁹ YOUNG, W.: *German Diplomatic Relations 1871-1945: The Wilhelmstrasse and the Formulation of Foreign Policy.* New York : iUniverse, Inc., 2006, s. 177.

¹⁰ YOUNG, W.: *German Diplomatic Relations 1871-1945: The Wilhelmstrasse and the Formulation of Foreign Policy,* s. 177.

¹¹ DAVIDSON, E.: *The Making of Adolf Hitler: The Birth and Rise of Nazism.* Columbia: University of Missouri Press, 1997, s. 325-328.

¹² KITSON, A.: *Germany, 1858-1990: Hope, Terror, and Revival.* Oxford : Oxford University Press, 2001, s. 137.

Papenovým přispěním k moci nacistická vláda v čele s Adolfem Hitlerem jako říšským kancléřem, která přetransformovala demokratickou Výmarskou republiku v totalitní stát. Pro kariéru Konstantina von Neuratha bylo klíčové, že během i po těchto turbulentních změnách stále zastával funkci ministra zahraničních věcí (to že von Neurath bude funkci zastávat, byla jednou z podmínek říšského prezidenta Paula von Hindenburga, kterými podmiňoval jmenování Hitlera kancléřem).¹³

Von Neurath nepatřil mezi typické sympatizanty nacistické ideologie, o čemž svědčí i to, že zprvu odmítl Hindenburgovo přání, aby byl ministrem zahraničních věcí v Hitlerově vládě (svůj názor změnil až po Hindenburgově naléhání, že musí v nové vládě spolu s von Papenem působit jako protiváha nejextrémnějších nacistů a postupně je ovlivnit a obrousit jejich agresivní rétoriku).¹⁴ Von Neurath i na počátku Hitlerovy vlády pevně věřil v to, že nacisté nechají zahraniční politiku v rukou kariérních diplomatů a Hitlera naivně považoval za muže zdrženlivého rozumného a částečně i ovlivnitelného.¹⁵ Pro Hitlera byl von Neurath užitečný tím, že v očích mocností svou respektovanou osobností do jisté míry legalizoval nacistický režim, snižoval obavy z něj a zvyšoval jeho prestiž ve světě. Ve funkci ministra zahraničních věcí setrval von Neurath do začátku roku 1938, kdy byl nahrazen razantnějším a agresivnějším Joachimem von Ribbentropem. Do NSDAP vstoupil von Neurath v roce 1937.¹⁶

2. Obžaloba a zahájení procesu

Oba bývalí říšští protektoři byli obžalováni v rámci tzv. Hlavního norimberského procesu, jehož právním podkladem měl být dokument vytvořený zástupci vítězných mocností známý jako "*Charta mezinárodního vojenského tribunálu*", "*Londýnská charta*" či "*Norimberská charta*", a který vymezoval čtyři základní skutkové podstaty (zločiny proti míru, válečné zločiny, zločiny proti lidskosti a účast na zločinném spiknutí nebo na společném plánu, jejichž cílem bylo spáchání některého z výše uvedených zločinů).¹⁷

V případě Wilhelma Fricka panovala všeobecná shoda mezi mocnostmi, že by měl stanout před Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku. Oproti tomu von Neurath byl obžalován poměrně překvapivě. Na seznamu preferovaných kandidátů, kteří měli být v procesu

¹³ DELARUE, J.: *The Gestapo: A History of Horror*. New York : Skyhorse Publishing, 2008, s. 30-31.

¹⁴ YOUNG, W.: *German Diplomatic Relations 1871-1945: The Wilhelmstrasse and the Formulation of Foreign Policy*, s. 184-185.

¹⁵ CRAIG, G. A.: The German Foreign Office from Neurath to Ribbentrop. In CRAIG, G. A. – GILBERT, F. (eds.): *The Diplomats, 1919-1939*. Princeton : Princeton University Press, 1994, s. 408-409.

¹⁶ WISTRICH, R. S.: *Who's Who in Nazi Germany*, s. 179.

¹⁷ *Charta Mezinárodního vojenského tribunálu přijatá 8. srpna 1945* [online]. [cit. 2018-08-10]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

obžalování, ho neměli ani Američané, ani Britové, jelikož von Neurath byl prominentní figurou nacistického režimu pouze v poměrně krátkém období na počátku Hitlerovy vlády, a dokonce ani Sověti netrvali na tom, aby byl bývalý říšský ministr zahraničních věcí a říšský protektor souzen během hlavního procesu.¹⁸ I přes výše uvedené však bylo von Neurathovo jméno na přání Francouzů uvedeno na finálním seznamu čtyřiaadvaceti obžalovaných.¹⁹ Žalobci von Neuratha i Fricka vinili ve všech čtyřech bodech obžaloby.²⁰

V úvodní řeči obžaloby britský žalobce sir David Maxwell-Fyfe konstatoval, že von Neurathovy zločiny se dají rozdělit do několika kategorií. Obžaloba jednak upozorňovala na to, že von Neurath i přes jím proklamovaný odpor k nacistickému režimu zastával četné významné funkce během celého trvání Třetí říše a zároveň byl opakovaně vyznamenáván za věrné služby říši.²¹ Maxwell-Fyfe dále konstatoval, že právě Von Neurath ze své pozice respektovaného diplomata a Říšského ministra zahraničních věcí umožnil realizaci Hitlerovy zločinné expanzivní politiky (zejména tím, že aktivně spolupracoval na plánu na znovuobsazení Porýní, anšlusu Rakouska, vystoupení Německa ze Společnosti národů a vypovězení dohody o zákazu zbrojení spojené s novým, masivním zbrojením a zavedením povinné vojenské služby).²² Klíčovým bodem obžaloby pak bylo von Neurathovo působení ve funkci říšského protektora Protektorátu Čechy a Morava.

Wilhelma Fricka obžaloba primárně vinila z toho, že jako ministr vnitra vytvořil nový správní a policejní systém, který měl nacistům poskytnout plnou kontrolu nad všemi aspekty života v Německu (a později i v dalších okupovaných územích) a tím jim napomáhat v jejich plánech na vedení útočné války.²³ Zvláštní pozornost byla věnována tomu, že Frick v pozdějších letech osobně odpovídal za tajný nacistický program, jehož cílem byla úplná likvidace duševně a fyzicky postižených osob, dlouhodobě nemocných a starých osob, a zahraničních nucených pracovních sil, jejichž věk jim již neumožňoval dále otrocky pracovat

---

¹⁸ TUSA, A. – TUSA, J.: *The Nuremberg Trial*. New York : Skyhorse publishing, 2010, s. 94-96.

¹⁹ YOUNG, W.: *German Diplomatic Relations 1871-1945: The Wilhelmstrasse and the Formulation of Foreign Policy*, s. 295.

²⁰ *Obžaloba ve věci USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 18. října 1945* [online]. [cit. 2018-08-10]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/count.asp>

²¹ *Prezentace obžaloby proti Konstantinovi von Neurathovi ve věci USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 23. ledna 1946* [online]. [cit. 2018-08-19]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/01-23-46.asp#neurath>

²² *Prezentace obžaloby proti Konstantinovi von Neurathovi ve věci USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 23. ledna 1946* [online]. [cit. 2018-08-19]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/01-23-46.asp#neurath>

²³ *Prezentace obžaloby proti Wilhelmu Frickovi ve věci USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 16. ledna 1946* [online]. [cit. 2018-08-19]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/01-16-46.asp#frick>

pro nacistickou mašinerii v zařízeních cynicky označovaných jako zdravotnická.²⁴ Frickovo působení ve funkci říšského protektora pak nebylo obžalobou příliš akcentováno (patrně kvůli tomu, že v době, kdy se Frick funkce ujal, byla většina pravomocí říšského protektora převedena na státního ministra Karla Hermanna Franka), zmíněno však bylo to, že za období Frickova působení ve funkci byly s jeho vědomím transportovány tisíce vězněných českých židů z ghetta Terezín do koncentračního tábora Osvětim.²⁵

3. Působení obžalovaných v Protektorátu Čechy a Morava

Von Neurath působil formálně ve funkci říšského protektora až do 20. srpna 1943, prakticky však v Protektorátu působil v období mezi 21. březnem 1939 a 28. zářím 1941, kdy se faktické vlády v Protektorátu ujal Reinhard Heydrich jako zastupující říšský protektor. Před Tribunálem pak von Neurath vypověděl, že se nejprve zdráhal funkci přijmout, jelikož se za prvé domníval, že vytvoření Protektorátu by jednak popudilo Francii a Velkou Británii, jakožto signatáře Mnichovské dohody, a za druhé se necítil dostatečně kvalifikovaný a obeznámený se situací v Československu, aby mohl funkci vykonávat.²⁶ Funkci přijal až na Hitlerovo naléhání, že byl vybrán právě proto, aby nacistický režim ukázal ostatním mocnostem, že nehodlá uplatňovat nepřátelskou represivní politiku vůči Čechům a že von Neurathovým úkolem je v první řadě mírnit rostoucí agresivitu sudetských Němců a k tomuto úkolu, že mu budou poskytnuty veškeré potřebné pravomoci.²⁷ Pravdivost von Neurathovy výpovědi v tomto ohledu nelze ověřit, stejně jako jeho tvrzení, že nevěděl o okolnostech, které vedly k písemnému souhlasu prezidenta Háchy se vznikem Protektorátu, ani o tom, že nebude mít v Protektorátu žádnou faktickou kontrolu nad aktivitami SS a Gestapa.²⁸ Svého úřadu se von Neurath oficiálně ujal v dubnu 1939.

Na podzim 1939 došlo v reakci na události z 15. listopadu 1939, kdy pietní průvod k uctění památky tragicky zesnulého studenta Jana Opletala přerostl v masivní protinacistické studentské demonstrace, k uzavření českých vysokých škol, zatčení a uvěznění více než 1200 a k popravě devíti studentských vůdců protestu. Von Neurath opakovaně vypovídal, že jeho

²⁴ *Prezentace obžaloby proti Wilhelmu Frickovi ve věci USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 16. ledna 1946* [online]. [cit. 2018-08-19]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/01-16-46.asp#frick>

²⁵ *Prezentace obžaloby proti Wilhelmu Frickovi ve věci USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 16. ledna 1946* [online]. [cit. 2018-08-19]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/01-16-46.asp#frick>

²⁶ *Výpověď Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 24. června 1946* [online]. [cit. 2018-08-26]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-24-46.asp>

²⁷ *Výpověď Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 24. června 1946* [online]. [cit. 2018-08-26]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-24-46.asp>

²⁸ *Výpověď Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 24. června 1946* [online]. [cit. 2018-08-26]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-24-46.asp>

podpis na výnosu, kterým byly tyto popravy nařízeny, byl zfalšován a k jeho vydání došlo z iniciativy Karla Hermanna Franka. Dle von Neurathovy výpovědi se 16. listopadu v Berlíně konaly dvě porady, na kterých se probírala řešení situace v Protektorátu. Té první, dopolední, se měl krom von Neuratha a Hitlera účastnit Frank, Heinrich Himmler a generál Erich Friderici, velitel jednotek Wehrmachtu v Praze, a mělo na ní být probíráno uzavření českých vysokých škol.²⁹ Na druhé, odpolední, poradě měl být přítomen pouze Hitler, Himmler a Frank a mělo na ní být řešeno právě zatýkání a popravy. Von Neurath pak prý měl Frankovi na jeho žádost zapůjčit své osobní letadlo a sám se měl se svou suitou vrátit do Prahy vlakem, aby zjistil, že Frank již v jeho nepřítomnosti a jeho jménem vyhlásil represivní výnosy.³⁰ Tuto von Neurathovu verzi však během křížového výslechu napadl sovětský prokurátor Raginskij a předložil jako důkaz výpověď K. H. Franka ze 7. března 1946, ve které Frank prohlásil, že von Neurath byl s celou situací ohledně zatýkání a poprav srozuměn a neprojevil proti plánovaným opatřením žádný odpor.³¹ Dodnes se nedá s jistotou určit, která z výše uvedených verzí je pravdivá. Na jedné straně je třeba vzít v potaz skutečnost, že K. H. Frank proti von Neurathovi prokazatelně opakovaně intrikoval s Himmlerem ve snaze získat větší podíl na moci, a to že by obdobným způsobem von Neuratha obešel, aby snížil jeho autoritu, se nedá zcela vyloučit. Zároveň je však třeba mít na zřeteli, že von Neurath během celého procesu opakovaně bagatelizoval svůj podíl na nacistické vládě, a i když nepatřil mezi iniciátory nacistických zločinů, nikdy se otevřeně neohradil proti jejich páchání a nacistickému režimu oddaně sloužil. Tudíž i Frankova verze, že von Neurath byl o rozsahu represí informován a mlčky je odsouhlasil, se nejeví jako zcela nepravděpodobná.

Obžaloba von Neuratha dále vinila z toho, že svými výnosy zakázal činnost sportovních organizací jako Sokol či Orel, pronásledoval církve a jejich členy, omezil činnost českých politických stran a rozpustil odborové svazy, čímž prakticky zlikvidoval veškerou potenciálně organizovanou opozici v Protektorátu.³² Prokurátoři rovněž upozorňovali na to, že nový ekonomický systém, který von Neurath ze své pozice zavedl na území Protektorátu, v praxi znamenal obsazení klíčových pozic v českých průmyslových koncernech a ve finančních ústavech prověřenými a loajálními Němci a postupné rozkrádání těchto podniků. Opomenuto

---

²⁹ DEMETZ, P.: *Prague in Danger, The Years of German Occupation, 1939-45: Memories and History, Terror and Resistance, Theater and Jazz, Film and Poetry, Politics and War*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2008, s. 119-121.

³⁰ *Ibidem*, s. 121.

³¹ *Křížový výslech Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 26. června 1946* [online]. [cit. 2018-08-26]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-26-46.asp>

³² *Křížový výslech Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 26. června 1946* [online]. [cit. 2018-08-30]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-26-46.asp>

nebylo ani to, že to byl právě říšský protektor von Neurath, který v Protektorátu zaváděl antisemitskou legislativu.³³

Von Neurath opakovaně uváděl, že rozsah persekucí opatření vůči opozici a jejich realizaci měly na starost organizace SS a Gestapo, a že tato opatření byla prováděna bez jeho souhlasu a v mnoha případech i bez jeho vědomí, a že antisemitské zákony, které na území Protektorátu zavedl, vycházely ze zákonů uplatňovaných centrální vládou v Berlíně, která trvala na tom, aby podobná legislativa byla uplatňována i na podrobených územích.³⁴

Poslední bod obžaloby související s činností von Neuratha v Protektorátu se týkal dvou tajných memorand z roku 1940 adresovaných říšskému ministrovi bez portfeje Hansi Lammersovi, která se zabývala situací v Protektorátu, a která rovněž řešila budoucnost českých zemí a českého národa. Autorem prvního memoranda byl sám von Neurath, autorem druhého pak K. H. Frank. Dá se konstatovat, že ačkoliv Frank ve svém memorandu navrhuje využití drastičtějších opatření, docházejí oba autoři ke shodným závěrům, což ostatně von Neurath sám konstatoval v průvodním dopise Lammersovi. Von Neurath ve svém memorandu konstatoval, že hlavním problémem, který brání postupné germanizaci, tvoří především česká inteligence, která dle jeho názoru neakceptovala změnu situace a německou nadvládu. Bývalý říšský protektor navrhoval i řešení daného problému. Dle něj bylo třeba na území Protektorátu ponechat pouze ty Čechy, kteří by vyhovovali nacistické doktríně z hlediska rasového a ideologického, všechny ostatní (zejména českou inteligenci a příslušníky etnických menšin) by pak bylo třeba deportovat z území Protektorátu.³⁵ Frankova koncepce, o které se von Neurath v průvodním dopise vyjádřil, že s ní zcela souhlasí, pak šla ještě dál, Frank počítal s deportací všech Čechů, kteří nepatřili mezi vhodné kandidáty na úplné poněmčení, a zároveň konstatoval, že proti Čechům, kteří by se deportaci vzdávali nebo by byli pro Říši jinak nepohodlní, se uplatní "*speciální opatření*".³⁶ V další části memoranda pak Frank popisoval, že k úspěšné germanizaci, je třeba zcela eliminovat tzv. *mýtus o českém národě*, češtinu zredukovat na úroveň lokálního dialektu a navrátit ji do stavu před národním obrozením, trvale zrušit české vysoké školy, vydávat povolení ke sňatku teprve po důkladném rasovém prověření,

³³ *Křížový výslech Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 26. června 1946* [online]. [cit. 2018-08-30]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-26-46.asp>

³⁴ *Křížový výslech Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 25. června 1946* [online]. [cit. 2019-09-01]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-25-46.asp>

³⁵ *Křížový výslech Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 25. června 1946* [online]. [cit. 2019-09-01]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-25-46.asp>

³⁶ Termín sice v memorandu není nijak rozveden, avšak s přihlédnutím ke kontextu celého memoranda i k následným akcím K. H. Franka jako státního ministra, se nedá pochybovat o tom, že myšlena je zde fyzická likvidace odpůrců nacistického režimu.

co nejpřísněji trestat jakékoliv sabotáže či jiné známky odporu a zabrat půdu až k předměstí Prahy a přerozdělit ji mezi etnické Němce.³⁷

Von Neurath sice britskému prokurátorovi Maxwell-Fyfovi nejprve tvrdil, že obě memoranda sepsal Frank, a poté, co bylo toto nepřilíš přesvědčivé vysvětlení odmítnuto, trval na tom, že na osobní schůzce s Hitlerem tato řešení rázně odmítnul a nedoporučil jejich aplikaci, avšak obě tyto verze se zdají silně nepravděpodobné s přihlédnutím k tomu, jak se situace v Protektorátu dále vyvinula.³⁸

Von Neurath byl ostatními nacisty, kvůli své zdrženlivosti a nerozhodnosti i intrikám K. H. Franka, považován za slabého a funkci nezvládajícího. Domnělá von Neurathova nekompetentnost vynikala obzvláště ve srovnání s generálním gubernérem Polska Hansem Frankem, který na rozdíl od von Neuratha na území okupovaného Polska rozpoutal vládu absolutního teroru, pomocí které si vynucoval poslušnost Poláků. Hans Frank se dokonce v rozhovoru pro nacistický plátek *Völkischer Beobachter* posměšně vyjádřil o tom, že von Neurath nechal po Praze rozvěsit plakáty upozorňující na popravu českých studentů po událostech listopadu 1939:

*"Pokud bych nařídil vyvěsit plakáty pokaždé, co nechám popravit sedm Poláků, všechny lesy Polska by nestačily na vytvoření dostatečného množství papíru."*³⁹

Von Neurath byl nakonec zbaven pravomocí v Protektorátu na podzim roku 1941, jelikož Hitler usoudil, že si neumí poradit s občasnými stávkami a sabotážemi, ke kterým na území Protektorátu docházelo. Ačkoliv byl von Neurath de iure stále říšským protektorem, veškeré jeho pravomoci převzal Reinhard Heydrich jakožto zastupující říšský protektor. Oficiálním důvodem von Neurathova odchodu z Protektorátu mělo být jeho chatrné zdraví. Von Neurath se o svém nahrazení Heydrichem dozvěděl dne 23. září 1941 přímo od Hitlera. Nejprve se Hitlera snažil přesvědčit, aby Heydricha nepověřoval a upozorňoval na to, že v případě jeho jmenování dojde s největší pravděpodobností k vyhocení situace v Protektorátu a k větší represi porobeného obyvatelstva, což však bylo přesně to, co Hitler zamýšlel.⁴⁰ Když zjistil, že je Hitler pevně rozhodnut, nabídl svou okamžitou rezignaci, jelikož, dle svých slov nebyl ochoten nést odpovědnost za Heydrichovy činy. Tato rezignace nebyla přijata, avšak

³⁷ *Křížový výslech Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 25. června 1946* [online]. [cit. 2019-09-01]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-25-46.asp>

³⁸ *Křížový výslech Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 25. června 1946* [online]. [cit. 2019-09-01]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-25-46.asp>

³⁹ DELARUE, J.: *The Gestapo: A History of Horror*, s. 191.

⁴⁰ WISTRICH, R. S.: *Who's Who in Nazi Germany*, s. 179.

Hitler von Neurathovi umožnil, aby pod záminkou dovolené na zotavenou Protektorát natrvalo opustil.⁴¹

Působení Wilhelma Fricka, který von Neuratha ve funkci říšského protektora nahradil, bylo z mnoha důvodů značně odlišné. V srpnu 1943, kdy byl do funkce jmenován, už většina pravomocí, které vykonával von Neurath na samém začátku existence Protektorátu, přešla do rukou K. H. Franka jakožto státního ministra pro Čechy a Moravu. I žalobci si tuto skutečnost uvědomovali, a proto Frickovo působení v Protektorátu nebylo nijak v obžalobě akcentováno. Frick sám odmítl před Tribunálem vypovídat a na svou obhajobu povolal pouze svědka Hanse Bernda Gisevia, známého odpůrce nacistického režimu, který vypověděl, že ačkoliv byl Frick ministrem vnitra, neměl žádnou faktickou kontrolu nad činností Gestapa a SS, a že prakticky prohrál boj o moc s Göringem a Himmlerem, o působení Fricka v Protektorátu se však nezmiňoval.⁴² I Frickův obhájce se působením obžalovaného v Protektorátu příliš nezabýval a omezil se na krátkou poznámku, že z důkazů vyplývá, že v době, kdy byl Frick do funkce jmenován, nebyla již tato funkce spojena s jinými než reprezentativními pravomocemi. Avšak i obhájce Pannenbecker uznal, že v pravomocích obžalovaného bylo zmírňovat tvrdost rozsudků protektorátních soudů a udělovat milost, čehož však nevyužíval (dle obhájce i kvůli tomu, že se na území Protektorátu zdržoval minimálně).⁴³

I přes Frickův minimální vliv v Protektorátu je třeba znovu konstatovat, že právě za jeho funkční období a pod jeho dohledem docházelo k transferům vězněných židů z ghetta Terezín do koncentračního tábora Osvětim.⁴⁴ Tuto skutečnost pak ani Frick, ani jeho obhájce nijak nerozporovali a ani jí nijak nevěnovali pozornost, vzhledem k tomu, že díky nashromážděným důkazům byla prakticky nezpochybnitelná. Zároveň je nutné připomenout, že i přesto, že jeho vliv byl během období Hitlerovy vlády umenšen, tak Frick stále zůstával členem užšího Hitlerova kruhu a nedá se říci, že by byl v posledních letech nacistického režimu tak bezmocný, jak se snažil během procesu naznačit.

---

⁴¹ *Výpověď Konstantina von Neuratha v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 25. června 1946* [online]. [cit. 2018-09-01]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/06-25-46.asp>

⁴² *Výpověď Hanse Bernda Gisevia v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 24. –26. dubna 1946* [online]. [cit. 2018-09-02]. Dostupné z: http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/imtproc_v12menu.asp

⁴³ *Úvodní řeč obhájce Wilhelma Fricka dr. Pannenbeckera v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 24. dubna 1946* [online]. [cit. 2018-09-04]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/04-24-46.asp>

⁴⁴ *Prezentace obžaloby proti Wilhelmu Frickovi ve věci USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 16. ledna 1946* [online]. [cit. 2018-08-19]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/01-16-46.asp#frick>

4. Chování obžalovaných během procesu a rozsudky

Oba bývalí říšští protektoři byli během procesu zkoumáni americkým vojenským psychologem Gustavem Markem Gilbertem. Gilbertovy poznámky o rozhovorech s jednotlivými vězni umožňují poznat jejich názory, včetně názorů obou bývalých protektorů, na proces, nacistickou ideologii i na otázku osobní viny.

Von Neurath byl v rámci obědových skupin ve věznici zařazen do tzv. "skupiny starších", do které kromě něj patřil bývalý ředitel Říšské banky a říšský ministr hospodářství Hjalmar Schacht, bývalý kancléř Franz von Papen a velkoadmirál a Hitlerův nástupce ve funkci říšského prezidenta Karl Dönitz.⁴⁵ Von Neurath zastával během procesu obdobná stanoviska jako von Papen a Schacht. Všichni tři výše jmenovaní obžalovaní odsuzovali nacistický režim, a buď zcela odmítali, nebo bagatelizovali svůj podíl na Hitlerově vzestupu a vládě a zároveň se ostře vyhraňovali proti von Ribbentropovi, který dle jejich názoru nebyl nikdy dostatečně inteligentní a kompetentní k tomu, aby vedl ministerstvo zahraničních věcí, a proti Göringovi, který dle jejich názoru obcházel kariérní diplomaty, a prosazoval vlastní nediplomatická silová řešení.⁴⁶

Wilhelm Frick k procesu zaujal cynický, nezúčastněný přístup. Nezařadil se do tábora těch obžalovaných, kteří Hitlera během procesu odsuzovali, ani těch, kteří se snažili držet nacistické ideologie, a během procesu se choval silně individualisticky. O tomto přístupu svědčí i to, že za svého korunního svědka povolal právě Gisevia, ačkoliv si byl vědom toho, že jeho svědectví výrazně poškodí celé nacistické vedení a hlavně Göringa. Když mu tuto skutečnost vytýkal další z obžalovaných, župní vedoucí norimberské oblasti a vydavatel obscénního, antisemitského a propagandistického plátku *Der Stürmer* Julius Streicher, měl Frick reagovat těmito slovy: „*To je jedno. Starám se jen o to, abych si zachránil krk.*“⁴⁷

Tato Frickova věta jakoby charakterizovala celý jeho pohled na proces. Dle vzpomínek vězeňských psychologů i vězeňského kaplana byl Frick během celého procesu nemluvný, uzavřený a nedalo se přesně určit, co si myslí. Tomuto duševnímu rozpoložení odpovídá i to, že jako jediný ze všech obžalovaných odmítl před Tribunálem vypovídat, jelikož se domníval, že by mu to nijak nepomohlo. Jediná věc, o kterou během procesu jevil zájem, byla otázka Norimberských zákonů. Před závěrečnými řečmi obhajoby svého obhájce dr. Pannenbeckera

⁴⁵ GILBERT, G. M.: *Norimberský deník*, Praha : Mladá fronta, 1971, s. 156.

⁴⁶ Ibidem, s. 161–162, 215, 218.

⁴⁷ Ibidem, s. 275.

instruoval, aby Tribunálu objasnil, že nikdy necítil nenávisť vůči Židům a že pomáhal formulovat Norimberské zákony nikoliv z nenávisťi, ale z vědeckých zásad.⁴⁸

Rozsudek, který byl Tribunálem vyhlášen během 30. září a 1. října 1946 byl jednoznačný. Konstantin von Neurath byl shledán vinným ve všech bodech obžaloby, avšak Tribunál zároveň konstatoval, že v jeho případě existují i polehčující okolnosti, zejména to, že se u bezpečnostních nacistických složek zasazoval o propuštění některých českých studentů zadržených na podzim roku 1939 a že se pokusil Hitlera odradit od vyslání Heydricha do Protektorátu, a poté, co byl Heydrich pověřen, odmítl dále participovat na správě Protektorátu a nabídl svou rezignaci.⁴⁹ Díky výše uvedeným polehčujícím okolnostem byl von Neurath odsouzen pouze k patnácti letům odnětí svobody, což byl mezi odsouzenými druhý nejmenší trest (k nejkratšímu trestu deseti let odnětí svobody byl odsouzen velkoadmirál Dönitz).

Wilhelm Frick byl shledán vinným pouze ve třech bodech obžaloby. Tribunál konstatoval, že dle předložených důkazů se Frick neúčastnil zločinného spiknutí ani neparticipoval na společném plánu, jehož cílem bylo rozpoutání útočné války, avšak v jeho v případě neexistují žádné polehčující okolnosti, a proto se odsuzuje k trestu smrti.⁵⁰

Reakce obou obžalovaných na rozsudek byla dle poznámek psychologa Gilberta značně odlišná. Von Neurath byl roztřesený a neschopen souvislého rozhovoru, avšak byl dojat pomerančem, který mu poslal osvobozený Franz von Papeň.⁵¹ Frick si zachoval svůj cynismus i po vyhlášení rozsudku. Na začátku rozhovoru prohlásil, že nic jiného než provaz nečekal, a pak se Gilberta optal, kolik padlo celkem trestů smrti. Když mu Gilbert odvětil, že celkem jedenáct, suše opáčil, že počítal se čtrnácti.⁵²

Závěrem

Srovnávat působení obou říšských protektorů souzených před Norimberským tribunálem se jeví jako mimořádně obtížný úkol. Ať již díky značným osobnostním i názorovým rozdílům mezi oběma muži, tak i kvůli tomu, že pozice Říšského protektora znamenala něco úplně jiného během působení Fricka než během působení von Neuratha. Dají se však najít i určité paralely. Oba dva obžalovaní byli do čela Protektorátu nainstalováni poté,

⁴⁸ GILBERT, G. M.: Norimberský deník, s. 379.

⁴⁹ *Rozsudek nad obžalovaným Konstantinem von Neurathem v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 1. října 1946* [online]. [cit. 2018-09-09]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/judneur.asp>

⁵⁰ *Rozsudek nad obžalovaným Wilhelmem Frickem v rámci procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. ze dne 1. října 1946* [online]. [cit. 2018-09-09]. Dostupné z: <http://avalon.law.yale.edu/imt/judfrick.asp>

⁵¹ GILBERT, G. M.: Norimberský deník, s. 404.

⁵² *Ibidem*, s. 404.

co ztratili jinou, významnější, pozici v nacistické vládě a jejich politický vliv byl spíše na ústupu. Zároveň je nutné konstatovat, že ačkoliv to může znít absurdně, ani jeden z výše uvedených protektorů nikdy nebyl faktickým "pánem Protektorátu". Von Neurath sice měl rozsáhlé pravomoci, ale byl neustále obcházen nacistickou policií, SS a tajnými službami a jeho pozice byla oslabována intrikami K. H. Franka. V době Frickova nástupu již funkce protektora byla pouhým stínem svého původního významu a většinu pravomocí si pro sebe uzurpoval Frank. Zároveň je nutné konstatovat, že ani jeden z protektorů neprojevoval o dění v Protektorátu žádný zájem, Frick se dokonce na území Protektorátu prakticky nezdržoval.

Je však nutné zmínit, že působení obžalovaných v Protektorátu bylo diametrálně odlišné ve významu, které mělo pro obžalobu a posléze i pro rozsudek v rámci Norimberského procesu. Zatímco u von Neuratha bylo jeho působení v Protektorátu hlavním a prakticky jediným žalobním bodem (někteří představitelé Spojenců se dokonce vyjádřili v tom smyslu, že kdyby von Neurath pověření nepřijal, pravděpodobně by nebyl souzen), tak u Fricka jeho působení představovalo spíše marginální součást obžaloby a pozornost byla upřena na jiné skutky obžalovaného.

I chování obžalovaných během procesu bylo diametrálně odlišné. Zatímco von Neurath odsuzoval Hitlera jako lháře a manipulátora, trval na své nevinně a celkově působil velmi emotivně, tak Frick celou dobou reagoval s cynickým klidem a zdálo se, že jeho jedinou snahou bylo vyhnout se oprátce, avšak nepočítal s tím, že se mu to povede. Na závěr je nutné konstatovat, že Wilhelm Frick byl popraven 16. října 1946 a Konstantin von Neurath byl v roce 1954, zhruba v půlce svého trestu, propuštěn ze zdravotních důvodů na svobodu a o dva roky později zemřel přirozenou smrtí, aniž by projevils zájem sepsat své memoáry, tak jako například von Papen nebo Speer.

Summary

Criminal proceedings with the former Reich Protectors Konstantin von Neurath and Wilhelm Frick at the International Military Tribunal in Nuremberg

The paper deals with the actions and activities of the former Reich Protectors of the Protectorate of Bohemia and Moravia Konstantin von Neurath and Wilhelm Frick on the territory of the Protectorate and at the same time examines the significance of these actions and activities for the judgment of the International Military Tribunal in Nuremberg. In the paper, the origins of the careers of both protectors are also compared as well as their actions in the Protectorate. Last but not least, the paper also examines their behavior and reactions during the proceedings of the Nuremberg trial. The aim of this article is to

illustrate the similarities and differences between the periods of von Neurath and Frick's rule in the Protectorate.

Tomáš Gábriš

Americkí Slováci a Pittsburská dohoda¹

Abstrakt: Príspevok poukazuje na menej známe skutočnosti a okolnosti prijatia Pittsburskej dohody a jej následného využívania a zneužívania až do súčasnosti. Autor vychádza z vlastného výskumu vykonaného v roku 2017 v USA, v archíve National Slovak Society (NSS Life), Priemyselnom archíve (Industrial Archives) Pittsburskej univerzity v Pittsburghu, archíve Heinz History Center v Pittsburghu a v archíve Slovak Institute v Clevelande.

Kľúčové slová: Pittsburská dohoda, americkí Slováci, autonómia, federácia.

Úvod

Fakt, že Pittsburská dohoda z roku 1918 sa stala nástrojom politického zápasu autonomistov o postavenie Slovenska v Československu, je všeobecne známou skutočnosťou.² Aj základné okolnosti jej prijatia, vrátane zápisnice z príslušného rokovania, boli opakovane zverejnené v doterajších slovenských publikáciách.³ Napriek tomu sa k tejto problematike v našom príspevku vrátíme ešte raz, a to so zdôraznením právnohistorickej roviny tejto problematiky, t.j. problematiky „zápasu o Pittsburskú dohodu“. Túto právnohistorickú otázku zasadíme do širšieho kontextu politického a štátoprávneho myslenia Slovákov v USA, ktorého bola Pittsburská dohoda neoddeliteľnou súčasťou. Vychádzať budeme osobitne z archívneho výskumu fondu Milana Gettinga, uloženého v Heinz History Center v Pittsburghu, ku ktorému sme mali prístup v roku 2017 vďaka štipendijnému pobytu na University of Pittsburgh, podporenému Fulbrightovou nadáciou, za čo uvedeným inštitúciám vyjadrujeme vďaka.

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-15-0349 Individuum a spoločnosť – ich vzájomná reflexia v historickom procese.

² Pozri napr. KRAJČOVIČOVÁ, N.: Americkí Slováci a poprevratové Slovensko. Spory o Pittsburskú dohodu. In *Historická revue*, 8, 1997, č. 10, s. 18-19; PALKOVIČOVÁ, H.: Problematika Pittsburskej dohody a delegáti Slovenskej ligy v Amerike na Slovensku v rokoch 1919-1920. In DOBROTKOVÁ, M. (ed.): *Studia Historica Tyrnaviensia*. Kraków, Trnava : Spolok Slovákov v Poľsku, Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, 2010. Spory o ňu pretrvali ešte aj na začiatku 90. rokov 20. storočia a dokonca aj v 21. storočí. Pozri emigrantskú literatúru, napr. KIRSCHBAUM, S. J.: The Cleveland and Pittsburgh Documents. *Slovakia*, 36, 1998, č. 66-67, s. 81-97; KIRSCHBAUM, J.: Pittsburská dohoda. In *Andrej Hlinka v slove a obraze*. Toronto, Ružomberok : Zahraničná Matica slovenská, 1991, s. 316-331; VNUK, F.: Slovenská liga v Amerike a zápas za Pittsburskú dohodu (1918-1938). In *Historický zborník*, 2009, č. 1, s. 26-40; ale tiež: Pittsburská dohoda sa naplňa... *Magazín Liptovský Mikuláš*, 1991, s. 4.

³ KUCÍK, Š.: Protokol 2. schôdze Odbočky Československej národnej rady v Amerike, konanej dňa 31. mája 1918 v Moose Temple, Pittsburgh, PA. *Dejiny - internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*, roč. 5, 2010, č. 2. [online] Prešov : Inštitút histórie Filozofickej fakulty univerzity v spolupráci s vydavateľstvom UNIVERSUM spol. s r. o. a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov, 2010, s. 163-181. [cit. 01.08.2018.] Dostupné na internete: http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2010.pdf.

1. Politické a právne myslenie Slovákov v USA

Demokratické ovzdušie v USA umožnilo slovenským emigrantom začať otvorene rozvíjať politické a právne myšlienky ohľadom postavenia Slovákov a Slovenska na platforme Uhorska, prípadne dokonca aj na platforme iného štátneho útvaru, ktorým sa malo stať Československo. Politické názory Slovákov pritom neboli sformulované prvýkrát až v známom Memorande Slovenskej ligy v Amerike o krivdách a požiadavkách slovenských z roku 1914. Spomedzi významnejších dokumentov, ktoré americkí Slováci sformulovali už predtým – či už vo vzťahu k ochrane svojich lokálnych záujmov v USA, alebo (a to primárne) vo vzťahu k ochrane záujmov Slovákov v Uhorsku – môžeme osobitne zmieniť Memorandum z roku 1904, určené pre interparlamentné zasadnutie (medziparlamentnú úniu) v St. Louis, adresované zasadnutia sa zúčastnivšiemu grófovi Apponyimu, v ktorom Štefan Ambrose a iní americkí Slováci pôsobiaci v New Yorku upozorňujú na aktuálny status Slovákov v Uhorsku, čo kladú za vinu aj grófovi.⁴

Podobne, ešte predtým ako sa po streľbe v Černovej v októbri 1907 uhorskí Slováci dostali do hľadáča celosvetovej tlače a stali sa objektom záujmu svetovej verejnej mienky, americkí Slováci už vo februári toho istého roku na schôdzi v Binghamtone (N. Y.) prijali rezolúciu, ktorou poukazovali na stupňujúci sa útlak a nátlak vyvíjaný zo strany maďarskej elity na Slovákov v Uhorsku.⁵

Do rovnakého obdobia ako uvedená rezolúcia pritom spadá aj založenie Slovenskej ligy v Amerike, spoločnej strešnej organizácie amerických Slovákov (popri miestnych svojpomocných spolkoch, akými boli napríklad National Slovak Society, či Jednota – First Catholic Slovak Union). Založená bola konkrétne 30. mája 1907, a to aj za účelom, aby táto organizácia prevzala iniciatívu pri celoplošných akciách typu reakcie na už zmenenú návštevu (celkovo dve návštevy) grófa Apponyiho,⁶ ale tiež dve návštevy grófa Károlyiho⁷ v USA, pri ktorej príležitosti predstaviteľa Ligy vyslovovali verejne nespokojnosť so situáciou v Uhorsku a s odpoveďami grófov na otázky týkajúce sa budúcnosti Uhorska a Slovákov.

Bola to tiež práve Slovenská liga v Amerike, kto sa zhostil sformulovania už zmieneneho Memoranda o krivdách a požiadavkách slovenských z roku 1914 (skoncipoval ho

⁴ Pozri MINÁR, I.: *Americkí Slováci a Slovensko 1880-1980*. Bratislava : Bradlo, 1994, s. 84-85.

⁵ MAZÁR, I.: *Dejiny binghamtonských Slovákov za dobu štyridsať rokov, 1879-1919*. Binghamton, N.Y. : Slovak League of America, 1919, s. 19 a nasl.

⁶ STOLÁRIK, M. M.: The Role of American Slovaks in the Creation of Czechoslovakia, 1914-1918. In: *Slovak Studies VIII, Historica B*. Cleveland, Rome : Slovak Institute, 1968, s. 20-21.

⁷ Tamže, s. 22.

konkrétne Ivan Daxner,⁸ syn Š. M. Daxnera, osnovateľa Memoranda z roku 1861), žiadajúceho prvýkrát: „pre slovenský národ úplnú samosprávu a voľnosť sebaurčovania tak na politickom, ako aj na kultúrnom a hospodárskom poli.“ (Anglická verzia používa až tri výrazy – „*freedom to work out its own destiny*“, „*self-government*“ a „*self-destination*“, pozn. T. G.⁹)

Podľa Mamateya,¹⁰ prezidenta Slovenskej ligy v Amerike, bolo toto memorandum podpísané zástupcami 20 slovenských spolkov v USA, ktoré spolu počítali vyše 100.000 členov, ďalej vydavateľmi 22 slovenských denníkov a týždenníkov a asi stovkou katolíckych a protestantských kňazov. Memorandum bolo distribuované diplomatom a politikom Spojencov (Rusko, Francúzsko, Anglicko), ako aj významným denníkom vychádzajúcim v týchto štátoch. Podobne bolo zaslané aj významným predstaviteľom spoločenského života v USA. Neobišli sa však ani politické kruhy a noviny vychádzajúce v Nemecku a Rakúsko-Uhorsku.¹¹

Nie je pritom bez zaujímavosti, že text tohto memoranda mal viacero verzií.¹² Pôvodne bol menej radikálny, keď spočiatku návrh jeho textácie žiadal pre Slovákov iba autonómiu, podobne ako memorandum z roku 1861. Takto v júli 1914 zverejnený text čelil ostrej kritike, čo samo dokazuje mieru politickej vyspelosti Slovákov v USA už tesne po vypuknutí veľkej vojny. Osobitne Milan Getting¹³ a Ignác Gessay¹⁴ sa spomedzi amerických Slovákov vyslovili proti takto poňatému memorandu a dňa 11. septembra 1914 boli preto poverení spolu s inými osobnosťami zmeniť priskromné požiadavky na autonómiu na smelšie požiadavky práva slovenského národa na sebaurčenie. Definitívna verzia memoranda bola napokon publikovaná v slovenských novinách vydávaných v USA až v dňoch 23. a 24. septembra 1914.¹⁵

To už zároveň bolo dôstojné predpolie pre prijatie Clevelandskej dohody z 22. októbra 1915, ktorú tiež uzatvorila Slovenská liga v Amerike, a to s Českým národným združením. V tejto súvislosti možno zmieniť menej známu, ale zaujímavú aktivitu čechoslovakisticky

---

⁸ Ivan Daxner (1860-1935).

⁹ „*We demand for the Slovak nation a self-government and a freedom to work out its own destiny politically, educationally and economically. The idea of national identity, the principle of self-destination and self-government of and by every nation is stirring the world, and today no statesman, no state organization can oppose it with impunity or without detrimental consequences to the entire community.*“ Anglická verzia a slovenská verzia nie sú celkom doslovnými prekladmi – porovnaj so slovenským textom z 10. 9. 1914, ako je publikovaný v „Dokumentoch slovenskej národnej identity a štátnosti“ – pozri Dokument č. 135. Memorandum Slovenskej ligy v Amerike. Pittsburgh 10. 9. 1914. In BARNOVSKÝ, M. a kol.: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. I.* Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 437.

¹⁰ Albert Pavol Mamatej/Mamatey (1870-1923).

¹¹ MAMATEY, A.: The Situation in Austria-Hungary. *J. Race Dev.*, 1915, 6, s. 217.

¹² K peripetiám dopracovania sa ku konečnej verzii pozri MINÁR, I.: *Americkí Slováci a Slovensko 1880-1980.* Bratislava : Bradlo, 1994, s. 97-100.

¹³ Milan Alexander Getting (1878-1951).

¹⁴ Ignác Gessay (1875-1928).

¹⁵ FERENEC, G. C.: *The attitudes and actions of the Slovaks in the United States from 1914 to the Cleveland Agreement in October, 1915* (dissertation). Bloomington : Indiana University, 1988, s. 253-263.

orientovaného Milana Gettinga vo vzťahu k tejto dohode – podľa svojich záznamov¹⁶ totiž vraj pripravil prehlásenie, ktoré robilo neplatným Clevelandskú dohodu v záujme ešte užšej spolupráce s Čechmi, ale podľa jeho vlastných slov, zostalo u Mamateya „na okne položené“.¹⁷ Ani Mamatey ani Daxner ako čelní funkcionári Slovenskej ligy v Amerike sa totiž nechceli otvorene hlásiť k užšej spolupráci s Čechmi. Medzi americkými Slovákami totiž podľa dobových záznamov môžeme zreteľne identifikovať dva názorové prúdy vo vzťahu k budúcnosti Slovenska a Slovákov v Európe: jeden prúd, prevažujúci v oblasti New Yorku a Chicaga, bol čechoslovakistický, a druhý, prevažujúci v okolí miest Pittsburgh a Cleveland, bol orientovaný skôr na slovenskú samostatnosť.¹⁸ Práve slovenské bašty, a v nich osobitne katolícki veriaci, boli tí, ktorí od počiatku stáli proti užšej spolupráci s Čechmi, a to ako v rámci spoločného boja v USA, tak aj ohľadom prípadnej budúcej povojnovej štátnosti. Väčšina Slovenskej ligy v Amerike bola v tomto duchu vo vzťahu k Čechom zdržanlivá, ako sa to prejavilo aj v prípade spomenutého Mamateya a Daxnera. Až úspechy Československej národnej rady v Paríži ich postupne od roku 1917 presviedčali o nevyhnutnosti spolupráce s Čechmi.¹⁹ Výsledkom sa stalo podpísanie „užšej“ dohody než bola dohoda Clevelandská – dňa 31. mája 1918 bola v Pittsburghu podpísaná tzv. Pittsburská dohoda, o ktorej právnych aspektoch, jej podpise/nepodpise zo strany Masaryka, iba ceruzkou písanej originálnej verzii a o tom, ako sa „starý“ (rozumej Masaryk) tváril, keď od neho Slováci chceli aj snem,²⁰ ponúkame viac práve v tomto príspevku.

2. Pittsburská dohoda a jej primárna právnohistorická entita

Sporná právna povaha Pittsburskej dohody, rovnako ako jej politické využívanie, ba až zneužívanie autonomistickými politikmi v Československu, osobitne v roku 1938, patrí medzi známe fakty. Namiesto ich opakovania sa tu preto radšej zameriame na menej známe skutočnosti – miesto, kde bola dohoda uzatvorená, dátum jej uzavretia, samotný priebeh jej uzatvorenia, jej vlastnú formu (zápisnica verzus kaligrafické vyhotovenie), jej podpisovanie, a napokon „právne spory“ ohľadom jej platnosti a záväznosti.

¹⁶ Jeho archívny fond (Getting Family Papers) je uložený v Pittsburghu, v archíve Heinz History Centre. Všetky podstatné informácie z tohto fondu boli publikované aj knižne: GETTING, M.: *Americkí Slováci a vývin československej myšlienky v rokoch 1914-1918*. Masaryktown : Sokol, 1933.

¹⁷ Getting Family Papers, Box 1, dokument Slováci v Amerike, s. 13.

¹⁸ Fond Getting Family Papers, Box 1, nepomenovaná zápisnica spísaná I. Daxnerom, s. 8.

¹⁹ Z čechoslovakistických rezolúcií z roku 1917 pozri napr.: Resolúcia prijatá valným zhromaždením Slovákov v New Yorku dňa 15. februára 1917 v miestnosti pod číslom 420-424 vých. 71. ul. Podpísali ju Juraj Mareček st., Juraj Mareček ml., J. M. Pleteník a Rudolf Voras. Uložená v Getting Family Papers, Box 1.

²⁰ Getting Family Papers, Box 1, dokument Slováci v Amerike, s. 14-15.

Hoci celý Protokol 2. schôdze Odbočky Československej národnej rady v Amerike (ČSNR v USA), konanej dňa 31. mája 1918 v Moose Temple, Pittsburgh, PA máme *in extenso* k dispozícii zverejnený dokonca i online,²¹ predsa sa k vyššie uvedeným jednotlivým okolnostiam uzavretia tejto dohody dajú konfrontovať viaceré dobové, resp. i neskoršie správy a náhľady, ktoré nie sú úplne identické a stále nám tak zavadávajú niektoré otázky, ktoré nemáme dodnes vyriešené.²²

V prvom rade hodno zo všeobecného historického hľadiska zmieniť, že samotná budova Moose Temple v Pittsburghu, kde bola dohoda uzavretá, už dnes nestojí, na rozdiel od dodnes zachovanej a využívanej Bohemian Hall v Clevelande, kde bola uzavretá Clevelandská dohoda v roku 1915. Na parkovisku vybudovanom na pôvodnom mieste Moose Temple sa tak dnes v Pittsburghu týči už iba pamätná tabuľa pripomínajúca túto udalosť.

(obrázok je prevzatý z: <http://explorepahistory.com/hmarker.php?markerId=1-A-3D9>)

Menej známou skutočnosťou je aj samotný dátum uzatvorenia tejto dohody. Aj keď sa totiž všeobecne udáva ako jej dátum 30. máj 1918,²³ ktorý sa vyskytuje aj na jej kaligrafickom vyhotovení,²⁴ naopak zo samotnej zápisnice²⁵ ako aj zo spomienok účastníkov vyplýva, že

²¹ KUCÍK, Š.: Protokol 2. schôdze Odbočky Československej národnej rady v Amerike, konanej dňa 31. mája 1918 v Moose Temple, Pittsburgh, PA. *Dejiny - internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*, roč. 5, 2010, č. 2. [online] Prešov : Inštitút histórie Filozofickej fakulty univerzity v spolupráci s vydavateľstvom UNIVERSUM spol. s r. o. a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov, 2010, s. 163-181. [cit. 01.08.2018.] Na strane 13 zápisnice (s. 174 citovaného časopisu) sa nachádza zachytený celý text „Pittsburskej dohody“. Dostupné na internete: http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2010.pdf. Kópia je uložená v Archíve Matice slovenskej, fond Slováci v USA, sign. 51-56/23/1917 – 1918/10/3 pod názvom Protokol 2. schôdze Odbočky ČSNR v Americe, konané dne 31. května 1918, v Moose Temple, Pittsburgh, Pa. Miesto uloženia originálu je neznáme.

²² K doterajšiemu stavu poznania Štefan Kucík odkazuje na základnú literatúru: *Náš vodca Masaryk v Pittsburghu. Jednota*, roč. 25, 5. 6. 1918, č. 1388, s. 6; MAMATEY, A.: Česko-slovenská dohoda. *Nové Slovensko*, roč. 1, 24. 6. 1918, č. 1, s. 5; Prehľad vážnejších udalostí v histórii I. Kat. Slovenskej Jednoty. *Jednota : Katolícky kalendár na obyčajný rok 1931*, roč. 34, 1931, s. 29-87, HUŠEK, J.: Pittsburská Dohoda. *Jednota : Katolícky kalendár na priestupný rok 1933*, roč. 36, 1933, s. 109-113; GETTING, M.: *Americkí Slováci a vývin československej myšlienky v rokoch 1914-1918*. Masaryktown : Sokol, 1933, s. 160; GESSAY, I.: *Rozpomienka na uzavretie Československej dohody*. S. l. : s. n., 1928, s. 12-13; BIELEK, I.: Autonomia neoslabí, ale posilní. In *Kalendár Hlinkovej slovenskej ľudovej strany na rok 1938*. Bratislava : Generálny sekretariát Hlinkovej slov. ľudovej strany, b. r., s. 68-71; PANKUCH, J.: Ján Pankuch spomína. In *Tamže*, s. 72-74.

²³ Pozri napr. MAMATEY, V.S.: The Czecho-Slovak Agreement of Pittsburgh (May 30, 1918) Revisited. In *Kosmas*, II, 1982, 2, s. 41-48.

²⁴ Pozri *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 485-487.

²⁵ KUCÍK, Š.: Protokol 2. schôdze Odbočky Československej národnej rady v Amerike, konanej dňa 31. mája 1918 v Moose Temple, Pittsburgh, PA. *Dejiny - internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*, roč. 5, 2010, č. 2. [online] Prešov : Inštitút histórie Filozofickej fakulty univerzity v spolupráci s vydavateľstvom UNIVERSUM spol. s r. o. a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov,

v skutočnosti k jej uzatvoreniu došlo až na druhý deň, 31. mája, na ďalšom rokovaní medzi účastníkmi stretnutia Čechov a Slovákov s T. G. Masarykom.

V zápisnici sú pritom okolnosti uzavretia samotnej Pittsburskej dohody zachytené iba veľmi stručne, a v podstate táto zápisnica zachytáva iba jej obsah: „*P. Mamatej oznamuje, že rev. Murgaš musí odcestovať a než odejde, žadá o príležitosť, predložiť zápis ku dohode zástupcov Slovákov s prof. Masarykom. „Vydání tohto zápisu bylo považováno za nutné z toho důvodu, že mnozí Slováci využívali nynější situace proti bratrům Čechům a žádali jsme proto prof. Masaryka, aby vydal podobné prohlášení.“ Text dohody čten i schválen, i usneseno, aby byl zanešen do protokolu: „Představitelé Slovenských a českých organizací ve Spoj. Státech, Slovenské Ligy a Bohemian National Alliance porokovali za přítomnosti předsedy Nár. Rady o československé otázce a o posavadních programových projevech a usnesli se: Schvalujem politický program, usilující o spojení Čechů a Slováků v samostatném státě utvořeném z českých zemí a Slovenska. Slovensko bude mít svou vlastní státní administrativu, svůj sněm, slovenčina bude úředním jazykem ve škole, v úřadě a veřejném životě vůbec. Československý stát bude republikou, jeho konstituce bude demokratická. Podrobná ustanovení o zařízení československého státu ponechávají se osvobozeným Čechům a Slovákům a jich právoplatným představitelům. Organizace spolupráce Čechů a Slováků ve Spoj. Státech bude podle potřeby a měnící se situace při společném dorozumění prohloubena a upravena.“²⁶*

Ďalšie podrobnosti o dôvodoch, okolnostiach a priebehu vlastných rokovaní s Masarykom, ktorých výsledok je v zápisnici len takto stručne zachytený, nám podáva jeden z účastníkov, Milan Getting: „*V styku s americkými Čechmi Slováci sa často museli ohradzovať proti tomu, že pri každom verejnom vystupovaní alebo prehlások Česi dosledne zabudali spomínať, Česi a Slovaci, alebo Čechoslovaci, ale spomínali, večne, vzdor všetkým napominaniam—len české vojsko, český štát, česká revoluce, atď. A české časopisy sa v tejto veci ešte netaktickejšie chovaly. Z tohto povstávalo mnoho zloby a v tomto spočíva aj pôvod pittsburghskej dohody.*

Teda z jednej strany našoptávanie o českom nebezpečí zo strany maďarskej propagandy—z druhej strany netaktické chovanie sa českých predákov, v takýchto formálnych veciach—prinášalo otázku pomeru česko-slovenského ustavične za predmet jednania a debat.

Prišiel prof. Masaryk a bral účasť na schodzí Národnej rady v Pittsburchu. Na tejto schodzi medzi Čechmi (hlavne medzi Vojtom Benešom, Píseckým a Tvrzickým) bolo mnoho

2010, s. 166 (prvá strana zápisnice). [cit. 01.08.2018.] Dostupné na internete: http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2010.pdf.

²⁶ Tamže, s. 178 (s. 13 zápisnice).

nesrovnalostí—ustavične sa hádali o plánoch pre Čechov i Slovákov—ale medzi sebou Čechmi, akoby Slováci do tých vecí nemali čo povedať. Tieto svady so sebou priniesli už z Chicaga a tak sa stalo, že shrnúť všetko do hromady, Slováci sa dohodli, aby na parirovanie jakejkoľvek propagandy, prinášanej nepriateľmi pohybu a tiež k voli stabilizácii práce medzi nami—mali čosi—požiadali prof. Masaryka, aby nahodil na papier svoj názor o tom, ako si predstavuje spolužitie Čechov a Slovákov v tom budúcom štáte.

Masaryk to najprv chcel ako to urobil Štefánik, ústne vybaviť, ale rev. J. Kubašek vzal papier do ruky, položil ho pred Masaryka a požiadal ho, aby to stylizoval na papier, žeby sme mali na svoju obranu proti komukolvek slová jeho—Masarykove. Myslím, že to Masaryk cez obed napísal, t.j. o školskej, administratívnej a sudobnej samospráve—po obede pri jednaní o tom, privesili sme k tomu ešte úvod, že ako obč./Št. neberieme si za svoju povinnosť formulovať nejak pevné veci—že to ponechávame bratom pod Tatrami. Ku tomu však Kubašek ešte nadhodil otázku snemu—toto starý nechcel pripustiť, ale keď ku tomu bol pridaný dodatok, že to je dohoda medzi nami v Amerike, a po istom dušovnom boji, ktorý som mu na tvári videl i v zraku, ktorým sa na mňa zahľadel—podpísal to.

Mamatej, zaiste na radu Bieleka a iných—okamžite utekal ku kresličovi, dal to kaligraficky spracovať a ohlaval to „Pittsburghská Dohoda“, dala sa tomu forma smluvy a starý sa octnul pred niečím, čoho on zprvu vo veci nevidel.

Ku okolnosti tejto pripomenut' ešte nutno, že Nár. Rada potrebovala peniaze, České Národné Združenie ich nemalo—ale práve Liga mala vyše \$100.000 po prvý krát v jej dejinách toľký obnos nasbíraný.

Bolo treba odrazu všetky tieto peniaze vyklopiť—ohromný groš—nuž i toto smelo uvádzam v súvis s podpisom dohody.²⁷

Z uvedeného teda vyplývajú určité osobitosti celého priebehu uzavretia toho, čo označujeme ako Pittsburská dohoda. Osobitne z citovaného vyplýva, že snem v Masarykovom návrhu textácie pôvodne vôbec nebol. Getting síce tvrdí, že jeho doplnenie navrhol rev. Kubášek, M. M. Stolárik však naopak uvádza, že snem žiadal Jozef Hušek (editor časopisu Jednota), na čo z prítomných Ján Kubášek, Ján Pankuch, Gejza Mika a Albert Mamatej boli za snem a Ján Janček, Jozef Murgaš, Andrej Šustek a Milan Getting boli proti snemu.²⁸

Nejasnosti sa následne spájajú aj so samotnou formou dohody a existenciou jej originálu. Ceruzkou napísaný a podpísaný originál, ktorý sa stal základom záznamu vo vyššie

²⁷ Getting Family Papers, Box 1, dokument Slováci v Amerike, s. 14-15.

²⁸ STOLÁRIK, M. M.: The Role of American Slovaks in the Creation of Czechoslovakia, 1914-1918. In *Slovak Studies VIII, Historica B*. Cleveland, Rome : Slovak Institute, 1968, s. 49.

citovanej zápisnici zo zasadnutia konaného 31. mája 1918, je v súčasnosti podľa nášho stavu poznania nezvestný. Podpísaný originál sa pritom vraj nachádzal uložený v sejfe konzula Mamateya, po smrti ktorého (21. decembra 1923) bol vraj miestnymi konzulárnymi úradníkmi odoslaný do Prahy.²⁹ Dokument, ktorý dnes verejnosť všeobecne pozná, predstavuje až Gettingom zmienená kaligrafická verzia, ktorú dal vyhotoviť Mamatey, a ktorú podpísalo množstvo aj takých signatárov, ktorí pri vlastnom rokovaní 31. mája 1918 neboli, a naopak podpisy niektorých z tých, ktorí pri rokovaní boli, na kaligrafickom vyhotovení nenájdeme. Práve toto kaligrafické vyhotovenie, ktoré Masaryk opätovne podpísal 14. novembra 1918 už ako zvolený prezident Československa,³⁰ sa pritom stalo predmetom ďalších sporov a opakovane využívaným nástrojom autonomistov v boji o autonómiu Slovenska (najmä) v 30. rokoch 20. storočia.

3. Politické využívanie a zneužívanie Pittsburskej dohody v 1. ČSR

Pittsburská dohoda, resp. jej kaligrafická podoba, sa už čoskoro po vzniku Československa stala predmetom a nástrojom politického boja o postavenie Slovenska v Československu.³¹ Tak bol už v marci 1919 Jozef Hušek, editor časopisu *Jednota*, ktorý vydávala *First Catholic Slovak Union (FCSU)*, vyslaný Slovenskou ligou v Amerike a FCSU na 10 týždňov na Slovensko, aby tam informoval verejnosť o Pittsburskej dohode.

Po návrate do USA, na XII. kongrese Slovenskej ligy v Amerike (SLA), ktorý sa konal 29. mája 1919 v Scrantone, Pennsylvania, referovali o situácii na Slovensku dvaja delegáti: Jozef Hušek a Milan Getting. Záverom vyplývajúcim z referátu J. Huška bolo to, že v súčasnej situácii by autonómia Slovenska bola v prospech maďarskej iredenty. Nároku Slovenska na autonómiu sa však nevzdal, ale jeho uplatnenie posunul na obdobie, keď budú

²⁹ MAMATEY, V.S.: The Czecho-Slovak Agreement of Pittsburgh (May 30, 1918) Revisited. In *Kosmas*, II, 1982, 2, s. 45.

³⁰ Dňa 11.11.1918 dočasná vláda schválila v Ženeve všetky Masarykove dovtedy učinené akty (kam sa radí aj uzatvorenie Pittsburskej dohody 31. mája 1918). Masaryk podpísal kaligrafickú verziu v New Yorku dňa 14.11.1918, v rovnaký deň, ako bol zvolený Národným zhromaždením za prezidenta ČSR. Pozri HLETKO, P. P.: The Slovaks and the Pittsburgh Pact. *Slovakia*, 1968, č. 41, s. 34 (separát: The Slovaks and the Pittsburgh Pact. Slovak Catholic Federation of America, 1934). Tiež STOLÁRIK, M. M.: *Where is my Home? Slovak Immigration to North America (1870–2010)*. Bern-Berlin : Peter Lang, 2012, s. 95 a nasl.

³¹ Boj o Pittsburskú dohodu v rokoch 1918–1920 sumarizuje MINÁR, I.: *Príspevok k dejinám odboja vedeného Slovenskou ligou v Amerike 1907-1920*. Bratislava : Epos, 2011, s. 31-35.

pomery na Slovensku skonsolidované. Na druhej strane, M. Getting sa o autonómii Slovenska ani nezmenil.³²

Ďalším, kto bezprostredne po skončení prvej svetovej vojny referoval americkým Slovákom o situácii na Slovensku, bol Ignác Gessay. Vo svojom referáte podanom na schôdzi Ústredného výboru SLA 24. októbra 1919 v Pittsburghu tiež odporúčal americkým Slovákom zaujať neutrálne stanovisko k okamžitej realizácii slovenskej autonómie. V Slovenskej ľudovej strane a jej presadzovaní autonómie totiž videl prítomnosť maďarského živlu a hrozbu maďarského revizionizmu. Gessay preto navrhol iba postupnú implementáciu Pittsburskej dohody a podobne ako Hušek varoval, že okamžité zavedenie autonómie na Slovensku by bolo pre Československú republiku osudné.³³

Obdobne v rokoch 1919-1920 (10. decembra 1919 – 14. marca 1920) Albert Mamatey, prezident Slovenskej ligy v Amerike, osobne navštívil Československo s kópiou Pittsburskej dohody. Stretol sa pritom s prezidentom T. G. Masarykom, ministrom zahraničných vecí Edvardom Benešom, ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobárom, a inými. Vo februári 1920 sa tiež zúčastnil na zasadnutí Klubu slovenských poslancov. Takmer všetci, s ktorými rokoval, sa pritom zhodli v názore, že autonómia Slovenska s osobitným snemom by bola v danom čase pre Slovensko osudná.³⁴ Rovnako vyznelo aj stretnutie s M. Hodžom. Pri tejto príležitosti sa tiež rozhodlo, že Mamatey sa stane československým konzulom v USA.

Medzitým však ani na pôde USA neutíchali diskusie o Pittsburskej dohode a o postavení Slovenska v Československu, pričom nie všetci akceptovali myšlienku odloženia autonómie či federalizácie Československa. Z 24. októbra až 7. novembra 1919 pochádzajú viaceré rezolúcie Čechov a Slovákov z USA (ČSNR v USA, SLA) v prospech autonómie Slovenska, ktoré boli zaslané do Európy. V novembri 1919 sa tiež konalo stretnutie katolíckych kňazov v Pittsburghu, a v roku 1921 bolo vytvorené Sdruženie slovenských katolíkov (ZSK) – tí sa vyslovili proti čechoslovakizmu a za autonómiu Slovenska, hoci podľa čechoslovakistu Gettinga šlo o hlinkovčinu, či jehličkoviádu.³⁵ Dňa 22. novembra 1922 potom rezolúcia XIV. kongresu SLA, rovnako ako predtým stanovisko z Washingtonu z 12. mája 1921, opakuje požiadavku zahrnúť autonómiu Slovenska do československej ústavy.

³² Zápisnica XII. Kongresu Slov. Lígy v Am. vydržiavaného v Casino Halle v meste Scranton, Pa., dňa 29. mája, 1919, Pittsburgh, [b. r.], s. 24. Citované podľa KUCÍK, Š.: Americkí Slováci a autonomistické hnutie na Slovensku (1918–1938). In *Dvacáté stololetí*. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2013, s. 83.

³³ Ibidem, s. 84. Kucík vychádza z GESSAY, I.: *Slovensko po oslobodení*. Cleveland [b. r.], s. 26-28, 37-38. K misii Rudinského a Kubalu zo Slovenskej ľudovej strany v USA pozri u Kucíka s. 85-86. Protiakciou bolo vyslanie dvoch pročeskoslovenských zástupcov – katolíckeho kňaza Ladislava Moyša a sociálneho demokrata Jána Pociska. Ibidem, s. 87.

³⁴ Ibidem, s. 86.

³⁵ Getting Family Papers, Box 1, dokument Slováci v Amerike, s. 17.

Ani v nasledujúcich rokoch, až do roku 1934, úsilie SLA v podobe zasielania memoránd do Prahy, žiadajúcich autonómiu Slovenska (fakticky v zmysle federácie), neustalo.³⁶ V tomto období začala Slovenská liga tiež otvorene podporovať Slovenskú ľudovú stranu, voči ktorej bola pôvodne skôr skeptická. V roku 1926 sa dokonca Andrej Hlinka stal čestným členom SLA.³⁷

Nie všetci americkí Slováci však boli za autonómiu Slovenska. Protireakciou na pôde USA bola rezolúcia z 3. decembra 1922 z New Yorku, proti zneužívaniu Pittsburskej dohody. Táto akcia bola neprekvapivo organizovaná práve podporovateľmi československej myšlienky, resp. priamo čechoslovakizmu. Práve Getting, patriaci do tohto krídla, tak zachytáva obsah dokumentu s podobným zameraním:³⁸ *„Resolúcia prijatá zástupcami Okresných sborov z New Yorku, Newarku, Bridgeportu a Lansfordu, na spoločnej schodzi dňa 3. decembra 1922 v New York, N. Y.: Československá republika jestvuje už štyri roky a behom tejto krátkej doby dokázalo sa, že v myšlienke národnej jednoty československej spočíva tá veľiká tajnosť úspechu, ktorý úspech dnes obdivuje každý priateľ náš a ktorú jednotu nám závidí každý nepriateľ a vynasnažuje sa ju rozbiť. ...“* V reakcii na „otravu pod rúškou „Priateľov Slovenskej Slobody““ uvádza rezolúcia: *„Ponevác ale títo ľudia vyvlastnili si Dohodu, uzatvorenú medzi americkými Slovákmi a Čechmi v roku 1918 (tým cieľom, aby umožnené bolo paritné rozdelenie zastúpenia i práce v revolučnej dobe), nateraz známu ako „Pittsburghská Dohoda“, a na základe obsahu tejto Dohody robia prázdny krik, štvú Slovákov proti Čechom a odvádzajú pozornosť Slovákov od konštruktívnej práce, otravujú mysle Slovákov, znechucujú ich a všetko im ošklivia, čo nesie meno „československé“ a takto nadužívajú Pittsburghskú Dohodu cieľom rozbitia národnej i politickej jednoty československej, týmto slávnostne prehlasujeme, že nesúhlasíme s takýmto nadužívaním Pittsburghskej dohody a zatracujeme to politické závratníctvo, ktoré sa dnes s touto Dohodou robí. V Pittsburghskej Dohode je iba vyjadrený názor, jako si vtedajší účastníci schodze americkej odbočky Národnej Rady pomer československý vysvetľovali, dľa vzoru Unie Severo-Americkéj. Vyjadrenie tohto názoru ani nie je názorom všetkých podpisovateľov, ani nie je názorom občanov Československej Republiky, ale občanov Spojených Štátov, ktorí veľmi dobre chápali, že nemajú práva rozhodovať o tom, ako má nádejná Československá republika sriadiť svoju domácnosť. My konstatujeme, že až na snem, všetky ostatné body Pittsburghskej Dohody sú splnené, jako body obsahujúce*

³⁶ K prehľadu aktivít v USA pozri: KUCÍK, Š.: Americkí Slováci a autonomistické hnutie na Slovensku (1918–1938). In *Dvacáté stololetí*. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2013, s. 88 a nasl.

³⁷ STOLÁRIK, M. M.: *Where is my Home? Slovak Immigration to North America (1870–2010)*. Bern-Berlin : Peter Lang, 2012, s. 95 a nasl.

³⁸ Getting Family Papers, Box 2, dokument „Pohyb medzi americkými Slovákmi proti Pittsburskej dohode. Proti nadužívaniu tvrdenia, že americkí Slováci sú za autonómiu.“

samozrejme veci, a splnené sú takým spôsobom, ako to v daných okolnostiach najlepšie vyhovuje nielen konštruktívnym plánom na vybudovanie národného štátu, ale aj na zachovanie jednotnosti štátnej a tiež jazyka slovenského. My veríme v prirodzený vývoj všetkých vecí a preto vieme, že každá ustanovizeň podlieha zmenám takéhoto vývoja. Tak sa budú meniť aj pomery v Československej Republike a zrušením politických hraníc medzi Čechmi a Slovákmi otvorená je brána prirodzenému vývoju dokorán, ktorý my z Ameriky ani upravovať, ani mu smer dávať sme nie povolani, ani to nevládzeme robiť... Následkom takéhoto vývoju celá Pittsburská Dohoda stala sa bezpredmetnou a preto my sa žiadneho boja za jej vtelenie do ústavy Československej Republiky nezúčastníme, ba boj taký nielen za zbytočný, ale za škodný považujeme. Podpísali: Nikolaj Kováč, Jozef Smrtič, Frant. Oslislo, Štefan Cmero, Pavel Zguriš – za resolučný výbor.“

4. Právny spor o Pittsburskú dohodu

Právna povaha Pittsburskej dohody, resp. jej právna záväznosť, bola pritom tiež častým predmetom sporov už od počiatku vzniku Československej republiky. Tak sa zástancami Pittsburskej dohody s kritikou napádalo napríklad k dátumu 5. februára 1920 datované Masarykovo vyjadrenie, že Pittsburská dohoda predstavuje len jeden z mnohých revolučných programov, pričom navyše na jej konci je jasne vyjadrené zmocnenie pre európskych Čechov a Slovákov, aby sami rozhodli o konečnej podobe Československa.³⁹ V obdobnom duchu sa nesie aj ďalšie kritizované Masarykovo vyjadrenie z 15. decembra 1922, kedy senátorom povedal, že ju podpísal, iba aby nerozbil československé odbojové hnutie.⁴⁰ Korunou však bol list, ktorý Masaryk napísal 12. októbra 1929 Hlinkovi, v ktorom otvorene tvrdil, že Pittsburská dohoda je falzifikát, lebo Slovenská liga v Amerike v čase jej podpisu nemala právnu subjektivitu a štátom bola uznaná až roku 1919. Okrem toho v liste Masaryk uviedol, že on oslobodil Slovensko, že všetky ustanovenia Pittsburskej dohody boli naplnené a Slováci mali autonómiu *de facto* už od vzniku ČSR v roku 1918.⁴¹

Proti tomuto tvrdeniu bolo na XVIII. kongrese SLA v roku 1930 prítomným predstavené memorandum SLA „V záujme pravdy“. Na obhajobu proti tvrdeniu, že v čase vzniku Pittsburskej dohody SLA legálne neexistovala, americkí Slováci uviedli citáty z reči

³⁹ HLETKO, P. P.: The Slovaks and the Pittsburgh Pact. *Slovakia*, 1968, č. 41, s. 34.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ AKPR, fond Kancelár prezidenta republiky (1919), sign. T 511/21. List T. G. Masaryka A. Hlinkovi z 12. 10. 1929. Citované podľa KUCÍK, Š.: Americkí Slováci a autonomistické hnutie na Slovensku (1918–1938). In *Dvacáté stololetí*. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2013, s. 98.

poslanca Karola Perglera, prednesenej v Poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia ČSR 19. februára 1930. K. Pergler, ako bývalý podpredseda Československej národnej rady v Amerike, tajomník T. G. Masaryka počas jeho pobytu v USA a jeden zo signatárov Pittsburskej dohody, vo svojej reči odmietol tvrdenie T. G. Masaryka, že Pittsburská dohoda je falzifikát: „... šířiti zprávy o pittsburské dohodě, že je to falsum, je nevěcné, není to správné a neodpovídá to historické pravdě.“ V reakcii na tvrdenie, že SLA v čase vzniku Pittsburskej dohody legálne neexistovala, Pergler uviedol: „*Pokládám zde za svoji povinnost zastati se velké slovenské revoluční organisace, poněvadž tato organisace, vzniklá r. 1913, vykonala mnoho proti maďarisaci, posílala mnoho peněz, existovala za války, my jsme s ní spolupracovali. Amerika není stát policejní, nezná vůbec pojmu schvalování stanov. (...) Schvalování stanov v Americe není třeba, tohto pojmu americké zákonodárství nezná.*“⁴²

V tejto záležitosti si SLA vyžiadala aj právne stanovisko advokátskej kancelárie Alter, Wright & Barron, ktoré bolo vyhotovené 23. apríla 1930 a vyznelo v prospech platnosti Pittsburskej dohody, keď sa ním potvrdili Perglerove slová a vyvrátil aj Šrobárov argument o neplatnosti dohody z dôvodu jej podpisu v štátny sviatok (Memorial Day).⁴³

V roku 1934 následne argumenty za platnosť a záväznosť Pittsburskej dohody v osobitnom separáte zosumarizoval Peter P. Hletko. Ako argumenty za platnosť dohody pritom uvádzal nasledovné:

- dohodu podpísal Masaryk ako jedna zmluvná strana a americkí Česi a Slováci ako druhá zmluvná strana; nemožno ju teda pokladať za dohodu lokálneho významu (takou by mohla byť iba Clevelandská dohoda) – lokálna dohoda by totiž nemala pre Čechov a Slovákov v USA žiadny význam, keďže jej obsah smeruje k vzniku a podobe Československa v Európe,
- dohoda nebola falzifikátom, ani neplatnou dohodou, ako potvrdzuje právne stanovisko z 23. apríla 1930, podľa ktorého aj organizácia, ktorá síce má svoje stanovky a vnútorné predpisy, ale nie je zaregistrovanou štátom, môže platne uzatvárať zmluvy a dohody, a to aj vo sviatok, Memorial Day⁴⁴ (uvedené je navyše podporené aj citovanými vyjadreniami K. Perglera),
- a napokon, ak by Česi a Slováci v USA nemali žiadne slovo, pokiaľ ide o usporiadanie Československa v Európe, prečo by s nimi Masaryk podpisoval akúkoľvek dohodu?

5. Pittsburská dohoda v rokoch 1938-1992

⁴² Ibidem, s. 98-99.

⁴³ HLETKO, P. P.: The Slovaks and the Pittsburgh Pact. *Slovakia*, 1968, č. 41, s. 38-39.

⁴⁴ Ibidem, s. 39.

V dňoch 28. – 29. apríla 1938 sa v Pittsburghu konal XX. kongres SLA. Na ňom prítomní americkí Slováci síce prijali vyhlásenie, v ktorom deklarovali svoju lojalnosť voči československému štátu, vyslovili sa za celistvosť ČSR a vyjadrili želanie, aby medzi českým a slovenským národom nastalo porozumenie, vyriešenie slovenskej otázky v ČSR však pritom stále videli v bezodkladnom zavedení autonómie na Slovensku a v uznaní národnej samobytnosti Slovákov. Americkí Slováci ďalej vo vyhlásení vyslovili požiadavku, aby do zavedenia autonómie bola na Slovensku utvorená slovenská školská rada s právomocou menovať všetkých učiteľov na ľudových a stredných školách, žiadali poslovenčenie Univerzity Komenského, zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka na Slovensku, ďalej aby učители a profesori boli len Slováci, zrušenie cenzúry, nahradenie českých úradníkov na Slovensku slovenskými, pomerné zastúpenie v diplomatickej službe a vo vedení armády a obnovenie priemyslu na Slovensku. Vyhlásenie zakončili vyslovením súhlasu so stanoviskom a aktivitami HSĽS v otázke autonómie Slovenska a vyjadrením podpory slovenskému autonomistickému hnutiu vedenému ktoroukoľvek z politických strán na Slovensku.

Na kongrese sa zároveň rozhodlo aj o zložení delegácie SLA, ktorá mala navštíviť Slovensko so širšou výpravou amerických Slovákov pri príležitosti 20. výročia vzniku Pittsburskej dohody. Jej členmi sa stali: P. P. Hletko ako vedúci a hovorca delegácie, Andrej Rolík, evanjelický kňaz a farár v Johnstowne, Pa., Jozef G. Pruša, tajomník Slovenského katolíckeho Sokola (namiesto ktorého napokon odcestoval Dominik Sloboda, predseda Slovenského katolíckeho Sokola), Jozef Hušek, bývalý redaktor Jednoty a predseda ZSK a signatár Pittsburskej dohody, Andrej Novák, pokladník Prvej katolíckej slovenskej jednoty a Michal Sinčák, bývalý predseda Slovenského katolíckeho Sokola.⁴⁵

Výprava so sebou priniesla kaligrafický originál Pittsburskej dohody a na znak solidarity s HSĽS a Andrejom Hlinkom cestovala do Československa cez Gdyniu, Varšavu a Ružomberok, a až následne sa dostala do Prahy a nakoniec Bratislavy. V Bratislave pritom 5. júna 1938 na balkóne divadla na Hviezdoslavovom námestí asi stotisícovému davu Peter P. Hletko ukázal originál Pittsburskej dohody.⁴⁶

Len pár dní predtým, pri výročí Pittsburskej dohody, však naopak nekatolíci 30. mája 1938 v Pittsburghu opakovane odmietli autonómiu Slovenska a podobne neskôr vyjadrili

⁴⁵ KUCÍK, Š.: Americkí Slováci a autonomistické hnutie na Slovensku (1918–1938). In *Dvacáté stololetí*. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2013, s. 103-104.

⁴⁶ STOLÁRIK, M. M.: *Where is my Home? Slovak Immigration to North America (1870–2010)*. Bern-Berlin : Peter Lang, 2012, s. 95 a nasl.

poľutovanie aj nad spôsobom, akým Slovensko získalo na jeseň 1938 autonómiu a následne v marci 1939 aj vlastnú štátnosť.⁴⁷

Podobne však dokonca aj SLA na čele s Hušekom, inak zástancom autonómie, varovala pred vyhlásením samostatného štátu;⁴⁸ radšej chceli československú federáciu. Následne po vyhlásení Slovenského štátu ho však SLA akceptovala ako menšie zlo. Tomu napomohlo aj 23. mája 1939 zverejnené posolstvo J. Tisa. Už predtým, v liste z 24. apríla 1939, však Hušek žiadal prezidenta Roosevelta, aby uznal Slovenský štát, čo Roosevelt odmietol.

Aj po vzniku Slovenského štátu ale v USA stále existovali aj prívrženci Československa – hoci títo pochádzali primárne z kruhov protestantov. Aj lokálne pomocné spolky Slovákov však čiastočne udržiavali povedomie československej vzájomnosti a napríklad na svoj piknik v Uniontowne pozvali dňa 28. mája 1939 i Juraja Slávika, bývalého vyslanca ČSR v Poľsku.⁴⁹

Po tom, ako USA vstúpili do vojny s Nemeckom, však už ani SLA nemohla otvorene podporovať Slovenský štát. Dňa 14. septembra 1942 Úrad pre vojnové informácie zorganizoval stretnutie so slovenskými organizáciami a presvedčil ich, aby odmietli existenciu Slovenského štátu a aby zložili sľub vernosti USA. V decembri 1942 sa aj preto J. Hušek vzdal funkcie prezidenta Ligy. Vo februári 1943 ho nahradil Msgr. Jozef Duboš, ktorý následne po vojne podporil Košický vládny program (v tzv. Washingtonskej deklarácii), a teda myšlienku znovuoobnovenia Československa. Avšak XXVII. kongres SLA následne v októbri 1945 odmietol Washingtonskú deklaráciu a za prezidenta Ligy zvolil namiesto Duboša radikálnejšieho Petra P. Jurčáka (Yurchak), amerického advokáta slovenského pôvodu. Pod jeho vedením Liga odmietla znovuoobnovené Československo, čo sa ešte viac stupňovalo s postupným zaradením Československa do východného bloku, najmä po Februári 1948.⁵⁰

Program autonómie sa pritom stal pre Slovenskú ligu vlastne úplne bezpredmetným – začala naopak bojovať za slovenskú samostatnosť, a to ako pod dojmom skúsenosti so samostatnou vojnovou slovenskou štátnosťou, tak aj pod vplyvom novej vlny emigrantov spomedzi pohlavárov Slovenského štátu. Tomu zodpovedá aj neskoršie výslovné zavrhnutie Pittsburskej dohody samotnou Ligou. Jej prezident, Stephen J. Tkach, v príhlase nazvanom „Dohoda, ktorá sa nikdy nenaplnila“⁵¹, v roku 1968 pri 50. výročí dohody vyhlásil, že Liga odmieta túto dohodu „pre neúprimnosť a nedôveryhodnosť jej českých autorov... českí

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ V telegrame Karolovi Sidorovi zo 14. marca 1939. Ibidem.

⁴⁹ Zápisnica z tretej riadnej schodze 6. okresu N.S.S. „Ján Kollár“ zasedavšej v nedelu dňa 28 mája 1919. Uložené v Archives of Industrial Society, University of Pittsburgh, Pittsburgh, fond National Slovak Society, District 6, Box 1.

⁵⁰ STOLÁRIK, M. M.: *Where is my Home? Slovak Immigration to North America (1870–2010)*. Bern-Berlin : Peter Lang, 2012, s. 95 a nasl.

⁵¹ TKACH, S. J.: An Agreement which was never realized. In *Slovakia*, 41, 1968, s. 2-3.

vodcovia nikdy nemali v úmysle, a ani dnes nemajú v úmysle niekedy uznať Slovákov ako samostatnú nezávislú etnickú kultúru“.⁵² Liga sa tak radšej plne zamerala na boj za slovenskú samostatnosť, ktorú túžobne očakávala až do roku 1993.

Záver

Vývoj po roku 1989, smerujúci k rozdeleniu Československa a k samostatnosti Slovenska, bol mnohými predstaviteľmi emigrácie v USA vítaný ako konečné naplnenie cieľov a programov amerických Slovákov, datujúcich sa ešte k začiatku 20. storočia. Aj v domácich pomeroch sa ojedinele podobne zdôrazňovalo, že tieto udalosti možno vnímať ako napĺňanie Pittsburskej dohody.⁵³ Základná prekážka a zdroj nedorozumenia medzi európskymi Slovákami a Slovákami v USA – pokiaľ ide o otázku slovenskej samostatnosti – sa tak vyriešil v prospech samostatnej Slovenskej republiky. Práve uvedená skutočnosť by pritom mala byť do budúcnosti predpokladom toho, aby sa samotná Pittsburská dohoda a jej politické využívanie a zneužívanie v 20. storočí mohli objektívne prehodnotiť a mohol sa k tejto problematike zaujať nezaujatý vedecký postoj. K tomu sme sa v tomto rozsahom veľmi obmedzenom článku pokúsili aspoň čiastočne prispieť.

Summary

American Slovaks and the Pittsburgh Agreement

The paper points to some lesser known facts and circumstances of the conclusion of Pittsburgh Agreement, as well as its later uses and abuses up until present days. The author draws from his research in the USA, undertaken in 2017, in the archival funds of the National Slovak Society (NSS Life), Industrial Archives of the University of Pittsburgh (in Pittsburgh, Pennsylvania), in the archives of Heinz History Center in Pittsburgh and in the archives of Slovak Institute in Cleveland.

---

⁵² „Repudiates this agreement because of the insincerity and untrustworthiness of its Czech authors, ... the Czech leadership never intended, and does not intend even today to recognize the Slovaks ever as a distinct, separate ethnic culture.“

⁵³ Pittsburská dohoda sa napĺňa... In *Magazín Liptovský Mikuláš*, 1991, s. 4.

Martin Gregor

Právny postih korupcie v období Rímskej republiky¹

Abstrakt: Predkladaný príspevok sa zaoberá trestným činom volebnej korupcie (*ambitus*) v rímskom práve. Kládol dôraz najmä na hmotnoprávne a kriminologické hľadisko. Článok zachytáva rámcové podmienky volebnej kampane, skúma genézu a príčiny vzniku volebnej korupcie. Chronologicky preskúmava jednotlivé zákony, ktoré tento trestný čin postihovali, pričom sa zvlášť zamerával aj na kazuistiku zaujímavých prípadov volebnej korupcie a preventívnych opatrení proti nej. V neposlednom rade skúma tento fenomén aj v kontexte vzniku princípátu a z toho vyplývajúcich zmien v rímskej ústave a dopadov na ďalšie páchanie korupcie v cisárskom Ríme.

Kľúčové slová: volebná korupcia, voľby magistrátov, volebná kampaň, opatrenia proti korupcii.

„Prvý pripravil ľud o slobodu ten, kto ho častoval pohosteniami a dával mu dary.“

Plutarchov životopis Coriolana, f. 14.

Úvod

V slávnom spore proti Verrovi (70 p. n. l.) Cicero priznáva, že veľa rímskych magistrátov spreneverovalo verejné zdroje a bralo úplatky. Mnohí z nich boli odsúdení.² To však malo ešte negatívnejšie dôsledky, lebo kým v minulosti sa usilovali kradnúť v čo najväčšej tajnosti a len pre seba a pre svoje deti, v Cicerónových dobách už kradli aj pre patrónov, advokátov, prétorov a sudcov, aby sa vyhli odsúdeniu za podobné činy tým, že podplatia príslušné súdne orgány.³ V sudcovskej praxi sa vytvorili pevné taxy podľa osoby žalovaného a náročnosti prípadu, no spravidla sa nešlo pod 300 000 sesterciov. Za peniaze mohol byť oslobodený aj ten najväčší vinník a naopak odsúdení aj tí najčestnejší muži. Tento fenomén zašiel tak ďaleko, že niekedy používali porotní sudcovia rôzne zafarbené hlasovacie tabuľky, aby sa úplatkár mohol presvedčiť, či hlasovali podľa jeho želania.⁴ No podobné obvinenie nemuselo vždy vyústiť do korupcie, niekedy postačovali dobré rodinné vzťahy. Možno uviesť prípad Pompeiovoho test'a Scipia, ktorý bol obžalovaný z korupcie. Pompeius Magnus si k sebe pozval jeho sudcov a prosil ich, aby ho neodsudzovali. K tomu nedošlo,

¹ Príspevok je výstupom riešenia Grantu Univerzity Komenského č. UK/14/2018.

² BARTOŠEK, M.: *Verrinae: Význam Cicerónových rečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva*. Praha : Univerzita Karlova, 1977, s. 213.

³ Cic. in Verr. 1, 41. *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. Translated by C. Yonge. I. Volume. London : George Bell & Sons, 1903, s. 200, s. 147.

⁴ Cic. in Verr. 1, 40. Porovnaj: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. Translated by C. Yonge. I. Volume. London : George Bell & Sons, 1903, s. 146 in fine.

pretože žalobca sa vzdal procesu hneď, ako videl, že sudcovia sprevádzajú Pompeia cestou na fórum.⁵

Hrabivé tendencie magistrátov v poslednom štádiu rímskej republiky boli natoľko bežné, že ani Sicíľčania by proti Verrovým zločinom vôbec nenamietali, keby kradol len obvyklým spôsobom, na čo boli zvyknutí.⁶ Avšak nešlo len o provincie. Už skôr, keď Verres pôsobil ako mestský prétor v Ríme, prijímal obrovské finančné sumy, aby vydával rozhodnutia podľa vôle úplatkárov, no menšie kauzy prenechával svojej milenke Chelidón (Lastovičke), v ktorej dome sa s úradom prétora doslova kupčilo.⁷

Vďaka Cicerónovej reči *In Verrem* možno s údivom sledovať, že podobné problémy, ktoré sú v súčasnej spoločnosti objektom širokých diskusií,⁸ nachádzajú svoj odraz už vo svete starých Rimanov.⁹ Rímske spôsoby korupcie neboli o nič menej rafinované, než jej súčasné náprotivky. Avšak aj obvinenie z korupcie sa dalo zvrátiť ľst'ou v priebehu procesu. Z tohto dôvodu sa tento príspevok pokúsi o stručné zhrnutie stíhania trestného činu korupcie v rímskom práve. V systematike trestných činov starých Rimanov neexistovala jednotná skutková podstata korupcie tak, ako by sme ju charakterizovali dnes. Preto sa tento príspevok zameria na jej najbližšiu formu – *ambitus* - ktorú Rimania spájali predovšetkým s volebnou korupciou. Zohľadní najmä hmotnoprávne aspekty tohto trestného činu vo vývoji rímskej spoločnosti.

Bude pojednávať o viacerých zákonoch proti volebnému podplácaniu, ktoré je nutné z dôvodu prehľadnosti výkladu analyzovať chronologicky. Trestný čin *ambitus* je totiž typickým príkladom multiplikácie trestných noriem, keď sa zákony upravujúce určitú oblasť, vydávali v priebehu času viac krát po sebe. Nebolo to odôvodnené len potrebou doplniť skutkovú podstatu trestného činu o nové aspekty, ale zákonodarcu mohol viesť aj úmysel sprísniť sankciu, ak sa zákon nedodržiaval, čo bolo zvlášť charakteristické pre *crimen ambitus*

⁵ Pomp. 55. Porovnaj: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Prvý diel. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 1025.

⁶ Cic. in Verr. 2, 2, 8. Porovnaj: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. Translated by C. Yonge. I. Volume. London : George Bell & Sons, 1903, s. 219.

⁷ Cic. in Verr. 2, 1, 120, podobne Cic. in Verr. 2, 1, 136. Porovnaj: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. Translated by C. Yonge. I. Volume. London : George Bell & Sons, 1903, s. 200, s. 206.

⁸ BELEŠ, A.: Pojem úplatok – z pohľadu zákona a aplikačnej praxe. In *Acta Facultatis Iuridicae Comenianae*, Bratislava, č. 2, roč. 35, 2016, s. 4.

⁹ K spoločenským dôvodom vzniku korupčného prostredia pozri: ŠURKALA, J.: Právne a ekonomické aspekty korupcie v antickom Ríme. In GÁBRIŠ, T. (ed.): *Korupcia interdisciplinárne*. Zborník. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 150.

a *crimen repetundarum*. Protikorupčná legislatíva totiž pozostávala zo spleti právnych predpisov, ktorú napríklad Skřejpek odhadol na celkom 17 predpisov.¹⁰

1. Genéza trestného činu volebnej korupcie (*ambitus*)

Pojem „*ambitus*“¹¹ sa vyvinul zo starého zvyku kandidátov na rímskych magistrátov, ktorí na fóre alebo na Marsovom poli zvykli obchádzať (*ambire*) plnoprávných rímskych občanov a žiadať od nich dôveru vo voľbách.¹² Tento úzus nemožno vnímať negatívne, vlastne šlo o jedinú formu volebnej kampane. Podľa Plutarcha kandidáti prichádzali bez spodnej tuniky, iba v tóge na holom tele, prihovárali sa spoluobčanom a potriasali im pravicou.¹³ Podobný odev mal trojaký význam: jednak ho používali kvôli tomu, aby kandidáti na vysoké štátne pozície ukázali svoju pokoru, prípadne aby odhalili dôkazy svojej statočnosti v podobe jaziev na tele. Z právneho hľadiska bol však najdôležitejší jeho praktický význam. Keďže sa pohybovali vo voľnom, neopášanom odevu, nebolo miesta, kam by ukryli prípadné peniaze určené na podplácanie voličov.¹⁴

Táto činnosť vzbudzovala toľko záujmu, že na podnet plebejcov navrhli v roku 432 p. n. l. tribúni ľudu zákon, aby si nikto nemohol pri týchto obchôdkach obliecť snehobielu, či inak žiarivú tógu, ktorá vzbudzuje priveľkú pozornosť. Napriek pohoršeniu senátu tento zákon prešiel, lebo plebejci sa domáhali, že sú touto skutočnosťou v nevýhode pri voľbe vojenských tribúnov.¹⁵ Preto tak, ako zo slova *ambito* odvodzujeme slovo „ambícia“, z belosti rímskej tógy (*toga candida*) vzniklo slovo „kandidát“.¹⁶

Ďalší zákon proti volebným intrigám vzišiel z návrhu tribúna ľudu G. Poetelia v roku 358 p. n. l., ktorý kandidátom zakázal, aby sa voličom prihovárali na trhoch (*nundinae*) a na zhromaždiskách (*conciliabulum*), s výnimkou Fóra a Marsovho poľa.¹⁷ Uvedený *Lex Poetelia*

¹⁰ SKŘEJPEK, M.: Multiplikace trestních norem v republikánském Říme a její příčiny. In *Právník*, Praha, č. 2, roč. 130, 1991, s. 170-172.

¹¹ „*Ambitus aedificiorum*“ bol úzky pruh pôdy medzi susediacimi domami, široký 2,5 stopy. V skutočnosti ide len o latinské homonymá. Tento pojem bol použitý už v Zákone XII. tabúl'. Pozri: Fest. ep. p. 5, 4, 16, 6.

¹² REIN, W.: *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Leipzig : Verlag von K. Köhler, 1844, s. 701.

¹³ Presvedčovanie občanov malo aj svoje úskalía. To je príklad slávneho Scipia Nasica, keď podával ruku istému občanovi z vidieckej tribue a pritom vtipne podotkol, že má príliš mozoľnaté ruky, na čo sa dotýčaný urazil a vo všetkých vidieckych tribuách sa rozšírilo, že Scipio pohŕda chudobou. Pozri: Val. Max. 7, 5, 3. Porovnaj: VALERIUS MAXIMUS: *Sammlung merkwürdiger Reden und Thaten*. Erstes Bändchen. Übersetzt F. Hoffmann. Stuttgart : J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 1828, s. 462.

¹⁴ Plut. Cor. 14. Porovnaj v sloven. preklade: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Prvý diel. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 447.

¹⁵ Liv. 4, 25. Porovnaj v českom preklade: LIVIUS: *Dějiny I*. Praha : Svoboda, 1971, s. 356.

¹⁶ MOMMSEN, T.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 866.

¹⁷ Liv. 7, 15. Porovnaj v českom preklade: LIVIUS: *Dějiny II-III*. Praha : Svoboda, 1972, s. 207.

de ambitu nebol zákonom, ktorý by sa priamo dotýkal volebného podplácania. Práve naopak bol motivovaný snahou znemožniť rôznym zbohatlíkom (*novi homines*), aby oslovovali voličov aj inde, než bolo zvykom. Túto normu schválil senát. Keďže bola vydaná tesne po vyhlásení *Leges Liciniae Sextiae*, ktoré priznávali plebejcom rozsiahle politické práva, možno sa domnievať, že bola výrazom spoločného záujmu patricijov a plebejcov na zamedzení činnosti „nových ľudí“.¹⁸

Uplatňovanie tohto spôsobu volebnej kampane spomínal ešte vo svojich časoch Cicero, aj keď ho pokladal iba za pozostatok *more maiorum* a vysmial sa mu ako starosvetskému a pre kandidáta neužitočnému postupu.¹⁹ Práve na základe Cicerónovej zmienky možno predpokladať, že ešte okolo roku 64 p. n. l. bol prijatý Fabiov zákon (*Lex Fabia*), ktorý tento druh volebnej kampane reguloval. Zakazoval kandidátom, aby pri agitácii využívali pomoc svojich otrokov, zvlášť nomenklátorov, ktorí boli zodpovední za oslovovanie potenciálnych voličov.²⁰ Tento zákon mal však imperfektný charakter. Za porušenie jeho noriem neustanovoval žiaden trest, čo znamenalo, že ho nik nerešpektoval,²¹ azda s výnimkou Cata mladšieho, ktorý v zmysle tohto zákona prevzal na seba povinnosť pozdravovať občanov sám.²² Samozrejme, že táto ušľachtilosť mu nepriniesla uznanie, lebo dodržiavaním tohto zákona sa príliš vyvyšoval nad iných. Fabiov zákon bol vyhlásený v úplne odlišných materiálnych podmienkach, než predchádzajúce zákony zo začiatku republiky. V tom čase bola najvhodnejším prostriedkom volebnej kampane korupcia, ktorá bujnela viac-menej beztrestne.

2. Volebná korupcia do začiatku prvého storočia pred naším letopočtom

Hoci tento spôsob volebnej kampane podliehal určitej regulácii, predsa len šlo o zákonné ovplyvňovanie voličov. Tento fenomén však zdegeneroval na svoju nezákonnú alternatívu. *Ambitus* sa stal synonymom pre volebné podplácanie.²³ Ako uvádza Skřejpek,

¹⁸ KOŁODKO, P.: *Lex Poetelia de ambitu* of 358 B. C. as an example of legislation against corruption in elections. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, Białystok, č. 1, roč. 24, 2011, s. 124.

¹⁹ Cic. ad Att. 1, 1. Porovnaj: CÍCERO: *Letters to Atticus*. I. Volume. Translated by E. Winstedt. London : W. Heinemann, 1919, s. 3.

²⁰ Cic. p. Mur. 34. Porovnaj: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. II. Volume. Translated by C. Yonge. London : Henry G. Bohn, 1858, s. 364.

²¹ Jeho nedodržiavanie je kritizované v Cic. p. Mur. 36. Porovnaj: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. II. Volume. Translated by C. Yonge. London : Henry G. Bohn, 1858, s. 367.

²² Plut. Cat. Min. 8. Porovnaj v sloven. preklade: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Druhý diel. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 496.

²³ K priebehu volieb rímskych magistrátov pozri: TAYLOR, L. R.: *Roman Voting Assemblies from the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar*. Michigan : The University of Michigan Press, 1966, s. 34 a nasl. (Toto dielo však paradoxne vôbec nepojednáva o volebnej korupcii – pozn. aut.)

podplácanie voličov sa naozaj stalo „rímskym národným folklórom“²⁴ a preto prevýšilo akékoľvek iné formy korupcie. Zriedkavejšou podobou tohto trestného činu bolo tzv. *coitio*, v rámci ktorého sa dvaja kandidáti dohodli, že na spôsob kartelu nepripustia medzi seba ďalších kandidátov a následne si volebné okrsky (*tribue*) rozdelia.²⁵ Príkladom podobného spojenia boli „protištátne schôdzky za účelom dosiahnutia čestných úradov“ v roku 320 p. n. l.²⁶ slávna dohoda Catilinu a Antonia proti Cicerovi,²⁷ či spriahnutie Claudia Pulchera a Domitia Ahenobarba v roku 53 p. n. l.²⁸

Napodiv, v rímskych prameňoch absentujú správy o volebnom podplácaní v staršom období. Plutarchos poeticky dodáva, že korupcia „neprepukla v Ríme odrazu a hneď celkom otvorene, ale rozleptávala ho nebadane a po troche“, pričom podľa neho nie je známe, kto v Ríme prvý podplatil ľud alebo súd. Vieme, že v Aténach táto neblahá povest' prischla Anytosovi, synovi Anthemidóna, ktorý sa ku konci Peloponézskej vojny dopustil podplácania súdu.²⁹ Prvé známky korupcie v antickom Ríme sa objavujú začiatkom druhého storočia pred Kristom v dôsledku finančného rastu po víťazstve v druhej púnскеj vojne.³⁰ Tento nasmelý náznak má svoje opodstatnenie, lebo práve v Kartágu boli verejné úrady predmetom bezostyšného obchodu.³¹ Prvá historicky doložená kritika korupcie sa objavuje v Plautovej hre *Trinummus*, kde sa Stasimus snaží vyhnúť hádke tým, že analyzuje štátne problémy. Sťažuje sa: „Prečo sa dnes nedodržiava to, čo bolo podľa mravov predkov slušné a žiaduce, keď korupcia je schvaľovaná mravmi a právnymi medzerami... buď darebák a získaš úrad.“³²

Napriek tomu, že v ére ranej republiky korupcia podľa všeobecnej predstavy „neexistovala“, možno uviesť správy o normách, ktoré jej trestanie predvídali. Polybios sa

²⁴ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 331.

²⁵ HITZIG, F.: *Coitio*. In *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Siebenter Halbband. Stuttgart : J. B. Metzler'sche Buchhandlung, 1900, s. 361.

²⁶ Liv. 9, 26. Porovnaj v českom preklade: LIVIUS: *Dějiny II-III*. Praha : Svoboda, 1972, s. 360.

²⁷ Ascon. Ad. Tog. Cand. 83. Porovnaj: ASCONIUS: *Commentaries on Speeches by Cicero*. Translated by R. Lewis. New York : Oxford University Press, 2006, s. 167.

²⁸ Títo dvaja úradujúci konzuli uzavreli dohodu s kandidátmi pre konzulský úrad nasledujúceho roku, že ich podporia formou *coitia* za najrôznejšie výhody po voľbách. Ak by tieto výhody neboli schopní noví konzuli zabezpečiť, zaplatia každému z predchádzajúcich konzulov 350 000 sesterciov. Pozri: Cic. ad. Att. 4, 17. Porovnaj : CICERO: *Letters to Atticus*. I. Volume. Translated by E. Winstedt. London : W. Heinemann, 1919, s. 321.

²⁹ Plut. Cor. 14. Porovnaj: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Prvý diel. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 447.

³⁰ JEHNE, M.: The rise of the consular as a social type in the third and second centuries BC. In BECK, H. (ed.): *Consuls and Res Publica: Holding High Office in the Roman Republic*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011, s. 214-216.

³¹ Polyb. 6, 56: „Pre Kartágincov nie je hanebné nič, čo prináša zisk...Kartáginci otvorene dávajú úplatky, aby získali úrady.“ Porovnaj v českom preklade: POLYBIOS: *Dějiny III*. Praha : Baset, 2011, s. 52.

³² Plaut. Trin. 4 dejstvo, 3 scéna, 25 verš. Porovnaj: PLAUTUS: *Stichus, Trinummus and others*. V. volume. Translation by P. Nixon. Cambridge (MA) : Harvard University Press, 1952, s. 201.

stručne zmieňuje o tom, že volebná korupcia bola v Ríme trestaná smrťou.³³ Gellius upresňuje, že podľa Zákona XII. tabúl sa trestal smrťou sudca, ktorý bol usvedčený z prijatia peňazí kvôli rozsudku.³⁴ Aj v prvom prípade teda mohlo ísť o Zákon XII. tabúl.

Prvý skutočne doložený zákon o volebnom podplácaní však bol až *Lex Cornelia Baebia*, prijatý v roku 181 p. n. l. na návrh konzulov P. Cornelia Cethega a M. Baebia Tamphila, údajne po predošlom naliehaní senátu.³⁵ Podľa Rudorffa mohlo ísť o dva osobitné zákony, ktoré boli vydané konzulmi zvlášť v tom istom roku. Kým *Lex Cornelia de ambitu* ustanovila, že za volebné podplácanie možno uložiť 10-ročný zákaz výkonu verejnej funkcie (povedané terminológiou rímskeho práva, trestom bola 10-ročná nespôsobilosť ujatia sa verejného úradu), tak *Lex Baebia de praetoribus* zmenila počet prétorov.³⁶ Týmto spôsobom sa usilovala znížiť konkurenciu vo volebnom boji o úrad konzula, keďže bývalí prétori sa mohli stať kandidátmi na tento post. V dôsledku toho sa pokúšala ovplyvniť materiálne podmienky šírenia korupcie.³⁷ Nedostatkom tohto zákona bol priveľmi zložitý mechanizmus voľby prétorov, keď znížil ich počet zo šiestich na štyroch s tým, že nasledujúci rok mali byť zvolení opäť šiesti prétori a tento kolobeh sa mal neustále opakovať. Tento zákon bol zrušený najneskôr v roku 177 p. n. l., keď v rozpore s ustanoveným kolobehom boli zvolení opäť šiesti prétori.³⁸

Oba zákony boli prijaté v období nebyvalého finančného rozmachu rímskej spoločnosti, ktoré umožnilo, aby sa významné osobnosti predbiehali vo veľkoleposti usporiadaných hier alebo hostín, čoho prejavom bola aj ďalšia obmedzujúca legislatíva tohto druhu proti prepychu (napr. *Lex Orchia de coenis* z roku 181 p. n. l., ktorá obmedzovala počet hostí na hostinách).³⁹ Katalyzátorom volebného podplácania preto nebola len obrovská konkurencia pri voľbách do úradu, ale predovšetkým majetnosť určitej skupiny ľudí, ktorá umožňovala znížiť sa k podobným praktikám.⁴⁰ Literatúra sa zhoduje na tom, že v roku 159 p. n. l. bol prijatý ďalší

³³ Polyb. 6, 56. Porovnaj: POLYBIOS: *Dějiny III.*, s. 52.

³⁴ Gell. 20, 1, 7: „...dosadený sudca alebo rozhodca musí zaplatiť hlavou, ak sa nechal podplatiť za vydanie očakávaného rozhodnutia.“ Porovnaj: GELLIUS, A.: *Die Attischen Nächte*. Übersetzt von F. Weiss. Berlin : Fues Verlag, 1875, s. 468.

³⁵ Liv. 40, 19. Porovnaj v českom preklade: LIVIUS: *Dějiny VI*. Praha : Svoboda, 1976, s. 504.

³⁶ RUDORFF, A. F.: *Römische Rechtsgeschichte*. Erster Band: Rechtsbildung. Leipzig : Verlag von Bernhard Tauchnitz, 1857, s. 80.

³⁷ ŠURKALA, J.: Právne a ekonomické aspekty korupcie v antickom Ríme. In GÁBRIŠ, T. (ed.): *Korupcia interdisciplinárne*. Zborník. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 155. K príčinám vzniku tohto stavu pozri aj: ŠURKALA, J.: Predchodcovia a vývoj úradu préтора v rímskej republike do roku 122 pred n. l. In *Notárstvo a iné právnické profesie v historickom vývoji*. Praha : Leges, 2017, s. 56.

³⁸ Liv. 41, 8. Porovnaj v českom preklade: LIVIUS: *Dějiny VII*. Praha : Svoboda, 1979, s. 39.

³⁹ FRÝDEK, M.: Čtyři řeči o římské společnosti – dopady zrušení Oppiova sumptuárního zákona na repetundární zločiny u Tacita a Livia. In *Acta Iuridica Olomucensia*, Olomouc, č. 1, roč. 4, 2009, s. 287.

⁴⁰ BECK, H.: Money, Power, and Class Coherence: The ambitus Legislation of the 180s B. C. In JEHNE, M. (ed.): *Money and Power in the Roman Republic*. Bruxelles : Peeters Publisher, 2016, s. 139.

zákon o volebnom podplácaní - *Lex Cornelia Fulvia* – ktorý dostal meno podľa konzulov G. Cornelia Dolabella a M. Fulvia Nobiliora. Jeho znenie sa však stratilo, no napríklad Rudorff predpokladá, že trest za volebné podplácanie ostal nezmenený.⁴¹

Prvý veľký proces proti obvinenému (snáď už formou *questiones*⁴²) z korupcie však možno zaznamenať až v roku 116 p. n. l. Obžalovaným bol sám Gaius Marius z dôvodu nezrovnalostí pri tom, ako sa uchádzal o úrad préтора. K odsúdeniu napokon nedošlo kvôli rovnosti hlasov sudcov.⁴³ Očividne však mal s týmito špekuláciami bohaté skúsenosti, lebo bolo verejným tajomstvom, že si svoj šiesty konzulát v roku 100 p. n. l. doslova kúpil tým, že dal po tribuách porozdávať veľa peňazí a ľud si naklonil aj rôznymi ďalšími úslužnosťami.⁴⁴

3. Volebná korupcia v poslednom období rímskej republiky

Mariovým (nečestným) konzulátom v roku 100 p. n. l. sa symbolicky začalo storočie, ktoré bolo z hľadiska páchania volebnej korupcie najtemnejšou érou rímskych dejín. Tento vývoj bol následkom hlbkej krízy rímskej republiky, a ak by sme sa nechali uniesť súčasnou terminológiou, tak zaiste aj dôsledkom úpadku politickej kultúry a absolútneho právneho bezvedomia. Volebná korupcia sa v tomto prostredí stávala notoriou. Mohla mať nielen pozitívny, ale aj negatívny efekt. Napríklad Cicero sa v reči proti Verrovi ponosoval, že jeho nepriatelia údajne odovzdali tzv. volebnému maklérovi 500 000 sesterciov, aby nebol zvolený za aedila.⁴⁵ Legislatívna smršť právnych predpisov však v praxi nič nevyriešila.⁴⁶ Dokonca v historických prácach možno nájsť obraty ako „väčšina pokladala uplácanie za bežné remeslo“ alebo „návrh zákona proti korupcii nahneval nielen uchádzačov o úrady, ale aj rímsky národ, ktorý si privykol na podplácanie.“⁴⁷

Potom, čo v roku 70 p. n. l. vyšli najavo repetundárne zločiny G. Verra, pocit'ovala sa všeobecná potreba novej anti-korupčnej legislatívy. Napokon Verres spáchal podľa Ciceróna aj zločin volebnej korupcie, keď si v roku 74 p. n. l. kúpil úrad mestského préтора za 300 000

⁴¹ RUDORFF, A. F.: *Römische Rechtsgeschichte*. Erster Band: Rechtsbildung. Leipzig : Verlag von Bernhard Tauchnitz, 1857, s. 80.

⁴² K procesnému aspektu stíhania volebnej korupcie pozri: KUNKEL, W.: *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*. München : Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1962, s. 62 a nasl.

⁴³ Plut. Mar. 5. Porovnaj: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Druhý diel, s. 139.

⁴⁴ Plut. Mar. 28. Porovnaj: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Druhý diel, s. 164-165.

⁴⁵ Cic. in Verr. 1, 23. Porovnaj: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. Translated by C. Yonge. I. Volume. London : George Bell & Sons, 1903, s. 140.

⁴⁶ BLOM, H. van: *Oratory and Political Career in the Late Roman Republic*. Cambridge : Cambridge University Press, 2016, s. 50-51.

⁴⁷ Plut. Cat. Min. 44. Porovnaj: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Druhý diel, s. 525.

sesterciov, prostredníctvom tzv. volebných agentov (*divisores*). Rovnakú čiastku prenechal aj údajnému žalobcovi, ktorý ho chcel pre tento trestný čin pohnať pred súd.⁴⁸ Preto v roku 67 p. n. l. predložil návrh nového zákona proti *ambitu* tribún ľudu G. Cornelius. Senát ho však posúdil ako priveľmi prísny a preto ho zveril konzulom Maniovi Aciliovi Glabrioovi a Gaiovi Calpurniovi Pisovi, aby ho prepracovali. Paradoxne, údajne sa obaja dostali do úradu vďaka volebnému podplácaniu.⁴⁹

Napriek tomu, *lex Acilia Calpurnia de ambitu* sprísnil trestný postih za volebnú korupciu. Oproti pôvodnému 10 ročného zákazu činnosti ustanovoval doživotnú nespôsobilosť uchádzať o akýkoľvek verejný úrad (strata *ius honorum*), odsúdený strácal miesto v senáte⁵⁰ a bol povinný zaplatiť (bližšie neurčenú) peňažnú pokutu. Pôvodný návrh tribúna Cornelia rátal aj s trestnosťou volebných agentov, sprostredkovateľov (*divisores*), ktorí medzi jednotlivé tribue a centúrie prerozdeľovali zverené peňažné sumy. Avšak práve kvôli ich násilnému odporu sa toto ustanovenie nepodarilo presadiť do konečného znenia zákona.⁵¹ Následkom tohto zásahu sa celý zákon pokladal za neúčinný, pretože zabránenie činnosti volebných agentov bolo prioritou v boji proti korupcii.⁵² Rovnako sa nepristúpilo k regulácii volebného sekvestra, keď kandidátove peniaze boli treťou osobou vydané občanom určeného okrsku až potom, čo kandidát uspel vo voľbách.

Týmto zákonom sa však v praxi nič nezmenilo, čoho dokladom boli aj obrovské úplatky vynaložené Catilinom a Antoniom pri voľbách konzulov v roku 64 p. n. l. Keď sa napokon o rok neskôr stal konzulom Marcus Tullius Cicero, zarytý bojovník proti korupcii, neprekvapuje, že nechal najskôr v senáte schváliť *senatusconsultum* a následne predložil ľudovému zhromaždeniu nový návrh zákona: *Lex Tullia de ambitu*. Tento predpis obsahoval najširšiu skutkovú podstatu volebnej korupcie spomedzi všetkých doterajších noriem. Zakazoval, aby si kandidát zaplatil sprievod v rámci volebnej kampane, postihoval akékoľvek prijatie peňažnej čiastky od kandidáta, rovnako ako aj od kohokoľvek, kto konal v jeho mene.

⁴⁸ Cic. in Verr. 2, 4, 45. Porovnaj: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. Translated by C. Yonge. I. Volume. London : George Bell & Sons, 1903, s. 467. Tu však treba upozorniť na chybný preklad tejto state. Pre správnosť pozri latinský text a dielo: BARTOŠEK, M.: *Verrinae: Význam Ciceronových rečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva*. Praha : Univerzita Karlova, 1977, s. 36.

⁴⁹ REIN, W.: *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Leipzig : Verlag von K. Köhler, 1844, s. 710.

⁵⁰ Tu je však nutné spomenúť, že *Lex Cassia de senatu* približne z roku 104 p. n. l. spájala vylúčenie zo senátu s odsúdením osoby za trestný čin alebo za zbavenie impéria. Preto vo svojej podstate nešlo o nové sankcie. Pozri: KARLOWA, O.: *Römische Rechtsgeschichte*. Erster Band. Leipzig : Verlag von Veit & Comp, 1885, s. 176.

⁵¹ Asc. In. Corn. 75. Porovnaj: ASCONTIUS: *Commentaries on Speeches by Cicero*. Translation by R. Lewis. New York : Oxford University Press, 2006, s. 151.

⁵² MOMMSEN, T.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 870.

Z toho vyplýva, že trestal aj skupinu volebných agentov.⁵³ Zároveň sa vyrovnal aj s inými formami korupcie, keď občanom zakázal, aby dva roky pred uskutočnením volebnej kampane usporiadali slávnosti, gladiátorské hry alebo neprimerane veľké hostiny. Z hľadiska miestnej pôsobnosti sa zákon vzťahoval na konanie v celom Ríme, bez rozdielu konkrétneho volebného okrsku. Cicero sa snád' právom chválil, že týmito krokmi odstránil všetky nejasnosti a možnosti obchádzania Calpurniovho zákona.⁵⁴

Napriek tomu sa v praxi vyskytli určité interpretačné ťažkosti napríklad v súvislosti so zákazom usporiadania gladiátorských hier. Existovala teória, že ak zákon doslova zakazoval prípravu súboja gladiátorov, nie je porušením práva, ak kandidát financoval súboje jedného gladiátora a divej šelmy alebo šeliem navzájom, čo bol zaiste veľmi pochybný a účelový výklad.⁵⁵ Nová právna úprava v podstate prevzala tresty podľa Calpurniovho zákona o volebnom podplácaní. Jeho ustanovenia však sprísnila, keď odsúdenému ukladala navyše trest vyhnanstva vo výmere desiatich rokov.⁵⁶ Je skutočným paradoxom, že navrhovateľ zákona proti korupcii hneď vzápätí na súde obhajoval obvineného kandidáta z korupcie Lucia Licinia Murenu, aj keď ako tvrdil sám Cicero, „obhajoval nevinu, nie korupciu“.⁵⁷

To, ako reálne účinný bol tento tvrdý Cicerónov predpis v praxi, nám potvrdzuje neblahá správa od Suetonia. Už o necelé štyri roky, pri voľbách do konzulského úradu v roku 59 p. n. l. Caesar nahovoril svojho spolukandidáta L. Luceia, aby v mene oboch sľúbil každej centúrii peniaze zo svojho majetku. Keď sa to dozvedeli optimáti ako členovia Caesarovej opozície, vyzvali ďalšieho kandidáta M. Bibula, aby sľúbil centúriám tú istú sumu, a mnohí z nich mu na to prispeli peniazmi.⁵⁸ Nemožno prepadnúť ilúzii, že šlo o výnimočný prípad.

Strach z volebného neúspechu kvôli tomu, že kandidát nesiahol k overeným nelegálnym prostriedkom viedol k jednému z najbizardnejších spôsobov potlačovania korupcie. Z podnetu prétora Cata mladšieho (54 p. n. l). dospeli všetci kandidáti ku kolektívnej dohode o tom, že

---

⁵³ REIN, W.: *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Leipzig : Verlag von K. Köhler, 1844, s. 712. Podobne: LIEBENAM, W.: Divisor. In *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung. Neunter Halbband. Stuttgart : J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1903, s. 1238.

⁵⁴ Cic. p. Mur. 32. Porovnaj: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. II. Volume. Translated by C. Yonge. London : Henry G. Bohn, 1858, s. 362-363.

⁵⁵ Cic. p. Sest. 64. Porovnaj: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. Translated by C. Yonge. III. Volume. London : George Bell & Sons, 1875, s. 218.

⁵⁶ Dio 37, 29, 1. Porovnaj: DIO: *Roman History*. III. Volume. Translation by E. Cary. Cambridge (MA.) : Harvard University Press, 1954, s. 147. (Dio Cassius zároveň načrtáva, že Cicerónova zanietenosť pre boj s korupciou bola zrejme motivovaná jeho osobným nepriateľstvom s Catilinom, ktorý bol spájaný s viacerými korupčnými kauzami – pozn. aut.)

⁵⁷ Cic. p. Mur. 32. Porovnaj: *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. II. Volume. Translated by C. Yonge. London : Henry G. Bohn, 1858, s. 362.

⁵⁸ Suet. Iul. 19. Porovnaj v sloven. preklade: SUETONIUS, G. T.: *Životopisy rímskych cisárov*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 23.

budú kandidovať čestne. Každý z nich zložil sumu 125 000 drachiem (uvádza Plutarchos) ako kauciu.⁵⁹ Ak sa mal niekto dopustiť podplácania, mala mu jeho suma prepadnúť. Za sudcu a svedka tejto dohody poverili Cata mladšieho. Odhalil len jedného podvodníka, no ostatní kandidáti mu túto kauciu odpustili, lebo pokladali odhalenie klamstva za dostatočný trest.⁶⁰

Posledný pokus o legislatívnu úpravu volebnej korupcie podnikol počas svojho tretieho konzulátu v roku 52 p. n. l. Gnaeus Pompeius. *Lex Pompeia de ambitu* mala retroaktívne účinky (*ante hanc legem*). Hoci rímske právo skôr preferovalo stav, aby sa v zákonodarstve neuplatňovala retroaktivita, normy so spätnou účinnosťou sa vyskytovali vo verejnom (napr. *Lex Acilia repetundarum*) aj v súkromnom práve (*Lex Iulia de maritandis ordinibus*).⁶¹ Napriek tomu Cato mladší radil Pompeiovi, aby minulosť už nebola preskúmaná, lebo „nie je ľahké určiť hranicu na poznanie starých previnení, ak sa zákonom stanovujú nové pokuty,“ keďže obžalovaný nový zákon vtedy nemohol porušiť, ak ani neexistoval.⁶² Uvedený zákon napokon stíhal volebné podplácanie až do momentu Pompeiovho prvého konzulátu v roku 70 p. n. l. Z hmotnoprávneho hľadiska za spáchanie tohto trestného činu zákon ukladal doživotný exil, čím sprísňoval ustanovenie Tulliovoho zákona. Zároveň určil krátku lehotu, v rámci ktorej malo prípadné konanie prebehnúť. Proces mohol trvať iba štyri dni, z toho tri boli určené na vypočúvanie svedkov a vo zvyšnom dni mal žalobca právo na dvojhodinový prejav, obžalovaný na trojhodinovú reč.⁶³ Zároveň sa zakázali dovtedy bežné chváloreči na obžalovaných.

Súmrak rímskej republiky však už bol neodvratný. Rozsah korupcie dosiahol svoj vrchol.⁶⁴ V roku 50 p. n. l. už „osoby ašpirujúce na funkcie sedeli na námestí za svojimi stolíkmi aj s peniazmi a nehanebne si kupovali chudobu. Podplatený ľud potom prichádzal, aby hlasoval za toho, kto si ho kúpil za lepšiu cenu.“⁶⁵ Občania sa v radoch schádzali s jednotlivými kandidátmi na určených miestach (napríklad v chráme niektorého z rímskych bohov) a dostávali rôzne peňažné sumy alebo skrátka si „nechávali drať ruky bozkami tých,

⁵⁹ Plut. Cat. Min. 44. Porovnaj: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Druhý diel, s. 525.

⁶⁰ MORRELL, K.: Cato and the Courts in 54 B. C. *The Classical Quarterly*, Cambridge, č. 2, roč. 64, 2014, s. 679.

⁶¹ SKŘEJPEK, M.: Ius privatum – Ius publicum: Vzájemné vztahy a souvislosti. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, Praha, č. 2-3, roč. 37, 1992, s. 127-128.

⁶² Plut. Cat. Min. 48. Porovnaj: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Druhý diel, s. 528.

⁶³ Dio Cass. 40, 52, 2. Porovnaj: DIO: *Roman History*. III. Volume. Translation by E. Cary. Cambridge (MA.) : Harvard University Press, 1954, s. 147.

⁶⁴ MOMMSEN, T.: *The History of Rome*. 5. Volume. Translated by W. Dickson. London : Richard Bentley, 1894, s. 139.

⁶⁵ Plut. Caes. 28. Porovnaj: PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Prvý diel, s. 654.

ktorí sa od nich po voľbách s hnusom odvrátili.⁶⁶ Ako dodal vyššie citovaný Plutarchos, pre štát už nebolo viac iného lieku ako monarchia...

4. Východiská riešenia volebnej korupcie za cisárstva

Deformácia republikánskeho zriadenia sa prejavila počas diktatúry G. I. Caesara, ktorý získal oprávnenie poskytovať rímskemu ľudu odporúčania (tzv. *commendatio*), koho mali zvoliť, s výnimkou konzulov. Malo sa tak stať na základe komiciálneho zákona *Lex Antonia de candidatis* z roku 44 p. n. l., ktorá Caesarovi zverila práve tieto široké možnosti. Takýmto spôsobom mohol navrhnúť kandidátov (*candidatus Caesaris*) na polovicu počtu magistrátov vôbec. Svoj návrh rozposlal po tribuách prostredníctvom obyčajného obežníka. Jeho obsah nám sprostredkoval Suetonius doslova: „Diktátor Caesar tej a tej tribuy! Odporúčam Vám toho a toho kandidáta, prispejte svojimi hlasmi, aby dosiahol úradnícku hodnosť.“⁶⁷

Po Caesarovej smrti toto oprávnenie neprešlo na jeho právneho nástupcu, ale predpokladá sa, že cisár Augustus začal vykonávať rovnaké právo od roku 27 p. n. l., keď sa rozhodol navrhnúť polovicu kandidátov (*suffragationes*) na určitú magistratúru a zvyšok prenechal národu a plebsu. Siber sa domnieval, že podobné odporúčania nemali záväzný charakter,⁶⁸ pričom sa opieral o zmienku od Suetonia, podľa ktorej Augustus chodil po tribuách so svojimi kandidátmi a tradičným spôsobom sa uchádzal o hlasy občanov.⁶⁹ Dokonca „pokračoval v tradícii“ do tej miery, že v deň volieb rozdával občanom z Fabijskej a Scaptijskej tribuy po tisíc sesterciov, len aby sa nemuseli uchýliť k volebnej korupcii.⁷⁰ Toto preventívne opatrenie bolo vnímané ako prostriedok boja proti korupcii ostatných kandidátov. Až od roku 7 n. l. prestal navštevovať ľudové zhromaždenie kvôli vysokému veku a zoznam s menami odporúčaných kandidátov rozposielal prostredníctvom obežníka.⁷¹ V protiklade s podobným nezáväzným odporúčaním sa však neskôr začalo uplatňovať právo cisára záväzne a obligatórne navrhnúť určitého kandidáta (tzv. *ius designandi*).

⁶⁶ Sen ep. 118, 3. Porovnaj: SENECA L. A.: *Ad Lucilium Epistulae Morales*. III. Volume. Translation by R. Gummer. London : William Heinemann, 1925, s. 363.

⁶⁷ Suet. Caes. 41. Porovnaj: SÜETONIUS, G. T.: *Životopisy rímskych cisárov*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 33.

⁶⁸ SIBER, H.: Die Wahlreform des Tiberius. In: *Festschrift Paul Koschaker*. 1. Band. Weimar : Hermann Böhlaus Nachf., 1939, s. 178 a nasledujúce

⁶⁹ Suet. Aug. 56. Porovnaj: SÜETONIUS, G. T.: *Životopisy rímskych cisárov*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 81.

⁷⁰ Suet. Aug. 41. Porovnaj: SÜETONIUS, G. T.: *Životopisy rímskych cisárov*, s. 74.

⁷¹ Dio 55, 34, 2. Porovnaj: DIO: *Roman History*. VI. Volume. Translation by E. Cary. London : William Heinemann, 1917, s. 481.

Keď Augustus na konci 20. rokov prvého storočia pred Kristom podnikol dlhšiu cestu do Grécka, v Ríme vypukli nepokoje kvôli voľbám nových konzulov. Rozbroje prerástli do otvoreného pouličného násilia.⁷² Po svojom návrate v roku 19 p. n. l. sa z toho dôvodu rozhodol, že nasledujúci rok vydá nový zákon proti volebnej korupcii. Kontinuita sprísňovania sankcií za spáchanie tohto trestného činu už nepokračovala. *Lex Iulia de ambitu* ho trestal nespôsobilosťou vykonávať verejné úrady po dobu piatich rokov, čím sa stal najmiernejším zákonom proti volebnej korupcii vôbec.⁷³ Neskôr, v roku 8 p. n. l. bol tento predpis ešte doplnený zakotvením peňažnej kaucie, ktorá svojím mechanizmom pripomínala Cata mladšieho. Každý kandidát mal pred voľbami zložiť určitú peňažnú sumu ako kauciu, ktorá mu v prípade usvedčenia z korupcie prepadla.⁷⁴

Zákon však rozšíril skutkovú podstatu volebnej korupcie o použitie násilných prostriedkov pri vedení volebnej kampane (*turba suffragiorum causa*) ako vyvolanie rozruchu vo volebnom sprievode, použitie zbraní a ďalšie násilné konanie, ktoré bolo svojou povahou blízke skutkovým podstatám podľa Júliovho zákona o verejnom násilí. Motív použitia násilia mal spočívať v úmysle páchatel'a ovplyvniť voľby určitým spôsobom. Za spáchanie týchto kvalifikovaných skutočností zákon prvotne ukladal *aquae et ignis interdictio*, hoci neskôr mohla byť zrejme odsúdenému uložená aj deportácia, čo naznačuje konštitúcia cisárov Arcadia a Honoria z roku 400 n. l., ktorá *Lex Iulia de ambitu* citovala.⁷⁵ Z uvedeného vyplýva, že tento predpis rozlišoval jednak medzi obyčajným volebným podplácaním a ďalšími násilnými skutkami v priebehu volieb.

Po Augustovej smrti bolo právo voliť magistrátov prenesené z ľudových zhromaždení na senát. Ľud nenamietal proti odňatiu svojho práva.⁷⁶ V dôsledku nových pomerov zanikla volebná korupcia v Ríme z objektívnych dôvodov. Už nebolo ľudových zhromaždení, ktoré by sa mohli podplácať. Materiálne však naďalej pretrvávala medzi senátormi, ktorí boli rovnako úplatní ako pred tým ľud. Nechávali sa pozývať na hostiny, dostávali hmotné dary a sľubovali sa im peňažné sumy. Na tento jav reagovalo isté *senatusconsultum* za vlády cisára Trajána, ktoré kandidátom formálne zakázalo prejavovať senátorom podobnú náklonnosť.⁷⁷ S postupným úpadkom moci senátu v priebehu principátu sa však pozornosť úplatkárov preniesla na priateľov a najbližších služobníkov cisára, ktorí mohli ovplyvniť jeho

⁷² Dio 54, 10, 1. Porovnaj: DIO: *Roman History*. VI. Volume, s. 307.

⁷³ MOMMSEN, T.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 874.

⁷⁴ Dio 55, 5, 3. Porovnaj: DIO: *Roman History*. VI. Volume. Translation by E. Cary. London : William Heinemann, 1917, s. 391.

⁷⁵ C. 9, 26, 1.

⁷⁶ Tac. Ann. 1, 15. Porovnaj: TACITUS: *Letopisy*. Praha : Svoboda, 1975, s. 32.

⁷⁷ Plin. ep. 6, 19. Porovnaj: PLINY: *Letters*. I. Volume. Translation by W. Melmoth. London : William Heinemann, 1925, s. 487.

rozhodnutie.⁷⁸ Často sa však stávalo, že prijali určitú čiastku bez toho, aby sa pokúsili splniť sľúbené protiplnenie (*fumi venditio*).⁷⁹

V Digestách sa preto uvádza, že *Lex Iulia de ambitu* v samotnom Ríme už neplatil, lebo menovanie magistrátov sa stalo súčasťou povinností cisára a viac nezáviselo na želaní ľudu.⁸⁰ Je však potrebné zdôrazniť, že tento zákon naďalej platil na municipiálnej úrovni pri voľbe miestnych úradníkov. Podľa bližšie neidentifikovaného uznesenia senátu bolo porušenie tohto zákona v muniipiciách trestané infámioou a pokutou vo výške sto aureov (t. j. desať tisíc sesterciov).⁸¹ Rein sa domnieval, že možno práve na základe uvedeného uznesenia senátu sa tento zákon začal aplikovať aj na provinčné pomery.⁸² Nie sú však o ňom zatiaľ známe bližšie poznatky. Pred účinnosťou Júliovho zákona bola volebná korupcia na lokálnej úrovni regulovaná prostredníctvom jednotlivých municipiálnych zákonov, resp. poriadkov.⁸³ Napríklad podľa *Lex Ursonensis*, charty kolónie *Iulia Genetiva* v dnešnom Španielsku, kandidát do municipiálnej funkcie nemohol pod hrozbou pokuty 5 000 sesterciov jeden rok pred voľbami dávať dary, usporadúvať verejné oslavy ani pozvať na súkromnú hostinu viac ako deväť osôb naraz.⁸⁴

Záver

Tento príspevok sa pokúsil zachytiť nielen strohé znenie právnej úpravy trestného činu *ambitu*, no usiloval sa čitateľovi poskytnúť aj obraz o skutočnej volebnej praxi. V mnohých konštatovaniach a výrokoch sa zrkadlí nadčasovosť rímskej právnej vedy a zrelé skúsenosti rímskych historikov. Problémy spoločnosti antického Ríma sú mimoriadne blízke peripetiám našej epochy. Či už ide o pokles demografickej krivky a vysokú rozvodovosť, ktorú sa usiloval riešiť relatívne extravagantným spôsobom cisár Augustus alebo o neustále horekovanie za starými časmi, keď boli ľudia síce menej majetní, ale boli k sebe o to srdečnejší (čo bolo jedným z najcharakteristickejších znakov Rimánov), podobnú paradigmu medzi minulosťou

⁷⁸ Napríklad Tac. Ann. 14, 50 (Fabricius Veienton prijímal úplatky za príhovor u cisára kvôli možnosti dosiahnuť úrad). Porovnaj: TACITUS: *Letopisy*. Praha : Svoboda, 1975, s. 398.

⁷⁹ REIN, W.: *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Leipzig : Verlag von K. Köhler, 1844, s. 724.

⁸⁰ Mod. D. 48, 14, 1, pr.

⁸¹ Mod. D. 48, 14, 1, 1.

⁸² REIN, W.: *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*, s. 722.

⁸³ MOMMSEN, T.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 868. K tomu pozri: SPITZL, T.: *Lex Municipii Malacitani*. München : C. H. Beck, 1984, s. 58-59.

⁸⁴ Lex. Urs. 132. Pozri aj: LIEBENAM, W.: *Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche*. Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, 1900, s. 270.

a súčasnosťou možno nájsť aj v rámci takého náročného spoločenského fenoménu ako je korupcia.

Rovnako, ako nemožno povedať, že súčasné právo je principiálne nespravodlivé, nemožno z tohto nedostatku obviňovať ani normatívny systém antického Ríma. V oboch prípadoch sa dá s väčšou alebo menšou mierou istoty hovoriť o nízkej efektivite a účinnosti práva v praxi. Aj nuansy tohto článku poukazujú na to, aká dôležitá je morálka,⁸⁵ pohľad spoločnosti na právo a zodpovedný prístup každého individua k dodržiavaniu práva. Preto načrtnuté skutočnosti nemôžu ohroziť pozíciu rímskeho práva ako vzoru dobra, slušnosti a spravodlivosti,⁸⁶ avšak sú spôsobilé ešte viac prispieť k pochopeniu a prehĺbeniu vzťahu medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou...

Summary

Legal penalties for bribery during the period of Republican Rome

Presented contribution deals with an issue of criminal offence of electoral corruption (*ambitus*) in the Roman Law. Article emphasised the substantive and criminological aspects. Article covers framework conditions of electoral campaign, taking a particular interest in origin and reasons that gave rise to electoral bribery. The article chronologically examines individual laws that criminalise the criminal offence, with the case-law basis of interesting cases of electoral corruption and preventative measures against the electoral corruption. Not least this phenomenon has been examined in context of rise of the Principate and following changes in the Roman constitution and in terms of its effects on further corruption in the Roman Empire.

Zoznam použitej literatúry a prameňov

1. Právne pramene

Lex Ursonensis

Codex Iustiniani

Digesta Iustiniani

2. Neprávne pramene

---

⁸⁵ BRTKO, R.: Vývoj vzťahu práva a morálky v európskom priestore. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Bratislava, č. 1, roč. 34, 2015, s. 20.

⁸⁶ BRTKO, R.: Etika a právo v dielach klasických rímskych právnikov. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Bratislava, č. 1, roč. 35, 2016, s. 4-5; podobne NEMEC, M.: Princípy a zásady kánonického procesného práva. In *Prvky a princípy rímskeho a kánonického procesného práva*. Praha : Leges, 2016, s. 14-16.

The Orations of Marcus Tullius Cicero. Translated by C. Yonge. I. Volume. London : George Bell & Sons, 1903, 545 s.

The Orations of Marcus Tullius Cicero. II. Volume. Translated by C. Yonge. London : Henry G. Bohn, 1858, 523 s.

The Orations of Marcus Tullius Cicero. Translated by C. Yonge. III. Volume. London : George Bell & Sons, 1875, 500 s.

ASCONIUS: *Commentaries on Speeches by Cicero*. Translated by R. Lewis. New York : Oxford University Press, 2006, 358 s. ISBN 0-19-929052-0.

DIO: *Roman History*. III. Volume. Translation by E. Cary. Cambridge (MA.) : Harvard University Press, 1954, 519 s.

DIO: *Roman History*. VI. Volume. Translation by E. Cary. London : William Heinemann, 1917, 492 s.

GELLIUS, A.: *Die Attischen Nächte*. Übersetzt von F. Weiss. Berlin : Fues Verlag, 1875, 502 s.

LIVIUS: *Dějiny I*. Praha : Svoboda, 1971, 500 s.

LIVIUS: *Dějiny II-III*. Praha : Svoboda, 1972, 587 s.

LIVIUS: *Dějiny VI*. Praha : Svoboda, 1976, 660 s.

LIVIUS: *Dějiny VII*. Praha : Svoboda, 1979, s. 39.

PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Prvý diel. Bratislava : Kalligram, 2008, 1052 s. ISBN 978-80-8101-091-0.

PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Druhý diel. Bratislava : Kalligram, 2008, 1047 s. ISBN 978-80-8101-091-0.

PLAUTUS: *Stichus, Trinummus and others*. V. Volume. Translation by P. Nixon. Cambridge (MA) : Harvard University Press, 1952, 368 s.

PLINY: *Letters*. I. Volume. Translation by W. Melmoth. London : William Heinemann, 1925, 536 s.

POLYBIOS: *Dějiny III*. Praha : Baset, 2011, 416 s. ISBN 978-80-7340-125-2.

SENECA, L. A.: *Ad Lucilium Epistulae Morales*. III. Volume. Translation by R. Gummer. London : William Heinemann, 1925, 463 s.

SUETONIUS, G. T.: *Životopisy rímskych cisárov*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2010, 311 s. ISBN 978-80-8061-427-0.

TACITUS: *Letopisy*. Praha : Svoboda, 1975, 554 s.

VALERIUS MAXIMUS: *Sammlung merkwürdiger Reden und Thaten*. Erstes Bändchen. Übersetzt F. Hoffmann. Stuttgart : J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 1828, 618 s.

3. Monografická literatúra

BARTOŠEK, M.: *Verrinae: Význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva*. Praha : Univerzita Karlova, 1977, 324 s.

BLOM, H. van: *Oratory and Political Career in the Late Roman Republic*. Cambridge : Cambridge University Press, 2016, 377 s. ISBN 978-1-107-05193-5.

- KARLOWA, O.: *Römische Rechtsgeschichte*. Erster Band. Leipzig : Verlag von Veit & Comp, 1885, 1031 s.
- KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha : C. H. Beck, 1995, 386 s. ISBN 80-7179-031-1.
- KUNKEL, W.: *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*. München : Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1962, 149 s.
- LIEBENAM, W.: *Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche*. Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, 1900, 577 s.
- MOMMSEN, T.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, 1899, 1078 s.
- MOMMSEN, T.: *The History of Rome*. 5. Volume. Translated by W. Dickson. London : richard Bentley, 1894, 594 s.
- REIN, W.: *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*. Leipzig : Verlag von K. Köhler, 1844, 936 s.
- RUDORFF, A. F.: *Römische Rechtsgeschichte*. Erster Band: Rechtsbildung. Leipzig : Verlag von Bernhard Tauchnitz, 1857, 395 s.
- SPITZL, T.: *Lex Municipii Malacitani*. München : C. H. Beck, 1984, 131 s. ISBN 3-406-30152-5.
- TAYLOR, L. R.: *Roman Voting Assemblies from the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar*. Michigan : The University of Michigan Press, 1966, 175 s.

4. Príspevky v časopisoch a zborníkoch

- BECK, H.: Money, Power, and Class Coherence: The ambitus Legislation of the 180s B. C. In JEHNE, M. (ed.): *Money and Power in the Roman Republic*. Bruxelles : Peeters Publisher, 2016, s. 131-152. ISBN 978-90-429-3302-6.
- BELEŠ, A.: Pojem úplatok – z pohľadu zákona a aplikačnej praxe. *Acta Facultatis Iuridicae Comenianaе*, Bratislava, č. 2, roč. 35, 2016, s. 3-15. ISSN 1336-6912.
- BRTKO, R.: Vývoj vzťahu práva a morálky v európskom priestore. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianaе*, Bratislava, č. 1, roč. 34, 2015, s. 18-27. ISSN 1336-6912.
- BRTKO, R.: Etika a právo v dielach klasických rímskych právnikov. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianaе*, Bratislava, č. 1, roč. 35, 2016, s. 3-13. ISSN 1336-6912.
- FRÝDEK, M.: Čtyři řeči o římské společnosti – dopady zrušení Oppiova sumptuárního zákona na repetundární zločiny u Tacita a Livia. *Acta Iuridica Olomucensia*, Olomouc, č. 1, roč. 4, 2009, s. 287-296. ISSN 1801-0288.
- HITZIG, F.: Coitio. In *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Siebenter Halbband. Stuttgart : J. B. Metzler'sche Buchhandlung, 1900, s. 361.
- JEHNE, M.: The rise of the consular as a social type in the third and second centuries BC. In BECK, H. (ed.): *Consuls and Res Publica: Holding High Office in the Roman Republic*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011, s. 211-231. ISBN 978-1-107-00154-1.

- KOŁODKO, P.: Lex Poetelia de ambitu of 358 B. C. as an example of legislation against corruption in elections. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, Białystok, č. 1, roč. 24, 2011, s. 117-125. ISSN 0860-150X
- LIEBENAM, W.: Divisor. In *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neunter Halbband. Stuttgart : J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1903, s. 1237-1238.
- MORRELL, K.: Cato and the Courts in 54 B. C. *The Classical Quarterly*, Cambridge, č. 2, roč. 64, 2014, s. 669-681. ISSN 0009-8388.
- NEMEC, M.: Princípy a zásady kánonického procesného práva. In *Prvky a princípy rímskeho a kánonického procesného práva*. Praha : Leges, 2016, s. 13-31. ISBN 978-80-7502-139-7.
- SIBER, H.: Die Wahlreform des Tiberius. In *Festschrift Paul Koschaker*. 1. Band. Weimar : Hermann Böhlau Nachf., 1939, s. 171-217.
- SKŘEJPEK, M.: Multiplikace trestních norem v republikánském Říme a její příčiny. *Právník*, Praha, č. 2, roč. 130, 1991, s. 166-179. ISSN 0231-6625.
- SKŘEJPEK, M.: Ius privatum – Ius publicum: Vzájemné vztahy a souvislosti. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, Praha, č. 2-3, roč. 37, 1992, s. 35-160. ISSN 0323-0619.
- ŠURKALA, J.: Právne a ekonomické aspekty korupcie v antickom Ríme. In GÁBRIŠ, T. (ed.): *Korupcia interdisciplinárne*. Zborník. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 144-159. ISBN 978-80-8168-770-9.
- ŠURKALA, J.: Predchodcovia a vývoj úradu prétora v rímskej republike do roku 122 pred n. l. In *Notárstvo a iné právnické profesie v historickom vývoji*. Praha : Leges, 2017, s. 28-66. ISBN 978-80-7502-204-2.

Zuzana Illýová – Daniel Takács

Význam Trianonskej mierovej zmluvy pre vznik medzivojnovovej Československej republiky¹

Abstrakt: Príspevok sa venuje skúmaniu momentu vzniku československého štátu z pohľadu právnej teórie a medzinárodného práva. Snahou autorov je podrobnejšie zhodnotiť význam Trianonskej mierovej zmluvy pre vznik medzivojnovového Československa a posúdiť, či je tento moment možné považovať za štátotvorný. Súčasťou je tiež analýza toho, či možno hovoriť o vzniku štátu pred naplnením jednotlivých kritérií štátnosti, a to najmä existencie vlastného, hranicami vymedzeného, územia.

Kľúčové slová: vznik Československa, Trianonská mierová zmluva, vznik štátu.

Úvod

Dňa 4. júna 1920 bola po dlhých rokovaníach v paláci Grand Trianon podpísaná, najťažšie sa rodiaca, mierová zmluva medzi Mocnosťami spojenými a združenými a Maďarskom, známa ako trianonská. Druhá časť tejto zmluvy obsahovala článok 27 s názvom Hranice Maďarska. V tomto článku boli vymedzené hranice Maďarska s Rakúskom, Srbochorvátsko-slovinským štátom, Rumunskom a Československom². Maďarsko sa zaviazalo ich uznať, prijať a rešpektovať. Trianonskou mierovou zmluvou zároveň Maďarsko uznalo úplnú nezávislosť československého štátu³.

V rámci tohto príspevku sa budeme venovať skúmaniu momentu vzniku československého štátu z pohľadu medzinárodného práva a právnej teórie. Ťažiskom príspevku bude posúdenie štátotvorného významu trianonskej mierovej zmluvy. V tomto kontexte zameriame pozornosť aj na otázku, či mala trianonská mierová zmluva konštitutívny alebo deklaratórny účinok. Inými slovami, či táto zmluva len potvrdzovala stav, ktorý právne vznikol už stanovením hranice Československa s Maďarskom na základe rozhodnutia Najvyššej rady spojencov z júna 1919, alebo či vytvorila, konštituovala nový právny stav s účinkami *ex nunc*. Táto otázka je totiž nepochybne úzko spojená s hodnotením štátotvorného významu trianonskej

¹ Tento príspevok vznikol vďaka podpore grantového projektu KEGA č. 066UK-4/2018.

² PEKNÍK, M. (hl. red.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, s. 117.

³ Článok 48 (Štát československý), oddíl IV: „Maďarsko uznáva, jak to již byly učinily mocnosti spojené a sdružené, úplnoi nezávislosti státu československého, zahrnujícího i autonomní území Rusínů na jih od Karpat.“ Pozri: PEKNÍK, M. (hl. red.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, s. 120.

mierovej zmluvy pre vznik československého štátu. Z právneho hľadiska ide o otázku zásadného významu napríklad tiež preto, že ak by sme akceptovali jej konštitutívny charakter, potom by Československo nadobudlo územie Slovenska cesiou – postúpením. V prípade uznania deklaratórneho účinku mierovej zmluvy získalo Československo územie Slovenska revolučnou cestou, uplatnením práva na sebaurčenie a mierová konferencia tento stav len potvrdila.

1. Moment vzniku československého štátu a Trianon

V tomto roku si pripomíname významné jubileum vzniku československého štátu. Obdobie medzivojnovkej republiky Čechov a Slovákov je niekedy označované za zlatý vek dejín oboch národov a je mu prisudzovaná noblesa a úroveň, ktorá je v dnešnej modernej a dynamickej spoločnosti postupne v čoraz väčšej miere nahrádzaná povrchnosťou. Vznik československého štátu bol výsledkom národnooslobodzovacieho boja, ktorého podhubie sa zrodilo už počas tzv. Veľkej vojny. Víťazstvo dohodových mocností a zánik Rakúsko-Uhorska umožnili rozvoj štátotvorného potenciálu menších národov. Československý štát bol vyhlásený 28. októbra 1918 v Prahe, kedy bol prijatý aj prvý zákon, neskôr v zbierke publikovaný pod číslom 11/1918 Zb. z. a n. Dnes už málokto spochybňuje štátotvorný význam 28. októbra 1918 a tento dátum je medzi historikmi, právnymi historikmi, ale aj celospoločensky považovaný za deň vzniku medzivojnovkej Československej republiky. Niektorí právní teoretici, štátovedci a odborníci na medzinárodné právo sa však v období po vzniku spoločnej republiky s týmto dátumom nestotožňovali a poukazovali na iné momenty, ktoré mali (buď výlučne alebo v súbore s ďalšími udalosťami) podľa nich štátotvorný efekt. Dokonca aj E. Beneš či T. G. Masaryk spočiatku presadzovali ako dátum vzniku medzivojnového Československa 15. október a až neskôr sa obaja priklonili k dvadsiatemu ôsmemu. Je preto zrejmé, že nejde o polemiku výsostne teoretickú, ale existovali reálni zástancovia iných dátumov vzniku Československej republiky. S takýmito názormi sa môžeme dokonca stretnúť i v súčasnosti, aj keď už zriedkavejšie a skôr v marginálnom priestore.

Existujú taktiež viaceré názory, že československý štát sa formoval ešte pred jeho samotným vyhlásením 28. októbra 1918, no jeho definitívne vytvorenie bolo možné až po konečnom zániku Rakúsko-Uhorska a **po plnom uznaní nových štátov spolu s určením ich hraníc víťaznými mocnosťami**⁴. Napríklad szegedský profesor medzinárodného a ústavného

⁴ Napr.: BEŇA, J.: Medzinárodnoprávny inštitút uznania za národ a konštituovanie štátov strednej Európy. *Právny obzor*, 81, 1998, č. 2, 152-162, s. 158.

práva Buza László, ktorý pôsobil na maďarskej akadémii vied, a tiež ako vysokoškolský učiteľ, presadzoval teóriu, že až nadobudnutím účinnosti trianonskej a saintgermainskej zmluvy možno hovoriť o definitívnom uznaní československého štátu⁵. Pohľad maďarského profesora však z pochopiteľných dôvodov môže trpieť nedostatčným nadhľadom a nestrannosťou hodnotenia. Jeho názor podrobil kritike B. Tomsa⁶.

Rovnako však aj český univerzitný profesor a odborník na ústavné právo Zděnek Peška pripustil, že existuje viacero teórii ohľadom momentu vzniku Československa⁷. Konkrétne hovorí o troch teóriách, a to, že Československo vzniklo: (1) pred 28. októbrom 1918, t.j. medzinárodným uznaním, (2) 28. októbra 1918 a (3) neskôr, pričom ako konkrétne udalosti, ktorým sa pripisuje štátotvorný účinok označuje napríklad 5. november 1918, kedy sa vrátila delegácia československého Národného výboru zo Ženevy do Prahy, ďalej K. Kramárom presadzovaný 14. november 1918, kedy sám ako ministerský predseda prehlásil zosadenie Habsburgovcov. Nakoniec uvádza tiež teóriu, že „Československo po právu vzniklo *teprve mírovými smlouvami, t. j. dnem, kdy tyto vstupily pro tu či onu část území v platnost*“⁸. V práci však konštatuje, že zo všetkých teórii, ktoré uviedol, možno podľa jeho názoru prijať výlučne tú, že československý štát vznikol 28. októbra 1918.

Dokonca aj L. Rašín vo svojom diele *Vznik a uznání československého státu* z roku 1926 sám nastolil pálčivé otázky spojené so štátotvorným momentom Československého štátu: „*Vznikol československý stát už 28. októbra 1918, t. j. vtedy keď sa uskutočnili všetky náležitosti žiadané právom medzinárodným k vzniku štátu? Vznikol až uzatvorením mierových zmlúv? A ktorej z nich: verseillskej, saint-germainskej alebo trianonskej? Vznikol už ich podpisom alebo až ratifikáciou?*“⁹ Sám z pochopiteľných dôvodov dospel k záveru, že Československo vzniklo 28. októbra 1918, pričom svoje stanovisko oprel aj o závery reparačnej komisie¹⁰, no aj napriek tomu je zrejmá opodstatnenosť tejto polemiky a teoreticko-právneho hľadiska, keďže tieto otázky nastolil už v čase medzivojnovnej republiky.

⁵ KOJECKÝ, J.: *Československo ve světle theorie mezinárodního práva o uznání*. Brno: Tiskové a vydavatelské podniky Zář, 1947, s. 214.

⁶ TOMSA, B.: *Právo mezinárodní*. Díl první. Bratislava: Nákladem Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 1930, s. 154.

⁷ PEŠKA, Z.: *Československá ústava a zákony s ní souvislé*. Praha: Tiskem a nákladem Československého Kompasů, 1935, s. 6 a nasl.

⁸ PEŠKA, Z.: *Československá ústava a zákony s ní souvislé*. Praha: Tiskem a nákladem Československého Kompasů, 1935, s. 8.

⁹ RAŠÍN, L.: *Vznik a uznání československého státu*. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, s. 127.

¹⁰ RAŠÍN, L.: *Vznik a uznání československého státu*. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, s. 140 a nasl.

Všeobecne však z pochopiteľných dôvodov prevažujú názory, že československý štát vznikol 28. októbra 1918, a to aj napriek tomu, že nemal jednoznačne vymedzené hranice¹¹. Napríklad S. Dnistrjanský vo svojej štúdií *Právny vznik československého štátu*, dospieva k záveru, že Československý štát vznikol v dôsledku revolúcie na národnom území a zdôrazňuje, že „československý štát počal existovati již dávno před konečným ustanovením hranic.“¹² Na inom mieste opäť zdôrazňuje význam národnej revolúcie: „Dnes může vzniknouti nový stát jen z vůle národa – a když na národním území utvoří se národní vláda na místo dřívější, vzniká nový stát.“¹³ Argumentačne zohľadňuje aj skutočnosť, že v čase vyhlásenia československého štátu neexistovali jednoznačne určené hranice, čo však nevníma ako prekážku jeho vzniku: „Z principu svrchovanosti národa následuje, že nový stát může vzniknouti výhradně jen na národním území. **Když však povstala národní vláda na národním území, teda nový stát již trvá, ačkoliv jeho hranice nejsou definitivně stanoveny.** Tyto hranice budují se již na novém státním právu, a definitivně se určují mírovou smlouvou neb jinými mezinárodními ujednáními.“¹⁴

Pre zaujímavosť je možné ešte uviesť názor anglického historika Temperley (aj keď nesúvisiaci výlučne s trianonskou mierovou zmluvou), ktorý vyslovil tézu, že spoločný štát Čechov a Slovákov vznikol až po tom, ako boli jeho zástupcovia pripustení na plenárne zasadnutie mierovej konferencii v Paríži dňa 18. januára 1919. Tento akt považoval za definitívne uznanie a moment vzniku Československého štátu a jeho samostatnosti. S týmto názorom vyslovil svoj ostrý nesúhlas B. Tomsa: „...je nesprávný názor Temperleyův, že mezinárodněprávní existenci Československa lze datovati od jeho připuštění na mírovou konferenci; Československo nebylo uznáno tím, že na ni bylo připuštěno, nýbrž bylo připuštěno na konferenci, ježto již dříve bylo uznáno.“¹⁵

2. Konštitutívny vs. deklaratórny charakter

Je všeobecne známe, že k vymedzeniu hranice medzi Československom a Maďarskom došlo zo strany Dohody po neochote komunistickej vlády Bélu Kuna zastaviť boje a stiahnuť maďarské vojská z územia Slovenska. Pretrvávajúca vojenská akcia na Slovensku bola zo strany maďarských vojsk v priamom rozpore s nótou Georgesa Clemenceaua zo 7. júna 1919.

¹¹ Medzi presadzovateľov tohto názoru možno zaradiť napríklad B. Tomsu, Z. Pešku, K. Laca a mnohých ďalších.

¹² DNISTRJANSKY, S.: Právny vznik československého štátu. *Právnik*, Praha, ročník LXVIII, 1929, s. 357.

¹³ *Ibidem*, s. 357.

¹⁴ *Ibidem*, s. 364-365.

¹⁵ TOMSA, B.: *Právo mezinárodní. Díl prvý*. Bratislava: Nákladem Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 1930, s. 155.

Na základe tejto situácie Najvyššia rada Spojencov urýchlene rozhodla o hranici medzi Maďarskom a Československou republikou, s tým, že tieto hranice sú definitívne. Navyše sa v dodatku stanovila pre maďarskú vládu 14 dňová lehota na to, aby stiahla maďarské vojenské jednotky z územia ČSR¹⁶. Z uvedeného je teda zrejmé, že samotná Najvyššia rada Spojencov, vychádzajúc z podkladov Rady ministrov zahraničných vecí o maďarských hraniciach, považovala takého určenie hraníc za definitívne¹⁷. Tejto problematike sa podrobne venoval Ján Vyhnánek, ktorý na základe analýzy záznamov zo zasadnutia Rady ministrov zahraničných vecí, ako aj ďalších primárnych prameňov dospel ku konštatovaniu: „*Po tomto zasadnutí [zasadnutí Rady ministrov zahraničných vecí, pozn. ZI] bol Najvyššej rade predložený návrh československo-maďarských hraníc, ktorý bol 12.6.1919 schválený s konštitutívnymi ex nunc účinkami [oprava zjavnej nesprávnosti v citovanom dokumente, ZI] a nadobudol tak právnu záväznosť.*“¹⁸ Tento záver napokon potvrdzuje aj samotná textácia *Správy o rozhodnutí Najvyššej rady mierovej konferencie z 12. júna 1919 o konečnej hranici medzi Maďarskom a Česko-Slovenskom*, adresovaná predsedovi vlády Karelovi Kramárovi, ktorá začínala slovami: „*Pán predseda! Mám česť Vám oznámiť, že Najvyššia rada Spojencov vo svojom zasadaní dňa 12. júna o hraniciach medzi Československým štátom a Maďarskom rozhodla takto: (...)*“¹⁹ Správa teda hovorila jednoznačne o rozhodnutí o hraniciach, bez akéhokoľvek náznaku dočasnosti, predbežnosti alebo potreby dodatočného potvrdenia tohto rozhodnutia.

Rovnako interpretuje význam rozhodnutia Najvyššej rady Spojencov slovenský politik a člen československej delegácie na mierových rokovaníach v Paríži Fedor Houdek, ktorý vo svojej publikácii *Vznik hraníc Slovenska* uvádza: „*Najvyššia rada na to 15. júna oznámi maď. vláde, že 13. júna už určila definitívne hranice Maďarska, sdeľuje jej ich, a vyzýva Maďarsko, Československo i Rumunsko, aby hneď zastavili boje. pretože neuzná žiadne zbraňou vydobyté územia, mimo určených hraníc.*“²⁰

Rozhodnutie Najvyššej rady Spojencov za definitívne považoval aj vtedajší československý minister zahraničia Edvard Beneš, ktorý v nóte určenej pre vyslancov Francúzska, Anglicka, Juhoslávie a Rumunska, z 6.1.1920 uvádzal, že Československá delegácia považuje územnú otázku medzi Československom a Maďarskom za definitívne

¹⁶ PEKNÍK, M. (hl. red.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, s. 93.

¹⁷ Pozri bližšie: VYHNÁNEK, J.: *Rakúsko-Uhorsko: nástupníctvo a identita*. Bratislava: ATTICUM, 2013, s. 102.

¹⁸ VYHNÁNEK, J.: *Rakúsko-Uhorsko: nástupníctvo a identita*. Bratislava: ATTICUM, 2013, s. 102.

¹⁹ PEKNÍK, M. (hl. red.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, s. 93.

²⁰ HOUDEK, F.: *Vznik hraníc Slovenska*. Bratislava: Prúdy, 1931, s. 275.

vyriešenú. Rozhodnutie Najvyššej rady Spojencov ďalej považoval za právny základ, ktorého sa československá vláda nemôže nikdy vzdať²¹.

K deklaratórnemu charakteru Versailleských mierových zmlúv sa priklonil aj Najvyšší súd. V rozsudku z 8. apríla 1927 jednoznačne vyslovil názor, že československý štát nebol zriadený mierovými zmluvami, „*neboť smlouvy ty nic takového nepraví, naopak ponímají čl. stát jako již existující mezi mocnosti spojené a sdružené, tedy co člena jedné ze smluvních stran. Čsl. stát utvořen byl ne někým třetím, nýbrž samým národem československým...*“²². Rovnaký postoj zaujal aj Najvyšší správny súd, ktorý v rozsudku zo dňa 15.12.1921 vyslovil, že nie je pravdou, že Rakúsko-Uhorsko existovalo až od 16.7.1920, pretože **nástupnícke štáty neboli vytvorené mierovými zmluvami**²³.

Nie všetky hlasy sa bezvýhradne stotožňovali s touto interpretáciou. Karol Laco, napríklad, poukazoval na výhradu konečného rozhodnutia na mierovej konferencii: „*Otázka vymedzenia čs. hraníc a zriadenia čs. ústrednej správy na Slovensku sa takto riešila okupáciou Slovenska na základe rozhodnutia Dohody a s výhradou konečného rozhodnutia Dohody na mierovej konferencii.*“²⁴ Avšak na druhej strane tvrdil aj to, že mierová konferencia nemala na výber nič iné ako vziať na vedomie existujúci stav, čo podporuje deklaratórny charakter mierových zmlúv: „*...definitívny a trvalý stav podľa súhlasnej vôle českého a slovenského národa, nedalo sa ani na mierovej konferencii riešiť iným spôsobom, než tým, že aj ona ho vzdala na vedomie*“²⁵.

Aj keď by sa mohlo zdať, že predstavitelia Československa museli byť jednotní v presadzovaní deklaratórneho účinku Trianonskej mierovej zmluvy, nebolo tomu tak. Názor o jej konštitutívnom účinku zastával dokonca napríklad jeden zo signatárov zmluvy, diplomat Štefan Osuský, ktorý rozlišoval medzi právnou a faktickou existenciou Československého štátu. Pre Slovenský denník v roku 1920 vyjadril nasledovne: „*Hoci od novembra 1918 je Slovensko skutočne jestvujúcou súčiastkou československého štátu, predsa len juristicky vstúpilo medzi európske národy a štáty až 4. júna 1920 tým, že mierová zmluva bola podpísaná.*“²⁶ Nie je celkom zrejmé, čo viedlo Osuského k takémuto spochybneniu prechádzajúceho vytýčeniu hraníc, rovnako ako nie je jasné, prečo za faktický vznik československého štátu považoval november 1918, opomínajúc tak októbrové udalosti.

²¹ VYHNÁNEK, J.: *Rakúsko-Uhorsko: nástupníctvo a identita*. Bratislava: ATTICUM, 2013, s. 102.

²² Rozsudok Najvyššieho súdu z 8. apríla 1927. Pozri bližšie: *Právnik*, Praha: Náklad jednoty právnické, 1927, ročník LXVI, s. 340.

²³ VYHNÁNEK, J.: *Rakúsko-Uhorsko: nástupníctvo a identita*. Bratislava: ATTICUM, 2013, s. 99.

²⁴ LACO, K.: *Ústava predmnichovskej ČSR a ústava ČSSR*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 135.

²⁵ LACO, K.: *Ústava predmnichovskej ČSR Súčasníci o Trianone. a ústava ČSSR*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 135.

²⁶ *O mieri s Maďarskom*. Ed: L. Deák, Bratislava: Kubko Goral, 1996, s. 48.

3. Územie ako atribút medzinárodnoprávnej subjektivity

Pre posúdenie relevantnosti argumentov, presadzujúcich ako moment vzniku československého štátu až výsledky Trianonskej mierovej konferencie, je potrebné vziať do úvahy vtedajšiu doktrínu medzinárodného práva, a to najmä pokiaľ ide o atribút štátneho územia ako nevyhnutné kritérium štátu ako subjektu medzinárodného práva.

Pre určenie vzniku Československého štátu ako plnohodnotného zvrchovaného subjektu medzinárodného spoločenstva môžeme vychádzať z kritérií, ktoré určuje medzinárodné právo verejné. Od roku 1933 sú presne sformulované kritéria štátnosti, na základe ktorých je možné určiť podmienky vzniku štátu. Podľa Dohovoru z Montevidea je jedným zo štyroch kvalifikačných znakov štátu aj „definované územie“.²⁷

Hoci sa Dohovor z Montevidea ešte nevzťahoval na obdobie vzniku Československa, kritéria podľa Dohovoru z Montevidea však boli súčasťou medzinárodnoprávnej teórie už pred rokom 1933. Je totiž považovaný za kodifikáciu dovedajšej praxe medzinárodného práva. Domnievane sa teda, že takéto vymedzenie kritérií štátnosti bolo súčasťou medzinárodnej obyčaje aj v čase formovania Československa.

Napríklad aj Ladislav Rašín, ktorý sa venuje problematike medzinárodného práva, vo svojej knihe *Vznik a uznaní Československého štátu z roku 1926* určuje definíciu štátu ako: „dostatečne četná spoločnosť ľudí trvale usazená na ohraničeném území, podřízená veřejné autorite pravidelně organisované, svrchované, poskytující dostatečné záruky stability a schopná přejmouti odpovědnost za vlastní činy ve styku s ostatními státy.“²⁸

Podľa medzinárodnoprávnej teórie je pri kritériách štátnosti pri Československu problematická najmä otázka presne určeného územia, lebo veľká časť novovzniknutého štátu nebola pod kontrolou československých orgánov a samotné de iure určenie hraníc nastalo až účinnosťou medzinárodných zmlúv so susediacimi štátmi.

Pokiaľ vychádzame z pojmu: „definované územie“, tak je možné viesť polemiku, či toto územie bolo vymedzené už oficiálnym vznikom Československa 28. októbra 1918 alebo až neskorším momentom, a to buď rozhodnutím Najvyššej rady spojencov v júni 1919 alebo až účinnosťou veľkých medzinárodných zmlúv (Trianonskou mierovou zmluvou v prípade hraníc s Maďarským kráľovstvom).

²⁷ Článok 2 Montevidejského dohovoru o právach a povinnostiach štátov z roku 1933.

²⁸ RAŠÍN, L.: *Vznik a uznaní československého štátu*. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, s. 18

Situácia po konci svetovej vojny bola veľmi komplikovaná a bolo potrebné určité časové obdobie na právne usporiadanie všetkých otázok ohľadom novovzniknutých štátov. To bol tiež jeden z dôvodov usporiadania veľkej povojnovej konferencie v Paríži, ktorá mala nielen vyriešiť aktuálne otázky hraníc ale aj zabezpečiť stabilitu do budúca.

Aj v prípade československého štátu môžeme, pri aplikácii striktných kritérií medzinárodného práva, hovoriť o právnom provizóriu, ktoré sa týkalo jeho medzinárodnoprávnej existencie, a to predovšetkým pokiaľ ide o vymedzenie štátnych hraníc. Treba však podotknúť, že je nespochybniteľné, že československý štát mal svoje územie už od svojho vzniku, hoci faktickú moc nad svojim celým územím získavalo až postupne a za pomoci spojencov.

V kontexte danej doby po prvej svetovej vojne je tiež veľmi dôležité upriamiť pozornosť aj na ďalší nesporný atribút medzinárodnoprávnej subjektivity, ktorým je všeobecné uznanie zo strany medzinárodného spoločenstva a hlavne vtedajších víťazných mocností, ktoré v prípade Československa nastalo ešte pred uzavretím Trianonskej mierovej zmluvy alebo rozhodnutím Najvyššej rady Spojencov. Za všeobecnú akceptáciu československej vonkajšej suverenity môžeme považovať aj fakt, že zástupcovia Československa boli prizvaní na mierovú konferenciu do Paríža.²⁹

Záver

Pochopiteľne aj koncepcia konštitutívneho účinku Trianonskej mierovej zmluvy má svojich hlásateľov. Maďarskí, resp. promaďarskí autori³⁰, ktorí prezentujú Trianon ako národnú katastrofu, v dôsledku ktorej prišlo Maďarsko o dve tretiny svojho územia logicky vychádzajú z jej konštitutívneho účinku. Ak by totiž samotné určenie hraníc v júni 1919 znamenalo nadobudnutie územia Slovenska Československom, nemohlo by o ne Maďarsko prísť až Trianonskou mierovou zmluvou. Námietky zo strany Maďarska by mohli tým pádom znieť, že Maďarsko nenadobudlo požadovaný a očakávaný území rozsah, no rozhodne nie ako strata územia. Títo autori nereflektujú právny význam určenia hranice Najvyššou radou Spojencov ale ako právotvorný považujú až moment podpisu Trianonskej mierovej zmluvy.

²⁹ RAŠÍN, L.: *Vznik a uznání československého státu*. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, s. 132

³⁰ Napríklad známy maďarský spisovateľ žijúci v Rakúsku Paul Lendvai. LENDVAI, P.: *The Hungarians. A Thousand Years of Victory in Defeat*. Londýn: C. Hrust & Co. Ltd., 2003. Kniha vyšla aj v slovenskom znení LENDVAI, P.: *Maďari. Víťazstvá a prehry*. Bratislava: Kalligram, 2011, 466 s.

Súborne však môžeme konštatovať, že v našej právnej doktríne, v rozhodnutiach súdov ale aj logicky prevažuje názor, že podpis Trianonskej mierovej zmluvy mal deklaratórny charakter vo vzťahu k ustanoveniu štátnej hranice Československej republiky s Maďarskom. Preto nemožno hovoriť o vzniku Československa až momentom podpisu Trianonskej mierovej zmluvy, rovnako ako nemožno k tomuto dňu datovať zánik Uhorska. Jedným z čisto logických argumentov podporujúcich tento záver je aj fakt, že aj zástupcovia Československa boli signatármi tejto zmluvy, zastupujúc tak štát, ktorý v tom čase už mal medzinárodnoprávnu subjektivitu.

Summary

The importance of the Treaty of Trianon for the Establishment of the Interwar Czechoslovak Republic

The paper analyzes which moment can be regarded as the date of establishment of the Czechoslovak state from the viewpoint of international law and legal theory. The authors intend to evaluate, in more detail, the importance of the Treaty of Trianon for the creation of the interwar Czechoslovakia and to analyze if a state can be regarded as established before all criteria associated with statehood (mainly the existence of unique state territory demarcated by international borders) are fulfilled.

Zoznam použitej literatúry

BEŇA, J.: Medzinárodnoprávny inštitút uznania za národ a konštituovanie štátov strednej Európy. *Právny obzor*, 81, 1998, č. 2, 152-162, s. 158.

DNISTRJANSKY, S.: Právny vznik československého štátu. *Právnik*, Praha, ročník LXVIII, 1929,

HOUDEK, F.: Vznik hraníc Slovenska. Bratislava: Prúdy, 1931, 412 s.

KOJECKÝ, J.: Československo ve světle theorie mezinárodního práva o uznání. Brno: Tiskové a vydavatelské podniky Zář, 1947, 245 s.

LACO, K.: Ústava predmníchovskej ČSR a ústava ČSSR. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, 660 s.

PEKNÍK, M. (hl. red.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 600 s.

PEŠKA, Z.: Československá ústava a zákony s ní souvislé. Praha: Tiskem a nákladem Československého Kompasu, 1935, 948 s.

RAŠÍN, L.: Vznik a uznání československého státu. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1926, 326 s.

TOMSA, B.: Právo mezinárodní. Díl první. Bratislava: Nákladem Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 1930, 252 s.

VYHNÁNEK, J.: Rakúsko-Uhorsko: nástupníctvo a identita. Bratislava: ATTICUM, 2013, 187 s. ISBN 978-80-971381-3-4.

Ingrid Lanczová

Pohľad na eutanáziu v uhorskom a československom práve

Abstrakt: Príspevok je deskripciou hĺbkovej sondy do histórie trestnoprávných ustanovení v teritoriálnom rámci Slovenska, majúcich súvis s dobrovoľným ukončením života. V pozornosti je úprava samovraždy, resp. účasti na nej do obdobia, kým neboli prijaté vlastné ustanovenia o eutanázii. Tým sa venuje pozornosť následne, a to až do súčasnosti, na pozadí načrtnutých európskych tendencií.

Kľúčové slová: eutanázia, samovražda, účasť na samovražde, Uhorsko, kresťanstvo, Praxis Criminalis Ferdinanda, Constitutio Criminalis Josephina, Matej Vuchetich, Tivadar Pauler, zákonný článok V/1878, Československo, československé osnovy trestného zákona, socialistické trestné zákony.

Úvod

„Eutanázia reálne existuje a vykonáva sa, preto by na ňu malo reagovať aj právo.“¹ V nasledujúcom príspevku nebudeme venovať primárnu pozornosť odborníkmi dostatočne riešenej súčasnej rovine reakcie práva na „dobrú smrť“, ktorá bola v starovekom Grécku synonymom tichého a pokojného ukončenia života,² ale predstavíme dejinný vývoj domácej účinnej, ale aj navrhovanej právnej úpravy, ktorej pokrokovosť by mohla byť inšpiratívnym podnetom súčasného odborného diskurzu. V predstavovanej historickej sonde do domáceho právneho poriadku sa zameriame na právne dôsledky vykonanej eutanázie tam, kde o nej možno v týchto intenciách uvažovať a inde sa zameriame na predstavenie právnej úpravy samovraždy/účasti na samovražde, keďže v niektorých prípadoch možno o eutanázii hovoriť ako o asistovanej samovražde, hoci v iných prípadoch možno medzi nimi badať podstatné rozdiely.³

Čo sa týka sledovaného dejinného vývoja, rozhodujúcim je zvláštnosť československého práva, ktoré bolo unifikované až po prijatí plánu rekodifikácie všetkých odvetví práva v duchu marxizmu-leninizmu, tzv. právnickej dvojročnice (1948-1950). Do tohto obdobia platil v Československu právny dualizmus, a teda na území Slovenska platilo pôvodne

¹ KOVÁČ, P.: Eutanázia a asistovaná samovražda z hľadiska trestného práva. *Via Practica*, 2005, roč. 2, č. 4, s. 220.

² Blžšie napr. KOVÁČ, P.: Eutanázia a asistovaná samovražda z hľadiska trestného práva. *Via Practica*, 2005, roč. 2, č. 4, s. 216-220.

³ Pri asistovanej samovražde je smrť privedená „vlastnoručne“, nemusí sa spájať s terminálnym štádiom nevyliciteľnej choroby, subjekt aj páchatel samovraždy je všeobecný (nie výlučne pacient, nie výlučne zdravotnícky pracovník) a odlišný je aj subjekt kreovania rozhodnutia. In KOVÁČ, P.: Eutanázia a asistovaná samovražda z hľadiska trestného práva. *Via Practica*, 2005, roč. 2, č. 4, s. 216-217.

uhorské právo a na území Česka pôvodne rakúske právo. Na nasledovných stranách venovaných histórii eutanázie postupne predstavíme *ad 1* vývoj relevantnej uhorskej právnej úpravy, *ad 2* rakúsko-uhorské právne predpisy recipované do československého práva a príslušné unifikačné návrhy a *ad 3* socialistickú právnu úpravu a vedu.

1. Relevantná uhorská právna úprava

Samovražda začala byť ponímaná ako spoločensky neakceptovateľné a sankcionovateľné konanie až v dôsledku vplyvu katolíckej cirkvi. Dovtedy bolo napríklad vo veľkomoravskej spoločnosti bežné, že sa ženy dobrovoľne obesili v prípade úmrtia svojich mužov alebo že Slovania prirodzenú smrť svojich starých ľudí neschopných práce *urýchľovali*.⁴

Napr. sv. Augustín vo svojom diele *De Civitate Dei* v kapitole 20 s názvom *Kresťania nemajú oprávnenie spáchať samovraždu za žiadnych okolností* uviedol, že celé znenie prikázania „Nezabiješ!“ možno uviesť nasledovne: „Nezabiješ človeka, nie iného a nie seba, lebo aj ten, ktorý zabije seba, zabije človeka.“⁵ Aj v zbierke kánonického práva *Decretum Gratiani* (okolo r. 1140),⁶ záväznom tiež pre Uhorsko *pre súdnu moc aj mimo nej, z authority významu svojho obsahu, nachádzame, že qui se ipsum occidit homicida est.*⁷ Už od 5. st. sa v cirkevných dejinách bolo možné stretnúť s odopretím cirkevného pohrebu tým, ktorí si uvedomovali trestnosť svojho konania a svoju vinu, čím sa tam zaradili aj samovrahovia. Naprieč kresťanskou Európou sa bolo možné stretnúť s ich pochovávaním na križovatkách ciest, aby bol symbolicky ich skutok pošliapaný, či po prepichnutí dreveným kolom, pričom majetok samovraha prepadol Korune. V Uhorsku bolo typické ich telá upáliť- symbolizujúce očistenie ohňom, či bez pocty a modlitieb za spásu duše pochovať katom.⁸

⁴ NIEDERLE, L.: *Slovanské starožitnosti: Život starých Slovanů. Základy kulturních starožitností slovanských*. I. díl, I. svazek. Praha: Bursík & Kohout, 1911, s. 28, s. 221.

⁵ SV. AUGUSTÍN: *The City of God*. [Translations of Christian Literature: Latin texts.] Londýn: Aeterna Press, 1945, kap. 20.

⁶ Ku Graciánovmu dekrétu pozri: VLADÁR, V.: *Remedia Spolii v stredovekom kánonickom práve*. Praha: Leges, 2014, s. 95 a nasl. alebo VLADÁR, V.: *Pramene práva Katolíckej cirkvi v historickom vývoji*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 128 a nasl.

⁷ DECRETUM GRATIANI. [Decreti Secunda Pars Causa XXIII. Quaest. V c. 7-9.] Lipsko: Sumtibus Bernh. Tauchnitz Jun., 1839, s. 806.

⁸ HOLT, G.: When suicide was illegal. [online]. *BBC News Magazine*. 2011. [cit. 2018. 03. 20]. Dostupné na internete: <http://www.bbc.com/news/magazine-14374296>. PERRY, J. N.: The Right of Ecclesiastical Burial. [online]. *The Catholic Lawyer*. 1983, 28, č. 4, s. 316-318. [cit. 2018. 03. 20]. Dostupné na internete: <https://scholarship.law.stjohns.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.sk/&httpsredir=1&article=2216&context=tcl>.

WATT, J. R.: *From Sin to Insanity: Suicide in Early Modern Europe*. New York: Cornell University Press, 2004, s. 123.

V uhorskom trestnom **obyčajovom práve** sa s trestným činom asistencie pri samovražde nestretávame. Stredoveké trestné právo malo, s výnimkou *crimen publicum*, súkromnoprávny charakter a aj potrestanie páchatel'a bolo po dlhý čas ponechané na súkromnú iniciatívu poškodenej strany alebo jej rodiny.⁹ V prípade trestných činov smerujúcich proti životu alebo zdraviu človeka sa preto Tripartitum zmieňuje o tzv. *homagiu*, ktoré nahradilo princíp talionu nasledovne: „...podľa všeobecnej obyčaje je to ohodnotenie vrahov, a to tým spôsobom, že vrahovia vykupujú od tých, ktorým ublížili, svoju hlavu jej ohodnotením, než by sa azda podrobili inému trestu za tento násilný čin vraždy.“ O homagiu rozhodol sudca alebo druhá strana a ak vrah nemohol zložiť svoje homagium, podrobil sa hrdelnému trestu.¹⁰

Na trestné obyčajové právo, vrátane postoja k samovražde, mal nepochybne vplyv v stredoveku rozšírený strach a odsudzovanie nekresťansky vedeného života a následnej smrti (napr. v publikácii *Magyar orvosi emlékek* [Uhorské lekárske zápisky] debrecínsky lekár Gyula Magyary-Kossa podáva správu, prevzatú z mestskej knihy z roku 1742, o riešení „existujúcej rozšírenej vampírskej choroby exhumáciou osôb maďarských priezvisk v meste Dej, z ktorých bolo telo dedičanky Pila Bába, už za života obludnej, vykazujúce vampírie znaky a vzdychajúce v noci na cintoríne, prenesené k šibenici a katom spálené, lebo zabilo dvoch alebo troch ľudí nepomenovateľným spôsobom“¹¹) či všetkého s nepočestným životom a následnou smrťou súvisiacim (napr. obmedzenie spôsobilosti na právne úkony pre *nečestnosť* povolania kata v tradičnom práve¹²).

Roztrieštenosť stredovekého a novovekého uhorského trestného práva, absenciu právnej istoty a nejednotnosť a protirečivosť súdnej praxe malo odstrániť zaradenie rakúskeho trestného zákona *Praxis Criminalis Ferdinanda* (1656) do zbierky uhorských zákonov *Corpus Iuris Hungarici*,¹³ ktorý v čl. 69 označil samovraždu, a to aj v štádiu pokusu, za trestný čin. Samovražda mohla byť závažným alebo menej závažným trestným činom, v závislosti od toho, či bola vykonaná úmyselne alebo v dôsledku melanchólie, resp. pomätenia, s následkom pre zaobchádzanie s telom samovraha. V prvom prípade mohlo byť na odstrašenie iných vyviazané na kolese alebo šibenici a telo malo byť pochované (spálené) katom a došlo k prepadnutiu jeho majetku, v druhom prípade malo byť v tichosti pochované. Osobitne bola

⁹ MOSNÝ, P. - LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias do roku 1848*. Šamorín: Heuréka, 2010, s. 83-84.

¹⁰ Opus Tripartitum, 3. časť, 5. článok, § 2 a § 4. In LACLAVÍKOVÁ, M. - ŠVECOVÁ, A.: *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007, s. 217-218.

¹¹ MAGYARY-KOSSA, GY.: *Magyar orvosi emlékek*. Budapest: Magyar orvosi könyvkiadó társulat, 1940, s. 86-87.

¹² MOSNÝ, P. - LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias do roku 1848*. Šamorín: Heuréka, 2010, s. 50.

¹³ *Ibidem*, s. 85.

riešená samovražda tehotnej ženy (vplyv tehotenstva/hormonálnej zmeny na psychiku ženy ako poľahčujúca okolnosť), ktorej musel byť vykonaný cisársky rez a dieťa malo byť buď pokrstené alebo pochované v hrobe odlišnom od hrobu matky.¹⁴

V európskom priestore sa v 17./18. st. začali šíriť myšlienky filozofov ako **Hume**, **Beccaria** či **Voltaire**,¹⁵ avšak relevantné pramene práva v Uhorsku ostali v zásade nezmenené, so zásadným vplyvom *Praxis Criminalis Ferdinanda* do 19. storočia a s krátkou účinnosťou *Constitutio Criminalis Josephina* (1707) v rokoch 1787-1790. Jozefínsky zákonník však právne vychádzal z *Praxis Criminalis Ferdinanda* a prinášal len málo zmien. Napríklad sa telo samovraha už nemalo vystavovať, len sa malo jeho meno zverejniť na šibenici a chýbalo ustanovenie o prepadnutí majetku. Tiež ak mentálne zdravý samovrah zomrel náhle alebo bez vyjadrenia ľútosť, pochoval ho kat, ak však vyslovil pred smrťou ľútosť, mohol byť pochovaný na cintoríne, hoci bez okázalej pocty. Osoba, ktorá sa pokúsila o samovraždu, bola odsúdená na trest odňatia slobody do doby, kým nedošlo k jej náprave a kým si neuvedomila, že *sebazáchova je povinnosťou voči Bohu, štátu i sebe samému*. Väčšmi ako o trest však išlo o ochranné opatrenie.¹⁶ Vzhľadom na to, že právo v tomto období nebolo kodifikované, nepochybne možno hovoriť o teritoriálnom právnom partikularizme, a teda odlišnej obyčajovej úprave v jednotlivých župách či odlišných štatútoch slobodných kráľovských miest, napriek unifikáčnym snahám prostredníctvom rakúskych zákonníkov. Napríklad štatút pre Baranskú župu (Pešť a okolie) z roku 1721 určil, že osoby, ktoré sa obesili, museli byť zvesené a bez pocty pochované katom za desať florénov, avšak konfiškácia samovrahovho majetku nebola povolená. Štatút pre Gemerskú župu (Rimavská Sobota a okolie) z roku 1764 ustanovoval povinnosť spálenia tela samovraha.¹⁷

¹⁴ BATÓ, SZ.: Az öngyilkosság a régi magyar büntetőjog-tudományban. *Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. Budapest: Medicina Könyvkiadó, 2013, s. 74.

¹⁵ Hume tvrdil, že ľudom by mala byť vrátená prirodzená sloboda, lebo povery im bránia spáchať samovraždu v bolesti či smútku a božstvo predsa ľudom zverilo slobodnú vôľu. In HUME, D.: *Essays on Suicide and the Immortality of the Soul*. Basil: Editor of the Collection of English Classics, 1799.

Beccaria vo svojom diele o Zločinoch a trestoch tvrdil, že ak je pozbavenie života v niektorých prípadoch oprávnené, musí byť aj samovražda. Dôvodil, že z hľadiska ochrany spoločnosti ide o menšiu škodu ako emigrácia, lebo emigrant si vezme svoj majetok, kým samovrah nie. Zároveň označil prepadnutie majetku a zneváženie samovrahovej rodiny za nespravodlivé. In BECCARIA, C. M.-VOLTAIRE, M. D.: *An Essay on Crimes and Punishments*. Philadelphia: Philip H. Nicklin, 1819, s. 122-127.

Voltaire predstavil samovrahov vo svetle dedičnej choroby, ktorej sa má spoločnosť venovať a odhaliť a liečiť jej príčinu, a ktorú má jednotliviec liečiť za pomoci cvičenia, hudby, poľovačky, hry, sympatickej ženy či prírody, lebo *na poliach trpí iba telo, kým v meste trpí aj myseľ*. V navrhovanej trestnoprávnej úprave bol v zhode s Beccariom. In VOLTAIRE, M., de: *A Philosophical Dictionary, Volume 2*. London: J. and H. L. Hunt, 1824, s. 93-104.

¹⁶ BATÓ, SZ.: Az öngyilkosság a régi magyar büntetőjog-tudományban. *Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. Budapest: Medicina Könyvkiadó, 2013, s. 75-76.

¹⁷ WATT, J. R.: *From Sin to Insanity: Suicide in Early Modern Europe*. New York: Cornell University Press, 2004, s. 123.

Zo súdovej právnej vedy možno spomenúť napr. latinskú publikáciu *Jurisprudentia criminalis secundum praxim & constitutiones Hungaricas in partes duas divisa* od sudcu a učiteľa na právnickej akadémii Matúša Bodó,¹⁸ vydanú v Bratislave v roku 1751. „Vychádzala zo staršej učebnice Štefana Husztyho z roku 1745, využívané na univerzitách až do roku 1819, ktorá obsahovala komentár, že *strata sebazáchovy, a teda aj samovražda je prehrešením voči Bohu*. Po právnej stránke bola vystavaná na Praxis Criminalis Ferdinanda, avšak s jedným podstatným rozdielom. Bodó vynechal ustanovenia o prepadnutí majetku a odvolával sa na Tripartitum, zdôrazňujúc, že ustanovenia o dedičskom práve nemajú byť dotknuté.”¹⁹

Predstavitelia právnej vedy 19. storočia do kodifikácie trestného práva v roku 1878 neboli jednotní v názore, ako a či vôbec subsumovať samovraždu pod trestnoprávne ustanovenia. Napríklad Alexander Kövy označil samovraždu vo svojom prejave z roku 1814 za morálny a nie právny problém; Pavol Szlemenics sa vo svojej publikácii z roku 1817 odvolával na *Constitutio Criminalis Josephina*; Matej Vuchetich zaujal v roku 1819 postoj, že samovražda je v rozpore s počatím života a v rozpore so spoločenskými povinnosťami, a teda aj v rozpore so záujmami štátu, ktorý tak dané konanie musel potrestať, s výnimkou štádia pokusu; Štefan Szokolay sa v roku 1848 vyjadril za dekriminalizáciu samovraždy na poli trestného práva, dôvodiac, že samovražda je vždy spáchaná v nepríčetnosti, ďalej že nemožno trestať po smrti a tiež že trestnosť pokusu by viedla k dokonaniu činu,²⁰ avšak vyvodenie dôsledkov na poli súkromnoprávnom-majetkovom, považoval za potrebné; Adolf Kassay vo svojej publikácii z roku 1862 samovraždu dokonca subsumoval pod skutkovú podstatu vraždy.²¹ V súvislosti s otázkou eutanázie je zaujímavá práve publikácia Mateja Vucheticha, keďže v nej spomína nasledovné: „...je nepochybné, že ak niekoho pripravia o život, hoci aj z vlastnej vôle obete, páchatel'a spravodlivo považujeme za vinného.”²²

Za mimoriadne dôležitú publikáciu sa považovala učebnica trestného práva Tivadara Paulera *Büntetőjogtan* z roku 1864, ktorá sa okrem rakúskeho trestného zákona a nemeckej

¹⁸ Mátyás Bodó, Rimavská Baňa (okres Rimavská Sobota), 1690-1750.

¹⁹ BATÓ, SZ.: Az öngyilkosság a régi magyar büntetőjog-tudományban. *Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. Budapest: Medicina Könyvkiadó, 2013, s. 77.

²⁰ Z kaločskej judikatúry z roku 1844 sa dozvedáme, že trestom Imricha Csanádiho za pokus o spáchanie samovraždy bol jeden rok v okovách, týždenne dva dni pôstu, verejnosprospešné práce a pokuta tridsať pengőforintov. In UDVAROS, J. ZS.: Élet Elleni Büncselekmények a Kalocsai Érseki Urizsék Reformkori Büntető Joggyakorlatában /1825-1848/. *Jogtörténeti Diákkör*, 1981, s. 345.

²¹ Bližšie BATÓ, SZ.: Az öngyilkosság a régi magyar büntetőjog-tudományban. *Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. Budapest: Medicina Könyvkiadó, 2013, s. 78-79.

²² FILÓ, M.: Az eutanázia jogi szabályozásának problémái. [online]. [cit. 2018. 3. 27], s. 17. Dostupné na internete: http://epa.oszk.hu/02000/02002/00006/pdf/1999-tavasz-nyar_filo-eutanazia.pdf

právnej vedy odvolávala aj na **návrh uhorského trestného zákona z roku 1843**,²³ ktorý po prvýkrát v histórii uhorského práva riešil „usmrtenie na žiadosť“ a možno ho tak považovať za zdroj prvej myšlienky o eutanázii v uhorskom práve, vychádzajúcej z pruského práva.²⁴ Pruský *Landrecht* z roku 1794 upravoval v § 833 *vraždu s úmyslom považovaným za dobrý* v prípade osôb *smrteľne zranených či ináč umierajúcich* a sankcionoval ju podľa §§ 778-779 obdobne ako usmrtenie (nedbanlivostný trestný čin) trestom odňatia slobody od jedného mesiaca do dvoch rokov, príp. aj nespôsobilosťou vykonávať dovtedajšie povolanie/zastávať dovtedajší úrad.²⁵ Pauler dôvodil, že konanie nasmerované proti sebe samému nemôže byť považované za trestný čin.²⁶

Návrh uhorského trestného zákona z roku 1843 nebol schválený dolnou komorou snemu a ku kodifikácii uhorského trestného práva došlo až prijatím **zákonného článku V/1878 o zločinoch a prečinoch, tzv. Csemegiho²⁷ kódexu**, ktorým sa uhorské obyčajové trestné právo zmenilo na zákonné trestné právo.²⁸ **Csemegiho kódex samovraždu, ani pokus o ňu nesankcionoval.**²⁹

Pre sledovanú problematiku je z Csemegiho kódexu navyše mimoriadne významný § 282, podľa ktorého: „*Kto určitou a vážnou žiadosťou dakoho k tomu bol pohnutý, aby ho usmrtil: žalárom do troch rokov má byť trestaný.*“ „Podľa právnej vedy (Pavol Angyal: *Magyar Büntetőjog tankönyv*, 1915) takisto v trestnom práve nebolo namieste uplatnenie

²³ KERECSMAN, P. - MANIK, R.: *História advokácie na Slovensku*. Bratislava: Eurokódex, 2011. s. 109.

²⁴ FILÓ, M.: Az eutanázia jogi szabályozásának problémái. [online]. [cit. 2018. 3. 27], s. 17. Dostupné na internete: http://epa.oszk.hu/02000/02002/00006/pdf/1999-tavas-z-nyar_filo-eutanazia.pdf

²⁵ Pt. II, tit. 20, §§ 778-779, §833. In ALLGEMEINES LANDRECHT FÜR DIE PREUSSISCHEN STAATEN. Zweyter Theil. Zweyte Auflage. Berlin: George Jacob Decker und Sohn Königl. Geh. Oberhofbuchdruckern, 1794, s. 1287, s. 1294.

²⁶ UDVAROS, J. ZS.: Élet Elleni Büncselekmények a Kalocsai Érseki Uriszék Reformkori Büntető Joggyakorlatában /1825-1848/. *Jogtörténeti Diákkör*, 1981, s. 342.

²⁷ Uhorský sudca, ktorý bol významnou osobnosťou uhorského právneho stavu a kľúčovou osobou pre vytvorenie prvého uhorského trestného zákonníka. Zúčastnil sa uhorskej revolúcie v roku 1848, neskôr pracoval ako advokát. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní začal pracovať na ministerstve spravodlivosti, neskôr bol predsedajúcim sudcom v Kráľovskej kúrii. Bol tiež zakladateľom a prvým prezidentom Uhorskej právnickej asociácie. Blížšie In MEZEY, B.: Egy Jogászkarrier a 19. században. Csemegi Károly (1826-1899). *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826-1899)*. Budapest: Osiris, 2001, s. 9-23.

²⁸ Hoci, samozrejme, v období Bachovho absolutizmu bol na našom území zavedený celý rakúsky právny poriadok, čím sa do platnosti dostal zákon č. 117/1852 o zločinoch, prečinoch a priestupkoch, čo bol revidovaný trestný zákonník z roku 1803. *Strafgesetz* z roku 1803 označil v § 90 samovraždu za priestupok a ak od nej osoba ustúpila z vlastnej vôle, mala byť len napomenutá. Podľa § 91, ak išlo o náhodnú záchranu alebo záchranu proti vôli samovraha, musel byť pod dohľadom a mravnými a fyzickými prostriedkami musel byť donútený k rozumu a uvedomeniu si povinnosti voči Stvoriteľovi, vlasti a sebe samému. Sankciou za samovraždu príčetného samovraha bolo pochovanie mimo cintorína civilným spôsobom. Následne tak už ani nebol tento čin zahrnutý do trestného zákonníka z roku 1852. In BLUMENTRITT, S.: *Das Österreichische Strafgesetz über Schwere Polizeii-Übertretungen vom 3. September 1803*. Erster Theil. Zweite Auflage. Wien: Braumüller, 1846, s. 128-129. In ALLGEMEINES REICHSGESETZ- UND REGIERUNGSBLATT FÜR DAS KAISERTHUM OESTERREICH. [online]. [cit. 2018. 3. 27]. Dostupné na internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/StrafgesetzbuchOesterreich1852.htm>

²⁹ Pozri ďalej v texte úpravu podľa druhého odseku § 283 predmetného zákona.

zásady *volenti non fit iniuria*, avšak porovnateľné s ostatnými európskymi kódexmi bolo nutné zohľadniť príslušné poľahčujúce okolnosti znižujúce výšku trestu, a to priateľstvo, lásku či ľútosť. Podľa Angyala mohla myšlienka usmrtenia vychádzať aj od páchatel'a (napr. ale uhorský prokurátor a člen akadémie vied František Finkey s touto myšlienkou nesúhlasil), avšak nemal byť o tom rozhodnutý v čase, keď ho poškodený vyhľadal a oboznámil ho so svojím prianím. Trest bol v porovnaní s inými európskymi krajinami mierny- východiskom bol nemecký zákonník, ktorý síce ustanovoval dlhšiu dobu odňatia slobody, avšak vo výkone trestu odňatia slobody s nižším stupňom.³⁰ Dôležité je podotknúť, že predmetná formulácia presahovala hranice zdravotne indikovanej eutanázie.

Ďalším relevantným ustanovením bol § 283, podľa ktorého: „*Väznicou do troch rokov má byť pokutovaný ten, kto iného na samovraždu navedie, alebo k tomuto cieľu vedome prostriedkami alebo látkami poslúži.*”³¹

V 19. storočí sa stretávame prvýkrát aj so sociologickým ponímaním samovrážd v Uhorsku. V Bernátovej monografii (1927) sa stretávame s nasledovným odvolaním sa na súdobú spoločenskú štatistiku: *V Konekovej štatistike z roku 1875 sa o samovražďách vôbec nehovorí, za natoľko bezvýznamné boli považované.* V slávnom diele Enrica Morselliho *Il Suicidio* sa uhorský národ spomína ako národ s malými samovražednými sklonmi. Masaryk sa v sedemdesiatych rokoch 19. st. zmieňuje o nízkej miere samovražednosti uhorského národa, hoci o vysokej miere násilných trestných činov. V nasledujúcom štvrt'-/polstoročí však Uhorsko zaradilo k národom s vysokou mierou samovrážd.³² Zmena teda nastala začiatkom 20. storočia, čo slovenský sociológ Anton Štefánek zhodnotil nasledovne: *Alojz Kováč si nevie dať rady s vysokým počtom samovrahov v starom Uhorsku, kde predsa kríza mravná a náboženská v širokých vrstvách národa, ani urbanizácia a industrializácia, ani bieda hospodárska nedosiahli taký stupeň, že by sa tým dal vysvetliť vedúci postoj Uhorska. Ani vzdelanostné pomery, ani demoralizujúci veľkomestský život neodôvodňujú u nás taký vysoký počet samovrahov, ktorý prevyšujú len tri štáty Európy. V poslednom desaťročí pred vojnou činil počet samovrahov ročne skoro štyritisíc a tendencia bola stále stúpavá. Uhorsko prevyšuje takmer všetky štáty európske, s výnimkou Nemecka, Francúzska a Švajčiarska. Rakúsky priemer bol v r. 1901-1905 173 na milión obyvateľov, v r. 1906-1910 182, v Uhorsku*

³⁰ FILÓ, M.: Az eutanázia jogi szabályozásának problémái. [online]. [cit. 2018. 3. 28], s. 17-18. Dostupné na internete: http://epa.oszk.hu/02000/02002/00006/pdf/1999-tavas-z-nyar_filo-eutanazia.pdf

³¹ Podľa druhého odseku *ak sa osoby vzájomne na tom dohodli, aby sa vopred určeným spôsobom od osudu závislý určilo, že ktorý z nich sa má stať samovrahom, a následkom tohto čin k samovražde smerujúci aj bol vykonaný, smrť ale nenastúpila, obom má byť uložený trest odňatia slobody od jedného roku do piatich rokov; ak ale smrť nasledovala, trest odňatia slobody preživšieho má byť od piatich rokov do desiatich rokov.*

³² BÁLINT, L.: Öngyilkosságok a Magyar Királyságban. *KSH Népeségstudományi Kutatóintézet Demográfia*. 2014, roč. 57, č. 1, s. 5.

je priemer 178 a 185. Všeobecne možno konštatovať, ako všade, že mestské, vzdelanejšie vrstvy obyvateľstva podliehajú samovražednosti viac ako dedinské a menej civilizované...³³

Regionálne bola v rokoch 1901-1910 najvyššia samovražednosť na území Veľkej dunajskej kotliny a v Transylvánii.³⁴ Predmetné informácie však nevypovedajú o asistovaných samovražďach, keďže *uplatnenie § 282 v súdnej praxi bolo minimálne*.³⁵

Po vzniku Československa sa článkom 2 recepčnej normy, zákonom č. 11/1918 Sb. recipoval dovtedajší právny poriadok. Na území Slovenska tak ostával v platnosti zák. čl. V/1878 (pre oblasť priestupkového práva zák. čl. XL/1879) a na území Česka trestný zákon o zločinoch, prečinoch a priestupkoch č. 117/1852.³⁶ Unifikácia bola naliehavou požiadavkou aj v oblasti trestného práva, avšak napriek existencii úplných osnov trestného zákona v rokoch 1926 a 1937, nebola do socialistického prevratu úspešná.

Prvá osnova z roku 1926 bola vypracovaná univerzitnými profesormi Miříčkom, Prušákom, Kalabom, Holdom a Ráthom. Ministerstvo spravodlivosti ich zabezpečilo finančne a legislatívnymi a technickými pomocníkmi, ináč na vypracovanie osnovy nemalo vplyv. Obsahom osnovy bol jednak návrh trestného zákona o zločinoch a prečinoch³⁷ a jednak návrh priestupkového zákona.³⁸ Podľa § 271 (3): „*Ak usmrť vinník úmyselne iného zo súcitu, aby urýchlil jeho neodvratnú neďalekú smrť, a tým ho vyslobodil z krutých bolestí spôsobených nevyliciteľnou chorobou alebo z iných telesných trýzní, ktorým nie je možné zabrániť, môže súd trest mimoriadne zmierniť alebo od potrestania upustiť.*”³⁹ Išlo o privilegovanú skutkovú podstatu zabitia, rozširujúcu základnú skutkovú podstatu, podľa ktorej *kto úmyselne iného usmrť, potrestá sa väzením od troch do pätnástich rokov*.

³³ ŠTEFÁNEK, A.: *Základy sociografie Slovenska*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1944, s. 263-264.

³⁴ Mapa Uhorska s regiónmi podľa výšky samovrážd, ako aj rozbor samovražednosti v tomto období dostupný In BÁLINT, L.: Öngyilkosságok a Magyar Királyságban. *KSH Népegyetudományi Kutatóintézet Demográfia*. 2014, roč. 57, č. 1, s. 20 a nasl.

³⁵ FILÓ, M.: Az eutanázia jogi szabályozásának problémái. [online]. [cit. 2018. 3. 28], s. 17-18. Dostupné na internete: http://epa.oszk.hu/02000/02002/00006/pdf/1999-tavasz-nyar_filo-eutanazia.pdf

³⁶ Trestný zákon o zločinoch, prečinoch a priestupkoch č. 117/1852 rozlišoval v § 135 štyri typy vraždy: 1) úkladnú, 2) lúpežnú, 3) objednanú, 4) jednoduchú (trest odňatia slobody 5-10 rokov). Eutanázia tak pravdepodobne spadala pod jednoduchú vraždu, podľa § 135 (4) predmetného zákona. Zákon nemal ustanovenia o samovražde, ani o účasti na nej. Z kľúčových zásad predmetného zákona možno spomenúť § 4, podľa ktorého bolo možné zločin spáchať aj na takých osobách, ktoré si sami škodu prajú alebo s ňou súhlasia. Text zákona dostupný na <https://www.sbg.ac.at/ssk/bgb1/Strafgesetz%201852-wiki.pdf> [cit. 2018. 02. 25].

³⁷ KOMISE PRO REFORMU ČESKOSLOVENSKEHO TRESTNÍHO ZÁKONA: Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. I. Osnovy. Praha: Ministerství spravedlnosti, 1926, s. 9-84.

³⁸ KOMISE PRO REFORMU ČESKOSLOVENSKEHO TRESTNÍHO ZÁKONA: Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. I. Osnovy. Praha: Ministerství spravedlnosti, 1926, s. 85-94.

³⁹ KOMISE PRO REFORMU ČESKOSLOVENSKEHO TRESTNÍHO ZÁKONA: Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. I. Osnovy. Praha: Ministerství spravedlnosti, 1926, s. 70.

K predmetnej osnove bolo vypracované aj **odôvodnenie**, komentár k jednotlivým paragrafom, pričom *privilegium euthanasie* nebolo výnimkou. Podľa neho sa profesori čiastočne inšpirovali uhorskou, resp. inými právnymi úpravami, ktoré postihovali miernejšou sadzbou usmrtenie na žiadosť, osobitne nórskou.

Posun od Csemegiho kódexu je citeľný. Odvoláva sa na blížiacu sa smrť, nevyliciteľnú chorobu či dokonca neutíšiteľnú bolesť, čím zužuje prípady možnej aplikácie tohto ustanovenia. Na rozdiel od Csemegiho kódexu však nevyžadoval *určitú a vážnu žiadosť* zo strany usmrteného. Zdôvodnené to bolo tým, že samotná výzva viedla k prechodnému, ospravedlniteľnému, mimoriadnemu duševnému stavu, čo návrh zákona upravoval v § 77, a podstatné preto boli pre danú skutkovú podstatu súcít a utrpenie. Uloženie trestu bolo v prípade československého návrhu väčšmi závislé na úvahe sudcu, keďže Csemegiho kódex ustanovoval trest odňatia slobody na 0-3 rokov a československý návrh na 0 (upustenie od potrestania) až do mimoriadne zmiernenej trestnej sadzby z rozpätia 3-15 rokov. Účinnou zárukou zabráneniu zneužívania predmetného paragrafu v praxi malo napomôcť na súde vyslovené riziko, že obyčajnému, dostatočnými dôkazmi nepodopretému tvrdeniu obvineného nebude uverené, a že ho stihne plný trest úmyselného usmrtenia.⁴⁰

Druhá osnova, osnova trestného zákona, bola vydaná v roku 1937. Jej inšpiráciou boli evidentne uhorský zákonný článok V/1878 a zároveň predchádzajúca prípravná osnova trestného zákona o zločinoch, prečinoch a zákona priestupkového, keďže relevantná právna úprava bola tentokrát, a na rozdiel od prípravnej osnovy z roku 1926, rozdelená do dvoch odsekov jedného paragrafu, venujúceho sa výlučne usmrteniu na žiadosť. Podľa § 285 (1): „*Kto niekoho usmrť v značnom rozrušení mysle na jeho priamo predchádzajúcu výslovnú a vážnu žiadosť, bude potrestaný žalárom od piatich do desiatich rokov.*” Podľa § 285 (2): „*Kto niekoho usmrť na jeho priamo predchádzajúcu výslovnú a vážnu žiadosť len zo súcitu, aby utíšil jeho neodvratnú smrť a vyslobodil ho tým z krutých bolestí, proti ktorým niet trvalej pomoci, bude potrestaný tuhým väzením od troch mesiacov do piatich rokov.*”⁴¹ Formulácia z roku 1937 sa tak odklonila od dvoch podstatných znakov, determinujúcich predchádzajúcu osnovu z roku 1926, obhájených v odôvodnení, a to, že už zákonná úprava záväzne vyžadovala *výslovnú a vážnu žiadosť* usmrteného a v predmetnom paragrafe sa bral ohľad na *mimoriadny duševný stav*, do ktorého sa osoba dostala na základe takejto žiadosti. Výslovná právna úprava

⁴⁰ KOMISE PRO REFORMU ČESKOSLOVENSKÉHO TRESTNÍHO ZÁKONA: Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. II. Odůvodnění osnov. Praha: Ministerství spravedlnosti, 1926, s. 146-147.

⁴¹ MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI: Osnova zákona, kterým se vydává trestní zákon z roku 1937. Praha: Státní tiskárna, 1937, s. 108.

eutanázie tak bola obsahom § 285 (2) a § 285 (1) skôr predstavoval privilegovanú skutkovú podstatu vraždy a aj postih bol obdobný postihu jednoduchej vraždy podľa rakúskeho trestného zákona. Druhú časť predmetnej osnovy tvoril komentár, z ktorého za najdôležitejšiu časť možno považovať časť vzťahujúcu sa práve na „úpravu eutanázie“, v zásade prebratú z odôvodnenia z roku 1926, zdôrazňujúcu, že zneužívaniu predmetného ustanovenia má byť zabránené dôkazným bremenom zaťažujúcim obvineného.⁴² Trest za takéto konanie bol oproti uhorskej úprave aj prvému československému návrhu pozmenený. Oproti uhorskej úprave bola dolná aj horná hranica zvýšená, oproti československému návrhu bola zasa zúžená úvaha sudcu.

Ani druhá osnova sa však nestala zákonom, a do roku 1950 tak pre české územie platilo, že právna úprava eutanázie neexistovala (bola subsumovaná pod „jednoduchú vraždu“) a pre slovenské územie bola subsumovateľná pod § 282 zákonného článku V/1878, ktorý bol úpravou usmrtenia na žiadosť, avšak podľa zákonného znenia nielen pre prípad nevyliciteľnej choroby či neodvratnej smrti. Rozdiel v právnej úprave pre Česko a Slovensko bol teda pre páchatel'a závažný.

V období socializmu boli prijaté dva trestné zákony, a to trestný zákon č. 86/1950 Zb. a následne trestný zákon č. 140/1961 Zb., z ktorých ani jeden neobsahoval ustanovenia pre právnu úpravu eutanázie. Podľa oboch boli relevantné len ustanovenia o vražde a účasti na samovražde, v prvom prípade sankcionovateľné až trestom smrti, v druhom prípade trestom odňatia slobody maximálne na tri roky, v kvalifikovanej skutkovej podstate až na desať, resp. osem rokov.⁴³ Nepochybne išlo o reakciu na *eutanáziu v Hitlerovom tieni*, a teda reakciu na

⁴² MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI: Osnova zákona, ktorým se vydává trestní zákon z roku 1937. Praha: Státní tiskárna, 1937, s. 358.

⁴³ **Trestný zákon č. 86/1950 Zb.:**

§ 216 Vražda.

(1) Kto iného úmyselne usmrtí, potresce sa odňatím slobody na pätnásť až dvadsaťpäť rokov.

(2) Doživotným odňatím slobody alebo smrťou sa páchatel' potresce,

a) ak spácha čin uvedený v odseku 1 na niekoľkých osobách alebo opätovne,

b) ak spácha taký čin pri lúpeži alebo obzvlášť surovým spôsobom, alebo

c) ak je tu iná obzvlášť priťažujúca okolnosť.

§ 226 Účasť na samovražde.

(1) Kto iného pohne k samovražde alebo inému k samovražde pomáha, potresce sa, ak došlo aspoň k pokusu samovraždy, odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.

(2) Odňatím slobody na dva až desať rokov sa páchatel' potresce,

a) ak spácha čin uvedený v odseku 1 na osobe mladšej než osemnásť rokov alebo na osobe postihnutej duševnou poruchou alebo duševne nedostatočne vyvinutej, alebo

b) ak je tu iná obzvlášť priťažujúca okolnosť.

Trestný zákon č. 140/1961 Zb.:

§ 219 Vražda.

Kto iného úmyselne usmrtí, potresce sa odňatím slobody na desať až pätnásť rokov alebo trestom smrti.

§ 230 Účasť na samovražde.

holokaust počas druhej svetovej vojny, zastieraný aj názvom eutanázia. Ako sa totiž zmienil americký psychiater Leo Alexander (1905-1985) vo svojej *najcitovanejšej pasáži o nacizme a eutanázii*, „...bez ohľadu na to, aké rozmery tieto zločiny v konečnom dôsledku dosiahli, začiatky boli vždy skromné. Na začiatku bol len veľmi jemný posun v zdôrazňovaní základných postojov lekárov. Začalo to tým, že prijali názor, ktorý je pre hnutie za eutanáziu zásadný, teda že existuje niečo také ako život, ktorý nestojí za to žiť (nem. lebensunwertes Leben). V počiatkových štádiách sa to vzťahovalo len na vážne a chronicky chorých. Postupne sa však okruh tých, ktorí patrili do tejto kategórie rozširoval a pohltil aj sociálne neproduktívnych, ideologicky nežiaducich, rasovo nevyhovujúcich, a napokon všetkých okrem Nemcov samotných. Je dôležité uvedomiť si, že tou nekonečne malou pákou, ktorá spustila tento trend myslenia, bol postoj voči nevyliciteľne chorým.”⁴⁴ V Československu bolo potrestanie nacistických vojnových zločincov zverené mimoriadnym ľudovým súdom na časovo obmedzené obdobie, len do mája 1947, resp. decembra 1948. Ďalej boli negatívne javy v rámci prekonávania „prežitkov minulosti” na ceste k socialistickej/komunistickej spoločnosti ignorované, a problematika eutanázie ako lekárska a ani spoločenská téma nebola v československých lekárskejších odborných kruhoch akcentovaná.⁴⁵ Vzhľadom na tieto okolnosti je teda prirodzené, že v tak krátkom časovom odstupe od skončenia druhej svetovej vojny sa ustanovenia o eutanázii nedostali do československého právneho poriadku.

Treba dodať, že trestnosť činu v socialistickej spoločnosti vo zvýšenej miere závisela od posúdenia materiálnej stránky trestného činu sudcom, keďže v § 3 (2) zákona č. 140/1961 Zb. bolo ustanovené, že *čin, ktorého stupeň nebezpečnosti pre spoločnosť je nepatrný, nie je trestným činom, aj keď ináč vykazuje znaky trestného činu*. Nebolo však prijaté žiadne súdne rozhodnutie, ani komentár k zákonu, ktoré by ustanovovali, že eutanázia nie je nebezpečná pre spoločnosť.

Oba socialistické zákonníky upravovali tiež trestný čin účasti na samovražde a napokon, oba upravovali tiež trestný čin neposkytnutia pomoci, čím penalizovali pasívnu eutanáziu. Ak pasívnu eutanáziu vykonal zdravotnícky pracovník, nenaplnil skutkovú podstatu trestného činu neposkytnutia pomoci, ale vraždy. „Podľa literatúry mal totiž zdravotnícky pracovník nie len

(1) Kto iného pohne k samovražde alebo inému k samovražde pomáha, potresce sa, ak došlo aspoň k pokusu samovraždy, odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.

(2) Odňatím slobody na dva roky až osem rokov sa páchatel potresce, ak spácha čin uvedený v odseku 1 na osobe mladšej ako osemnásť rokov, na tehotnej žene alebo na osobe postihnutej duševnou poruchou alebo duševne nedostatočne vyvinutej.

⁴⁴ SINGER, P.: *Spisy o etickom žití*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2000, s. 196.

⁴⁵ ŠIMŮNEK, M. V.: Deus iudicat, cum nemo accusat. Reflexe, dokumentace a (ne)vyšetřování nacistické „eutanazie“ v Československu v letech 1945–1990. *Securitas Imperii*, č. 27, roč. 2, 2015, s. 151.

morálnu, ale aj právnu povinnosť liečiť. Túto právnu vetu konštatoval aj Najvyšší súd v rozhodnutí publikovanom v zbierke súdnych rozhodnutí pod č. R 7/1988-I.”⁴⁶

2. Súčasná práva úprava vo vybraných štátoch EÚ

V súčasnosti je v Slovenskej republike relevantným prameňom práva zákon č. 300/2005 Z. z. Ide o Trestný zákon, ktorý nahradil zákon č. 140/1961 Zb. v znení neskorších predpisov, a ktorý obdobne ako jeho predchodca, neobsahuje ustanovenia o eutanázii. V dôsledku toho je aj predčasné ukončenie života smrteľne chorého pacienta na žiadosť posudzované ako úkladná vražda, vražda, účasť na samovražde, či neposkytnutie pomoci, a to podľa miery účasti lekára na takomto konaní. Relevantným prameňom práva je samozrejme aj zákon č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky, ktorá v článku 15 ustanovuje, že: „1. Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením. 2. Nikto nesmie byť pozbavený života.”, zároveň však podľa odseku 4 „nie je porušením práv, ak bol niekto pozbavený života v súvislosti s konaním, ktoré podľa zákona nie je trestné“. Toto ustanovenie je v súčasnosti podkladom krajnej núdze, nutnej obrany či pozbavenia života pri oprávnenom použití strelnej zbrane príslušníkom policajného zboru a nabáda k myšlienke, že prípadná zákonná úprava, ktorá by oprávňovala lekára pozbaviť smrteľne chorého a neúnosne trpiaceho pacienta života, by nebola protiústavná. V súčasnosti však samozrejme platí, že „trestná je každá forma aktívnej eutanázie, nezávisle od toho, či je vyžiadaná terminálne chorým alebo je realizovaná bez jeho súhlasu, alebo dokonca proti jeho vôli. Vzhľadom na medzinárodné záväzky Slovenskej republiky akým je Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny a vnútroštátne zákony upravujúce poskytovanie zdravotnej starostlivosti je pasívna vyžiadaná eutanázia konaním v súlade s právom a nemôže byť trestná. Na základe článku 9 Dohovoru...bola do slovenského právneho poriadku vnesená možnosť na použitie inštitútu „závetu pacienta” a tak aj lekár, ktorý by v rozpore s prianím pacienta prejavovým v minulosti poskytol zdravotnú starostlivosť (napr. v čase, keď je pacient v bezvedomí), by vždy konal v rozpore s Dohovorom, teda protiprávne.”⁴⁷ Účasť na samovražde je, prirodzene, trestným činom.

V Českej republike je odborná diskusia na tému eutanázie aktívnejšia, avšak zákon, ktorý by eutanáziu povoľoval prijatý nebol, hoci v máji 2016 podala skupina poslancov **poslanecký**

⁴⁶ DOLEŽAL, A.: *Eutanazie a rozhodnutí na konci života. Právní aspekty*. Praha: Academia, 2017, s. 208.

⁴⁷ KOVÁČ, P.: Eutanázia a asistovaná samovražda z hľadiska trestného práva. *Via Practica*, 2005, roč. 2, č. 4, s. 220.

návrh zákona o dôstojnej smrti.⁴⁸ Podľa predmetného návrhu zákona sa takou rozumie ukončenie života osoby (pacienta) na jeho vlastnú žiadosť s vedomou, odbornou pomocou inej osoby za podmienok stanovených týmto zákonom, resp. aj inou osobou. Právna úprava aktívnej eutanázie ostala tak pripodobniteľná slovenskému právu. Česká republika tiež ratifikovala Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny a v českom zákone o zdravotných službách (zákon č. 372/2011 Sb.) bol zakotvený, v súvislosti so Slovenskom už spomínaný, *inštitút skôr vysloveného prania*. Ten je však garantovaný prednosťou Dohovoru pred vnútroštátnym právom a navyše, podľa českých právnikov *aj pri splnení všetkých podmienok pre aplikáciu prania pacienta možno dôvodne očakávať, že poskytovateľ zdravotníckych služieb bude mať pri sebemenšej pochybnosti tendenciu skôr liečbu vykonať.*⁴⁹ Rovnako je tak aj právna úprava pasívnej eutanázie pripodobniteľná slovenskému právu.

Takáto právna úprava je **zhodná pre väčšinu európskych krajín, len niektoré predstavujú výnimky**. Eutanázia aj asistovaná samovražda sú povolené v **Holandsku** (2002), **Belgicku** (2002) a **Luxembursku** (2009), *asistovaná samovražda z nesebeckého motívu* je povolená tiež vo **Švajčiarsku** (1942), **Fínsku** (vyjadrenie Ministerstva sociálnych vecí a zdravotníctva, 2012⁵⁰) a v **Nemecku** (2015). Ako najbližšie, a v histórii východiskové aj pre naše právo, uvádzame pre ilustráciu ustanovenia nemeckej právnej úpravy.

Podľa § 217 nemeckého trestného zákona (*Strafgesetzbuch*): „(1) Kto iného nabáda k samovražde alebo mu zo zisťných dôvodov sprostredkuje, umožní, alebo zabezpečí takúto možnosť, odsúdi sa na trest odňatia slobody do troch rokov alebo na zaplatenie peňažnej pokuty. (2) Účastník trestného činu nie je trestne zodpovedný, ak nekonal zo zisťných dôvodov a je buď rodinným príslušníkom osoby podľa odseku 1, alebo mu je osobou blízkou.” Nemecká právna úprava, podobne ako uhorská právna úprava z konca 19. storočia, reguluje tiež usmrtenie na žiadosť (*Tötung auf Verlangen*). Podľa § 216: „(1) Kto iného usmrtil na jeho výslovnú a úprimnú žiadosť, má byť odsúdený na trest odňatia slobody od šiestich mesiacov do piatich rokov. (2) Aj pokus je trestný.”

Záver

⁴⁸ Text poslancského návrhu zákona o dôstojnej smrti dostupný na internete: <http://www.psp.cz/doc/00/12/68/00126841.pdf> [cit. 2018. 03. 29].

⁴⁹ TOMEŠOVÁ, J.: Dříve vyslovené přání – předem vyslovený (ne)souhlas s poskytnutím léčby. [online]. *Právní prostor*, 2016. [cit. 2018. 04. 29]. Dostupné na internete: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/obcanske-pravo/drive-vyslovene-prani-predem-vysloveny-ne-souhlas-s-poskytnutim-lecby>

⁵⁰ *Euthanasia & Physician-Assisted Suicide (PAS) around the World Legal Status in 28 Countries from Australia to Uruguay*. [online]. Santa Monica: ProCon, 2016. [cit. 2018. 04. 28]. Dostupné na internete: <https://euthanasia.procon.org/view.resource.php?resourceID=000136>

Príspevok *Pohľad na eutanáziu v československom práve* predstavuje relevantné trestnoprávne ustanovenia účinné počas existencie demokratického a socialistického Československa. Keďže demokratická československá právna úprava bola recipovanou úpravou predpisov prijatých v 19. storočí, predstavenie názorov predstaviteľov uhorskej právnej vedy 19. storočia a ustanovení uhorského trestného zákona ako výsledku tejto odbornej diskusie, tvorí nosnú časť predmetnej štúdie. Rakúsky právny poriadok k danej problematike obsahoval len ustanovenia o vražde, preto je mu venovaná len minimálna pozornosť. Za obzvlášť zaujímavé a inšpiratívne sme považovali návrhy československého trestného zákona vytvorené počas existencie prvého Československa. Tie boli najprepracovanejšou syntézou dovtedy existujúcich názorov v našom prostredí, osobitne návrh trestného zákona z roku 1937. V súlade s uhorským aj rakúskym právom 19. storočia, **samovražda** podľa neho nebola trestná. **Účasť na samovražde** nebola sankcionovaná v uhorskom, ani v rakúskom trestnom zákone, avšak návrh trestného zákona z roku 1937 ju sankcionoval v § 287 (sankcionoval ju aj predchádzajúci návrh z roku 1926 v § 273). Návrh trestného zákona z roku 1937 sankcionoval tiež **neposkytnutie pomoci** v § 310 (návrh trestného zákona z roku 1926 v § 280) a **odoprenie liečenia** v § 311 (opomenutie upravené už v § 335 rakúskeho zákona o zločinoch, prečinoch a priestupkoch a smrť v dôsledku porušenia pravidiel povolania v § 291 Csemegiho kódexu). Návrh trestného zákona z roku 1937 rozlišoval medzi **usmrtením na žiadosť** a **usmrtením na žiadosť zo zdravotných dôvodov**. Predmetná úprava znamenala posun v porovnaní so všetkými bezprostredne predchádzajúcimi právnymi úpravami. Rakúsky zákon č. 117/1852 nepoznal takúto privilegovanú skutkovú podstatu a obsahoval len ustanovenia o vražde, uhorský Csemegiho kódex ju poznal nešpecifikovanú na zdravotnú indikáciu a návrh trestného zákona z roku 1926 ju poznal len špecifikovanú na zdravotnú indikáciu. Zástancovia eutanázie by tak nepochybne považovali návrh z roku 1937 za najdokonalejšiu úpravu aktívnej eutanázie v našich dejinách.

Predmetné návrhy však neboli prijaté a ich pokrokovosť a racionálnosť narazila na tiene druhej svetovej vojny. Tie ich pohltili a tento stav, napriek zmene ideológie i právnych predpisov, trvá na Slovensku aj v Česku až do súčasnosti. V štúdiu je okrajovo pozornosť venovaná tiež právnym predpisom s významom pre slovenské a české územie do 19. storočia, pre podanie ucelenejšieho obrazu a takisto súčasnej právnej úprave na pozadí európskych legislatív, z ktorých za inšpiratívnu *de lege ferenda* pre Slovenskú republiku považujeme nemeckú právnu úpravu. Práve demokratické Nemecko je po druhej svetovej vojne v najťažšej

spoločenskej pozícii pri regulácii otázky eutanázie, no myslíme si, že sa s ňou vysporiadalo veľmi racionálne a akceptovateľne aj pre konzervatívne slovenské prostredie.

Summary

Perspectives on Euthanasia in Hungarian and Czechoslovak Law

This research paper is a description of the in-depth probe into the history of criminal law provisions within the territory of Slovakia, related to voluntary ending of life. Attention is drawn to legal regulation of suicide and assisted suicide until adoption of provisions regulating euthanasia itself. These provisions are subsequently described and discussed since they emerged in the 19th century up until today, when they exist within inconsistent European set of legal rules.

Zoznam použitej literatúry

ALLGEMEINES LANDRECHT FÜR DIE PREUSSISCHEN STAATEN. Zweyter Theil. Zweyte Auflage. Berlin: George Jacob Decker und Sohn Königl. Geh. Oberhofbuchdruckern, 1794, 1400 s.

ALLGEMEINES REICHSGESETZ- UND REGIERUNGSBLATT FÜR DAS KAISERTHUM OESTERREICH. [online]. [cit. 2018. 3. 27]. Dostupné na internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/StrafgesetzbuchOesterreich1852.htm>

BÁLINT, L.: Öngyilkosságok a Magyar Királyságban. *KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Demográfia*. 2014, roč. 57, č. 1, 43 s. ISSN 0011-8249.

BATÓ, SZ.: Az öngyilkosság a régi magyar büntetőjog-tudományban. *Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. Budapest: Medicina Könyvkiadó, 2013, 72-87 s. ISBN: 978-963226-431-8.

BECCARIA, C. M. – VOLTAIRE, M. D.: *An Essay on Crimes and Punishments*. Philadelphia: Philip H. Nicklin, 1819, 239 s.

BLUMENTRITT, S.: Das Österreichische Strafgesetz über Schwere Polizei-Übertretungen vom 3. September 1803. Erster Theil. Zweite Auflage. Wien: Braumüller, 1846, 297 s.

DECRETUM GRATIANI. Lipsko: Sumtibus Bernh. Tauchnitz Jun., 1839, 1272 s.

Euthanasia & Physician-Assisted Suicide (PAS) around the World Legal Status in 28 Countries from Australia to Uruguay. [online]. Santa Monica: ProCon, 2016. [cit. 2018.04.28]. Dostupné na internete: <https://euthanasia.procon.org/view.resource.php?resourceID=000136>

DOLEŽAL, A.: *Eutanazie a rozhodnutí na konci života. Právní aspekty*. Praha: Academia, 2017, 288 s. ISBN: 978-80-200-2687-3.

- HOLT, G.: When suicide was illegal. [online]. *BBC News Magazine*. 2011. [cit. 2018. 03. 20]. Dostupné na internete: <http://www.bbc.com/news/magazine-14374296>
- HUME, D.: *Essays on Suicide and the Immortality of the Soul*. Basil: Editor of the Collection of English Classics, 1799, 124 s.
- KERECMAN, P. – MANIK, R.: *História advokácie na Slovensku*. Bratislava: Eurokódex, 2011. 656 s. ISBN 978-80-89447-33-6.
- KOMISE PRO REFORMU ČESKOSLOVENSKÉHO TRESTNÍHO ZÁKONA: Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. I. Osnovy. Praha: Ministerství spravedlnosti, 1926, 94 s.
- KOMISE PRO REFORMU ČESKOSLOVENSKÉHO TRESTNÍHO ZÁKONA: Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. II. Odůvodnění osnov. Praha: Ministerství spravedlnosti, 1926, 215 s.
- KOVÁČ, P.: Eutanázia a asistovaná samovražda z hľadiska trestného práva. *Via Practica*, 2005, roč. 2, č. 4, 216-220 s. ISSN: 1336-4790.
- LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007, 415 s. ISBN: 978-80-8082-153-1.
- MAGYARY-KOSSA, GY.: *Magyar orvosok emlékei*. Budapest: Magyar orvosok könyvkiadó társulat, 1940, 254 s.
- MEZEY, B.: Egy Jogászkarrier a 19. században. Csemegi Károly (1826-1899). *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826-1899)*. Budapest: Osiris, 2001, 78 s. ISSN 1218-3814.
- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI: Osnova zákona, kterým se vydává trestní zákon z roku 1937. Praha: Státní tiskárna, 1937, 432 s.
- MOSNÝ, P. – LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias do roku 1848*. Šamorín: Heuréka, 2010, 130 s. ISBN: 978-80-89122-63-9.
- NIEDERLE, L.: *Slovanské starožitnosti: Život starých Slovanů. Základy kulturních starožitností slovanských*. I. díl, I. svazek. Praha: Bursík & Kohout, 1911, 389 s.
- PERRY, J. N.: The Right of Ecclesiastical Burial. [online]. *The Catholic Lawyer*. 1983, 28, č. 4, 315-335 s. ISSN: 0008-8137. [cit. 2018. 03. 20]. Dostupné na internete: <https://scholarship.law.stjohns.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.sk/&httpsredir=1&article=2169&context=tcl>
- POSLANECKÝ NÁVRH ZÁKONA O DÔSTOJNEJ SMRTI. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/doc/00/12/68/00126841.pdf> [cit. 2018. 03. 29].
- SINGER, P.: *Spisy o etickom žití*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2000, 352 s. ISBN: 978-80-8061-332-7.
- SV. AUGUSTÍN: *The City of God*. [Translations of Christian Literature: Latin texts.] Londýn: Aeterna Press, 1945, 117 s.

ŠIMŮNEK, M. V.: Deus iudicat, cum nemo accusat. Reflexe, dokumentace a (ne)vyšetřování nacistické „eutanazie“ v Československu v letech 1945–1990. *Securitas Imperii*, roč. 27, č. 2, 2015, 138-167 s. ISSN: 1804-1612.

ŠTEFÁNEK, A.: *Základy sociografie Slovenska*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1944, 440 s.

TOMEŠOVÁ, J.: Dříve vyslovené přání – předem vyslovený (ne)souhlas s poskytnutím léčby. [online]. *Právní prostor*, 2016. [cit. 2018. 04. 29]. ISSN: 2336-4114. Dostupné na internete: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/obcanske-pravo/drive-vyslovene-prani-predem-vysloveny-ne-souhlas-s-poskytnutim-lecby>

UDVAROS, J. ZS.: Élet Elleni Büncselekmények a Kalocsai Érseki Urizsék Reformkori Büntető Joggyakorlatában /1825-1848/. *Jogtörténeti Diákkör*, 1981, s. 345.

VLADÁR, V. 2014. *Remedia Spolii v stredovekom kánonickom práve*. Praha : Leges, 2014, 236 s. ISBN: 978-80-7502-050-5.

VLADÁR, V. 2009. *Pramene práva Katolíckej cirkvi v historickom vývoji*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, 220 s. ISBN: 978-80-7380-187-8.

VOLTAIRE, M., de: *A Philosophical Dictionary, Volume 2*. London: J. and H. L. Hunt, 1824, 408 s.

WATT, J. R.: *From Sin to Insanity: Suicide in Early Modern Europe*. New York: Cornell University Press, 2004, 240 s. ISBN: 9780801442780.

Alexandra Letková

Extrémizmus a historická pamäť národa¹

Abstrakt: Cieľom príspevku bolo poukázať na logické a historické chyby, ktoré sú súčasťou kolektívnej pamäti slovenského národa a ktoré majú vplyv na dnešný vzostup extrémizmu najmä medzi mladou generáciou. Autorka zároveň sa pokúsi zodpovedať na otázku, ako nastaviť poznávanie historickej reality, a prostredníctvom nej budovanie kolektívnej pamäte. V prvých dvoch častiach príspevku autorka analyzuje historickú pamäť, jej obsah, historické základy a jej vzťah s históriou. V posledných dvoch častiach sa pozrieme na kolektívnu pamäť národov, pričom sa zameriame na tú slovenskú. Zameriame sa taktiež na dnešné prejavy extrémizmu na Slovensku, ktoré s kolektívnou pamäťou úzko súvisia - poukážeme na spoločné črty medzi prejavmi extrémizmu a vojnovým slovenským štátom, taktiež poukážeme na spoločné základy, z ktorých vychádza dnešný aj historický extrémizmus a aký vplyv má naň do veľkej miery vymyslená, historická pamäť slovenského národa.

Kľúčové slová: pamäť národa, historická pamäť, kolektívna pamäť národa, alternatívna história.

Úvodom alebo o tom, čo historickej pamäti predchádza

Úvodom si je nutné zdefinovať, čo vlastne myslíme pod pojmom historická pamäť. Pateticky, no celkom výstižne zdefinoval históriu Peter Burke ako „*opatrovníctvo spomienok na verejné udalosti, ktoré sú zapísané v spisoch pre slávu ich účastníkov a prospech nasledujúcich generácií, ktoré sa majú poučiť z ich príkladu.*“² Z toho môžeme odvodiť, že zapísaná história, z ktorej historická pamäť vychádza, v podstate umožňuje a uľahčuje spomínanie na veľké činy a veľké udalosti. Ako z uvedenej definície vyplýva, história vychádza (alebo mala by vychádzať) „zo spisov pre slávu ich účastníkov“. Sláva akiste nepatrí porazeným, ale víťazom, či skôr dobovým zapisovateľom dejín. Ako už povedal Marcus Tullius Cicero „*história je svedkom doby, dňom pravdy, životom pamiatky, majstrom života a hlásateľom uplynulých čias*“ a teda povinnosťou histórie je aj (neustále) pripomínanie toho, na čo by ľudstvo najradšej zabudlo. Je v ľudskej povahe uchovávať si iba dobré spomienky resp. tie nepríjemné zľahčovať, bagatelizovať alebo ich jednoducho úplne vyčleňovať. Pretavuje sa tento jav aj v histórii resp. v historickej pamäti? Má vôbec historická pamäť niečo spoločné s históriou?

¹ Príspevok je výstupom z projektu VEGA č. 1/0638/18 "Hospodárske právne dejiny : hospodárstvo a podnikanie v právnych dejinách".

² BURKE, P.: *Variety kulturních dějin*, Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 50.

V dnešnej post-postmodernej dobe, ktorá je charakterizovaná rýchlym tokom informácií sa k historickým udalostiam môže vyjadrovať prostredníctvom médií a internetu každý, kto má o to záujem. Stáva sa preto, že ľudia sa s mnohými historickými udalosťami stretávajú práve v tomto priestore, pričom relevantnom a pravdivosť niektorých informácií nezodpovedá historickej realite, nevychádza z vedeckých a odborných prác alebo jednoducho ide o pospájané fakty vytrhnuté z kontextu. Je na mieste si položiť otázku, kto a ako môže daný stav (ne)vedomosti ovplyvniť. Podľa Zdenka Vašíčka a Francoise Mayer(ová) sú to práve historici, ktorí v dnešnej dobe plnia úlohu sudcovia dejín a často plnia i spoločenskú rolu svedníkov.³ Ďalej dodávajú, že historici svojou interpretáciou dejín rozhodnú o jednotlivých prípadoch a ľudom tak dajú rozhrešenie, čím sa udalosti uzavru. Vašíček a Mayerová tento aspekt úlohy historikov nazývajú sakrálnym.⁴ Aj napriek tomu, že historici opatrujú a zachovávajú spomienky, nie je úplne správne tvrdenie, že história odráža pamäť a naopak pamäť odráža históriu. Za históriu považujeme písomné svedectvá o minulosti, ktoré však nie sú za každých okolností objektívne. Okrem toho, že jednotlivé písomné historické prejavy sú badateľne subjektívne dofarbované, selekcia pri argumentácii a interpretácii im taktiež nie je cudzia, taktiež podliehajú rovnako ako ľudská pamäť procesom zámerného, či samovoľného zabúdania. Navyše pamäť jednotlivca ovplyvňuje i jeho fyziologicko-psychologická schopnosť spomenúť si presne na minulé udalosti a prefiltrovať fakty od subjektívnych dojmov a pocitov, ktoré by mohli konečný obraz dokresliť, či už pozitívne alebo negatívne.

1. Historická pamäť národa

Postupne sa dostávame k samotnému obsahu historickej pamäte. Minulosť existuje v prítomnosti vo forme individuálnej a kolektívnej pamäte. Ľudia si pamätajú to, čo má pre nich v danom momente význam, a teda ako to tvrdil švajčiarsky filozof a historik umenia Jacob Burckhardt „*história sa viaže k tomu, čo je v minulosti podstatné pre našu prítomnosť*“⁵. Nemôžeme však zároveň tvrdiť, že ide o aktívny element súčasnosti. Bez vonkajšieho podnetu si ľudia zväčša nespomínajú na minulú udalosť, najmä ak ide o spomienku „z druhej ruky“ (napr. v zmysle dejepisné učivo) a nie o vlastnú skúsenosť. Častokrát sa preto stáva, že si ľudia

³ VAŠÍČEK, Z. - MAYER, F.: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 148.

⁴ VAŠÍČEK, Z. - MAYER, F.: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 148.

⁵ VAŠÍČEK, Z. - MAYER, F.: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 153. Bližšie k téme pozri : BURCKHARD, J.: *Úvahy o světových dějinách*. Praha : Melantrich, 1971, 236 s.

spomínajú na nejakú minulosť odlišne, prežívajú a vnímajú ju trochu inak. Do zážitku sa vkladá súčasnosť, nové poznatky, ak ide o vlastnú skúsenosť, prehodnocujú sa tiež minulé rozhodnutia. Môžu sa vyvodzovať iné, možno aj úplne nové závery, vynárajú sa nové otázky, alebo sú niektoré detaily hmlisté resp. úplne zabudnuté. Takto si možno predstaviť model tvárnosti a nestálosti pamäte. A navyše, ako poukazujú Émile Durkheim, Maurice Halbwachs a Peter Burke, pamäť aj história podliehajú ešte vplyvu sociálnych skupín. V nich existuje paralelný svet, v ktorom sa rozhoduje o tom, čo je dôležité a pamätihodné, a taktiež o tom, čo by sa malo zamlčať, potlačiť, či úmyselne zabudnúť. Kolektívna pamäť je teda skupinovou rekonštrukciou minulosti, takže celkový obraz je zložený z mozaiky individuálnych pamätí – ešte viac sa však stotožňujeme s čiastkovo nami upravenou verziou a teda kolektívna pamäť je skupinovou rekonštrukciou minulosti, pričom výsledný obraz je zložený z prieniku množín individuálnych pamätí. Kolektívne vedomie a myslenie teda nereflektuje presne pamäť jednotlivca, ten môže len zdieľať časť tohto vedomia. Individuálna pamäť je teda personalizovaná, emocionálna a tvárna. Rovnako aj kolektívna pamäť je nekonzistentná a premenlivá, čo platí najmä o ústne sprostredkovaná pamäti, a závisí od stáleho predávania. Médiami prenosu pamäte sú jednotliví členovia kolektívu a bez nich pamäť zaniká (zjednodušene tento jav môžeme prirovnáť k detskej hre „na telefón“, pri ktorej v ideálnom prípade slovo odovzdané na začiatku bude pretlmočené posledným účastníkom hry – pričom kolektívna pamäť podlieha rovnakým kazivým momentom ako uvedená hra). Jednotlivci môžu zdieľať rôzne informácie, ale do kolektívnej pamäte prenikne len to, čo je konsenzuálne, t. j. to, čo si všetci členovia pamätajú rovnako. Nemôžeme však ignorovať aj nasledovné problematiké rázcestia : ad 1) je prirodzené, že ľudia zabúdajú, ad 2) je prirodzené, že v totalitných režimoch sa môže ustálená kolektívna pamäť prostredníctvom propagandy zdeformovať alebo vytrátiť a ad 3) je prirodzené, že rovnakú udalosť môže personálne dve rovnako silné skupiny vnímať odlišne. Hoci na prvý pohľad prvý a druhý bod spolu zdanlivo nesúvisia, nie je tomu tak. V prípade kolektívnej pamäte nie je zabúdanie podmienené biologickými predispozíciami človeka. To, čo nebolo kolektívom akceptované, a teda sa ani nepredávalo ďalej, jednoducho prestalo existovať v pamäti. Kolektív si pamätá spoločné obrazy, symboly a príbehy, ktoré vyhovujú jeho sociálnemu, kultúrnemu, ale tiež politickému prostrediu a podľa týchto schém si potom dokáže kategorizovať nové podnety, reagovať na ne a najmä ich začleňovať do kolektívnej pamäte, alebo ich z nej vyčleniť. Takže selektívnosť kolektívnej pamäte závisí od toho, nakoľko sa udalosti dajú vyjadriť prostredníctvom už

existujúcich ustálených formúl a pojmov. Podľa teórie by sa mal teda uprednostniť príbeh pred opisom, kvalitatívne informácie pred kvantitatívnymi a typické pred jedinečným.⁶ Súčasťou pamäte nie sú len individuálne skúsenosti, ale ako sme vyššie spomínali tiež fakty a informácie pochádzajúce z vonkajšieho prostredia získané napríklad dosluchom, čítaním a samozrejme tie, ktoré sú prezentované v školách, výchovou a médiami. Informačne najobsažnejším a najvplyvnejším médiom je dnes internet, ktorý sme už okrajovo uvádzali. Na jednej strane je sprístupnených obrovské kvantum dát, na strane druhej, postupnou rezignáciou na knihy a prílišným spoliehaním sa pravdivosť čítaného, videného, či počutého sa znižuje prirodzená ľudská schopnosť uchovávať a vyvolávať v pamäti kvalitatívne hodnotné informácie. Domnievame sa však, že dnes nejde o ochromenie prirodzenej pamäťovej schopnosti ako to popísal nemecký egyptológ a religionista Jan Assmann, ktorý sa odvolával na Platóna, podľa ktorého vďaka písmu bolo síce možné znova uchopiť uložené záznamy bez väčšej námahy, no následne ľudská myseľ spohodlnela.⁷ Názorovo sa skôr stotožňujeme s Vašíčkom a Mayerovou, ktorí tvrdia, že početné médiá a nástroje nenapomáhajú rozšíreniu pamäte, ale naopak vedú k nástupu primitívnych schém⁸, čo by sme ešte mohli doplniť tým, že množstvo nepravdivých, polopravdivých alebo nesprávne interpretovaných informácií vytláčajú informácie hodnotné resp. nahrádzajú ich miesto. Pamäť sa tak postupne externalizuje.

Pri interpretácii minulosti vychádzajúcej z pamäte sa spoliehame na prvú generáciu, a teda dobových súčasníkov s osobnou skúsenosťou - táto pamäť sa označuje ako sociálna pamäť alebo prítomná minulosť⁹, pretože vďaka priamym účastníkom udalostí a ich svedectvám je minulosť ešte súčasťou prítomnosti. Jan Assmann označuje túto súčasnú pamäť za komunikatívnu.¹⁰ Samozrejme ideálnym prípadom z pohľadu historickej pamäti by bolo, keby všetci vnímali konkrétnu udalosť ak nie rovnako, aspoň veľmi podobne. Ako však z empirických skúseností vieme, aj konkrétny príbeh býva prezentovaný odlišne a s postupom času aj jednotlivé pôvodné verzie príbehu začnú meniť a tiež množiť, keďže k interpretácii pristúpia nasledujúce generácie bez osobných skúseností s minulými udalosťami. Postupne sa začnú objavovať jednotlivé fázy vzniku a vývoja historickej pamäti : popieranie, zahmlievanie,

---

⁶ VAŠÍČEK, Z. - MAYER, F.: *Minulosť a súčasnosť, pamäť a dejiny*. Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 158.

⁷ Porovnaj s : Assman, Jan. *Kultúra a pamäť: Písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kultúrach staroveku*. Praha : Prostor, 2001, s. 26.

⁸ VAŠÍČEK, Z. - MAYER, F.: *Minulosť a súčasnosť, pamäť a dejiny*. Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 161.

⁹ VAŠÍČEK, Z. - MAYER, F.: *Minulosť a súčasnosť, pamäť a dejiny*. Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 141.

¹⁰ ASSMANN, J.: *Kultúra a pamäť: Písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kultúrach staroveku*. Praha : Prostor, 2001, s. 24.

odôvodňovanie, legitimizácia, ospravedlňovanie a vysvetľovanie činov, čo je prostriedok vysporiadania sa s prvou generáciou a vyrovnania sa s minulosťou. Táto minulosť, teda pamäť predchádzajúca sociálnu alebo komunikatívnu pamäť, označuje sa za kultúrnu pamäť a zostáva v obehu len vďaka spomienkovým formám vlastným tej ktorej kultúre a generáciám, t. j. mýtom, piesňam, prísloviam, tancom, obradom, svätým textom, obrazom, ornamentom, pamätníkom a iným. Mýty sú neoddeliteľnou súčasťou každej národnej pamäte naprieč kontinentmi a v rámci nich si ľudia resp. society pretvárajú minulosť podľa potrieb a preferencií svojej sociálnej skupiny. Rebel sa pre odbojárrov môže stať hrdinom, zatiaľ čo pre vládnucu triedu ide o nepriateľa štátu číslo jeden (napr. mýtus o Jurajovi Jánošíkovi, ktorý bohatým bral a chudobným dával; ďalej napr. Jozef Tiso ako martýr slovenského národa contra Jozef Tiso ako vojnový zločinec). Obe strany vyselektujú len určité jeho rysy alebo činy a ostatné sa opomína, pričom nie je vylúčené, že jeden z názorových prúdov sa postupom času z kolektívnej pamäte vytratí resp. že sa vôbec nestane jej súčasťou. Postupne sa informácie menia a prispôsobujú sa, zovšeobecňujú sa, čoho následkom je vytváranie vhodných stereotypov, ktoré sa taktiež môžu pod vplyvom kultúrnych, sociálnych, či politických zmien ďalej formovať a meniť. Konečný obraz môže byť (a vo väčšine prípadoch) je skreslený a postupom času si už nikto nespomenie na reálny dobový obraz udalosti alebo osobnosti. Pričom môžu nastať dve nasledujúce situácie :

a) vyššie uvedenému v zlom slova zmysle napomáha aj hodnotenie minulosti očami prítomnosti. Substitúcia dobovej premennej premennou súčasnosti (najmä v právnych dejinách) znamenajú odlišný výsledok, i keď logický a gramatický výklad môže predikovať výsledok správny. Napr. v slovenských právnych dejinách je to problematika dekrétov prezidenta republiky alebo obraz Edvarda Beneša po Mníchovskej dohode v roku 1938.

b) vznikajú historické notoriety, spoločnosťou vnímané ako fakty, aj keď ich môžeme označiť iba za veľmi simplistické verzie zasadené do minulosti, ktoré nemožno brať doslovne. Problémom je napr. existencia historických dokumentov, ktoré nekorešpondujú s vytvoreným mýtom, a teda narúšajú piliere jeho vierohodnosti. Na rovnakých základoch je postavený už spomínaný príbeh o hrdinskom Jurajovi Jánošíkovi, ktorý bohatým bral a chudobným dával alebo povesti o ľudskom a spravodlivom kráľovi Matejovi.

Historická pravda však nie je pre historickú pamäť nutná, ba ani potrebná. Funkcie historickej sú nasledovné : sociálna, socializačná (v zmysle identity k národu), kultúrna, symbolická a psychologická (katarzia) – odzrkadľovanie pravdy teda ako môžeme vidieť nie je jej funkciou. Preto je pre mnohých lákavou ilúziou výhra dobra nad zlom, či porážka zloducha hrdinom.

Akú úlohu v historickej pamäti vlastne zastávajú spomienky? Stotožňujeme sa s charakteristikou spomienok podľa Aleidy Assman(ovej), ktorá ich vníma ako sociálne, kultúrne a politické konštrukty, ktoré sa menia v čase a ktoré majú svoj vlastný historický vývoj. Zo spomienok možno teda odvodiť aj rôzne druhy pamätí : individuálnu, kolektívnu, sociálnu, kultúrnu, náboženskú, politickú. Každá z nich pozostáva z iných spomienok, buď ide o spomienky individuálne a osobné, alebo ide o súhrn vedomostí, skúseností a spomienok.¹¹ Aj dnes môžeme badať, že jednotlivci v (domnelých alebo skutočných) ťažkostiach radi spomínajú na „staré dobré časy“ a aby bol rozdiel medzi porovnávaným čo najzreteľnejší, často svojvoľne vynechávajú niektoré spomienky alebo fakty, aby sa utvrdili resp. aby neprišli o vytvorenú ilúziu. V slovenskej spoločnosti sa takto najčastejšie spomína na obdobie socializmu. Je potrebné si uvedomiť, že ľudia opomínajú praktiky totalitného režimu nie preto, aby ho ospravedlňovali alebo podporovali, ale zväčša kvôli spomienkam na detstvo a mladosť. Skresľovanie však nie je príznačné iba pre osoby, ale aj pre udalosti. V spoločnosti sa môžu vyskytnúť situácie, kedy sa ako referenčný bod využívajú skutky, činy, či udalosti pre posudzovanie neskorších, pričom viditeľné, i keď na prvý pohľad marginálne rozdiely sa zotierajú. Príbehy postupne získavajú symbolický, priam až sakrálny a nemenný význam, ktorý s najväčšou pravdepodobnosťou nebol pôvodným zámerom aktérov. Napr. štrajk newyorských krajčírov v roku 1908 a oslava Medzinárodného dňa žien. Teda aj udalosti sa kategorizujú do určitých stereotypov, ktoré reprezentujú to, čo kolektív považuje za vhodné si pamätať a na to, čo sa kolektív rozhodol nepripomínať (V Slovenskej republike je to napr. 28. október, ktorý sa neoslavuje ako štátny sviatok).

Snáď nikto nepoprie, že mýty, bez ohľadu na to, koľko pravdy sa v nich nachádza, oplývajú nezameniteľnou atraktívnosťou a teda sa jednoducho môžu stať silnou zbraňou na manipuláciu spoločnosti. Pamäť a rovnako aj zabúdanie sa používali, používajú a vždy sa aj používať budú na tvorenie a tvarovanie verejnej mienky, stoja tak pri vzniku každej ideológie. Hoci kolektívna pamäť nemusí obsahovať za každých okolností historickú skutočnosť, no rovnako ako história aj príbehy, udalosti a osobnosti sa nevyhnutú pohľadu, či skôr kritike súčasníkov alebo neskorších generácií. Z toho môžeme vydedukovať, že by mali existovať primárne alebo aspoň sekundárne pramene, ktoré verifikujú fakty z minulosti a tak napomáhajú potvrdiť alebo vyvrátiť stanovenú hypotézu. Historická pamäť však nie je históriou a preto môže nastať situácia, že si aj primárne pramene protirečia. Výborným príkladom, ktorý požil aj

---

¹¹ Bližšie pozri : ASSMAN, A.: *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 2007, s. 33 – 37. (citované dielo v GYÁRFAŠOVÁ, O.: „Sonda do historickej pamäti slovenskej spoločnosti zaoštrná na mladých“. In : *Annales Scientia Politica*, roč. 4, č. 1, 2015, s. 24 - 25.).

Peter Burke bola smrť Josipa Broza Tita, ktorý listinne žil niekoľko dní aj po svojej smrti.¹² Ako je teda možné overiť si informácie resp. sa bádáním dostať čo najbližšie k pravde? Možno sa k nej dopracovať prostredníctvom oral history? Postupom času sa tento spôsob poznávania histórie stal relevantným a istým spôsobom hodnoverným, pričom svedectvá získali momentum a historici im postupne pridávajú na hodnote. Je veľmi zložité spracovávať tento typ zdroja informácií, nakoľko je potrebné odfiltrovať intencionálnu a osobne ovplyvnenú časť príbehu, preberanie historických notorií (pozri vyššie).¹³ Ak sa teda pamäť jednotlivca uznáme za historický zdroj rovnako ako orálna história, je dôležité podrobiť ju kritike vierohodnosti tak, ako sa kritizujú bežné historické dokumenty. Prekážkou však je tvárnosť a premenlivosť spomienok, keďže sú silno prepojené s časovo-priestorovým rámcom. Kolektívna pamäť má však významný dopad na viaceré aspekty života spoločnosti a využíva sa na rôzne účely. Príkladom je orálna história sústrediaca sa na obdobie vojnového slovenského štátu (1939 – 1945) resp. na jej hlavného predstaviteľa Jozefa Tisa. Je isté, že inak by ho vnímali ľudia z oblastí, ktoré sa po Viedenskej arbitráži stali súčasťou Maďarska, inak Bratislavčania, atď. Ak mladí ľudia počúvajú svojich starých rodičov hovoriť o tom, ako „bolo za Tisa dobre“, že „Tiso bol svätý človek“, často nekriticky preberajú tento názor. Rovnako je to však aj z opačného uhla pohľadu, keď starý otec, bývalý partizán alebo tzv. biely žid, rozpráva o Tisovi zase svojim vnukom. Jozef Tiso bol katolíckym kňazom, čo predznamenáva, že aj veriaci ľudia budú stáť na strane Tisa-martýra, nie na strane Tisa-zločinca. Podľa Arendtovej nemožno nijakým spôsobom z ľudí odstrániť kolektívnu pamäť, pretože je v nich hlboko vrytá. Jediný spôsob ako sa vyrovnáť s históriou totalitného režimu a s jeho predstaviteľmi je nastolenie nového režimu a mlčanie. Na objektívne posúdenie minulosti je teda potrebné zmazanie kolektívnej pamäti a následné zbavenie sa zamlčovanej viny národa.¹⁴

Zaujímavým je tiež fakt, že sa využíva aj kolektívne zabúdanie. Hovorí sa, že dejiny píšú víťazi, ale ako tvrdí Peter Burke, oni ich aj tí, ktorí ich zabúdajú, pretože si to môžu dovoliť.¹⁵ Každý konflikt má však najmenej dve strany, a tak budú vždy existovať minimálne dve pamäte o tej istej udalosti. Oficiálna pamäť víťazov bude vždy v kontraste s neoficiálnou pamäťou porazených. Provokatívne v tejto súvislosti vyznejú aj slová Henryho Forda „keď

¹² VAŠÍČEK, Z. - MAYER, F.: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 168.

¹³ Bližšie pozri poznámky z rozhovoru s Jozefom Ševcom (zaťom Vasila Biľaka), ktorý rozprával o úlohe V. Biľaka v dejinách, najmä k roku 1968. LETKOVÁ, A. – SOMBATI, J.: *Pravda zostala pravdou - kariéra Vasila Biľaka pred súdom dejín, časť druhá*. In : Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2016 [elektronický zdroj]. - Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2016, s. 369-377.

¹⁴ Arendtová aplikuje teóriu zamlčovanej viny a kolektívnej pamäti na nemecko po druhej svetovej vojne. Bližšie pozri: SCHWANOVÁ, G.: *Zamlčovaná vina*, Praha : Prostor, 2004, s. 67-110.

¹⁵ BURKE, P.: *Variety kulturních dějin*, Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 61.

chcete poznať pravdivú históriu, poznajte to, čo píšu porazení.“ Z pochopiteľných dôvodov porazení len veľmi ťažko vedia opustiť myšlienky na minulosť a znovu dookola v mysli prežívajú danú udalosť a premýšľajú čo by sa bolo bývalo stalo, keby všetko bolo bývalo dopadlo inak. Uvažovanie uvedeným smerom vedie zväčša iba k jednému a to k alternatívnej histórii, ktorá síce uspokojuje porazenú stranu, avšak deformuje kolektívnu pamäť. Využívaná je predovšetkým na manipulovanie s verejnosťou a vedomé zavádzanie. Príkladom je video produkované Maticou Slovenskou s názvom „Bez 14. marca“.¹⁶ A naopak víťazi dokážu jednoducho ukončiť minulosť a hľadiť do budúcnosti pomaly zabúdajúc, čo sa stalo. Neoficiálna pamäť (nie však alternatívna) sa pomerne málo skúma, ale má nepopierateľnú historickú hodnotu, pretože pomáha dotvárať celkový reálny obraz minulosti, a preto by sa jej mala venovať patričná pozornosť a nemalo by sa na ňu zabúdať.

K sociálnej amnézii patrí i oficiálna cenzúra a autocenzúra. Zatiaľ čo prvá je nariadením zhora, aby sa filtrovali informácie, ktoré by mohli narušiť sociálnu štruktúru a súdržnosť alebo hoci i štátne zriadenie, autocenzúra sa týka jednotlivca, ktorý sa môže rozhodnúť, že určité veci radšej zabudne, alebo nespomenie. Oficiálna cenzúra je organizované kolektívne zabúdanie nevhodných informácií, ale autocenzúra môže byť i dobrovoľná. Okolnosti hrajú dôležitú rolu v oboch prípadoch. Oficiálna cenzúra bola napr. utajovanie zdravotného stavu resp. príčiny smrti Klementa Gottwalda pred verejnosťou. Príkladom autocenzúry môže byť situácia, keď jednotlivec nechce ublížiť svojmu okoliu a usúdi, že zamlčanie je tá lepšia cesta. Spoločným denominantom je zachovanie alebo nepoškvrnenie si obrazu pre verejnosť po prípade predídenie sankciám. Zároveň sociálnej amnézii tiež napomáha ničenie historických dokumentov, ktoré by neboli konzistentné s ideou, ktorú niekto chce, aby si ľudia pamätali (napr. ničenie spisov ŠTB po roku 1989 alebo pochody smrti a popravy v koncentračných táboroch tesne pred príchodom spojeneckých vojsk).

Zjednodušene môžeme povedať, že ak neexistujú presvedčivé dôkazy, akékoľvek tvrdenie sa dá napadnúť a spochybniť, a potom závisí už len na charizme a presvedčivosti reprezentantov danej idej, či dokážu uspokojiť a upokojiť davu.¹⁷ Cenzúra však nemá len negatívne konotácie. Niekedy sa používa s dobrým úmyslom, napríklad nepripomínať bývalý nehostinný režim v názvoch ulíc a miest. V spoločnosti sa pamäť materializuje v rôznych formách, ako sú napríklad kroniky, biografie a iné písomné záznamy, rituály a oslavy, rozprávanie, tradície a memorabiliá. Práve vďaka písomnému záznamu sa rozsah zachovaných

¹⁶ Pôvodné video dostupné na [online]: <https://www.youtube.com/watch?v=ycjm5ESc9IM> [cit. dňa 10. septembra 2018]

¹⁷ BURKE, P.: *Variety kulturních dějin*, Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 61.

informácií rozšíril a k slovu sa dostal už i opis, kvantitatívne hodnoty, motivácia, psychológia a jedinečnosť. V tomto bode sa však už pamäť pomaly vytráca kvôli obmedzeniu jej kapacity a nastupuje história. Nielen množstvo dát ale i vedomie času tvorí hranicu medzi pamäťou a históriou. Keď sociálne aktivity presiahnu rámec ľudského života, začnú sa začleňovať do univerzálnejších rámcov minulých udalostí. Nastupuje zjednodušovanie a schematizácia, množia sa metafory a personifikácie. Individuálne fakty začnú vystupovať ako príklady pravidelností prítomných v čase. História je tak vrcholným usporiadaním rôznych sociálnych časov¹⁸ podľa fixných opakovaných vzorcov, ktoré sa dajú rozpoznať a identifikovať ako prvky zdieľanej kultúry.

2. Kolektíva pamäť národa

Pre všetky štáty a národy sveta je minulosť dôležitá a neopomenuteľná. Dáva im historický referenčný bod v čase a priestore, ktorý charakterizuje, legitimizuje a aj legalizuje jeho existenciu minulú, súčasnú a budúcu za pomoci zakladacieho príbehu. Pre najstaršie štátne útvary sú typické mýty a legendy, mladšie štáty sa opierajú o obrazy dejín, doložené s historickými dokumentami. Občania týchto štátov po generácie zdieľajú tento príbeh a šíria ho prostredníctvom rôznych médií. Chápu ho ako svoju súčasť, pretože sa na jeho základe vyformovali ako svojbytný a nezávislý národ. Okrem základného príbehu definujúceho pôvod štátu alebo národa, ku kolektívnej pamäti patria ďalšie príbehy, ktorých úlohou je zdôrazňovať historické, kultúrne, spoločenské a náboženské hodnoty vyznávané štátom. Táto kolekcia mýtov, príbehov a dejinných obrazov teda vykresľuje identitu národa s nevyčísľiteľnou hodnotou. Štát by mal preto podporovať zachovanie svojej minulosti a kolektívnej pamäte, prostredníctvom centier pamäte (archívy, knižnice, slávnosti, atď.) Nasleduje úloha historikov, ktorí usporadúvajú jednotlivé udalosti a dávajú ich do súvislostí a napokon úloha učiteľov, ktorí dejiny a kolektívnu pamäť sprostredkujú a šíria. Všetky tri zložky by mali koexistovať koordinovane a vytvárať tak systém synergický s nastavenými hodnotami štátu a národa. Hodnoty a záujmy štátu však držia kormidlo, ktoré určuje smer uvedeného systému; rozhodujú o tom, čo bude v konkrétnom čase zvýraznené, čo sa ospravedlní, čo sa zamlčí, na čo sa opäť musíme rozpomenúť. V závislosti od doby a štátneho režimu tak niektoré témy boli tabuizované, niektoré glorifikované, no a o niektorých sa nehovorilo vôbec, pričom rúško tajomstva od nepamäti pridávalo na atraktivite. Bez ohľadu na úmysel, dobu, či režim, žiaden

¹⁸ VAŠÍČEK, Z. - MAYER, F.: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 162.

zo štátov sa nerád pýši svojimi chybami a už vôbec štáty neodkrývajú politické, či vojenské chyby alebo dokonca zločiny voči iným štátom. V rámci zachovania integrity štátu, štátnej bezpečnosti a sociálnej súdržnosti, a teda v mene štátneho záujmu sa určité tajomstvá budú zachovávať vždy. Assmannová taktiež vo svojom diele poukazuje na spôsoby vedúce od individuálnej ku kolektívnej konštrukcii minulosti. Pamäť môže byť výsledkom zámernej a riadenej „politiky pamäte“ a formovania zhora, ale môže vznikáť aj „zdola“ ako pamäť generácií, napr. aj prostredníctvom literatúry.¹⁹ Politická a národná pamäť je ukotvená v politických inštitúciách, podporovaná národnými (štátnymi) symbolmi, vyvolávaná pripomínaním udalostí a ovplyvňuje spoločnosť zhora.²⁰

Osobitným prípadom je spoločné (celospoločenské, národné) zlyhanie. Kolektív sa jednoducho snaží vytesniť neprijemnú skúsenosť z kolektívnej pamäte a zároveň nechce, aby mu bola pripomínaná, aby za ňu musel niesť morálnu zodpovednosť. Učebnicovým príkladom je tvrdenie amerického sociológa Daniela Goldhagena, ktorý vo svojej práci nevychádzal z Hitlerovej vôle, prípadne z *Mein Kampf*, ale základ nachádzal a odvodil z nemeckých dejín t. j. nemecký pôvod (nemectvo) a nie nacizmus vytvorilo z Nemcov vrahov, ktorí boli ochotní sa zúčastniť na vraždení Židov. Vychádzal pritom zo špecifického eliminačného typu nemeckého antisemitizmu, ktorý podľa Goldhagena existoval už pred nástupom nacizmu k moci a vďaka Hitlerovi sa len mohol realizovať.²¹ Nemecká spoločnosť takéto tvrdenie razantne odmietla.²²

Dnes sú možnosti zámerného utajovania dejín aj súčasných udalostí značne obmedzenejšie, spoločnosť je na druhú stranu zaplavovaná množstvom nepravdivých alebo vymyslených informácií a bezpredmetnými podnetmi, ktoré kolektívnu pamäť výrazne deformujú. Určiť, čo je pamätihodné a čo nie, zostáva neľahkou úlohou. Niektoré národy majú silnejší vzťah k svojej minulosti ako iné. Prejaví sa to napríklad v množstve monumentov a pomníkov či folklórnych tradícií, ktoré vyjadrujú a utvárajú národnú pamäť. Ďalšie zhmotnenia

¹⁹ BOSZORÁD, M.: *Dve tváre mystifikácie dejín v slovenskej literatúre*, In : *Obraz dejín v českej a slovenskej literatúre*. (FEDROVÁ, S. eds.). Praha, 2009. Dostupné na [online] : <http://www.ucl.cas.cz/slk/data/2008/sbornik/13.pdf> [cit. dňa 10. Septembra 2018]

²⁰ Bližšie pozri : ASSMAN, A.: *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. Bonn : *Bundeszentrale für politische Bildung*, 2007, s. 33 – 37. (citované dielo v GYÁRFAŠOVÁ, O.: „*Sonda do historickej pamäti slovenskej spoločnosti zaoštréná na mladých*“. In : *Annales Scientia Politica*, roč. 4, č. 1, 2015, s. 24 - 25.).

²¹ Takýto výklad holokaustu by smeroval až k uznaniu kolektívnej viny Nemcov. GOLDHAGEN, D., J.: *Hitlerovi ochotní katani*. Praha : Lidové noviny, 1997, 256 – 259. Porovnaj s JASPERS, K.: *Otázka viny – Príspevek k nemecké otázke*. Praha : Mladá fronta, 1991, 92 s.

²² Aj iní autori nám pripomínajú, že politika pamäti alebo politika histórie nás vedie k diskurzívnemu vyjednávaniu v spoločnosti, ktorá je fragmentovaná pozdĺž politických a ideologických deliacich línií, kde aktuálny obraz histórie je dočasným výsledkom permanentného boja o dejiny. Je teda jasné, že národná historická pamäť nie je stabilným konštruktom. Mení sa podľa sociálnym a politických podmienok súčasnosti a neustále sa prispôbuje aktuálnym potrebám a hodnotám. Bližšie pozri : UHL, H.: *Memory Culture – Politics of History. Some reflections on Memory and Society*. In : WAHNICH, S. – LÁŠTICOVÁ, B. – FINDOR, A. (eds.): *Politics of Collective Memory*, Wien : LIT, 2008, s. 57 – 65.

zahrňujú obrazy, memoáre či rituály. Niektoré štáty rekonštruujú svoje historické centrá kvôli národnej pýche a snahe zachovať zvyky, ktoré definujú ich identitu svojbytného národa. Súčasťou mnohých kultúr je pocit exkluzivity a potreba odlíšiť sa od ostatných.

3. Problém v kolektívnej pamäti slovenského národa

Je nepochybné, že kolektívna národná pamäť je imanentnou súčasťou štátu a jej obsah sa odzrkadľuje v spoločnosti. Má slovenská spoločnosť problém s historickou pamäťou? Áno, má. V posledných rokoch sa stretávame s prejavmi extrémizmu častejšie ako kedykoľvek predtým. Odhalenie busty Ferdinanda Ďurčanského v Rajci v roku 2011, odhalenie busty Vasila Biľaka v Krajnej Bystrej v roku 2015, každoročne opakované pochody pravicových extrémistov 14. marca (dátum vyhlásenia slovenského štátu) a 18. apríla (dátum popravy Jozefa Tisa).²³ Otvorená propagovanie totalitných režimov skrývajúce sa pod slobodu prejavu a pod právo sa zhromažďovať sa od času objavujú aj v médiách. Vlna rozhorčenia a kritiky v zlomových momentoch však rýchlo upadá a riešenie sa (zatiaľ) odkladá v nedohľadne. Ako sme už vyššie uviedli, jedna vec je (oficiálna) história a vec druhá je kolektívna pamäť národa, čo by nás malo prinútiť prehodnocovať a uvažovať nad oboma.

Od konca druhej svetovej vojny, so 40 ročnou prestávkou v čase komunistickej totality, až dodnes rezonuje v spoločnosti otázka ohľadom vnímania 14. marca 1939 a teda otázka vyhlásenia a vzniku slovenského štátu a na druhú stranu otázka ohľadom Slovenského národného povstania. V 90-tych rokoch sa otvorila akási Pandorina skrinka slovenských dejín. Na uvedený prípad možno aplikovať tézu česko-francúzskeho politológa a historika Jacquesa Rupnika, ktorá hovorí o hľadaní „použiteľnej minulosti“ („useable past“), o ktorá bude pre nový štátny útvar použiteľná a zároveň bude zodpovedať hodnotám, ktoré štát nastavil.²⁴ Toto hľadanie je o to intenzívnejšie, o čo je kolektívna identita krehkejšia a konsenzus o svetlých a temných stránkach národných dejín slabší. To bol najmä v prvej polovici 90. rokov aj prípad Slovenska. Kľúčové historické udalosti moderných dejín vojnový slovenský štát a Slovenské národné povstanie. Našou úlohou v tomto článku nie je analýza historických udalostí, ale miesto 14. marca v kolektívnej pamäti slovenského národa. Uvedená otázka rozdeľuje spoločnosť, pričom na jednom brehu stoja reprezentanti, ktorí uvedený dátum pokladajú za dátum vzniku prvej slovenskej štátnosti a na strane druhej stoja oponenti, ktorí si tento dátum spájajú

²³ GYÁRFAŠOVÁ, O.: „Sonda do historickej pamäti slovenskej spoločnosti zaostrená na mladých“. In : *Annales Scientia Politica*, roč. 4, č. 1, 2015, s. 23.

²⁴ GYÁRFAŠOVÁ, O.: „Sonda do historickej pamäti slovenskej spoločnosti zaostrená na mladých“. In : *Annales Scientia Politica*, roč. 4, č. 1, 2015, s. 25.

s definitívnym rozbitím medzivojnovvej Československej republiky pod nátlakom nacistického Nemecka a teda v žiadnom prípade 14. marec nepovažujú za vhodný pre budovanie nezávislej slovenskej štátnosti, pričom slovenskú štátnosť resp. zavŕšenie uplatňovania si práva slovenského národa na sebaurčenie, považujú 29. august 1944 a teda vypuknutie Slovenského národného povstania. Kolektívna pamäť národa je pri tejto udalosti roztrieštená a v súčasnosti sa zdá, že sa v najbližších rokoch, ba desaťročiach nezacelí a teda slovenskú spoločnosť nezomkne. Ako sme už vyššie naznačili, vojnový slovenský štát predstavovala najmä jeho hlava, ktorou bol katolícky kňaz Jozef Tiso. Dátum 14. marec teda nemožno chápať len z pohľadu budovania, či nebudovania štátnosti, ale aj z pohľadu náboženského presvedčenia, čo do problematiky prináša ďalší názorový rozmer.

Z pohľadu funkcií historickej pamäti národa môžeme povedať, že budovanie štátnosti má pre spoločnosť funkciu socializačnú (v zmysle budovania samostatnej národnej identity), symbolickú (vznik resp. existencia referenčného bodu, od ktorého možno počítať samostatnú slovenskú štátnosť) a psychologickú (v zmysle vybudovania samostatného, svojbytného a nezávislého národa, ktorý nie je súčasťou iného štátneho zväzku). Fázy tvorenia kolektívnej pamäte je v tomto bode závislé od názorového prúdu tzn. 1. fáza : tvorenie kolektívnej pamäte v otázke štátnosti sa viaže buď ku dátumu 14. marec 1939 alebo k 29. augustu 1944; 2. fáza : ovplyvňovanie kolektívnej pamäte je rozdielna v ľudáckej, komunistickej a taktiež v súčasnej interpretácii (ktorá sa prikláňa na jednu z predošlých uvedených); 3. fáza : reinterpretácia kolektívnej pamäte prostredníctvom oficiálnej histórie víťazov, ale aj porazených spolu s alternatívnou históriou; 4. fáza : upevňovanie vs. rozdeľovanie spoločnosti kolektívnou pamäťou. Ako sme uviedli vyššie, momentálne sa slovenská spoločnosť a najmä historická obec „potáca“ medzi treťou a štvrtou fázou vývoja kolektívnej pamäti národa. Je tento stav nezmeniteľný? Ako je možné, že relatívne nedávna minulosť polarizuje slovenskú spoločnosť?

Skôr, než sa pokúsime ponúknuť riešenie, pozrieme sa na stav informovanosti súčasnej slovenskej spoločnosti o období po Mníchovskej dohode do konca druhej svetovej vojny. Pre ilustráciu sme si prepožičali štatistiky z roku 2013 uverejnené v štúdiu Oľgy Gyárfašovej „*Sonda do historickej pamäti slovenskej spoločnosti zaoštrná na mladých*“.

Podiel odpovedí „NEVIEM“ na otvorené otázky, podľa vekových skupín (v %)²⁵

²⁵ GYÁRFAŠOVÁ, O.: „*Sonda do historickej pamäti slovenskej spoločnosti zaoštrná na mladých*“. In : *Annales Scientia Politica*, roč. 4, č. 1, 2015, s. 28 - Tabuľka 2: Podiel odpovedí „NEVIEM“ na otvorené otázky, podľa vekových skupín (v %)

	Kto boli kľúčoví predstavitelia vojnového slov. štátu?	Čo znamená slovo arizácia?	Koľko Židov bolo z územia slovenského štátu deportovaných do koncentračných táborov?
15 – 17 rokov	63	78	65
18 – 24 rokov	55	67	56
25 – 34 rokov	46	57	60
35 – 44 rokov	30	56	49
45 – 54 rokov	20	45	40
55 – 64 rokov	23	48	41
65 a viac rokov	22	46	41
Celá populácia	34	54	49

Odkiaľ ste čerpali informácie a vedomosti o prenasledovaní a vyvražďovaní Židov počas slovenského vojnového štátu a o holokauste? ²⁶

Odkiaľ ste čerpali informácie a vedomosti o prenasledovaní a vyvražďovaní Židov počas slovenského vojnového štátu a o holokauste?	
zdroj	% respondentov
Škola	44 (61% vo veku 18 – 24)
RTVS	28
Rodina	21
Priatelia, známi	13
Časopisy, noviny	12
Stretnutia s pamätníkmi	11
Odborná literatúra	9
ostatné	23
Nezaujíma ma táto téma	12

Z vyššie uvedených tabuliek vyplýva, že ľudia vo veku 15 až 34 majú veľmi slabé vedomosti o slovenských dejinách z obdobia druhej svetovej vojny. Vymizla snáď kolektívna pamäť zo sledovaného obdobia? Alebo sú udalosti druhej svetovej vojny z pohľadu kolektívnej pamäti Slovákov bezpredmetné? Zastávame názor, že na obe otázky je nutné odpovedať nie.

²⁶ GYÁRFAŠOVÁ, O.: „Sonda do historickej pamäti slovenskej spoločnosti zaošorená na mladých“. In : *Annales Scientia Politica*, roč. 4, č. 1, 2015, s. 30. - Tabuľka 3: Odkiaľ ste čerpali informácie a vedomosti o prenasledovaní a vyvražďovaní Židov počas slovenského vojnového štátu a o holokauste?

Z druhej tabuľky vyplýva, že najviac informácií nadobudli ľudia v škole. V tomto prípade je evidentné, že zlyháva školstvo na všetkých stupňoch (vysoké školy nevynímajúc). Čo môžeme spraviť, aby sa situácia zmenila a vedomosti zlepšili?

S prihliadnutím na osobitosť kolektívnej pamäti je v prvom rade dôležité, aby príjemca informácií (v našom prípade študent) bol oboznámený čo možno s najväčším penzom informácií, aby si každý mohol názor vytvoriť sám s tým, že si ho bude vedieť argumentačne náležite obhájiť. Otázka štátnosti je však v kolektívnej pamäti veľmi citlivé miesto, keďže spoločnosť rozdeľuje a zároveň je blízko autoritatívnemu resp. totalitnému režimu vojnového slovenského štátu. Indoktrinácia aj keď relevantných faktov vzbudzuje odpor, no diskusia je možná len medzi členmi diskusie, ktorí poznajú fakty a majú vytvorený názor. Evidentne nedokážeme ponúknuť presný „návod“ ako spoza katedry môžu alebo by mali učitelia formovať kolektívnu pamäť národa. Existujú však hodnoty, ktoré by nám mohli poslúžiť ako vodítko – nemáme na mysli len spoločenské, kultúrne a politické hodnoty štátu a národa. Pre historikov je akiste takým vodítkom vnímanie minulosti v prítomnosti resp. zmyslu minulosti pre prítomnosť a budúcnosť. Stotožňujeme sa s myšlienkami H. Arendt(ovej) týkajúce sa dejinnosti človeka, ktoré nadväzujú na Heideggerovo dedenie minulosti a na podobnosť „On“ od Franza Kafku, že pokiaľ minulosť človeka zozadu tlačí, znamená to, že minulosť vlastne nie je mŕtva. Ide o aktívnu silu, ktorá prekvapivo netlačí človeka späť, ale naopak, tlačí ho dopredu. Je to naproti tomu skôr budúcnosť, čo človeka tlačí späť do minulosti. Človek preto vždy stojí akoby v bojovej línii – na hrane medzi minulosťou a budúcnosťou.²⁷ Nadväzujú tiež na iné idey H. Arendtovej a vypomáhajú si v tejto súvislosti veľmi trefne adresným, opätovne hoc i umeleckým poňatím majstra literárnej absurdity F. Kafku v známom *Procese*, ak človek nepozná minulosť, je stratený v prítomnosti, izolovaný od spoločnosti, s neistou resp. tragickou budúcnosťou resp. ak národ nemá silne vybudovanú historickú kolektívnu pamäť, stráca silu v prítomnosti, polarizuje sa, vnútorne sa štiepi, čo do budúcnosti znamená rozklad.

Summary

Extremism and Historical Memory of the Nation

The aim of this paper is to point out the logical and historical errors that are part of the collective memory of the Slovak nation, which has also influence on the rise of extremism today, especially among the younger generation. The author also tries to answer the question how to set up the cognition

---

²⁷ ARENDTOVÁ, H.: *Mezi minulostí a budoucností*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 11.

of historical reality and how to build a collective memory. In the first two parts of the paper, the author analyzes the historical memory, its contents, the historical background and its relation to history. In the last two parts, Author looks at the collective memory of the nations, focusing on the Slovak one. Author will also focus on today's manifestations of extremism in Slovakia, which are closely related to collective memory - we will point to the common traits between the manifestations of extremism and the war-time Slovak state, we will also point to the common roots on which today's historical extremism also arises and what its influence is to a large extent the historical memory of the Slovak nation.

Zoznam použitej literatúry

- ARENDTOVÁ, H.: *Mezi minulostí a budoucností*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002.
- ASSMAN, A.: *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2007.
- ASSMANN, J.: *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha : Prostor, 2001.
- BOSZORÁD, M.: Dve tváre mystifikácie dejín v slovenskej literature, In : *Obraz dejín v české a slovenské literatúre*. (FEDROVÁ, S. eds.). Praha, 2009. Dostupné na [online] : <http://www.ucl.cas.cz/slk/data/2008/sbornik/13.pdf> [cit. dňa 10. Septembra 2018].
- BURCKHARDT, J.: *Úvahy o světových dějinách*. Praha : Melantrich, 1971.
- BURKE, P.: *Variety kulturních dějin*, Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.
- GOLDHAGEN, D., J.: *Hitlerovi ochotní katani*. Praha : Lidové noviny, 1997.
- GYÁRFAŠOVÁ, O.: „Sonda do historickej pamäti slovenskej spoločnosti zaoštréná na mladých“. In : *Annales Scientia Politica*, roč. 4, č. 1, 2015.
- JASPERS, K.: *Otázka viny – Příspěvek k německé otázce*. Praha : Mladá fronta, 1991.
- LETKOVÁ, A. – SOMBATI, J.: *Pravda zostala pravdou - kariéra Vasila Biľaka pred súdom dejín, časť druhá*. In : *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2016 [elektronický zdroj]*. - Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2016.
- SCHWANOVÁ, G.: *Zamlčovaná vina*, Praha : Prostor, 2004.
- UHL, H.: *Memory Culture – Politics of History. Some reflections on Memory and Society*. In: WAHNICH, S. – LÁŠTICOVÁ, B. – FINDOR, A. (eds.): *Politics of Collective Memory*, Wien : LIT, 2008.
- VAŠÍČEK, Z. – MAYER, F.: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

Dominik Macek

„Tatíček Masaryk presidentující.“ Postavení a pravomoce prvního čs. prezidenta v diskusích a ústavách

Abstrakt: Příspěvek se věnuje roli a pravomocím prezidenta prvního československého prezidenta, Tomáše Garrigua Masaryka, jak mu je stanovily prozatímní ústava a její novela z roku 1919 a řádná ústavní listina z roku 1920. Příspěvek se zabývá nejen analýzou samotného textu právních předpisů, ale klade důraz na okolnosti jejich vzniku v ústavním výboru revolučního Národního shromáždění.

Klíčová slova: prezident republiky; ústavní právo; Československo; 1918; prozatímní ústava; ústavní listina 1920; T. G. Masaryk, ústavní výbor.

Prezident republiky je funkcí, kterou známe takřka sto let. Není samozřejmostí, že dodnes stojí v čele republiky a jeho pravomoci také nespadly z nebes. Kořeny současného postavení prezidenta musíme hledat za dob tzv. první republiky, a to nejen v ústavních předpisech, jak by se nabízelo, nýbrž také v okolnostech jednotlivých dějinných okamžiků, osobnostech jednotlivých aktérů nebo diskuzích ústavního výboru revolučního Národního shromáždění. Je-li vývoj postavení prezidenta spjat s nějakou osobností, neodmyslitelně je jí míněn prof. T. G. Masaryk jako přímá hlava zahraničního odboje za první světové války a nepřímá hlava odboje domácího, významný aktér veřejného dění a první československý prezident nazývaný nejen „tatíček Masaryk“, ale také „Prezident Osvoboditel“.

1. Právní úprava postavení prezidenta dle prozatímní ústavy

Divoké dny revoluční daly vzniknout zákonu č. 37/1918 Sb. z. a n. o prozatímní ústavě, který plně odpovídal svému názvu, byl skutečným provizoriem pro fungování státu v prvních měsících existence samostatného Československa a počítal s tím, že bude jednou nahrazen ústavou řádnou. Tato ústava byla sepsána za dva a půl dne, přijata velmi spěšně již 13. listopadu 1918, vyhlášena o den později a již podle tehdejších názorů vykazovala nesporné vady¹. Jako taková zakotvila v našem právním řádu institut prezidenta republiky a vymezila jeho postavení vzhledem ke dvěma dalším základním institutům parlamentní republiky, tedy vůči parlamentu jako zákonodárci a představiteli legislativy a vládě jako představiteli moc

---

¹ Dr. Brabec na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva. *Prezident Republiky československé. Instituce a osobnost T. G. Masaryka*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 38.

vládní a výkonné (exekutivy). Je nutno podotknout, že republikánská forma státu nebyla ve chvatně přijaté prozatímní ústavě výslovně zakotvena, ale dovozovala se z jejího ducha a ostatních ustanovení (např. právě o prezidentovi)². Republikánskému zřízení nového státu nahrávalo vítězství Francie v první světové válce, které bylo vzhledem k porážce tradičních monarchií připisováno mimo jiné jejím ústavním institucím. V souladu s koncepcí jednoty moci byla stanovena formou vlády vláda parlamentu, a to až do novely prozatímní ústavy provedené zákonem č. 271/1919 Sb. z. a n., která rozšířila právě pravomoci prezidenta, čímž se Československá republika stala parlamentní republikou založenou na dělbě moci³. Sám Masaryk si byl vědom limitů psaných ústav nemající oporu v občanském životě, což rozebírá i ve svém díle, kde dochází k závěru, že sama monarchie může být demokratičtější než republika: „*Je a může být rozdíl mezi republikou a demokracií – republika je forma, demokracie je věc. Forma, konstituce psaná, nezaručuje vždy věci: nelze v politice dost zdůrazňovat, aby lidé dbali věci, obsahu, ne formy a litery. Napsat se dá pěkná konstituce lehce – provádět ji pěkně a důsledně je těžko. Někdy monarchie může být demokratičtější než republika.*“⁴

Jak napsal prof. Weyr roku 1934, začlenit osobu hlavy státu do systému parlamentní demokracie je těžkým úkolem pro každého tvůrce ústavy, existuje totiž stále riziko, že funkce bude plnit jen reprezentační funkci a nikoli politickou. Ústavodárci prozatímní ústavy si podle prof. Weyra nepřáli republiku se silným prezidentem (tedy republiku prezidentskou, kterou sám Masaryk znal ze svého pobytu v USA a o které v našich podmínkách také uvažoval), protože „*byla obava, aby později politický systém radikální demokracie nebyl snad zvrácen tím či oním silným jedincem*“⁵. V tomto lze vypožorovat úvahu ústavodárce, který nutně musel při tvorbě prozatímní ústavy brát v potaz Masarykových osmašedesát let. Dr. Bouček k tomu v ústavním výboru podotknul, že „*zatímní ústava sdělána byla nikoliv speciálně pro Masaryka, nýbrž pro jeho nástupce.*“⁶ Tato jeho slova by ovšem znamenala, že ústavodárce v listopadu 1918 čekal, že Masaryk zemře ještě před vydáním ústavy řádné. Pakliže by tomu tak nebylo, byl by argument dr. Boučka validní až u přípravy ústavy nahrazující ústavu prozatímní.

Prezident je jakousi obdobou monarchy konstituční monarchie, který byl v historii postupně omezován na svých právech. Jako takovému se nabízelo ustanovení souboru

² WEYR, František. *Hlava státu československého*. In: T. G. Masaryk. *Hlava státu československého a duchovní vůdce svého národa*. Praha: Otakar Zahradník, 1934, s. 8.

³ GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 53.

⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce*. Praha: Čin, 1938, s. 576.

⁵ WEYR, František, *op. cit.*, s. 11.

⁶ BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 15.

pravomocí, které by z něj udělaly reprezentativní postavu politického hřiště. V evropských parlamentních demokraciích hrál v jeho neprospěch při rozdělování pravomocí mezi jednotlivé aktéry fakt, že byla funkce prezidenta reprezentována pouze jednou osobou a nešlo o orgán kolektivní.⁷ Prezident byl prohlášen za hlavu státu volenou Národním shromážděním kvalifikovanou dvoutřetinovou většinou za přítomnosti dvou třetin poslanců.

Prozatímní ústava stanovila, že úřad prezidenta zvoleného za její účinnosti trvá do doby, „*kdy podle ústavy konečné nová hlava státu bude zvolena.*“⁸, dále pak, že prezident nemůže být trestně stíhán. V paragrafu 10 byly stanoveny jeho pravomoci, přičemž k vládním úkonům, které prezident vykonává, byla stanovena nutná kontrasignace odpovědného člena vlády. Podle zmíněného paragrafu tedy „*president republiky zastupuje stát navenek, je nejvyšším velitelem vojska, přijímá velvyslance, vypovídá podle usnesení Národního shromáždění válku a předkládá mu sjednaný mír ku schválení, jmenuje důstojníky, státní úředníky a soudce počínaje VI. třídou hodnostní nahoru, má právo prominout nebo zmírnit tresty i právní následky trestného činu, odsouzení nebo trestu, jakož i naříditi, aby trestní řízení nebylo zahájeno, anebo zahájené trestní řízení opět bylo zastaveno.*“⁹ Diskuzi si vysloužila i otázka, zda je výčet ve zmíněném paragrafu výčtem taxativním či nikoli, a to ze zcela praktických důvodů. Podle dosavadních speciálních zákonů požíval císař určitých správních oprávnění, např. potvrzoval volbu okresních starostů, volbu starosty města Prahy atd. Kancelář prezidenta republiky podle vypracovaného posudku tvrdila, že výčet paragrafu 10 taxativním není a správních pravomocí císaře v nových poměrech má *eo ipso* prezident. Ministr vnitra byl oproti tomu názoru, že výčet je taxativní, ale se souhlasem vlády by prezident tato dosavadní oprávnění císařova vykonávat mohl, s čímž souhlasila i ministerská rada. Členové vlády slovy dr. Joachima „*pokládali to [přenos pravomocí na prezidenta] za nutné, kvůli zvýšení prestýže.*“¹⁰ Na 35. schůzi ústavního výboru dne 11. dubna 1919, kde tato diskuze byla zahájena, vyslovil se proti přenosu těchto pravomocí na prezidenta dr. Meissner, který navrhl přenos na vládu. Dr. Bouček reagoval na stanovisko vlády slovy: „*Prestýž je něco, co tkví v osobě. Dejte mu korunu, dejte mu ohromná práva, ale když nebude stát za nic, jako nestáli císařové a králové leckteří, tím jeho prestýž nezvednete.*“¹¹ Dr. Franta se oproti nim vyslovil pro to, aby důležité správní pravomoci přeneseny na prezidenta byly, což vysvětloval přáním

⁷ BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 13.

⁸ § 7 zákona č. 37/1918 Sb. z. a nař., o prozatímní ústavě.

⁹ § 10 zákona č. 37/1918 Sb. z. a nař., o prozatímní ústavě.

¹⁰ Dr. Joachim na 37. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 16. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 85.

¹¹ Dr. Bouček na 37. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 16. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 86.

lidu: „*Lid to přece jen chce míti, lid chce zvláště v těchto těžkých dobách míti v čele státu silnou hlavu, silného prezidenta. Dejte prezidentovi v ústavě velkou moc a lid to přijme s nadšením...Kdyby našemu prezidentovi byly dány některé z důležitých aktů správních, které míval bývalý císař, celá veřejnost by to přivítala s radostí.*¹²

Traduje se, že s rozsahem svých pravomocí, který z něj tvořil výlučně reprezentativní figuru a skutečně politickou práci přenechával parlamentu, Masaryk rezolutně nesouhlasil, a poté co mu po návratu z exilu Svatopluk Machar prozatímní ústavu předložil, prohlásil: „*Tož to ne!*“¹³ Při svém pobytu v exilu totiž Masaryk předpokládal, že coby prezident dostane značné, až výjimečné pravomoci. V zahraničí se seznámil s nejedním ústavním systémem a nejvíc mu byl po vůli systém prezidentské republiky se silným prezidentem v čele. Oproti tomu doma vzniklé nevolené Národní shromáždění, aby nebylo nařknuto z deficitu demokracie, „*se pokládalo za zcela nejvyšší orgán nyní i navěky.*“¹⁴

V paragrafu 11 bylo prezidentovi přiznáno právo vrátit zákon usnesený Národním shromážděním k novému projednání, přičemž Národní shromáždění mohlo na původním usnesení trvat a zákon pak musel být vyhlášen. Prozatímní ústava zakotvila také prezidentův slib, kterým se zavazoval na svou čest a svědomí, že bude „*dbáti blaha republiky a lidu a šetřiti zákonů.*“¹⁵

Úprava prezidenta republiky v prozatímní ústavě je tedy velmi střídmá, nalezneme ji v přibližně dvou stovkách slov v celkem šesti paragrafech. Ze slov autorů prozatímní ústavy vyplývá, že neurčité postavení prezidenta republiky bylo způsobeno dobou, ve které ústava vznikala. V den přijetí existovalo Československo pouhých šestnáct dní a Masaryk se nacházel mimo republiku (z exilu se vrátil až 21. prosince téhož roku). Dr. Bouček se v ústavním výboru řečnický tázal: „*Jak jsme mu mohli dávat práva, když jsme nemohli ani předkládati věci k podpisu. Já ovšem jsem si řekl, až přijde Masaryk, že prostě autoritou své osoby si vynutí takové postavení, aby mohl jí působiti, i když mu ústava práva takového neposkytuje.*“¹⁶

V prozatímní ústavě nenalezneme pravomoc hlavy státu jmenovat vládu a ministry. Jeden z autorů prozatímní ústavy dr. Alfréd Meissner se vyjádřil k tomu, proč o tomto prozatímní ústava mlčí, následně: „*Vytýká se nám, že jsme práva prezidentova osekali a že jsme*

¹² Dr. Franta na 35. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 11. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 84.

¹³ PITHART, Petr. *Potřebujeme nad sebou „taticka Masaryka, „prezidenta budovatele“*. In: Česká pozice [online]. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/petr-pihart-potrebujeme-nad-sebou-taticka-masaryka-prezidenta-budovatele-16g-/tema.aspx?c=A130830_221401_pozice_135464

¹⁴ KLIMEK, Antonín. *Boj o hrad I.: Hrad a pětka 1918-1926*. Praha: Panevropa, 1996, s. 33.

¹⁵ § 12 zákona č. 37/1918 Sb. z. a nař., o prozatímní ústavě.

¹⁶ Dr. Bouček na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 40.

mu nepřiznali právo jmenovat ministry. To stalo se však úmyslně. Vždyť to je otázka politická a nikoli vědecká. Vždyť není ještě rozhodnuta otázka, zda zřízení prezidenta vůbec se hodí do naší ústavy...Mnozí pokládají nedostatek takového ustanovení [o jmenování ministrů] za vadu naší ústavy, já však prohlašuji, že to není správné. Po mém názoru hlavní ústavní práva mají být svěřena Národnímu shromáždění, které má právo voliti vládu a všechno ostatní a nikoli prezident, který je pouze exponentem Národního shromáždění a který je Národním shromážděním také prozatímně volen. Proto tedy prezidentovi výslovně nebylo dáno právo jmenovati a odvolávati ministry.“¹⁷

Při přípravě novelizace prozatímní ústavy v roce 1919 byla otázka prezidentových pravomocí ve sněmovním ústavním výboru hojně diskutovanou. Otázka byla hodnocena jako otázka politická a nikoli odborná, a to i proto, že odborníků na ústavní postavení prezidenta bylo v nové, doslova několikaměsíční republice jako šafránu, což prof. Weyr shrnul slovy, že „je otázkou, může-li mít někdo nějakou zkušenost v děláni ústavy.“¹⁸ Weyrův názor byl nakonec názorem menšinovým, kdy ve výboru zvítězil návrh dr. Meissnera přibrání expertů z univerzity (Karlovy), a to z důvodů, aby nebyl výbor nařknut z toho, že neprojevuje zájem o stanoviska akademiků¹⁹. Zajímavý argument proti jejich přibrání přinesl dr. Bouček, který pravil, že „páni univerzitní profesori nemají všechnu vědu zpachtovánu, jsou také jiní lidé, kteří mají rozum a kteří také pilně studovali. Fakt, že někdo je na univerzitě nebo na vysoké škole, nedodává nikomu ještě na neomylnosti.“²⁰

Byla-li otázka prezidentových pravomocí označena za otázku politickou, nebylo možno se divit, když se k ní vyjadřovali i politici. Proti ustanovením posilujícím hlavu státu vystoupil ministerský předseda Karel Kramář ve svém dopise prezidentu Masarykovi z února 1919: „Není možno míti zodpovědnou vládu, zodpovědného předsedu ministerstva a za své činy ve funkci „nezodpovědného prezidenta...Chce-li si naše republika dovoliti americký systém, chce-li, aby politiku dělal president, budu se proti tomu brániti jako proti největšímu neštěstí... Na tom stojím a s tím padám – při vší loyálnosti a upřímnému přátelství k Vám.“²¹ Dr. Kramář Masaryka dále nabádal, aby „zůstal nad oblaky“ a tvrdil, že „kdo u nás vstoupí trochu hlouběji

¹⁷ Dr. Meissner na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 39.

¹⁸ Prof. Weyr na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 38.

¹⁹ „Ale abychom nebyli vydáni výtce, že děláme takové závažné zákony, aniž bychom vyslechli zástupce vědy, jež máme po ruce, vyslovuji se proto, aby experti byli přibráni k našemu jednání.“ Dr. Meissner na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 40.

²⁰ Dr. Bouček na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 40.

²¹ KLÍMEK, Antonín, *op. cit.*, s. 39.

do politického života, ten se tomu neubrání, že je poházen blátem a ztratí autoritu, které tolik potřebuje.“²² Tento postoj v otázce jmenování ministrů podpořil i dr. Bouček, kdy prohlásil: „Já bych nerad, aby Masaryk byl stržen do politických a stranických bojů.“²³

Profesor Antonín Hobza Švehlovo stanovisko podpořil svým vyjádřením, ve kterém píše: „Kdyby šlo jen o Masaryka, byla by věc opravdu velmi jednoduchá: snad bychom se nerozpakovali svěřit mu na dobu potřeby i celou státní moc, neboť mu neomezeně důvěřujeme. Ale jde opravdu jen o tohoto prezidenta? Byly uváženy všechny možnosti budoucí? Snad přijde na stolec prezidentský osoba prostřední, snad i neschopná – a této neznámé osobě máme dát do rukou větší část celé státní moci? Viděl bych v tom velké nebezpečí pro stát i národ. Silný prezident dovede i při úzké ústavní kompetenci uplatnit svou individualitu a prosadit tu a tam svou vůli i mimo zákon – prezident slabý, ješitný nebo umíněný dovedl by široké kompetence zneužít ke škodě a snad i zkáze státu...Mám dojem, že za otázkou silného prezidenta skrývají se snahy reakční.“²⁴

Ústavní výbor se na svém zasedání k novelizaci prozatímní ústavy otázkou, zda prezidentovi dát pravomoc jmenovat vládu, zabíral. Profesor Weyr se obrazně vypořádal s hlasy, které tvrdily, že je pro nás nejlepší systém švýcarský, tedy ústavu spolkovou, kdy „zvolí si valná hromada výbor, výbor svého předsedu atd.“²⁵ Po zhodnocení argumentů pro a proti uzavírá slovy: „A tu jsem pevně přesvědčen, že náš stát, který jest obklopen samými strašnými nepřáteli, nemůže počítati na věčně idylický život, jaký mají ve Švýcarech, nýbrž že potřebuje organizace skutečně státní, nikoli organizace takové, která by byla napodobením spolku soukromého.“²⁶ Výbor pokračoval v podrobných debatách o prezidentových pravomocích, nezaujal však nesouhlasné stanovisko páně Kramářovo, ba naopak mohl zpravodaj dr. Meissner shrnout: „Z vývodů zástupců největších klubů seznal jsem, že jsou všichni pro rozmnožení práv prezidentových, pro silného prezidenta a pak z toho logicky plyne, že nemají patrně žádných námitek proti znění obsaženému v paragrafech 10a a 10b, jimiž se upravují vztahy prezidentovy ku vládě a Národnímu shromáždění.“²⁷ Přítomný dr. Franke se shrnujícím stanoviskem dr. Meissnera souhlasil, v otázce ústavní a politické síly prezidenta se však vyjádřil v duchu Kramářova dopisu: „Já se nedomnívám, že můžeme jít na ty cesty, které

²² PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I*. Praha: Academia, 2003, s. 302.

²³ Dr. Bouček na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 48.

²⁴ PEROUTKA, Ferdinand, *op. cit.*, s. 588.

²⁵ Prof. Weyr na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 43.

²⁶ Ibid.

²⁷ Dr. Meissner na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 48.

jsou označeny silným prezidentem nebo určitým monarchistickým zřízením, které bychom měli napodobiti. Já se domnívám, že hlavní věcí je, aby vládl lid, a je-li třeba vlády reprezentativní, pak musí být taková, aby lid i na tuto reprezentaci měl co nejširší vliv a aby měl možnost tuto reprezentaci přizpůsobiti svým požadavkům... Síla prezidentova nespočívá po mém názoru ve velkých mimořádných právech, nýbrž v jeho osobních a mravních kvalitách, které ho přímo staví do popředí.“²⁸ V rámci jednání o jmenování vlády prezidentem se k otázce rozšíření práv prezidenta plamenně vyjádřil dr. Franta, tvrdíc, že je „pro rozšíření práv prezidentových. Budťo máme hlavu státu, nebo nemáme, budťo se řídíme příkladem Republiky francouzské, nebo americké nebo jiné, nebo se řídíme příkladem švýcarským, kde například Conseil Général je všecko a kde prezident nemá žádných pouvoir... Nemyslete si, že náš lid je ve všem republikánský. Byl jsem včera na koncertu na hradě, ale názory, které jsem tam mezi lidem slyšel, nebyly šmahem republikánské. A totěž pozorovati mezi širokými vrstvami lidu... My jsme jediný národ, který obešel se bez revoluce. Ale neobejdeme se bez hlavy, a ať si kdokoliv říká, že jsme národ inteligentní, přece neobejdeme se bez někoho, kdo by měl jakousi pravomoc. Nedáme-li prezidentovi republiky větší moc, než mu skýtá prozatímní ústava, budeme stále na prostřední cestě.“²⁹

S otázkou postavení prezidenta bezprostředně souvisí také otázka jeho volby, která byla v prozatímní volbě řešena jako volba nepřímá, kdy prezidenta volilo kvalifikovanou většinou Národní shromáždění. Prof. Weyr se v ústavním výboru vyslovil, že po rozmluvě s T. G. Masarykem se domnívá, že „také jeho názorem je, že má býti volen lidem a nemá býti exponentem Národního shromáždění. Jinak by tu stál jako plnomocník lidu proti zákonodárné moci, která rovněž jest lidem volena.“³⁰

Novela prozatímní ústavy provedená zákonem č. 271/1919 Sb. z. a n. ze dne 23. května 1919, kterým se mění zákon o prozatímní ústavě, přímou volbu prezidenta nezavedla, zůstalo u volby členy Národního shromáždění, změnilo se však kvorum, kde z původně nutné přítomnosti dvou třetin členů Národního shromáždění nově stačila již jen nadpoloviční většina. Ke zvolení bylo nutno hlasů dvoutřetinové většiny přítomných, což se oproti původnímu znění nezměnilo (§ 6).

Novinkou zavedenou novelou byl úřad „náměstka prezidentova“, kterého mělo zvolit Národní shromáždění stejným postupem jako prezidenta republiky v případě, kdy prezident není s to pro chorobu trvající déle než měsíc úřad svůj vykonávat, přičemž jeho úřad měl trvat

²⁸ Ibid., s. 52.

²⁹ BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 56-57.

³⁰ Prof. Weyr na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 43.

do doby, než překážka odpadla. Bylo-li by jeho místo uprázdněno nebo byl stížen chorobou trvající kratší dobu než měsíc, měla vykonávat jeho práva vláda, která mohla dílčími úkony pověřit svého předsedu.

V paragrafu 10, který v původním znění obsahoval výčet prezidentových pravomocí, došlo k Masarykově spokojenosti k jeho rozšíření. Výčet nově obsahoval pravomoc sjednávat a ratifikovat mezinárodní smlouvy s omezením pro smlouvy obchodní a dále smlouvy, ze kterých pro stát či jeho občany plynuly jakákoli břemena a smlouvy týkající se území státu, které potřebují souhlas Národního shromáždění, z původní pravomoci přijímat velvyslance, která byla v ústavním výboru dr. Frantou označena za povinnost toliko společenskou, stala se pravomoc velvyslance přijímat a pověřovat, protože „*těžisko činnosti prezidentovy v tomto ohledu neleží v přijímání, nýbrž v akreditování.*“³¹ Do výčtu pravomocí bylo přidáno právo veta proti zákonům, které je dále rozvedeno v paragrafu 11. K jeho jmenovací pravomoci nově přibylo jmenování vysokoškolských profesorů.

Ve slovech dr. Meissnera zmíněné paragrafy 10 a) a 10 b), které byly novelou do prozatímní ústavy vloženy, obsahují úpravu vztahu prezidenta k vládě a parlamentu, což původní znění prozatímní ústavy neobsahovalo. „*Já to pocítoval jako vadu, že v zatímní ústavě neměli jsme blíže vyjádřeno, jaká práva má prezident vůči vládě a jaká vůči Národnímu shromáždění*“³², prohlásil na schůzi výboru dr. Meissner³³. První ze zmíněných paragrafů zakotvil právo prezidenta být přítomen a předsedat schůzím vlády, vyžadovat od vlády a jejích členů zprávu o každé věci, stejně tak může pozvat vlád či její členy k „úradě“. Zmíněný dr. Meissner obsah shrnul následující slovy: „*Prezident byl dosud odkázán na to, jestli ho vláda do některé své schůzce pozve čili nic, a když ho vláda nepozvala, nevěděl, co se děje. Také se dosud nedělo, aby mu předsedou vlády nebo jednotlivými jejími členy bylo referováno o důležitých věcech. Proto jest zde v paragrafu 10a vloženo ustanovení, že prezident má právo vyžádati si od vlády a jednotlivých jejích členů zprávy, neboť prezident má část moci výkonné, nejen vladařské a musí tudíž být informován od druhé složky výkonné moci o tom, co se děje. Mimo to musí mít také právo, aby zasedal ve schůzích vlády v určitých případech, kdy to považuje za nutné.*“³⁴

Druhý ze zmíněných paragrafů, paragraf 10 b) zakotvil povinnost prezidenta občas podat Národnímu shromáždění ústně či písemně zprávu o stavu republiky, ve které doporučuje

³¹ Dr. Franta na 35. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 11. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 48.

³² Dr. Meissner na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 50.

³³ BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 48.

³⁴ BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 49.

k úvaze opatření, která pokládá za nutná a účelná. V diskuzích k předmětné novele zavedl na toto řeč dr. Meissner, nejednalo se o zákonodárnou iniciativu, ovšem o jakýsi podnět k úvaze parlamentu, který byl vysvětlován takto: „*Tak např. napadlo by prezidenta, že by mohl býti sdělán zákon o úpravě dolů. Výbor Národního shromáždění řekne, že nevidí žádné příčiny, aby o tom jednal, nebo výbor pustí se do práce, vypracuje předlohu a podá jí Národnímu shromáždění.*“³⁵ V jeho řeči byla dále položena otázka k diskuzi, zda je nutné, aby takový podnět prezidenta směrem k parlamentu musela nutně kontrasignovat vláda. Povinnost kontrasignace se nakonec v novele neobjevila.

Novelizovaný paragraf 11 se stále věnoval otázce prezidentova veta, na které prodloužil příslušnou lhůtu z osmi dnů na čtrnáct, přičemž lhůta byla nově počítána nikoli od jeho usnesení, nýbrž od dodání vládě. Zpřesněn byla také následný postup, kdy bylo výslovně stanoveno, že vrácený zákon bude Národním shromážděním opětovně projednán, přičemž byla zachována možnost, aby bylo veto přehlasováno, nově však byla stanoveno nutný počet přítomných pro toto hlasování, který byl stanoven na nadpoloviční většinu poslanců.

Po sáhodlouhých debatách došlo ke shodě na jmenování vlády v paragrafu 14 v následujícím znění: „*Moc výkonná a nařizovací přísluší vládě, jejíhož předsedu a členy (ministry) jmenuje a propouští president republiky.*“³⁶ Je třeba zmínit, že tato otázka byla nejenže hojně diskutována, byla především velmi spornou. Je třeba přihlédnout k tomu, že Národní shromáždění vzniklé po 28. říjnu 1918 bylo parlamentním sborem nevoleným, tudíž v něm neexistovala žádná většina, jak je známe z volbami složeného parlamentu, která by složila koaliční vládu. Ve schváleném znění nakonec figuruje i akt odvolání, resp. propouštění, ačkoli právě to bylo především předmětem sporu. Většina pánů zasedajících v ústavním výboru totiž zastávala názor, že nezvratně platí zásada „kdo jmenuje, odvolává“, tudíž není nutno odvolávání výslovně uvádět. Nakonec však výbor dospěl k názoru, že výslovné formulace třeba je, z iniciativy dr. Brabce bylo však verbum „odvolává“ nahrazeno verbem „propouští“, které podle jeho slov „*má již jaksi ten ráz, že propouští nebo jmenuje po určitém předběžném jednání s parlamentními výbory v Národním shromáždění, s poslanci, a že tedy podkladem jeho práva jmenování bude zde zároveň mínění Národního shromáždění.*“³⁷

Pro forma nutno zmínit, že bez sebemenších obtíží prošel ústavním výborem vládní návrh paragrafu 18 novely zákona o prozatímní ústavě, který stanovil, že prezident na návrh

³⁵ Dr. Meissner na 34. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 9. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 50.

³⁶ § 14 zákona č. 271/1919 Sb. z. a nař., kterým se mění zákon o prozatímní ústavě.

³⁷ Dr. Brabec na 35. schůzi ústavního výboru poslanecké sněmovny revolučního Národního shromáždění dne 11. 4. 1919. In: BROKLOVÁ, Eva, *op. cit.*, s. 67.

ministerského předsedy stanoví, který ministr řídí a odpovídá za jednotlivé úřady. Toto právo bylo oproti původní úpravě odebráno vládě a přeneseno na prezidenta, byť slovy dr. Meissnera bylo výslovně vyjádření nadbytečné, jelikož plyne z pravomoci prezidenta jmenovat ministry, jak bylo zmíněno výše.

2. Postavení prezidenta dle Ústavní listiny z r. 1920

Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, představoval ústavu, která se po více než roce od vzniku samostatného Československa zbavila nálepky „prozatímní“. Jedná se o první československou ústavu trvalého charakteru, která převzala mnohá ustanovení ze své prozatímní předchůdkyně. Při koncipování postavení prezidenta republiky v ústavním systému nové republiky se ústavodárci inspirovali především v ústavě francouzské, která zakotvovala ne příliš silnou hlavu státu. Pravomoci byly vypočteny v ústavě a jiných zákonech, a to taxativně.³⁸ Nově byla hlava státu upravena v rámci úpravy moci vládní a výkonné na rozdíl od úpravy v ústavě prozatímní, kde měl prezident republiky vlastní rubriku.³⁹

Nepřímá volba prezidenta parlamentním tělesem byla zachována, stejně tak minimální věk 35 let. Je známo, že Masaryk, vědom si svého tehdy špatného zdravotního stavu, přesvědčoval domácí politiky, aby vzali v potaz jeho přání zvolit si nástupce. Důvodem pro snížení původně navrhovaného minimálního věku 45 let, který měl být totožný s minimálním věkem pro kandidaturu do senátu, byl toliko fakt, že si Masaryk vybral za svého nástupce dr. Edvarda Beneše, který v době prací na ústavě měl právě 35 let.⁴⁰ Kvalifikovaná většina nutná pro volbu však byla změněna, a to na třípětinovou většinu přítomných za přítomnosti nadpoloviční většiny celkového počtu členů obou komor parlamentu. Pro případ, že by ani opakovaná volba nevedla ke zvolení prezidenta, měla se konat volba mezi kandidáty s nejvíce hlasy, v případně rovnosti měl rozhodnout los.

Jelikož již nešlo o dočasnou ústavní úpravu, ale o ústavu řádnou s vidinou dlouhého života, obsahovala mnohem více než ústava prozatímní. Volební období bylo stanoveno na 7 let a počítalo se ode dne složení slibu. Konání další volby bylo stanoveno vždy na „poslední

---

³⁸ PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda: II. díl. Ústavní právo České republiky. Část 1.* Praha: Linde, 2008, s. 62-63.

³⁹ *Ibid.*, str. 30.

⁴⁰ ZEMAN, Zbyněk. *Edvard Beneš - politický životopis.* Praha: Mladá fronta, 1999, s. 70.

4 neděle, nežli volební období úřadujícího prezidenta uplyne.“⁴¹ Ústava dále stanovila, že nikdo nesmí být zvolen více než dvakrát po sobě, přičemž pro Masaryka byla přímo v tomtéž paragrafu stanovena výjimka: „*ustanovení toto nevztahuje se na prvního prezidenta Československé republiky.*“⁴² Dokud nebyl zvolen prezident nový, zůstal ve funkci prezident dosavadní.

Vzhledem k tomu, že v době schválení nové ústavy měl Masaryk takřka 70 let, není s podivem, že se celé čtyři paragrafy zaobíraly možnými situacemi, které mohly vzniknout, a to ať už smrtí prezidenta ve funkci či vzdání se jí, kdy se měla neprodleně vykonat nová volba. Stejně jako v ústavě prozatímní, pokud by byl prezident zaneprázdněn nebo nemocen natolik, že by nemohl vykonávat své povinnosti, vykonávala by jeho pravomoci vláda, která by mohla pověřit dílčími úkony svého předsedu. Z novely prozatímní ústavy byl zachován institut náměstka prezidenta pro případ dlouhodobého zaneprázdnění či nemoci, byla však prodloužena nutná doba této indispozice, a to z jednoho měsíce na měsíců šest. Pro náměstka by platila všechna ustanovení o prezidentovi, zejména o jeho volbě, neslučitelnosti funkce s členstvím v Národním shromáždění, kteréhož mandátu by v době vykonávání funkce náměstka nemohl vykonávat.

Jak již bylo naznačeno, nově byla v paragrafu 63 pro prezidenta stanovena inkompatibilita funkce s členstvím v Národním shromáždění. Ve druhém odstavci téhož paragrafu byla za prezidentovo hlavní sídlo označena Praha. Tato formulace navazovala na § 1 zákona č. 93/1918 Sb. z. a n., o platu prezidenta republiky, kde bylo stanoveno, že „*byť má [prezident] na hradě Pražském*“⁴³. V na ústavu navazujícím zákoně č. 320/1920 Sb. z. a n., o opatřeních k provedení odst. 2 § 63 ústavní listiny, bylo vládě uloženo zajištění tzv. vedlejších sídel prezidenta, kterými se staly především zámky Lány a Topoľčianky. Zmíněný zámek v Lánech byl Masarykovi po jeho abdikaci v prosinci 1935 zákonem č. 232/1935 Sb. z. a n., o státní počtě prezidentu Československé republiky, dán spolu s prezidentským platem k doživotnímu užívání jako „*dík za jeho osvoboditelské a budovatelské dílo*“.

Výčet pravomocí, jak jej známe z prozatímní ústavy, obsahuje tato ústavní listina v paragrafu 64. Oproti novelizované prozatímní ústavě bylo doplněno v souvislosti s mezinárodními smlouvami, které prezident sjednává a ratifikuje, že jde-li o smlouvy související se změnami státního území, je nutno souhlasu Národního shromáždění ve formě

⁴¹ § 58 odst. 3 zákona č. 121/1920 Sb. z a n. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

⁴² § 58 odst. 4 zákona č. 121/1920 Sb. z a n. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

⁴³ § 1 zákona č. 93/1918 Sb. z. a n., o platu prezidenta republiky.

ústavního zákona. Nově bylo stanoveno, že prezident „svolává, odročuje a rozpouští Národní shromáždění a prohlašuje zasedání sněmoven za ukončené.“⁴⁴ Řádná zasedání sněmoven byla tzv. sessiová, tedy svolávána dvakrát ročně – k jarnímu zasedání v březnu a k podzimnímu v říjnu (§ 28). Právo veta proti usneseným zákonům bylo prezidentovi zachováno, a to ve lhůtě jednoho měsíce od doručení usnesení vládě. Šlo v této věci tedy již o druhé prodloužení, původní prozatímní ústava dala prezidentovi pouhých 8 dnů od usnesení, novelizovaná prozatímní ústava 14 dnů od dodání vládě. Ve vztahu k zákonům byla zakotvena prezidentova povinnost podepisovat zákony Národního shromáždění, sněmu Podkarpatské Rusi a opatření „Stálého výboru“. Nově prezident nejenže měl ministry jmenovat a propouštět, ale také měl stanovit jejich počet. Ústava se tak vyvarovala kazuistického ustanovení původní prozatímní ústavy, která počet členů vlády explicitně zakotvila. Z návrhu vlády uděloval prezident také dary a penze z milosti.

V souvislosti s diskuzí, která proběhla v ústavním výboru na jednání k novele prozatímní ústavy a která byla popsána výše, bylo v ústavě výslovně zakotveno v § 64 odst. 2, že veškerá moc vládní a výkonná, není-li a nebude touto ústavou nebo zákony vydanými po 15. listopadu 1918 výslovně vyhrazena prezidentu republiky, přísluší vládě. Tímto byl vyřešen problém, zda jisté správní pravomoci císaře z dob předrevolučních přešly na hlavu státu či nikoliv.

V závěrečných paragrafech věnujících se prezidentovi bylo stanoveno, že ze své funkce není odpovědný a za projevy s jeho úřadem související odpovídá vláda (§ 66). Všechny úkony moci vládní nebo výkonné potřebovaly k platnosti kontrasignace odpovědného člena vlády. Trestně stíhán mohl být prezident jen pro velezradu před senátem na základě obžaloby poslanecké sněmovny, kdy jako trest mu mohlo být uloženo pouze pozbytí úřadu a nemožnost jej v budoucnu opět nabýt. Jelikož byla prezidentovi dána pravomoc rozpustit obě komory parlamentu, bylo v § 31 odst. 3 stanoveno, že případné rozpuštění senátu nezastavuje mj. trestní řízení za velezradu, aby nemohlo být rozpuštění zneužito v souvislosti s možným trestním řízením proti prezidentovi.

Závěr

Persona prezidenta republiky v mladém Československu byla bytostně spjata s T. G. Masarykem, autoři věděli, pro koho jednotlivá ustanovení ústavy o prezidentu republiky píší a

⁴⁴ § 64 odst. 1 bod 4 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky.

komu na tělo ji takříkajíc šijí. Pro výjimečné postavení Masarykovo bylo pro autory ústavních dokumentů jistě velice těžké od Masarykovy glorioly odhlédnout a zohlednit při jejich tvorbě také fakt, že má ústava být psaná pro delší čas nežli je volební období současné hlavy státu. Byť v Masarykově případě počet po sobě jdoucích volebních období omezen nebyl, jeho život ano.

Ve všech třech analyzovaných dokumentech – v ústavě prozatímní, její novele i řádné ústavě z roku 1920 se odráží aktuální politická situace a rozložení politických sil. Tak např. v prozatímní ústavě je prezident zakotven velmi střídmě, toliko z něj se dovozovala republikánská forma státu, která nebyla přímo zmíněna, Československo existovalo velmi krátkou dobu a ústava byla sepsána v několika málo dnech. Již její současníci ji označovali za nedostatečnou. Její novela již reflektovala politický konsensus na zřízení republikánském a právě v diskuzích nad jejím zněním se dají nalézt skutečné perly. Je zřejmý úmysl vrcholných politiků i přítomných odborníků postavit prezidenta nad skutečnou politiku a nechat jej na Hradě coby sídle českých králů jako modlu, jak plyne z korespondence Masaryka s ministerským předsedou Kramářem, případně z vyjádření prof. Antonína Hobzy. Se schváleným zněním novely prozatímní ústavy mohl však být prezident spokojen, když došlo k rozšíření jeho pravomocí, v původní prozatímní ústavě tak střídmých.

O řádné ústavě z roku 1920 píše Ferdinand Peroutka v *Budování státu*, že „byla celá ústava podrobným kompromisem mezi stranami, mezi vládou a opozicí, mezi různými světovými názory, mezi odborníky a politiky, mezi socialisty a měšťáky, mezi katolíky a nevěrci, mezi konzervativci a pokrokaři, dokonce mezi Čechoslováky a v parlamentě ještě nepřítomnými Němci. Socialisticko-agrární koalice měla dostatečnou většinu, aby mohla odhlasovat ústavu podle své libosti. Varovala se však dobýt tohoto vítězství. Považovala za svou povinnost k národu, jehož věci spravovala, vytvořit ústavu pokud možno s obecným souhlasem přijímanou, nikoliv takovou, kterou by většina menšině vnutila.“⁴⁵ Bylo jistě pozoruhodným výsledkem, že byla ústava přijata jako široce přijímaný konsensus všech stran tak, aby žádná při změně mocenských poměrů neměla nutkání ústavu měnit.

Lze uzavřít, že ústava z roku 1920 posílila postavení hlavy státu, ukotvila jej v našem ústavním systému coby řádného aktéra a spolu s praktickým vykonavatelem jejích ustanovení o prezidentu republiky – T. G. Masarykem mu vtiskla takovou roli a vliv ve společnosti, že nikdy nedošlo k vážným úvahám o odstranění funkce z ústavního systému, jak se mnohde v Evropě stalo zejména po druhé světové válce. I díky plodným diskuzím politiků, odborníků a

---

⁴⁵ PEROUTKA, F.: Dobrá ústava musí být doplněna dobrou politikou. In LOUŽEK, M. (ed.). Československá ústava 1920. Devadesát let poté. Sborník textů. Praha : CEP, 2010, s. 64.

členů prvorepublikového ústavního výboru, měli jsme i my, občané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, nač navazovat. Jak stojí v preambuli soudobé ústavy, zůstali jsme „věrni všem dobrým tradicím dávné státnosti země Koruny české i státnosti československé.“⁴⁶ Instituci prezidenta republiky mezi ně jistě můžeme řadit také.

Summary

Position and powers of the first Czechoslovak president in debates and constitutions

The paper deals with the role and powers of the first Czechoslovak president, Tomáš Garrigue Masaryk, as laid down in the Provisional Constitution and its Amendment of 1919 and the Constitutional Charter of 1920. The paper deals not only with the analysis of the text of the legislation itself but also emphasises the circumstances of their formation in the Constitutional Committee of the Revolutionary National Assembly.

Seznam použité literatury

- BROKLOVÁ, Eva. *Prezident Republiky československé. Instituce a osobnost T. G. Masaryka*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001. 80-86495-07-8.
- GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914-1945*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005. 80-246-1027-2.
- KLIMEK, Antonín. *Boj o hrad I.: Hrad a pětka 1918-1926*. Praha: Panevropa, 1996. 80-85846-06-3.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce*. Praha: Čin, 1938.
- PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda: II. díl. Ústavní právo České republiky. Část 1*. Praha: Linde, 2008. 978-80-7201-694-5.
- PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I*. Praha: Academia, 2003. 80-200-1095-5.
- WEYR, František. *Hlava státu československého*. In: *T. G. Masaryk. Hlava státu československého a duchovní vůdce svého národa*. Praha: Otakar Zahradník, 1934.
- ZEMAN, Zbyněk. *Edvard Beneš - politický životopis*. Praha: Mladá fronta, 1999. 978-80-204-2062-6.

---

⁴⁶ Preambule zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky.

Viktória Marková

***Laesio enormissima* – pôvod a využitie právneho inštitútu v praxi**

Abstrakt: Predkladaný článok poskytuje podrobný pohľad na vývoj jedného z podtypov inštitútu *laesio enormis* tzv. *laesio enormissima*, ku ktorého aplikácii dochádzalo v prípadoch, keď je rozdiel medzi objektívnou hodnotou plnenia a protiplnenia viac ako 2/3. Toto učenie vytvorili kánónisti v súvislosti so vzdaním sa nárokov z právneho vzťahu. Článok sa venuje aj využitiu tohto inštitútu v súčasnej nemeckej judikatúre.

Kľúčové slová: *laesio enormissima*, *laesio enormis*, neúmerne skrátenie.

Úvod

Problematika voľnej dispozície strán týkajúcej sa primeranosti plnení pri zmluvách bola celé tisícročia otázkou, ktorá vyvolávala rozpory nielen v oblasti teórie práva, ale aj právnej praxe. V súčasnosti právny inštitút neúmerne skrátenia upravujú vo svojich ustanoveniach dve najstaršie kodifikácie súkromného práva v Európe – francúzsky Code Civil v z roku 1804 v článku 1674 a rakúsky ABGB z roku 1811 v paragrafe 934 a nasl.

Dodnes sa vedú v súvislosti s prvým výskytom tohto právneho inštitútu polemiky. Časť právnych historikov, prezentovaných napríklad profesorom Theom Malym-Mayerom chápe ako pôvod *laesionis enormis* ustanovenia obsiahnuté v dvoch reskriptoch z obdobia vlády cisára Diokleciána z rokov 285 a 293 n.l. Účelom týchto reskriptov bolo poskytnutie ochrany predajcovi pôdy, ktorý nedostal ani polovicu jej hodnoty v tom zmysle, že mal právo požadovať zrušenie takejto kúpnej zmluvy. V tomto období bolo úlohou tohto reskriptu reagovať na aktuálnu sociálnu situáciu a poskytnúť ochranu malým vlastníkom pôdy, ktorí sa dostávali pod tlak jej veľkodržiteľov a súčasne zamedziť odchodu malých roľníkov z obcí. Druhá skupina právnych historikov, reprezentovaná napríklad prof. Kaserom vidí počiatky tejto právnej úpravy až v Justiniánskom kódexe, konkrétne v *lex secunda*. Aplikácia predmetného inštitútu bola viazaná na dve podmienky, ktoré museli byť splnené kumulatívne. Po prvé, muselo ísť o zmluvu, ktorej predmetom bol predaj pozemku a súčasne ochrany sa mohol domáhať iba predávajúci, ktorý mohol požadovať zrušenie zmluvy, alebo vyrovnanie rozdielu medzi zaplatenou cenou a úplnou hodnotou predmetu kúpnej zmluvy. Na uplatnenie inštitútu neúmerne skrátenie v tomto období nebolo potrebné aby predávajúci konal v omyle týkajúcom sa skutočnej hodnoty predmetu kúpnej zmluvy.

Na právnom základe reskriptu cisára Diokleciána C.4.44.4., ktorý bol vzhľadom na svoje neskoršie umiestnenie v Justiniánskom kódexe označovaný stredovekými právnikmi ako *lex secunda* vytvorili počnúc 12. storočí kánonisti a romanisti učenie *laesio enormis* (skrátene cez polovicu).

Vtedajšia aplikácia tohto právneho inštitútu sa vzťahovala na situácie, kedy v prípadoch dvojstranných právnych úkonov dostal jeden z kontrahentov protiplnenie, ktorého hodnota nedosahovala ani polovicu hodnoty jeho vlastného plnenia. Právnym následkom takéhoto porušenia ekvivalencie plnení bolo právo ukrátenej strany na napadnutie predmetnej zmluvy. Zrušeniu zmluvy bolo možné vyhnúť sa tým, že strana, ktorá ukrátila svojho spolukontrahenta nahradila rozdiel medzi skutočnou hodnotou predmetu zmluvy a ňou poskytnutým plnením.¹

Renesancia právnej úpravy inštitútu *laesio enormis* nastala v období kedy pôsobili kánonisti a glosátori. Kánonisti odvodili od uvedenej situácie osobitný poddruh právneho inštitútu *laesio enormis* – tzv. *laesio enormissima*. Tento právne inštitút bol aplikovaný na situácie, kedy nepomer medzi skutočnou hodnotou predmetu zmluvy a protiplnením dosahoval výšku dvoch tretín. Právne následky takejto výraznej miery absencie ekvivalencie medzi plneniami boli domnienka podvodu zo strany osoby, ktorá svojho spolukontrahenta ukrátila a nulitosť celej zmluvy.

Vo vzťahu k tomuto právnemu konštraktu však romanisti zaujali odmietavý postoj. „Uvedená konštrukcia však bola romanistami, až na zopár výnimiek, odmietnutá.“² Ako hlavné argumenty, ktoré romanisti využívali na podporu prebytočnosti tejto právnej úpravy uvádzali predovšetkým absencia jej historickej zakotvenosti v rímskom práve.

Z uvedeného vyplýva otázka, za akým účelom kánonisti vôbec vytvorili tento právny konštrukt. Jednou z možných odpovedí je ich odlišný pohľad týchto na problematiku objektívnej neekvivalencie plnení v prípadoch, kedy bolo možné uplatniť nároky planúce z právneho inštitútu neúmerneho skrátenia.³

Glosátori vychádzali z toho, že problematika ekvivalencie plnení spadá pod podvod, teda rozoznávali dva druhy podvodu: podvod subjektívny, pre ktorý bola charakteristická vôľa zameraná na jeho spôsobenie (*intentio decipiendi*) a podvod objektívny (*dolus per se*), ktorého

---

¹ KALB, H.: Die Unmöglichkeit der Naturalrestitution wegen Zufalls bei der *laesio enormis*. Bemerkungen zu einer Streitfrage zwischen Kanonisten und Legisten. *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht (ÖAKR)*. Verlag des Verbandes der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, Wien, 36, 1986, s. 15. ISBN: 0040-7867.

² KALB, H.: Die *laesio enormissima* – Eine kanonistische Schöpfung im Rahmen der Lehre von der *laesio enormis*. *The Legal History Review*. Cambridge university press, Cambridge, 57, 1989 s. 317-337. ISSN. 0040-7585.

³ Tamže.

príkladom bola práve už spomínaná absencia ekvivalencie protiplnení pri dvojstranných právnych úkonoch.

Kánonisti sa k takémuto chápaniu problematiky *laesio enormis* a neekvivalencie protiplnení pripojili. V ich učení je však možno často badať pokusy o subjektívnu interpretácia objektívneho podvodu, t.j. jeho priblíženie k subjektívnemu podvodu.⁴

1. Význam inštitútu zrieknutia sa nárokov zo zmluvy

S problematikou možnosti zrieknutia sa uplatnenia určitého nároku smerujúcemu k napadnutiu zmluvy sa stretávame spolu so vznikom tzv. učeného práva⁵ počnúc 12.storočím. Klausuly v zmluvách ktoré by umožňovali vzdanie sa nároku na uplatnenie tohto inštitútu nachádzame od 12. storočia v severnom Francúzsku a od 13. storočia v Nemecku a Taliansku. Predstavitelia vtedajšej právnej teórie a právnici sa dozvedali o týchto klauzulách predovšetkým z predovšetkým notárskej literatúry. Dobová právna prax totiž umožňovala zrieknutie sa uplatnenia (nárokov vyplývajúcich z) inštitútu *laesio enomis* dvoma spôsobmi: po prvé šlo o neprísažné zrieknutie sa a po druhé o zrieknutie sa pod prisahou.

V prvom prípade mohlo dôjsť k dvom odlišným situáciám s odlišnými právnymi následkami. Osoba sa mohla zriecť svojich nárokov vo forme tzv. *renuntiatio generalis*, čím sa *de facto* vzdávala všetkých možností jednostrannej zmeny právneho vzťahu, alebo *renuntiatio specialis*, alebo len určitého, konkrétne označeného nároku na jednostrannú zmenu právneho vzťahu- v tomto prípade išlo o *renunciatio specialis*.

Posudzovanie rozdielov medzi týmito typmi vzdania spôsobovalo mnohé kontroverzie a bolo problematické predovšetkým vzhľadom na to či skutočne takéto generálne formulované vzdanie sa bolo dostačujúce na vzdanie sa všetkých možností jednostrannej zmeny právneho vzťahu, resp. opravných prostriedkov.⁶ Za účelom eliminácie týchto problémov a nepresností vytvoril Bulgarus učenie, ktorého podstatou bolo podmienenie platnosti bezprísažného vzdania sa nárokov vyčerpávajúcim výpočtom tých nárokov, ktorých sa osoba touto cestou zriekala.⁷

⁴ WESTPHAL, E.C.: *Die Lehre des gemeinen Rechts vom Kauf-, Pacht-, Miet-, und Erbzinskontrakt, der Cession, auch der Gewähr des Eigenthums und der Mängel*. Nabu Press, Frankfurt, 1791, s.609. ISBN: 127474184X.

⁵ Tamže.

⁶ SCHLOSSER, H.: Renuntiationen. In: *Handwörterbuch für deutsche Rechtsgeschichte*. Berlin, 4, 1990. s. 902. ISBN: 9783503112005.

⁷ WEIMAR, M.: *Lexikon des Mittelalters*. 2.zväzok, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1983, 931s. ISBN: 9783423590570.

V súvislosti s inštitútom *laesio enormis* sa vyjadril Bartolus⁸, že na platné vzdanie sa tohto nároku je potrebné jeho v takomto vzdaní sa jeho explicitné určenie. Rovnakej argumentačnej línie sa držal i Paulus de Castro, ktorý zdôrazňoval, že pri samotnom vzdaní sa nároku nie je rozhodujúcou vôľa, ale jej prejav, ktorý musí obsahovať výpočet nárokov, ktorých sa vzdanie sa má týkať. Podľa tohto mysliteľa vzdanie sa je pri inštitúte *laesio enormis* už zo svojej podstaty vylúčené, predovšetkým v situáciách, kedy ukrátená osoba sama nevie o tomto nároku. V prípadoch všeobecného zrieknutia sa nárokov však vylúčenie uplatnenia inštitútu *laesio enormis* nevylučoval.⁹

2. Prísazné zrieknutie sa nároku na uplatnenie inštitútu *laesio enormis*

V porovnaní s predchádzajúcim druhom zrieknutia sa nároku bolo vzdanie sa pod prísahou upravené výrazne rozsiahlejšie čo bolo podmienené aj skutočnosťou, že išlo o používanejšiu formu vzdania sa nároku.

V súvislosti so všeobecným vzdaním sa nároku na napadnutie zmluvy skúmal glosátor Placentin¹⁰ či v prípade, ak sa plnoletý kontrahent rozhodne pod prísahou vzdať sa práva na napadnutie zmluvy, prislúcha tejto zmluvnej strane stále nárok na napadnutie predmetnej zmluvy inštitútom *laesio enormis*.

Vychádzal pritom zo skutočnosti, že uplatnenie inštitút neúmerného skrátenia nemusí bezpodmienečne viesť k zrušeniu zmluvy, nakoľko tento právny inštitút umožňuje zachovanie platnosti zmluvy a vyrovnanie rozdielu medzi poskytnutým plnením a polovicou skutočnej hodnoty predmetu zmluvy. *A contrario* teda došiel k záveru, že hoci sa plnoletá zmluvná strana pod prísahou vzdá svojich nárokov na napadnutie zmluvy, nevylučuje to aby uplatnila svoje nároky vyplývajúce z *laesio enormis*.¹¹ Tento názor bol však ďalšími glosátormi, menovite Azom, Accursiuom, alebo Odofredusom prekonaný, nakoľko sa priklonili k názoru, že tým, že ukrátená osoba by uplatňovala svoj nárok vyplývajúci z tohto inštitútu by aspoň nepriamo brala ho úvahy možnosť zrušenia zmluvy. Z uvedeného je zrejmé, že by sa všeobecné vzdanie sa nároku pod prísahou malo vzťahovať aj na nároky vyplývajúce z aplikácie predmetného inštitútu.

⁸ Bartolus de Saxoferrato bol jeden z najvýznamnejších právnikov pôsobiach v 14. storočí v Taliansku, medzi jeho prínos pre právnu vedu patrilo napríklad rozpracovanie definície vlastníctva a rozpracovanie jednotlivých stupňov zavedenia.

⁹ THIEME, H.: Das natürliche Privatrecht und Spätscholastik, In: *ZGV.GA.* 70, 1953, s. 230-266. ISSN: 0323-4142.

¹⁰ Placentinus bol taliansky glosátor a právnik, ktorý pôsobil na univerzite v Bologni.

¹¹ KALB, H.: Die *laesio enormissima* – Eine kanonistische Schöpfung im Rahmen der Lehre von der *laesio enormis*. *The Legal History Review*. Cambridge university press, Cambridge, 57, 1989 s. 321.

Rovnako komentátori vychádzali pri chápaní všeobecného vzdania sa nárokov pod prísahou plnoletou osobou vo vzťahu k inštitútu neúmerného skrátenia z *opinio communis*, ktoré bolo rozpracované glosátormi.¹² Typickým príkladom sú myšlienky Bartolusa, ktorý odkázal na Accursiusovu¹³ Glossu ordinariu, čím potvrdili platnosť zrieknutia sa nároku vyplývajúceho z právneho inštitútu *laesio enormis* okrem prípadov, kedy bola prísaha zložená pod vplyvom podvodu alebo strachu.

V učení glosátorov bola otázka zrieknutia sa nárokov zo zmluvy maloletou osobou upravená jednotne. Glosátori prevzali vychádzajúc z formulácie obsiahnutej v Glossa ordinaria, že zrieknutie sa konkrétneho nároku pod prísahou je potrebné posudzovať inak ako všeobecné zrieknutie sa pod prísahou. V tomto prípade je jasné z prejavu vôle strany zmluvy, že takéto zrieknutie sa nevzťahuje na nárok vyplývajúci z inštitútu neúmerného skrátenia.

Komentátori chápali takéto všeobecné zrieknutie sa nárokov maloletým značne extenzívne, a teda vzťahujúc sa aj na nároky vyplývajúce z *laesio enormis*.

3. Kánonistika a jej názor vzťahu k zrieknutiu sa nároku pod prísahou

Zvýšenie právnej relevancie prísazného zrieknutia sa nárokov vyplývajúcich z právneho inštitútu *laesio enormis* začala stúpať od 13. storočia, kedy vznikali v tejto súvislosti prvé diskusie medzi glosátormi.

Durandi¹⁴ odpovedal na otázku, či v prípadoch, že dôjde k zrieknutiu sa nárokov na napadnutie zmluvy prináleží osobe, ktorá sa týchto nárokov vzdala právo na napadnutie zmluvy prostredníctvom právneho inštitútu *laesio enormis* rovnako ako Placentinus, že áno.

Protichodný názor reprezentoval Accursius, ktorý zahŕňal do zrieknutia sa nárokov aj uvedený právny inštitút, pričom je však potrebné doplniť, že v prípadoch, kedy sa nárokov zriekol maloletý bolo možné tieto nároky z inštitútu neúmerného skrátenia uplatniť.

Bernhard de Botone bol názoru, že ak by došlo k vylúčeniu nárokov vyplývajúcich z uplatnenia inštitútu *laesio enormis* na vzdanie sa pod prísahou. Túto situáciu je však potrebné posudzovať inak ak by šlo prípady zrieknutie sa nárokov maloletého, nakoľko jeho prísaha by mala byť obmedzená na len na nárok na *restitutio in intergrum*. V dôsledku uvedeného by sa

¹² BECKER, C. *Die Lehre von der laesio enormis in der Sicht der heutigen Wucherproblematik*. Heymann Verlag, Köln, 1993. 287 s. ISBN 3-452-22415-5 s. 121.

¹³ Accursius bol taliansky právnik a od roku 1221 profesor univerzity v Bologni. Jeho rozsiahle dielo, Glossa ordinaria komplexne analyzovalo a zhrnulo určenie glosátorov.

nároky obsiahnuté v *lex secunda* nevzťahovali na vzdanie sa pod prísahou s výnimkou situácie, kedy by sa maloletý výslovne vzdal práva na uplatnenie tohto inštitútu.¹⁵

Rozdielne náhľady na túto problematiku medzi kánonistami boli spôsobené aj skutočnosťou, že prísahy chápali značne extenzívne. Právne v súvislosti s prísažným zrieknutím sa nárokov vznikol medzi kánonistami koncept *laesio enormissima*.

4. Vplyv vadnosti prejavu vôle na prísahu

Už Bartolus de Saxoferrato tvrdil, že podvod a strach majú vplyv na platnosť samotnej prísahy. V skorších dobách však takéto chápanie právnej relevancie podvodu a strachu však nebolo samozrejmosťou. V skorších obdobiach sa prijal názor, že aj vynútená prísaha je platnou prísahou. Vývoj sa posunul pod vplyvom Innocenta IV., ktorý rozlišoval medzi prísahami, ktorých povaha bola vždy nečestná (tieto prísahy nenadobúdali platnosť) a prísahami, ktoré boli nehanebne vykonávané. K poslednej menovanej skupine patria tie prísahy, ktoré boli vykonané pod vplyvom podvodu alebo strachu a ktoré až do pozbavenie platnosti boli platné a spôsobovali právne účinky. V prípadoch ak došlo k zloženiu prísahy pod vplyvom podvodu alebo pod strachu, nedôjde *de facto* k žiadnej platnej prísaha a teda nie je potrebné ani jej zrušenie.

Kánonisti vychádzali z tézy, že v prípadoch generálneho zrieknutia sa pod prísahou nie je možné vzdať sa nárokov vyplývajúcich z *laesio enormis*. Toto chápanie bolo odôvodnené dvoma skutočnosťami. Po prvé - existencia výrazného nepomeru medzi protiplneniami spôsobovala predpoklad subjektívneho podvodu. Tento predpoklad uľahčoval žalobcovo postavenie nakoľko dôkazné bremeno, ktoré sa na neho vzťahovalo, bolo obmedzené len na dokazovanie objektívneho nepomeru medzi plneniami nad polovicu skutočnej hodnoty predmetu zmluvy. Po druhé, prípady enormného nepomeru medzi plneniami neboli predmetom všeobecného prísažného vzdania sa nároku, čo bolo odvodzované predovšetkým z dekrétu Quintavallis.

5. Vznik inštitútu *laesio enormissima*

Antonius de Butrio a Panormitanus došli v problematike všeobecného zrieknutia sa pod prísahou k priblíženiu subjektívneho podvodu a podvodu *re ipsa*. Je potrebné však zvýrazniť,

---

¹⁵ Glossa ordinaria zum Libro Extra, Parisiis 1612, zu X 3,17,6. Hostiensis, Decretalium Commentaria, Torino 1925, X 2,24,28.

že v žiadnom prípade nemôže byť reč o chápaní týchto druhov podvodu ako identických, naopak išlo výlučne o chápanie ich úzkeho prepojenia.

Pri kánonistickej chápanie inštitútu *laesio enormis* bolo charakteristické, že v ňom bolo možné nájsť viaceré stupne objektívnej neekvivalencie protiplnení, ktoré umožňujú uplatnenie inštitútu *laesio enormis*: napríklad *laesio modica* bolo možné uplatniť v prípadoch, kedy došlo k rozporu medzi hodnotami plnení nedosahujúcej alebo rovnajúcej sa jednej polovici, *laesio enormis* sa aplikovala na prípady, kedy bola táto hranica prekročená, avšak limitáciou na prípady, ktoré upravoval *lex secunda*. V prípadoch, kedy bol nepomer medzi plneniami vo výške výrazne presahujúcej jednu polovicu môžeme hovoriť o *laesio enormissima*.¹⁶

V žiadnom prípade však nedochádzalo pri *laesio enormissima* k použitiu iných právnych prostriedkov ako v prípade „obyčajného“ *laesio enormis*. Aj v týchto prípadoch bol ukrátený oprávnený napadnúť zmluvu, alebo ukracujúcemu bolo umožnené aby nahradil rozdiel medzi zaplatenou cenou a skutočnou hodnotou a tým ponechať zmluvu v platnosti.

Prelomové nazeranie na predmetný inštitút priniesol až Panormitanus, ktorý v prípadoch zrieknutia sa konkrétnych nárokov zo zmluvy pod prisahou spôsobuje opustenie prisahy. Podstatou jeho učenia bolo, že v prípadoch *dolus incidens* je možné konštatovať, že právne nerelevantný podvod má rovnaké právne následky ako objektívne porušenie ekvivalencie protiplnení. Dôsledkom uvedeného je, že ukrátenému boli bez ohľadu na zrieknutie sa umožnené využiť právne prostriedky uvedené v *lege secunda*.

Podľa Covarruviasa bolo možné subsumovať prípady rozdielu medzi plneniami vo výške presahujúcej polovicu ako prípady objektívnej neekvivalencie plnení, ktorých právne účinky boli totožné s právnymi následkami podvodu. Covarruvias uvádza, že zrieknutie sa osobitných nárokov sa nevzťahuje na zrieknutie sa nároku z *laesio enormissima*, t.j. nároku na vyhlásenie nulitnosti celej zmluvy.¹⁷

Uvedené však nebolo otázkou výslovne len dobovej právnej teórie – súdy v Rote alebo v Granade sa prikláňali vo svojej taktike k aplikácii tohto inštitútu. Sudca v Rote rozhodol v prípade veci, ktorej objektívna hodnota je 2300 a ktorá je predaná za 1000 dochádza k situácii, kedy je možné uplatniť právne dôsledky inštitútu *laesio enormissima*.¹⁸ Tieto situácie výraznej absencie ekvivalencie medzi protiplneniami spôsobovali rovnaké právne následky ako podvod, t.j. nulitu takéhoto právneho úkonu. Z výkladu, ktorý poskytol Kardinál

¹⁶ KALB, H.: Die *laesio enormissima* – Eine kanonistische Schöpfung im Rahmen der Lehre von der *laesio enormis*. *The Legal History Review*. Cambridge university press, Cambridge, 57, 1989 s. 330.

¹⁷ ZIMMERMANN, R.: *The Law of obligation: Roman foundation of the Civilian tradition*. Oxford University Press, Oxford, s. 264, ISBN: 9780198764267. 1241 s.

¹⁸ Tamže.

de Luca, je zjavné, že takýto výrazný rozdiel medzi plneniami je číselne vyjadriteľný- ako nepomer vo výške $2/3$ *iustum pretium*¹⁹.

Využitie inštitútu *laesio enormissima* v praxi môžeme nájsť aj na príklade judikatúry ekleziánskeho tribunálu v Granade, ktorý v svojej rozhodovacej praxi uznal žalobu, ktorej petit sa odvolával na ustanovenia už spomínaného *lex secunda*. Podstatou sporu bol predaj domu, ktorého hodnota bola 3500 ale predajná cena 1500.²⁰

6. Využitie inštitútu *laesio enormissima* v súčasnosti

Je možné v súčasnosti tento právny inštitút využiť, alebo ide len o kánonistami umelo vytvorený právny konštrukt, ktorý nemá miesto v moderných právnych poriadkoch, resp. v rozhodovacej praxi súdov?

Diskusie o zrieknutí sa nárokov boli v 17.storočí dlho predmetom právnej teórie bez významu pre právnu prax. Rovnako je možné tvrdiť, že aj inštitút *laesio enormissima* bol po dlhý čas výhradne konštruktom kánonistickej právnej teórie bez akceptácie a aplikácie vo svetskom práve. Dokonca je na mieste tvrdiť, že tento inštitút bol svetským právom výslovne odmietnutý.²¹

Pri bližšom skúmaní tohto problému však človek zistí, že samotná podstata inštitútu *laesio enormissima*, teda otázka, do akej miery (a či vôbec) možno odvodiť od samotnej skutočnosti objektívnej neekvivalencie protiplnení existenciu subjektívneho podvodu predstavuje jednu z najdiskutovanejších otázok samotnej právnej vedy. Využitie tohto právneho inštitútu v súčasnosti môžeme vidieť napríklad na rozhodnutí Oberlandesgerichtshofu v Stuttagarte z 24.4.1979. Súd v predmetnom rozhodnutí vyslovil, že skutočnosť, že pri zmluve o pôžičke protiplnenia vykazujú vysokú mieru absencie ich ekvivalencie je samo o sebe dostatočným dôvodom na zrušenie zmluvy. Podľa predmetného rozhodnutia nie je potrebné okrem absencie ekvivalencie protiplnení splnenie podmienky rozporu s dobrými mravmi. Hoci v predmetnom rozhodnutí je spomenuté *laesio enormis* upravené v rakúskom ABGB v par. 934 a nasl., historicky exaktnejším by bol odkaz na kánonistické *laesio enormissima*.²² Okrem

¹⁹ Justum pretium predstavovalo kánonistickú konštrukciu nadväzujúcu na etický a morálny prístup k výmene plnení, ktorý bol založený na výklade Aristotela. Ide o pokus o normatívne vyjadrenie za akých podmienok môžeme ešte hovoriť o morálnej cene, t.h. nejde o cenu, ktorej cieľom je obotanie sa na úkor spolukontrahenta.

²⁰ ZIMMERMANN, R.: *The Law of obligation: Roman foundation of the Civilian tradition*. Oxford University Press, Oxford, s. 264, ISBN: 9780198764267. 1241 s.

²¹ KALB, H. Die *laesio enormissima* – Eine kanonistische Schöpfung im Rahmen der Lehre von der *laesio enormis*. *The Legal History Review*. Cambridge university press, Cambridge, 57, 1989 s. 317-337. ISSN. 0040-7585.

²² Tamže, s. 337.

spomínaného Oberlandesgerichtshofu v Stuttgarte je možné nájsť tento právny konštrukt aj v judikatúre Bundesgerichtshofu, ktorého 3. občianskoprávny senát vo svojom rozhodnutí z 12.3.1981 toto rozhodnutie potvrdilo v plnom rozsahu.

Záver

Vzhľadom na vyššie uvedený rozbor vývoja *laesio enormissima* je možné prijať nasledujúce tvrdenia. Po prvé k vypracovaniu učenia *laesio enormissima* jeho odvodením z právneho inštitútu *laesio enormis* prispeli kánonisti, ktorí rozoznávali viaceré stupne neekvivalencie protiplnení. Po druhé *Laesio enormissima* predstavoval tretí stupeň, t.j. rozdiel medzi objektívnou hodnotou plnenia a protiplnenia vo výške 2/3. Po tretie právny inštitút *laesio enormissima* bol vytvorený v súvislosti s prísazným zrieknutím sa nárokov z právneho vzťahu vytvoreného kúpnu zmluvou. Už samotná skutočnosť, že rozdiel medzi hodnotami plnení bol viac ako 2/3 spôsobovala domnienku objektívneho podvodu a z nej vyplývala nulitosť takejto zmluvy. Po štvrté, hoci bol inštitút *laesio enormissima* počas dlhej doby iba konštruktom právnej teórie, bez akéhokoľvek významu pre prax, neskôr je možné pozorovať jeho využívanie aj v rámci rozhodovacej praxe súdov v Granade a v Rote.

Na prvý pohľad môže zdať, že aplikácia právneho inštitútu *laesio enormissima* v právnej praxi je už v súčasnosti prekonaná a tento inštitút predstavuje výhradne predmet skúmania právnych historikov, opak je pravdou. V rozhodnutí Oberlandesgerichtshofu v Stuttgarte z 24.4.1979 bolo uvedené, že samotná absencie ekvivalencie protiplnení je dostatočným dôvodom na zrušenie zmluvy bez potreby skúmania rozporu s dobrými mravmi.

Summary

Laesio enormissima – origin and its use in the legal practice

The submitted article provides a detailed view on the development of one of the subtypes of the legal institute *laesio enormis*, so called *laesio enormissima*, which was applied in cases where the difference between the fair value of the considerations is more than 2/3. Roots of this legal construct are in the canonic law. The submitted article deals also with the use of this legal institut in the current german case law.

Zoznam použitej literatúry

BECKER, C.: *Die Lehre von der laesio enormis in der Sicht der heutigen Wucherproblematik*. Heymann Verlag, Köln, 1993. 287 s. ISBN 3-452-22415-5 s. 121.

KALB, H.: Die laesio enormissima – Eine kanonistische Schöpfung im Rahmen der Lehre von der laesio enormis. *The Legal History Review*. Cambridge university press, Cambridge, 57, 1989 s. 317-337. ISSN: 0040-7585.

KALB, H.: Die Unmöglichkeit der Naturalrestitution wegen Zufalls bei der laesio enormis. Bemerkungen zu einer Streitfrage zwischen Kanonisten und Legisten. *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht (ÖAKR)*. Verlag des Verbandes der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, Wien, 36, 1986, s. 14-47. ISSN: 0040-7867.

KALB, H.: Laesio enormis im gelehrten Recht. Kanonistische Studien zur Läsionsanfechtung. *Verlag des Verbandes der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs*, Wien, 19, 1992, s. 12-40. ISBN: 3-85369-895-6.

WESTPHAL, E.C.: *Die Lehre des gemeinen Rechts vom Kauf-, Pacht-, Miet-, und Erbzinskontrakt, der Cession, auch der Gewähr des Eigenthums und der Mängel*. Nabu Press, Frankfurt, 1791, s.609. ISBN: 127474184X.

SCHLOSSER, H.: Renuntiationen. In: *Handwörterbuch für deutsche Rechtsgeschichte*. Berlin, 4, 1990. s. 902. ISBN: 9783503112005.

THIEME, H.: Das natürliche Privatrecht und Spätscholastik, In: *ZGV.GA*. 70, 1953, s. 230-266. ISSN: 0323-4142.

WEIMAR, M.: *Lexikon des Mittelalters*. 2.zväzok, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1983, 931s. ISBN: 9783423590570.

ZIMMERMANN, R.: *The Law of obligation: Roman foundation of the Civilian tradition*. Oxford University Press, Oxford, 1241 s., ISBN: 9780198764267.

Lenka Martincová

Proces so Štefanom Polakovičom

Abstrakt: Predkladaný príspevok analyzuje retribučný proces so Štefanom Polakovičom. Autorka v príspevku popisuje trestnú činnosť Štefana Polakoviča a priebeh súdneho procesu.

Kľúčové slová: Štefan Polakovič, retribučný proces, Národný súd.

Úvod

Štefan Polakovič sa narodil 22. septembra v Chtelnici. Po absolvovaní gymnázia nastúpil na Lateránsku univerzitu v Ríme, kde v rokoch 1931 - 1938 študoval teológiu a filozofiu. V roku 1936 bol vysvätený za kňaza a v roku 1938 bol ustanovený za profesora nitrianskeho seminára. Na Slovensko sa vrátil v roku 1939, založil filozofický časopis *Filozofický sborník*, zorganizoval Filozofický odbor pri Matici slovenskej, spolupracoval pri založení Slovenskej akadémie vied a umení a pôsobil i na Slovenskej univerzite v Bratislave.¹

Štefan Polakovič bol funkcionárom Hlinkovej mládeže, zástupcom šéfa Úradu propagandy a krátke obdobie pôsobil i ako vedúci Slovenského rozhlasu. Za pôsobenie v zmienených funkciách, ale aj za jeho myšlienky publikované najmä v dielach *K základom slovenského štátu*, *Slovenský národný socializmus*, *Z Tisovho boja*, *Tisova náuka*, *Warum eine freie Slowakei?* či *Vývin základných myšlienok slovenskej politiky* bol proti nemu po roku 1947 vedený retribučný proces, ktorého spis sa zachoval v Štátnom archíve v Bratislave. Tento trestný proces je predmetom nášho príspevku.

1. Začatie trestného konania

Výkon retribuácie sa v slovenských podmienkach opieral o retribučné nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва.² Možno konštatovať, že kým retribučné nariadenie obsahovalo

---

¹ LETZ, J.: Nad uzavretým životom, no otvoreným dielom slovenského kresťanského filozofa Štefana Polakoviča (1912-1999). In *Viera a život*. Trnava: Dobrá kniha, 2000, 15, 4, s. 442-445. Autorka príspevku musí upozorniť, že pri skúmaní života Štefana Polakoviča možno v jednotlivých zdrojoch naraziť na viaceré zásadné odchýlky spočívajúce najmä v miestnych a časových nezrovnalostiach jeho pôsobenia, prípadne na absenciu viacerých údajov o jeho živote.

² Dňa 25. júla 1945 bolo prijaté nariadenie č. 83/1945 Zb. n. SNR a nariadenie č. 57/1946 Zb. n. SNR, ktoré novelizovali retribučné nariadenie. Hoci sa spočiatku počítalo s tým, že retribučné nariadenie bude účinné od 23.

okrem stručnej úpravy procesnoprávných otázok najmä hmotnoprávne ustanovenia, prevažne procesnoprávne ustanovenia obsahovalo následne vydané vykonávacie nariadenie č. 55/1945 Zb. n. SNR.³

Dňa 24. apríla 1947 Úrad obžaloby pri Národnom súde v dokumente adresovanom VII. odboru Povereníctva vnútra v Bratislave nariadil proti Štefanovi Polakovičovi, pre trestný čin domácej zrady, trestný čin kolaborantstva a trestný čin zrady na povstaní podľa § 2, § 3 a § 4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, **stopovanie**.⁴ Dňa 27. júna 1947 vedúci obžalobca pri Národnom súde navrhol v dokumente adresovanom Národnému súdu, pre už zmienené trestné činy, **pokračovať v trestnom konaní**. Keďže sa Štefan Polakovič zdržiaval na neznámom mieste, vedúci obžalobca pri Národnom súde navrhol viesť trestné pokračovanie v jeho neprítomnosti.⁵ Dňa 10. júla 1947 nariadil Národný súd k návrhu vedúceho obžalobcu pri Národnom súde proti Štefanovi Polakovičovi, kvôli jeho pobytu na neznámom mieste, vydanie zatykača. Súčasne obvinenému ustanovil obhajcu - advokáta Dr. Štefana Kráľa.⁶ Národný súd, ktorý 10. júla vydal zatykač na Štefana Polakoviča v ňom všetky súdy a verejnoprávne vrchnosti žiadal o stopovanie obvineného a v prípade jeho dosiahnutia o zatknutie, prevedenie do väznice najbližšieho okresného súdu alebo krajského súdu a upovedomenie Národného súdu.⁷

---

mája 1945 do 23. mája 1946, vzhľadom k malému počtu prejednaných prípadov sa jeho účinnosť predĺžila až do 31. decembra 1947.

³ Vykonávacie nariadenie č. 55/1945 Zboru povereníkov SNR k nariadeniu Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva. V prípadoch osobitne neupravených retribučným nariadením alebo jeho vykonávacím nariadením platil subsidiárne Trestný poriadok.

⁴ Štátny archív v Bratislave: fond Ľudové súdy, značka ES 23/48, škatuľa č. 28 - Štefan Polakovič. Vedúci obžalobca pri Národnom súde Povereníctvu vnútra zo dňa 24. apríla 1947 - nariadenie stopovania.

Vedúci obžalobca pri Národnom súde poslal Povereníctvu vnútra dňa 30. mája 1947 žiadosť o podanie trestného oznámenia. Zároveň urgoval vybavenie dožiadania zo dňa 24. apríla 1947, ktoré sa malo stať podaním trestného oznámenia bezpredmetným. ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. ES 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Vedúci obžalobca pri Národnom súde Povereníctvu vnútra zo dňa 30. mája 1947 - žiadosť o podanie trestného oznámenia.

⁵ ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. ES 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Vedúci obžalobca pri Národnom súde Národnému súdu zo dňa 27. júna 1947 - návrh na trestné pokračovanie.

⁶ ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. ES 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Uznesenie Národného súdu zo dňa 10. júla 1947 - nariadenie vydania zatykača a vymenovanie obhajcu.

⁷ ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. ES 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Uznesenie Národného súdu zo dňa 10. júla 1947 - zatykač. V súdnom spise Štefana Polakoviča sa okrem dokumentov popisujúcich nariadenie stopovania či navrhnutie pokračovania nachádza i viacero dokumentov spätých s úsilím príslušných orgánov o zaistenie Štefana Polakoviča, ktorý začiatkom roka 1945 emigroval a zdržiaval sa na neznámom mieste. Okrem nariadenia vydania zatykača a zatykača tu možno nájsť i korešpondenciu Ministerstva vnútra v Prahe s Národným súdom, ktorý žiadal o zaslanie zatykača Úradu československého zástupcu v Komisii spojených národov pre vojnové zločiny, aby tento úrad podal žiadosť o zaradenie Štefana Polakoviča na listinu vojnových zločincov. ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. ES 23/48, šk. č. 28 - korešpondencia medzi Ministerstvom vnútra v Prahe a Národným súdom - 10. júla 1947 - 3. septembra 1947. Treba konštatovať, že k snahe príslušných orgánov o zaistenie Štefana Polakoviča sa zachovali dokumenty nielen v rámci súdneho spisu k retribučnému konaniu v Štátnom archíve v Bratislave, ale množstvo archiválií možno nájsť i v Národnom archíve v Prahe či v Archíve bezpečnostných zložiek v Prahe. Pozri napríklad Národní archiv: fond Komise pro stíhání válečných zločinců, 316-13-2/59-61, 316-12-19/10, 316-24-10/88, 316-107-4/79, 316-141-1/110-111, 182-185, 316-178-2/6 alebo napríklad Archiv bezpečnostních složek:

2. Obžaloba

Podľa obžaloby, podanej obžalobcom pri Národnom súde dňa 19. júla 1947, sa mal Štefan Polakovič dopustiť:

- 1. ako československý štátny občan menovite ako exponovaný politický činiteľ a ako predstaviteľ slovenskej fašistickej organizácie činnosť a ideje fašistických okupantov a domácich zradcov verejne propagoval, obhajoval schvaľoval a verejne hanobil štátne zriadenie SSSR a Spojencov*
- 2. ako významný činiteľ politického a kultúrneho života dával svoje služby k dispozícii okupantom a fašistickému režimu, aby tým pomáhal tento režim budovať, udržiavať a utrpenie slovenského národa predlžovať*
- 3. zúčastnil sa na úsilí fašistických okupantov a domácich zradcov v úmysle potlačiť Slovenské národné povstanie a znemožniť partizánsky boj⁸*

Činnosťou, ktorú Štefanovi Polakovičovi kládla obžaloba za vinu, sa mal v prvom prípade dopustiť trestného činu domácej zrady podľa § 2 písm. d) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, v druhom prípade trestného činu kolaborantstva podľa § 3 písm. d) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR a v poslednom, treťom prípade trestného činu zrady na povstaní podľa § 4 písm. b) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR.

Trestný čin domácej zrady podľa § 2 písm. d) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR

Podľa obžaloby Štefan Polakovič ako súkromný docent Slovenskej univerzity v Bratislave a od septembra 1944 aj ako zástupca bývalého šéfa Úradu propagandy svojou spisovateľskou činnosťou a vydaním kníh propagoval nielen zavedenie autoritatívneho politického systému a neskôr i národného socializmu podľa nemeckého vzoru, ale taktiež ospravedlňoval i rozbitie ČSR v dôsledku nereálnosti politiky pražských štátnikov či schvaľoval ciele separatistického krídla HSĽS o odtrhnutie Slovenska od ČSR. Keďže bol podľa obžaloby slovenský národný socializmus v kresťanských kruhoch považovaný za novopohanstvo, Štefan Polakovič sa ho snažil verejnosti predostrieť ako kresťanstvu najbližšiu a s kresťanstvom zlučiteľnú ideológiu. Vyzdvihujúc najmä princíp vodcovský a princíp jednej strany, dával pokyny k výchove mládeže a prevýchove národa v duchu slovenského národného socializmu a interpretovaním a opätovným pripomínaním myšlienok popredných politických činiteľov HSĽS s cieľom dosiahnuť ich väčšej obľúbenosti, ktoré uverejňoval i vo svojich

---

fond Různé německé bezpečnostní složky 135-2-2/5, 135-2-4/1, 76, 79, 135-3-3/7, 23, 34, 35, 36, 135-3-5/181, 135-5-4/131, 135-5-5/37, 44, 75.

⁸ ŠABA: f. Eudové súdy, zn. EŠ 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Obžaloba zo dňa 19. júla 1947.

článkoch v časopise Gardista a Slovák, v národe obhajoval a propagoval bývalý režim.

V centre pozornosti boli diela: a) *K základom slovenského štátu*, b) *Slovenský národný socializmus*, c) *Z Tisovho boja*, d) *Tisova náuka*, e) *Warum eine freie Slowakei?* a f) *Vývin základných myšlienok slovenskej politiky*.

Obžaloba v časti pojednávajúcej o trestnom čine domácej zrady podľa § 2 písm. d) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR venuje najväčší priestor rozboru diela *K základom slovenského štátu*. Ako konštatuje, poukazujúc na to, že pri posudzovaní štátneho zriadenia je dôležité skúmať vzťah medzi ideológiou a právnou ústrojnou štátu a zdôrazňujúc, že právny poriadok musí stáť na zdravej životnej ideológii, vracia sa Štefan Polakovič v sledovanej knihe k československým pomerom. Nezdravý právny stav predchádzajúcej republiky bol podľa autora presiaknutý hmlistou neživotnou ideológiou československého národa. Sila československého štátu, ktorá nemala počas jeho trvania zdravý vnútorný stav, bola iba zdanlivým zjavom podmieneným nielen slabosťou a ochablosťou povojnových demokratických štátov, ale aj skleslou medzinárodnou atmosférou. Keď v januári 1928 Vojtech Tuka napísal svoj článok o *vacuum iuris*, z ideového hľadiska bolo podľa Štefana Polakoviča možné už vtedy hovoriť o protiživotnom stave. Štát bol už v tomto období ideovo popretkávaný myšlienkami, ktoré mali z právneho hľadiska, v súlade s Martinskou deklaráciou, zaviniť protiprávny stav až 30. októbra 1928, dokonca bolo podľa autora možné konštatovať, že bezprávny stav bol vzhľadom na zámer pražských štátnikov obísť zmluvy dávajúce právny základ republike, zavedený hneď od začiatku.

Pri úvahách nad spoločným československým štátom upozorňuje Štefan Polakovič na jeho zásadný problém v podobe nedodržiavania základných slobôd občanov. Poukazujúc na nerešpektovanie slobody myslenia v spoločnom československom štáte konštatuje, že hoci teoreticky slobody existovali, v skutočnosti boli okliešťované podľa svojvôle mocipánov. Skutočnosť, že sloboda prejavu existovala iba pre istú skupinu obyvateľstva poukazuje na nevernosť proti posvätnému princípu slobody. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia sa slobody v Slovenskom štáte nemali podľa Štefana Polakoviča okliesňovať podľa ľubovôle, ale s vedomím ťažkých duchovných a hospodárskych prevratov sa mal slovenský národ pre spoločné dobro večného slovenského národa určitých slobôd zriecť. Panujúcu mienku, ktorá autoritatívne štáty viní z potláčania všetkých slobôd Štefan Polakovič vo vzťahu k demokraciám v knihe bráni konštatovaním, že možnosť konania zla nepatrí k dokonalosti slobody – skutočnú slobodu preto štát, ktorý zamedzuje konaniu zla, neobmedzuje. Obdobne, ako sa bojuje za kresťanskú demokraciu, bojuje Slovenský štát za kresťanskú autoritu.

Demokraciu je podľa Štefana Polakoviča možné vybudovať iba v prípade vnútorného oslobodenia ľudí od náruživosti, k čomu je autoritatívny režim, vzhľadom k skutočnosti, že národné spoločenstvo prostredníctvom disciplíny viaceré náruživosti premáha, bližšie. Ako konštatuje, normou, podľa ktorej sa majú odstraňovať nezdravé výhonky liberalisticko-demokratických ideí je záujem národa. Myšlienky, ktoré danému záujmu napomáhajú sa majú uskutočňovať, na druhej strane falošné a nezdravé teórie vo forme voľnej lásky, nezdravých sociálnych teórií či triedneho boja, sa majú eliminovať s absolútnou bezohľadnosťou.

Štefan Polakovič v knihe okrem už zmienených myšlienok rozpracúva hierarchiu hodnôt, pričom lásku k národu kladie na prvé miesto ako hodnotu, ktorá je iným hodnotám nadradená. Smery ako kozmopolitizmus, liberalizmus, kresťanský supernacionalizmus a prepíaty nacionalizmus, ktorým autor venuje priestor i vo vzťahu k talianskemu fašizmu a nemeckému národnému socializmu, odmieta. V otázke výchovy národa nepožaduje len vyhladenie akéhokoľvek kozmopolitizmu, ale žiada taktiež vychovávanie národa v úcte k tradíciám a národným symbolom a keďže je Slovenský štát budovaný na princípe vodcovstva, požaduje v národe vychovávať cit vo vodcov. Okrem vodcovského princípu sa zasadzuje i za ideu jednej strany, ktorá predstavuje nositeľku a predstaviteľku vôle národa. Vyzdvihujúc fakt, že práve mládež je pilierom fašistického Talianska a nacistického Nemecka, navrhuje mládež vychovávať k odhodlanosti, k hrdinskosti a obetavosti obdobne, ako je vychovávaná mládež v Taliansku a Nemecku.

Moderné myšlienkové prúdy sú podľa autora z veľkej časti založené na vlastnej národnej tradícii, dodávajúcej konkrétnemu hnutiu jeho svojráz. Hľadiac na vec z daného pohľadu, ideológie sú podľa jeho slov postavené na duchu národných dejín a sú tak neprenosné. Tak ako si taliansky fašizmus nemožno predstaviť v inej krajine ako v Taliansku, tak si i nemecký nacizmus nemožno predstaviť v inej krajine ako v Nemecku. Slovenský systém tak musí odmietnuť importovanie cudzieho myšlienkového materiálu. Ako konštatuje, Jozef Tiso ako duchovný vodca naznačil smer slovenskej myšlienkovvej sústavy, ktorá má byť odlišná od všetkých ostatných hnutí. Má sa opierať o politickú autoritu a duchovnú autoritu, ktorou zostane navždy Andrej Hlinka. Slovenská národná a štátna ideológia má byť ideológiou kresťanského totalitarizmu, ktorý je založený najmä na kresťanskej tradícii slovenského národa. V prípade slovenského národa ideu slovenskej štátnosti Štefan Polakovič podporuje poukazom na Pribinovu a Svätoplukovu dobu.

Po

knihy *K základom slovenského štátu* venuje obžaloba najväčší priestor knihe *Slovenský národný socializmus*. Podľa obžaloby bolo knihu, predstavujúcu obranný spis, ktorý ospravedlňoval zavedenie národného socializmu, potrebné vydať kvôli negatívnemu postoju

väčšiny národa voči infiltrácii cudzích myšlienkových prúdov, usilujúcich sa o hospodárske a politické ovládanie slovenského národa. Štefan Polakovič v knihe vyzdvihuje prednosti národného socializmu pred liberalizmom, socializmom či Marxovým dialektickým materializmom, zavrhuje demokraciu a novú myšlienkovú sústavu označuje za jedínú možnú sociálnu cestu medzi dvomi priepasťami hroziacimi záhubou európskej kultúre. Zaoberá sa pojmami ako nacionalizmus a socializácia a zastáva názor, že najpodstatnejšími znakmi národného socializmu je päťou vykonávaná socializácia národa.

Národný socializmus je podľa Štefana Polakoviča, v súlade s myšlienkami obsiahnutými v knihe *K základom slovenského štátu*, založený na princípe vodcovskom, ľudovosti štátu, tradície, práce a kolektívnej cti. V knihe možno pozorovať úsilie o identifikovanie spoločných prvkov medzi národným socializmom a pápežskými encyklikami a na základe dosiahnutých záverov priblíženie národného socializmu k myšlienkam kresťanstva. Štefan Polakovič v knihe žiada dôsledné prevedenie princípu vodcovského a princípu jednej strany a povýšenie strany a vodcu nad všetky orgány vládnej a výkonnej moci. Zároveň si tvorí hierarchiu hodnôt inšpirovanú hierarchickým odstupňovaním hodnôt v nemeckom národnom socializme - rasa, pôda, práca, ríša a česť tak, že na prvé miesto kladie Boha. Mládež navrhuje prevychovať nielen v duchu národného socializmu, ale i v duchu slovenskej štátnosti, založenej na myšlienke Svätoplukovej koruny z 9. storočia. V súlade so zmienenou ideou existenciu slovenského štátu 20. storočia odôvodňuje ako spravodlivé obnovenie starého a slávneho štátu 9. storočia.

V monografii *Z Tisovho boja* Štefan Polakovič podľa obžaloby zhromažďuje a systematicky spracováva myšlienky Jozefa Tisa približujúce ideový zápas HSĽS o autonómiu Slovenska a myšlienky, ktoré viedli a povzbudzovali činiteľov HSĽS v úsilí o utvorenie Slovenského štátu. V prípade knihy *Tisova náuka* obžaloba Štefanovi Polakovičovi za vinu obdobne kladie zverejňovanie a spracovávanie politických rečí, článkov, posolstiev, štúdií a učenia Jozefa Tisa pojednávajúce o národe, nacionalizme, štáte, strane, jej pomere k štátu a národu, Hlinkovej garde, Hlinkovej mládeži, náboženstve, sociálnej otázke a v neposlednom rade o náboženstve, socializme a národnom socializme, ktoré Štefan Polakovič dopĺňa vlastnými dodatkami.

V publikácii *Warum eine freie Slowakei?* Štefan Polakovič podľa obžaloby hľadá historické odôvodnenie samostatného slovenského národa - dovoľáva sa pritom Juraja Fándlyho, Jána Hollého, Štefana Marka Daxnera, vyzdvihuje Pittsburskú dohodu a v neposlednom rade zastáva názor, že samostatnosť Slovenska je pokrokom na ceste k ľudskosti medzi národmi, pretože podlamuje ideu, že niektoré národy majú právo ovládať iné. Existencia

samostatného slovenského štátu je podľa Štefana Polakoviča otázkou bytia alebo nebytia Slovákov a samostatnosť slovenského štátu je základným predpokladom mieru v celej Európe.

V monografii *Vývin základných myšlienok slovenskej politiky* sa Štefan Polakovič podľa obžaloby snaží hľadať dôvody pre činnosť vládnucich predstaviteľov bývalého režimu v rokoch 1938 – 1939. Poukazujúc na ľudské práva prehlásené počas Francúzskej revolúcie, popisuje vznik národného cítenia, ktorý preberá od Jána Baltazára Magina, Juraja Fándlyho, Jána Hollého, Ľudovíta Štúra, Štefana Marka Daxnera, Svetozára Hurbana Vajanského či Andreja Hlinku, ktorými odôvodňuje právo slovenského národa na vlastnú reč, zem, kultúru a právo rozhodovať o svojom vlastnom osude. V sledovanej knihe ďalej vykladá pojem národ a národnosť, venuje sa programu HSLS a popisuje boj strany o samobytnosť slovenského národa a samourčovacie právo, ktoré bolo podľa jeho názoru naplnené v októbri 1938.

Trestný čin kolaborantstva podľa § 3 písm. d) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR

Štefan Polakovič sa mal trestného činu dopustiť nielen ako funkcionár Hlinkovej mládeže, ale i ako ideologický a duchovný vodca danej organizácie. Vštepovaním myšlienok národného socializmu do mládeže a výchovou podľa nemeckého vzoru plánoval podľa obžaloby pretvoriť mládež tak, aby disciplinovane prijala autoritatívny režim, najmä princíp vodcovský a týmto konaním mal prostredníctvom mládeže zabezpečiť čo najdlhšie trvanie nacistického a fašistického režimu na Slovensku.

Trestný čin zrady na povstaní podľa § 4 písm. b) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR

Štefan Polakovič sa uvedeného trestného činu dopustil tým, že ako vedúci Rozhlasu, v pozícii zástupcu vedúceho Úradu propagandy T. J. Gašpara, nútil zamestnancov Rozhlasu v období Slovenského národného povstania k zapojeniu sa do protipovstaleckého boja, ktorý spočíval vo vysielaní hesiel jednotkám Hlinkovej mládeže. Tie mali proti povstaniu pracovať na povstaleckom území ako špionážne a sabotážne oddiely. Okrem tejto činnosti sa mal pod jeho vedením na Úrade propagandy až do oslobodenia spracovávať propagandistický materiál pre Rozhlas.⁹

Obžaloba sa v tejto časti opierala o výpovede dvoch svedkov - Jána Bálinta a Ľudovíta Zúbeka, ktorí boli v období, v ktorom Štefan Polakovič pôsobil ako vedúci Rozhlasu, jeho zamestnancami. Podľa výpovede Ľudovíta Zúbeka Štefan Polakovič po príchode do Rozhlasu v septembri 1944 zakázal, aby bolo bez jeho dovolenia v Rozhlase čokoľvek odvysielané. O dva dni neskôr bola Štefanom Polakovičom zvolaná schôdza všetkých vedúcich programových činiteľov Rozhlasu, na ktorej mal podľa výpovede svedka opätovne „terorom a vyhrážkami“

⁹ ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. ES 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Obžaloba zo dňa 19. júla.

usmerňovať podobu rozhlasového vysielania. Žiadna časť vysielania nemala byť bez jeho prechádzajúceho súhlasu odvysielaná. I napriek tomu, že ľudia počas schôdze zásadne protestovali proti nastolenému diktátu, argumentujúc obavou, že poslucháči takéto vysielanie nebudú počúvať, Štefan Polakovič i napriek tomu trval na dodržiavaní ním nastolených pokynov. Ako ďalej svedok konštatoval, daná situácia bola problematická i vzhľadom na zaneprázdnenosť Štefana Polakoviča. Práve v tomto období Štefan Polakovič vymenoval svojho zástupcu, ktorý namiesto neho, v súlade s nastolenou podobou rozhlasového vysielania, usmerňoval činnosť Rozhlasu.¹⁰ K výpovedi Ľudovíta Zúbeka sa pripojila výpoveď Jána Bálinta. Okrem obdobného popísania pôsobenia Štefana Polakoviča v Rozhlase tak, ako ho vykreslil vo svojej výpovedi Ľudovít Zúbek,¹¹ popísal svedok vo svojej výpovedi aktivity Štefana Polakoviča, ktoré podľa obžaloby zakladali skutkovú podstatu trestného činu zrady na povstaní podľa § 4 písm. b). Podľa svedka Štefan Polakovič vyvíjal počas jeho pôsobenia ako vedúceho Rozhlasu nátlak, aby bola činnosť Rozhlasu orientovaná protipovstalecky. Počas Slovenského národného povstania Rozhlas na jeho podnet vysielal špeciálne heslá adresované členom Hlinkovej mládeže. Od svojich známych, zapojených pasívne do Slovenského národného povstania, sa svedok následne dozvedel, že vysielané heslá mali byť pokynmi pre spravodajské a sabotážne bunky pôsobiace na povstaleckom území. Ako výpoveď v časti o protipovstaleckej činnosti na záver udáva, spolu s inými zamestnancami bol svedok predvolaný na Úrad propagandy, kde sa u Štefana Polakoviča stretol s celou redakciou Rozhlasu. Tá bola pod jeho dozorom nútená spracovávať propagandistický materiál, ktorý neskôr Rozhlas vysielal.¹²

3. Príslušnosť súdu a jej zmeny

Príslušným na prejednanie veci bol podľa obžaloby Národný súd v Bratislave, ktorý mal právomoc konať a rozhodnúť vo veciach členov Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy,

¹⁰ ŠABA: f. Ľudové sudy, zn. ES 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Zápisnica zo dňa 10. júna 1947 - výpoveď Ľudovíta Zúbeka.

¹¹ Podľa slov svedka pozícia vedúceho Rozhlasu, ktorú Štefan Polakovič vykonával asi 14 dní, pred jeho príchodom do Rozhlasu neexistovala. Ako vo výpovedi konštatuje, cieľom vzniku nového miesta bola evidentne možnosť zasahovania do rozhlasového vysielania; bol to politický dozor nad celou agendou Rozhlasu. Keď sa voči nátlaku Štefana Polakoviča obaja svedkovia počas stretnutia s ním vzbúrili, poukazujúc na technickú neprevoditeľnosť príkazov a rozpor s ich svedomím, Štefan Polakovič sa svedkom vyhrážal, „že ich dá pozatvárať.“ Po vyostrení situácie bol Štefan Polakovič odvolaný a na jeho miesto nastúpil jeho zástupca, prednosta kultúrneho oddelenia na Úrade propagandy, ktorý sa po ideologickej stránke so Štefanom Polakovičom zhodoval. ŠABA: f. Ľudové sudy, zn. ES 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Zápisnica zo dňa 26. júna 1947 - výpoveď Jána Bálinta.

¹² ŠABA: f. Ľudové sudy, zn. ES 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Zápisnica zo dňa 26. júna 1947.

Hlinkovej mládeže a ich dôstojníckych funkcionárov, a to od 14. marca 1939.¹³ Vzhľadom na fakt, že Štefan Polakovič v roku 1945 emigroval do zahraničia a zdržiaval sa na neznámom mieste, obžalobca navrhol podľa § 30a ods. 2 nariadenia č. 33/ 1945 Zb. n. SNR pojednávať a rozhodnúť v neprítomnosti obvineného.¹⁴

Hoci bol na prejednanie prípadu Štefana Polakoviča pôvodne príslušný Národný súd v Bratislave, prijatím nariadenia č. 88/1947 Zb. n. SNR¹⁵ v trestných konaniach začatých do 31. decembra 1947 pre trestné činy podľa nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR v znení vyhlášky č. 58/1946 Zb. n. SNR na Národnom súde, okresných a miestnych ľudových súdoch, prípadne v ktorých došlo pre tieto trestné činy oznámenie verejnemu obžalobcovi alebo obžalobcom pri ľudových súdoch, a ktoré zároveň neboli do uvedeného dátumu meritórnym rozhodnutím skončené, mali podľa novej právnej úpravy pokračovať riadne súdy.¹⁶ Trestné konania mali byť vedené na základe formálne - právnych predpisov platných pred týmito súdmi, avšak s použitím materiálne - právnych predpisov o ľudovom súdnictve. Trestné veci spadali podľa nového predpisu v prvej stolici osobitným senátom krajských súdov a v kauzách, v ktorých bol podľa retribučného nariadenia príslušný konať a rozhodnúť pôvodne Národný súd, mal teraz konať osobitný senát Krajského súdu v Bratislave.¹⁷ Na základe uvedených ustanovení bolo trestné konanie Štefana Polakoviča presunuté na osobitný senát Krajského súdu v Bratislave.¹⁸

Trestné konanie Štefana Polakoviča sa na osobitnom senáte Krajského súdu v Bratislave dlho neohrlialo. Prijatím zákona č. 33/1948 Zb.¹⁹ bola s potrebnými zmenami obnovená účinnosť retribučného dekrétu a na Slovensku retribučného nariadenia č. 33/1945 Zb.

¹³ § 11 a 12 písm. e) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR

¹⁴ ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. ĽS 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Obžaloba zo dňa 19. júla.

¹⁵ Nariadenie č. 88/1947 Zb. n. SNR, ktorým sa upravuje trestné konanie pre trestné činy podľa nariadenia č. 33/1945 v znení vyhlášky č. 58/1946 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva, neskončené za jeho platnosti.

¹⁶ Trestné činy podľa § 1 - 5 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, pri ktorých do 31. decembra 1947 nezačalo konanie na ľudových súdoch, prípadne pri ktorých do tohto dňa neprišlo trestné oznámenie verejnemu obžalobcovi alebo obžalobcom na ľudových súdoch, nebolo možné páchatel'ov stíhať podľa retribučného nariadenia. Hoci zanikla trestnosť trestných činov ako retribučných deliktov, ak bol spáchaným skutkom porušený trestný zákon, prípadne trestné zákony vedľajšie, páchatel'a bolo možné stíhať za splnenia podmienok všeobecnej časti zák. čl. V/1878 za kriminálny delikt. RAŠLA, A.: *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, s. 145-146.

¹⁷ § 1, ods. 1 - 2, Nariadenie č. 88/1947 Zb. n. SNR. V neskončených trestných veciach mali stratiť platnosť všetky návrhy učinené pred ľudovými súdmi a úkony vykonané ľudovými súdmi sa mali naďalej považovať za stopovacie súdne úkony. Už podané obžalobné spisy, boli po ich doplnení príslušnými náležitost'ami základom pre ďalšie trestné konanie bez vykonania vyšetrovania. Tamtiež, § 1, ods. 3.

¹⁸ Z oznámenia Štátneho zastupiteľstva v Bratislave zo dňa 31. januára 1948 adresovanému osobitnému senátu Krajského súdu vyplýva, že si Štátne zastupiteľstvo v Bratislave obžalobu podanú bývalým Úradom obžaloby pri Národnom súde zo dňa 19. júla osvojilo a trvalo na návrhoch s tou zmenou, že hlavné pojednávanie navrhlo konať pred osobitným senátom Krajského súdu v Bratislave, príslušným podľa § 1 ods. 1 a 2 nariadenia č. 88/47 Zb. n. SNR. ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. ĽS 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Oznámenie Štátneho zastupiteľstva v Bratislave zo dňa 31. januára 1948.

¹⁹ Zákon č. 33/1948 Zb., ktorým sa obnovuje účinnosť retribučného dekrétu a nariadenia o ľudovom súdnictve a menia sa niektoré ich ustanovenia.

n. SNR. I keď výkon obnoveného retribučného súdництва prevzali opäť obnovené ľudové sudy ako forma mimoriadneho súdництва, na rozdiel od pôvodného usporiadania ľudového súdництва boli podľa novej úpravy na konanie hlavného pojednávania trestných činov a rozhodovanie o návrhoch na obnovu konania príslušné výlučne ľudové sudy, ktoré sa zradili v sídlach krajských súdov.²⁰ Trestné konanie Štefana Polakoviča sa tak na základe novoprijatého predpisu presunulo na Ľudový súd v Bratislave.²¹

4. Hlavné pojednávanie

Hlavné pojednávanie prebiehalo dňa 17. júna 1948 na Ľudovom súde v Bratislave v prítomnosti predsedu senátu Ivana Kleskeňa a sudcov z ľudu, verejného obžalobcu Arnošta Baráta a obhajcu obžalovaného Štefana Kráľa. Vzhľadom k tomu, že Štefan Polakovič emigroval, po zahájení hlavného pojednávania súd rozhodol o konaní v neprítomnosti obžalovaného. Po prečítaní obžalobného spisu bývalého obžalobcu pri Národnom súde zo dňa 19. júla 1947, oznámenia Štátneho zastupiteľstva v Bratislave zo dňa 31. januára 1948 a oznámenia verejného obžalobcu Ľudového súdu zo dňa 17. júna 1948, pristúpil súd k dokazovaniu. Po výsluchu svedkov Jána Bálinta²² a Ľudovíta Zúbeka²³ bolo prečítané trestné

²⁰ Čl. II, § 1, písm. a), d), Zákon č. 33/1948 Zb. Podľa Čl. III, § 1 sa účinnosť retribučného dekrétu a nariadenia o Ľudovom súdnictve končila 31. decembra 1948.

²¹ V oznámení verejného obžalobcu Ľudového súdu zo dňa 17. júna 1948, ktorý bol adresovaný Ľudovému súde v Bratislave verejný obžalobca Ľudového súdu obžalobu zmienenú v oznámení Štátneho zastupiteľstva v Bratislave zo dňa 31. januára 1948 podržal a trval na návrhoch so zmenou, že hlavné pojednávanie navrhovel previesť pred Ľudovým súdom v Bratislave, príslušným podľa čl. II., § 1 zákona č. 33/48 Zb. ŠABA: f. Ľudové sudy, zn. ĽS 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Oznámenie verejného obžalobcu Ľudového súdu zo dňa 17. júna 1948.

²² Ján Bálint v súlade s jeho výpoveďou zo dňa 26. júna 1947 počas dokazovania na hlavnom pojednávaní uviedol, že bol osobne prítomný pri stretnutí redakcie Rozhlasu na Úrade propagandy, kde sa pod dozorom Štefana Polakoviča spracovával protipovstalecký materiál. Následne svedok zmienil poradu so Štefanom Polakovičom v Rozhlase, počas ktorej bol na zamestnancov Rozhlasu vyvíjaný nátlak, aby sa do vysielania dostávalo viac politického programu zameraného proti povstaniu. Keď zamestnanci voči nastolenému režimu protestovali argumentujúc, že Rozhlas je kultúrna a nie politická inštitúcia a má preto slúžiť kultúrnym, nie politickým cieľom, Štefan Polakovič sa zamestnancom vyhrážal. Štefan Polakovič riadil Rozhlas nielen po stránke politickej, ale zasahoval i do kultúrnych vecí. Pri svojej činnosti bol radikálny a agresívny a zo strany ostatných zamestnancov Rozhlasu nestrpel žiaden odpor. Podľa svedka zašiel vo svojej horlivosti tak ďaleko, že tým vzbudil odpor i u príslušníkov vtedajšieho režimu a preto bol asi po 14 dňoch od jeho menovania do funkcie nahradený jeho zástupcom. Po vypuknutí Slovenského národného povstania chodieval do Rozhlasu dva razy denne príslušník Hlinkovej mládeže, ktorého povinnosťou bolo hlásiť dohodnuté heslá. Po oslobodení sa svedok dozvedel, že heslá slúžili ako pokyny k sabotážnym činom príslušníkov Hlinkovej mládeže na povstaleckom území. Ján Bálint záverom dodal, že hoci nevie, akú funkciu Štefan Polakovič zastával, pravdepodobne to bola funkcia významná, keďže i napriek tomu, že bol duchovný, nosil uniformu Hlinkovej mládeže. Vedel však o tom, že Štefan Polakovičom bol ideovým vodcom Hlinkovej mládeže.

²³ Ľudovít Zúbek obdobne v súlade s jeho výpoveďou zo dňa 10. júna 1947 na hlavnom pojednávaní počas dokazovania uviedol, že na porade, ktorú v Rozhlase zvolal Štefan Polakovič bolo nariadené zintenzívnenie vysielania proti Slovenskému národnému povstaniu, ktoré bolo podľa slov Štefana Polakoviča dielom zrady. Keď sa voči nastolenému diktátu zamestnanci ohradili tým, že politický program patrí do pôsobnosti Úradu propagandy a Rozhlas tento druh programu vysielal len vo forme správ a živých prenosov z politických manifestácií, Štefan Polakovič zdôraznil, že nastolené príkazy sa musia dodržiavať a ľudia, ktorí ich nedodržiajú bojujú proti režimu.

oznámenie a výňatky z kníh obžalovaného. Iné návrhy dôkazov neboli počas hlavného pojednávania predložené. Po vyhlásení verejného obžalobcu o tom, že trvá na obžalobe a po žiadosti obhajcu obžalovaného o uloženie miernejšieho trestu, sa pristúpilo k hlasovaniu. Po tajnej porade senátu vyhlásil predseda senátu verejne rozsudok spolu s uvedením podstatných dôvodov rozhodnutia.²⁴

5. Rozsudok

Keďže podľa úvahy súdu všetky skutkové okolnosti vypĺňali skutkové podstaty trestných činov vymedzených v obžalobe a vzhľadom k tomu, že v tomto prípade nebolo možné hovoriť o nepričetnosti alebo o okolnostiach vylučujúcich trestné konanie, Ľudový súd uznal Štefana Polakoviča za spáchanie trestného činu domácej zrady podľa § 2 písm. d), trestného činu kolaborantstva podľa § 3 písm. d) a trestného činu zrady na povstaní podľa § 4 písm. b) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR vinným.

Trestná činnosť, ktorej sa mal Štefan Polakovič dopustiť, bola v rozsudku vymedzená takmer rovnako ako v obžalobe. Skutkový stav v prípade trestného činu domácej zrady podľa § 2 písm. d) mal súd za preukázaný obsahom diel *K základom slovenského štátu*, *Slovenský národný socializmus*, *Z Tisovho boja*, *Tisova náuka*, *Warum eine freie Slowakei?* a *Vývin základných myšlienok slovenskej politiky*, skutkový stav trestného činu kolaborantstva podľa § 3 písm. d) bol preukázaný výsluchom svedkov Jána Bálinta a Ľudovíta Zúbeka, ale aj obsahom trestného oznámenia a skutkový stav trestného činu zrady na povstaní podľa § 4 písm. b) mal súd za preukázaný taktiež výsluchom zmienených svedkov.

Súd pre spáchanie trestného činu domácej zrady podľa § 2 písm. d), trestného činu kolaborantstva podľa § 3 písm. d) a trestného činu zrady na povstaní podľa § 4 písm. b) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR Štefana Polakoviča odsúdil na trest na slobode v trvaní 20 rokov, ktorý mal celý odpykať v trestnici ako hlavný trest a na stratu občianskych práv na čas

---

Podľa svedka vysielal Rozhlas so súhlasom Štefana Polakoviča počas Slovenského národného povstania jednotkám Hlinkovej mládeže dohodnuté heslá. Funkciu vedúceho Rozhlasu Štefan Polakovič vykonával asi 14 dní a keďže bez jeho súhlasu nebolo možné vysielat' nielen politický, ale ani akýkoľvek iný druh programu, vymenoval Štefan Polakovič svojho zástupcu. Ľudovít Zúbek svoju výpoveď ukončil konštatovaním, že Štefan Polakovič napísal akýsi breviár Hlinkovej mládeže v nacionálnom a politickom duchu, z ktorého museli rozhlasoví hlásatelia po vypuknutí Slovenského národného povstania pred každými správami čítať úryvky, ale bol taktiež i autorom známeho hesla *Toto verím, toto vyznávam, tejto pravde vernosť prisahám*.

²⁴ ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. LS 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Zápisnica z hlavného pojednávania zo dňa 17. júna 1948.

15 rokov a na konfiškáciu celého majetku, ktoré súd uložil obžalovanému ako tresty vedľajšie.²⁵

Poľahčujúcou okolnosťou, na ktorú súd pri uložení trestu prihliadal bola dovtedajšia beztrestnosť Štefana Polakoviča, skutočnosť, že trestné činy spáchal pod vplyvom panujúcej ideológie a vzhľadom k tomu, že sa medzičasom oženil, i starostlivosť o rodinu. Na strane druhej súd ako prítlačujúcu okolnosť vzal do úvahy skutočnosť, že ešte i v období súdneho procesu pracoval v emigrácii podľa zistení súdu pod menom Ján Drobný na obnovení bývalého Slovenského štátu. Voči rozsudku súdu nebolo možné podať žiaden riadny opravný prostriedok.²⁶

Pôsobenie Štefana Polakoviča v Slovenskom rozhlase, ktoré vykresľujú výpovede Jána Bálinta a Ľudovíta Zúbeka nám popisuje i archívny materiál z Archívu Slovenského rozhlasu. K jeho pôsobeniu sa v Archíve Slovenského rozhlasu zachovala zápisnica zo stretnutia zo dňa 1. septembra 1944, ktoré svedkovia vo svojich výpovediach zmieňujú. Štefan Polakovič na predmetnom stretnutí predostrel zamestnancom, po konštatovaní, že bol prezidentom vymenovaný za zástupcu šéfa Úradu propagandy a šéfom Úradu propagandy poverený vykonávaním dozoru nad Slovenským rozhlasom a usmerňovaním jeho programového vysielania, nasledujúcu podobu fungovania Slovenského rozhlasu:

- úrad propagandy, ktorý mal usmerňovať, resp. riadiť podobu rozhlasového vysielania mal každé ráno určovať program Slovenského rozhlasu pre príslušný deň. Taktiež mal byť spravodajskému oddeleniu z Úradu propagandy každé ráno zasielaný materiál, ktorý sa mal vysielat' po správach;²⁷
- odo dňa konania porady nemal nikto okrem Štefana Polakoviča právo dávať Slovenskému rozhlasu akékoľvek pokyny. Odvysielanie každého prejavu podliehalo jeho súhlasu, bez jeho vedomia bolo akékoľvek prejavy vysielat' zakázané. Vo všetkých veciach, týkajúcich sa Slovenského rozhlasu sa mali jeho zamestnanci obracať na Štefana Polakoviča. Zároveň sa dňom konania porady mala zrušiť platnosť všetkých dovtedajších úprav platiacich v Slovenskom rozhlase;

²⁵ Hoci súd prikázal uložiť okrem uvedených trestov i povinnosť zaplatiť štátnej pokladnici trovy trestného konania, boli vyhlásené za predbežne nevyožiteľné.

²⁶ ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. LS 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. Rozsudok zo dňa 17. júna 1948.

²⁷ Zápisnica pri tomto bode zachytáva námietku riaditeľa Slovenského rozhlasu, ktorý Štefana Polakoviča upozornil na možné finančné ťažkosti Slovenského rozhlasu spôsobené odvolaním pripraveného programu. Štefan Polakovič riaditeľa uistil, že v prípade potreby bude možné finančné prostriedky zabezpečiť z fondu Úradu propagandy.

– československé pochody, ktoré boli vysielané pred a po správach mali byť z vysielania úplne vylúčené každý deň o 12:30 mal Slovenský rozhlas vysielat' prejav niektorého vedúceho politického činiteľa.²⁸

Archív Slovenského rozhlasu okrem zmienenej zápisnice disponuje i listinou z 2. septembra 1944, ktorá nariaďuje v rozhlasovom vysielaní hlásiť každých 15 minút, resp. ak to nie je možné, po skončení dlhšie trvajúcej časti programu stanovené heslá. Hoci mali byť príslušné heslá k listine priložené, v archíve sa nezachovali.²⁹

Činnosť, ktorou sa mal podľa obžaloby Štefan Polakovič dopustiť trestného činu kolaborantstva podľa § 3 písm. d) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR podporujú i dokumenty, ktoré sa zachovali v Slovenskom národnom archíve vo fonde Hlinkovej mládeže. Okrem skutočnosti, že Štefan Polakovič figuruje na viacerých dokumentoch obsahujúcich rôzne zoznamy príslušníkov Hlinkovej mládeže,³⁰ v zachovaných archiváliách možno nájsť dokumenty, v ktorých Štefan Polakovič, podpísaný ako Vodca vyššej vodcovskej školy Hlinkovej mládeže, udeľuje prostredníctvom pracovných rozkazov pokyny pre činnosť organizácie,³¹ list, podľa ktorého Štefan Polakovič prevzal vedenie oddelenia národnej a politickej výchovy, mal pracovať na Hlavnom veliteľstve Hlinkovej mládeže a robiť príležitostné prednášky vo Vodcovských školách Hlinkovej mládeže,³² ale i korešpondenciu, podľa ktorej mal pôvodne prevziať úlohu duchovného radcu kurzu pre inštruktorov vodcov Hlinkovej mládeže v Beluši od 2. do 14. júla 1939.³³

Zaujímavé dokumenty popisujúce trestnú činnosť Štefana Polakoviča sa zachovali i v Národnom archíve v Prahe. Vo fonde Komisie pre stíhanie vojnových zločincov možno nájsť archiválie, ktoré na jednej strane potvrdzujú činnosť zachytenú v retribučnom súdnom procese,

²⁸ Napríklad v deň konania porady mal so svojím prejavom vystúpiť Ferdinand Ďurčanský. Archív Slovenského rozhlasu: fond Slovenský rozhlas 1, 1939 - 1945, č. 465, šk. č. 3. Zápisnica z porady so zástupcom šéfa Úradu Propagandy doc. Polakovičom zo dňa 1. septembra 1944 - menovanie do funkcie ideového usmerňovateľa Slovenského rozhlasu. Štefan Polakovič mal v Slovenskom rozhlase okrem spomínaných bodov podnietiť i personálne zmeny; istý hlásateľ Šebesta mal prestať hlásiť správy. Obdobne, ako pri prvom bode zápisnice i tu zachytáva protest riaditeľa, ku ktorému sa pridáva i svedok z obžaloby. Personálnu zmenu odmietali poukazom na ťažkosti s výberom nového hlásateľa, problém jeho zapracovania, ale i zložitosť služby. Vzhľadom k dovolenke ostatného personálu či ťažkostiam s príchodom do Bratislavy, spôsobených obsadením územia, nebolo možné povolať k hláseniu inú osobu z radov zamestnancov. Štefan Polakovič po vystúpení riaditeľa a svedka prisľúbil delegovať Slovenskému rozhlasu hlásateľa na čítanie správ.

²⁹ Archív Slovenského rozhlasu: f. Slovenský rozhlas 1, 1939 - 1945, č. 465, šk. č. 3. Úprava pp. hlásateľom zo dňa 2. septembra 1944.

³⁰ Pozri Slovenský národný archív: fond Hlinkova mládež 605-18-3/19, 21, 27, 605-18-8/79, 605-18-9/1, 605-18-10/1, 5, 9, 605-18-12/5, 605-18-13/21, 26, 28, 605-18-14/13, 605-18-16/4, 605-20-3/16, 52.

³¹ SNA: f. Hlinkova mládež, č. 605, šk. č. 19 - 6/4-13, 24-25 - pracovný rozkaz č. 1 zo dňa 27. októbra 1942 a pracovný rozkaz č. 11 zo dňa 12. októbra 1943.

³² SNA: f. Hlinkova mládež, č. 605, šk. č. 17-3/123 - priznanie mesačnej odmeny a mesačného prídavku na rovnošatu zo dňa 28. januára 1942.

³³ SNA: f. Hlinkova mládež, č. 605, šk. č. 17-3/27-29 - korešpondencia v dňoch 24. júna 1939 - 27. júna 1939.

na strane druhej zmieňujú i inú činnosť – Štefan Polakovič mal začiatkom roka 1944 intervenovať u hlavného veliteľa Hlinkovej Gardy, aby bol zaistený Jozef Dávid, ktorý sa mal zúčastniť Slovenského národného povstania,³⁴ na tlačovej konferencii v októbri 1944 nútil redaktorov fašistických novín, aby sa zúčastnili akcie Nemcov proti partizánom a pred svojou evakuáciou odoslal bez povolenia kompetentných činiteľov šesť vagónov rôznych hodnôt z majetku Matice Slovenskej, ktoré neskôr už neboli vrátené.³⁵

Záver

Hoci Štefana Polakoviča uznal Ľudový súd vinným zo spáchania trestného činu domácej zrady podľa § 2 písm. d), trestného činu kolaborantstva podľa § 3 písm. d) a trestného činu zrady na povstaní podľa § 4 písm. b) nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR a odsúdil ho na trest na slobode v trvaní 20 rokov, stratu občianskych práv na čas 15 rokov a na konfiškáciu celého majetku, k výkonu rozhodnutia pre jeho pobyt v emigrácii nedošlo. V apríli 1945 emigroval do Rakúska, začiatkom mája do Nemecka a v novembri do Talianska. V júni 1947 odišiel do Argentíny, ktorá sa stala až do jeho smrti jeho domovom.³⁶ V Argentíne pracoval ako bankový úradník v priemyselnej banke a neskôr niekoľko rokov podnikal. I po svojom odchode zo Slovenska bol literárne aktívny, publikoval viaceré monografie, prispieval do množstva kolektívnych diel, periodík a počas jeho pobytu v emigrácii udržiaval taktiež styk so slovenským prostredím. Na Slovensko sa od jeho emigrácie v roku 1945 nevrátil ani po roku 1989 a 29. novembra 1999 zomrel v Buenos Aires.³⁷

³⁴ V súdnom spise retribučného súdneho procesu so Štefanom Polakovičom, ktorý sa zachoval v Štátnom archíve v Bratislave možno nájsť list Redakcie denníka Gardista adresovaný Štefanovi Polakovičovi. Odosielateľ listu okrem iných skutočností zdieľuje i činnosť, ktorú zachytili dokumenty zachované v Národnom archíve v Prahe - po zmienke, že bol odosielateľ listu spolu s nemeckými jednotkami v teréne Štefana Polakoviča prosí, aby na konferencii žiadal od redaktorov o čo možno najväčšiu účasť na podobných akciách. Odosielateľ sa v liste venuje i prípadu Jozefa Dávida - spolu s listom posielal i rozličný materiál svedčiaci o partizánskej činnosti Jozefa Dávida a Štefana Polakoviča žiada, aby bol zaistený veliteľom Hlinkovej Gardy. ŠABA: f. Ľudové súdy, zn. LS 23/48, šk. č. 28 - Štefan Polakovič. List zo dňa 3. októbra 1944.

³⁵ Pozri Národní archiv: fond Komise pro stíhání válečných zločinců, 316-13-2/59-61, 316-12-19/10, 316-24-10/88, 316-107-4/79, 316-141-1/110-111,182-185, 316-178-2/6.

³⁶ Už počas jeho pobytu v Nemecku uzavrel civilný sobáš a po laicizovaní v roku 1960 i cirkevný sobáš. Z manželstva pochádzajú štyri deti. Ako konštatuje J. Letz, spolu s Ďurčanským zorganizoval Slovenský akčný výbor, ktorého hlavnou úlohou bolo vypracovanie memoránd pre mierovú konferenciu v Paríži v roku 1946, na vypracovaní ktorých sa podieľal, spolupracoval so Zahraničnou Maticou slovenskou a okrem iného prišiel napríklad i s myšlienkou založiť Slovenskú akadémiu v zahraničí. LETZ, J.: Nad uzavretým životom, no otvoreným dielom slovenského kresťanského filozofa Štefana Polakoviča (1912-1999). In *Viera a život*. Trnava: Dobrá kniha, 2000, 15, 4, s. 445-447.

³⁷ Tamtiež, s. 445-448.

Summary

The process with Štefan Polakovič

The contribution analyses the retribution process with Štefan Polakovič. The author describes Štefan Polakovič's criminal activities and the court trial. The author doesn't try to inform readers only about the circumstances of the retribution process, but also offers information about the criminal activities that are part of other archives too and shortly informs about the private life of Stefan Polakovic.

Zoznam použitej literatúry, právnych predpisov a archívnych prameňov

Archív Slovenského rozhlasu: fond Slovenský rozhlas 1, 1939 - 1945, č. 465, škatuľa č. 3.

Slovenský národný archív: fond Hlinkova mládež, č. 605, škatuľa č. 17-20.

Štátny archív v Bratislave: fond Ľudové súdy, značka ĽS 23/48, škatuľa č. 28.³⁸

Nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR, o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва.

Nariadenie č. 88/1947 Zb. n. SNR, ktorým sa upravuje trestné konanie pre trestné činy podľa nariadenia č. 33/1945 v znení vyhlášky č. 58/1946 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва, neskončené za jeho platnosti.

Zákon č. 33/1948 Zb., ktorým sa obnovuje účinnosť retribučného dekrétu a nariadenia o ľudovom súdnictve a menia sa niektoré ich ustanovenia.

LETZ, J. Nad uzavretým životom, no otvoreným dielom slovenského kresťanského filozofa Štefana Polakoviča (1912-1999). In *Viera a život*. Trnava: Dobrá kniha, 2000, 15, 4. s. 442-466.

RAŠLA, A. *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969. 163 s.

---

³⁸ Pozri publikácie uvedené v obžalobe POLAKOVIČ, Š. *K základom Slovenského štátu*. Martin: Matica slovenská, 1939. 176 s., POLAKOVIČ, Š. *Slovenský národný socializmus*. Bratislava: Generálny sekretariát HSĽS, 1941. 157 s., POLAKOVIČ, Š. *Z Tisovho boja*. Bratislava: Nakl. HSĽS, 1941. 263 s., POLAKOVIČ, Š. *Tisova náuka*. Bratislava: HSĽS, 1941. 386 s., POLAKOVIČ, S. *Warum eine freie Slowakei?* Bratislava: Wissenschaftliche Gesellschaft für das Auslandsslowakentum, 1944. 30 s., POLAKOVIČ, Š. *Vývin základných myšlienok slovenskej politiky*. Bratislava: Úrad propagandy, 1944. 46 s.

Monika Martišková

Formalizmus pri výklade práva v súdnej praxi (náčrt formalizmu na báze prípadovej štúdie)

Abstrakt: Súdny výklad zákonov potrebných pre posúdenie prejednávaneho sporu často siahnu po formalistickom prístupe, ktorý je obzvlášť príznačný pre krajiny kontinentálneho právneho systému. Cieľom príspevku je priblížiť formalistické rozhodovanie súdov na príklade jedného z rozhodnutí veľkého senátu Najvyššieho súdu Slovenskej republiky a poukázať na dôsledky.

Kľúčové slová: právny formalizmus; judikatúra; výklad práva.

Úvod

V podmienkach slovenského právneho systému rozhodovacia činnosť súdov, nazývaná judikatúra, nie je formálne záväzná. Súdne rozhodnutie nepôsobí všeobecne, ale platí pre konkrétnu, individuálne určenú vec. Nepochybne sa súdy v mnohých prípadoch neodkláňajú od ustáleného právneho názoru prezentovaného v judikatúre, odklony však nie sú vylúčené. Výnimku vo všeobecnej záväznosti tvorí časť judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej ako „ÚS SR“) a určité špecifické postavenie v právnom poriadku nadobudli po rekonštrukcii civilného procesu aj rozhodnutia veľkého senátu Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (ďalej ako „NS SR“). *„Právny názor vyjadrený v rozhodnutí veľkého senátu je pre senáty najvyššieho súdu záväzný. Ak sa senát najvyššieho súdu pri svojom rozhodovaní chce odchyliť od právneho názoru vyjadreného v rozhodnutí veľkého senátu, postúpi vec na prejednanie a rozhodnutie veľkému senátu.“* Tak ustanovuje § 48 odsek 3 zákona č. 160/2015 Civilný sporový poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „CSP“), ktorý bližšie upravuje postavenie veľkého senátu a otázku záväznosti rozhodnutí.

O prameňoch práva, ktorých pôvod možno hľadať inde ako v rozhodnutí súdnej inštalácie, sa veľmi nepolemizuje. Napríklad také zákony vnímame ako dané, za účelom ich analýzy si môžeme prečítať dôvodovú správu a posudzovať ich s ohľadom na historický či spoločenský kontext prijatia. V prípade súdneho rozhodnutia môžeme skúmať aj konkrétny proces rozhodovania. A práve to je účelom tohto príspevku.

Úvahy o procese rozhodovania môžu viesť až k vnímaniu celého systému ochrany ľudských práv. Asi nie je ani nutné poznamenať, že systém ochrany ľudských práv má význam predovšetkým vtedy, ak existuje aj prostriedok donútenia a teda tento systém je efektívny. Aj

preto je proces rozhodovania tak kľúčový. Aby sa určilo, na koho strane je právo.¹ Čo bude právom napokon, je teda závislé aj od procesu. A ak v tomto procese rozhodovania prevládne formalistický prístup pri výklade zákona, v niektorých prípadoch je na mieste uvažovať, prečo bol tento prístup zvolený.

1. Juristický formalizmus

„Juristický formalizmus umožňuje právnemu systému fungovať ako technicky racionálny stroj. Procedúra sa stáva osobitným typom mierumilovného zápasu, ktorý je upravený pevnými a neporušiteľnými „pravidlami hry“.² Tak bol definovaný tento koncept už dávnejšie. V súčasnosti sa v odbornej literatúre môžeme stretnúť s tvrdeniami, že formalizmus „vychádza z úcty k právnym pravidlám ako prostriedok obmedzenia verejnej moci“.³ No formalizmus často býva vnímaný aj negatívne, priam ako kritický pojem.

V prvom momente formalizmus chápeme ako nadmerné dodržiavanie predpísaných foriem či ako používanie foriem bez ohľadu na vnútorný význam.⁴ Nás v tomto príspevku bude najviac zaujímať, čo môže formalistický prístup spôsobiť, ak sa uplatní v rozhodovaní nehľadiac na možné spôsobené následky.

2. Formalistické rozhodnutie NS SR

V predkladanom príspevku priblížime formalistické rozhodnutie prostredníctvom jedného z prvých rozhodnutí spomenutého veľkého senátu. Formalistické uvažovanie sa odzrkadlilo v prijatí Uznesenia NS SR sp.zn. 1 VCdo 2/2017. Striktne formalistický výklad ustanovení § 420 CSP a § 421 CSP spôsobil (okrem iného) takmer nemožnosť použitia nedostatočného odôvodnenia súdneho rozhodnutia⁵ ako dôvodu pre podanie dovolania, to

¹ A v prípade, ak je to potrebné, aby súd rozhodol o prostriedkoch vynútenia tohto práva.

² K tomu pozri viac: WEBER, M.: *Economy and Society – An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 1978, s. 656-657, 811.

ROTTLEUTHNER, H.: *Foundations of Law*. In *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. (vol. 2), Dordrecht: Springer, 2005, s. 55.

³ BREZINA, P.: *Právo moc svazující: několik úvah k formalismu v právu*. In *Právní formalismus. Sborník příspěvků sekce teorie práva, přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2014*. Olomouc: Iuridicum Olomoucnense, 2014, s. 15.

⁴ Preložené z originálu v anglickom jazyku: „excessive adherence to prescribed forms“ a „the use of forms of worship without regard to inner significance“

Celý význam slova formalizmus čerpáme z:

<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SJRn3R5IAE8J:https://www.merriam-webster.com/dictionary/formalism+&cd=2&hl=sk&ct=clnk&gl=gr>

⁵ Prečo je dôležité hľadiť na dôležitosť práve odôvodnenia súdneho rozhodnutia?

všetko vzhľadom na rozhodnutie o zákaze kumulácie dôvodov dovolania. Prijatiu tohto rozhodnutia však predchádzala dlhodobá polemika o dôvodoch zakladajúcich nepreskúmateľnosť rozhodnutia. V nasledujúcom texte si celú situáciu priblížime.

Konkrétnou otázkou, či nedostatočné odôvodnenie spôsobujúce nepreskúmateľnosť rozhodnutia zakladá alebo nezakladá procesnú vadu, ktorá je jedným z kritérií pre prípustnosť dovolania ako mimoriadneho opravného prostriedku sa v minulosti zaoberalo už kolégium NS SR. Odborné polemiky súvisiace s tým, či nepreskúmateľnosťou rozhodnutia dochádza k odňatiu možnosti účastníka konania pred súdom konať, malo snahu vyriešiť Stanovisko občianskoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky k výkladu § 237 ods. 1 písm. f) Občianskeho súdneho poriadku⁶, ktoré si rozoberieme neskôr a zmena právnej úpravy, ktorú priniesol Civilný sporový poriadok.

Odvolávajúc sa na platný a účinný právny predpis možno spomenúť ustanovenia zo štvrtej časti CSP nazvanej „Opravné prostriedky“. Z ust. § 365 ods. 1 písm. b) CSP vyplýva: *„Odvolanie možno odôvodniť len tým, že súd nesprávnym procesným postupom znemožnil strane, aby uskutočňovala jej patriace procesné práva v takej miere, že došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces.“* Pod „nesprávny procesný postup“ možno subsumovať aj nedostatočné odôvodnenie súdneho rozhodnutia. Nadväzujúc na uvedené možno zacitovať aj ust. § 420 písm. f) CSP: *„Dovolanie je prípustné proti každému rozhodnutiu odvolacieho súdu vo veci samej alebo ktorým sa konanie končí, ak súd nesprávnym procesným postupom znemožnil strane, aby uskutočňovala jej patriace procesné práva v takej miere, že došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces.“* Z uvedeného môžeme vyvodiť, že vady odôvodnenia spadajú, resp. by mali spadať aj pod dôvody prípustnosti dovolania, rovnako ako pre odvolacie dôvody.

Na tomto mieste považujeme za potrebné podotknúť, že z rozhodnutia veľkého senátu NS SR, uznesenia z 19. apríla 2017 sp. zn. 1 VCdo 2/2017,⁷ možno usúdiť, že NS SR minimalizoval, resp. značne oklieštil priestor, v ktorom možno spochybníť či napadnúť odôvodnenie rozhodnutia, čo v kontexte ostatných dovolacích dôvodov v budúcnosti pravdepodobne značným spôsobom zníži jeho aplikáciu a odvolávanie sa naň.

„Dostatočné a presvedčivé odôvodnenie rozhodnutia je v demokratickom právnom štáte základnou podmienkou legitimity každého rozhodnutia súdu. Iba ak je rozhodnutie súdu dostatočne, racionálne a presvedčivo odôvodnené, má verejná moc morálne právo vynucovať jeho rešpektovanie a adresáti rozhodnutia majú morálnu povinnosť ho rešpektovať.“ WILFLING, P.: *Kvalitatívne požiadavky na odôvodnenie súdneho rozhodnutia. Vybrané otázky*. 2. vydanie. Pezinok: VIA IURIS, 2013, s. 4.

⁶ Stanovisko občianskoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 3. decembra 2015 publikované v Zbierke stanovísk NS a súdov SR č. 1/2016.

⁷ Toto rozhodnutie prijal veľký senát NS SR na neverejnom zasadnutí vo veci sp. zn. 1 VCdo 2/2017 pomerom hlasov 7 :0, čiže jednomyseľne.

To možno konštatovať aj nadväzujúc na potvrdenie judikátu R 111/1998, ktorým si NS SR osvojil názor, že „*nepreskúmateľnosťou sa neodníma účastníkovi možnosť pred súdom konať, a teda ani nezakladá prípustnosť dovolania.*”⁸ Po niekoľkých rokoch od prijatia tohto judikátu začali senáty občianskoprávneho kolégia NS SR zaujímať aj odlišné názory pri riešení otázky, či sa nedostatočným odôvodnením rozhodnutia odníma účastníkovi konania možnosť pred súdom konať, čo priamo vplýva na prípustnosť podania dovolania. Odvolávajú sa na judikatúru ESLP⁹, rozhodnutia Európskej komisie¹⁰ a ÚS SR¹¹ „*treba za porušenie práva na spravodlivé súdne konanie považovať aj nedostatok riadneho a vyčerpávajúceho odôvodnenia súdneho rozhodnutia*”.¹² Teda ak je nedostatok riadneho a vyčerpávajúceho odôvodnenia porušením práva na spravodlivé súdne konanie, takáto vada by mala zakladať aj prípustnosť dovolania v zmysle § 237 ods. 1 písm. f) OSP, a zároveň by podané dovolanie malo byť vyhodnotené ako dôvodné. Zapríčinil tento posun vo vnímaní prekonanie názoru vyjadreného v judikáte R 111/1998, na základe ktorého predstavovali nedostatky v odôvodnení súdneho rozhodnutia len tzv. inú vadu konania?¹³

Viaceré senáty občianskoprávneho kolégia NS SR zotrvali v myšlienkovom nasledovaní judikátu z roku 1998 odôvodňujúc svoju prax najmä tým, že „*za odňatie možnosti konať pred súdom nemožno považovať rozhodnutie ako výsledok vecnej rozhodovacej činnosti súdu,*”¹⁴ podporujúc to základnou ideou mimoriadnych opravných prostriedkov: „*právna istota a stabilita nastolené právoplatným rozhodnutím sú v právnom štáte narušiteľné len mimoriadne a výnimočne.*”¹⁵ Táto názorová rozporuplnosť/ rozdielnosť mala byť raz a navždy vyriešená zaujatím stanoviska k výkladu § 237 ods. 1 písm. f) OSP, ktoré po zohľadnení mnohých odborných názorov znie: „*Nepreskúmateľnosť rozhodnutia zakladá inú vadu konania v zmysle § 241 ods. 2 písm. b) OSP. Výnimočne, keď písomné vyhotovenie rozhodnutia neobsahuje zásadné vysvetlenie dôvodov podstatných pre rozhodnutie súdu, môže ísť o skutočnosť, ktorá zakladá prípustnosť dovolania podľa § 237 ods. 1 písm. f) OSP.*”¹⁶ Je teda potrebné zohľadniť mieru, do akej vada poškodí účastníka konania na jeho právach, pričom

⁸ Na základe Uznesenia občianskoprávneho kolégia NS SR bol v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a súdov Slovenskej republiky uverejnený judikát R 111/1998, z ktorého vyplýva, že „konanie, ktoré je postihnuté inou vadou, ktorá mala za následok nesprávne rozhodnutie vo veci (§ 241 ods. 2 písm. b) OSP) aj vtedy, ak odvolací súd svoj právny záver riadne neodôvodnil, takže jeho rozsudok zostal nepreskúmateľný.”

⁹ Napríklad rozhodnutie Ruiz Torija proti Španielsku z 9. decembra 1994, séria A, č. 303-A.

¹⁰ Napríklad stanovisko vo veci E.R.T. proti Španielsku z roku 1993, sťažnosť č. 18390/91.

¹¹ Napríklad nález z 12. mája 2004, sp. zn. I ÚS 226/03.

¹² Stanovisko občianskoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 3. decembra 2015 publikované v Zbierke stanovísk NS a súdov SR č. 1/2016, s. 11.

¹³ Ibidem, s. 12.

¹⁴ Ibidem, s. 13.

¹⁵ Ibidem, s. 14.

¹⁶ Ibidem, s. 10.

intenzita by sa mala posudzovať s prihliadnutím na konkrétne okolnosti prípadu. Ako vyplýva z Uznesenia NS SR sp.zn. 1 VCdo 2/2017, je to možné iba v prípade, ak by išlo o „celkom ojedinelý (extrémny) prípad“, teda napr. ak by rozhodnutie súdu neobsahovalo „vôbec žiadne odôvodnenie“ alebo ak by sa vyskytli „vady najzákladnejšej dôležitosti pre súdny systém“.¹⁷

Záveru vyplývajúce z uvedeného Uznesenia NS SR sp.zn. 1 VCdo 2/2017 sú nasledovné: „Kumulácia dôvodov prípustnosti dovolania v zmysle § 420 CSP a § 421 CSP je neprípustná. Ak sú v dovolaní súbežne uplatnené dôvody prípustnosti podľa oboch uvedených ustanovení, dovolací súd sa pri skúmaní prípustnosti dovolania obmedzí len na posúdenie prípustnosti dovolania z hľadiska § 420 CSP. Ak sú v dovolaní uplatnené viaceré vady zmätočnosti uvedené v § 420 písm. a) až f) CSP, dovolací súd sa pri skúmaní prípustnosti dovolania obmedzí výlučne na skúmanie prípustnosti dovolania z hľadiska existencie tej procesnej vady zmätočnosti, ktorá je v tomto ustanovení uvedená na prednejšom mieste.”¹⁸ Ak teda vychádzame z toho, že nedostatočné odôvodnenie súdneho rozhodnutia resp. iná vada odôvodnenia spadá pod „nesprávny procesný postup“, a teda až pod písmeno f), pričom § 420 obsahuje písmená a) až f), šanca na uplatnenie tohto dôvodu ako dôvodu prípustného pre dovolanie je výrazne nízka (keďže sa prednostne uplatnia ostatné dôvody obsiahnuté v § 420), a v kombinácii so stanoviskom, že musí ísť o celkom ojedinelý prípad, priam mizivá.

Predmetné uznesenie NS SR bolo sťažnosťou napadnuté na ÚS SR, pričom ÚS SR konštatoval, že „nezistil žiadnu skutočnosť, ktorá by signalizovala, že postup najvyššieho súdu by nemal oporu v zákone alebo v judikatúre najvyššieho súdu.”¹⁹ Zostáva teda už iba na

¹⁷ V texte uvedené konštatovanie vychádza z Uznesenia NS SR sp.zn. 1 VCdo 2/2017:

„IV. 42.2. V danom prípade obsah spisu nedáva žiadny podklad pre uplatnenie druhej vety stanoviska R 2/2016, ktorá predstavuje krajnú výnimku z prvej vety a týka sa výlučne len celkom ojedinelých (extrémnych) prípadov, ktoré majú znaky relevantné aj podľa judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. O taký prípad ide v praxi napríklad vtedy, keď rozhodnutie súdu neobsahuje vôbec žiadne odôvodnenie, alebo keď sa vyskytli „vady najzákladnejšej dôležitosti pre súdny systém“ (pozri Sutyazhnik proti Rusku, rozsudok z roku 2009), prípadne ak došlo k vade tak zásadnej, že mala za následok „justičný omyl“ (Ryabykh proti Rusku, rozsudok z roku 2003). V odôvodnení napadnutého rozsudku odvolací súd citoval ustanovenia, ktoré aplikoval a z ktorých vyvodil svoje právne závery; medziiným uviedol dôvody, so zreteľom na ktoré dospel k záveru, že NBS nezanedbala bankový dohľad. Je celkom zrejmé, ako a z akých dôvodov odvolací súd rozhodol; odôvodnenie jeho rozhodnutia má náležitosti v zmysle § 393 CSP. Za procesnú vadu konania podľa § 420 písm. f) CSP nemožno považovať to, že odvolací súd neodôvodnil svoje rozhodnutie podľa predstáv dovolateľa.“

¹⁸ K uvedenému rozhodnutiu NS SR sa už vyjadril aj ÚS SR vo svojom Uznesení II. ÚS 465/2017-14 zo dňa 25. júla 2017, pričom možno citovať nasledovné:

„III. K napadnutému uzneseniu najvyššieho súdu. 7.2 Ústavný súd konštatuje, že rešpektuje koncepciu opravných prostriedkov, tak ako si ju nastaví najvyšší súd, ak je to v medziach ústavy (porov. II. ÚS 398/08). Rovnako ústavný súd v minulosti rešpektoval výklad a aplikáciu ustanovení Občianskeho súdneho poriadku (ďalej len „OSP“) upravujúcich dovolacie dôvody tak, ako si ich nastavil najvyšší súd. To sa týkalo aj dovolacieho dôvodu podľa § 237 ods. 1 písm. f) OSP (odňatie možnosti konať pred súdom). Otázka posúdenia prípustnosti dovolania je otázkou zákonnosti a jej riešenie nemôže viesť k záveru o porušení označených práv sťažovateľa (mutatis mutandis IV. ÚS 35/02).“

¹⁹ Uznesenie II. ÚS 465/2017-14 zo dňa 25. júla 2017:

posúdení, či sa týmto rozhodnutím (teda akýmsi novým trendom v judikatúre NS SR, ktorý smeruje k výraznému obmedzeniu advokáta pri spisovaní dovolania)²⁰ výrazne neoslabuje, okrem iného, aj dôležitosť odôvodňovania súdnych rozhodnutí, na ktorej dnes trvá aj Európsky súd pre ľudské práva.

Záver

Asistentka predsedu senátu občianskoprávneho kolégia NS SR vo svojom článku na tému *Kumulácia dôvodov prípustnosti dovolania podľa § 420 a § 421 CSP* zavedenú prax NS SR odôvodňuje záujmom zachovania kontinuity predošlej rozhodovacej činnosti. Dovolací súd iba reagoval na nedostatok, resp. nejasnosť zákona tak, že nadobro vylúčil kombináciu ustanovení § 420 a 421 CSP, a to tým, že nová právna úprava dovolania striktno oddelila všeobecné (teda ust. § 420 CSP predstavujúce vady zmätočnosti) od konkrétneho (ust. § 421 CSP, ktoré sa vzťahuje na riešenie právnej otázky).²¹ O uvedenom NS SR rozhodol postupom podľa článku 4 ods. 2 CSP. Ako píše Flaková, „vo všeobecnosti platí, že v prípade nejasností o tom, ako treba vykladať niektoré ustanovenia zákona, musí súd spoľahlivo ustáliť účel existujúcej právnej úpravy alebo právnej normy, ktorú súd musí vygenerovať v prípade tzv. medzery v zákone.“²²

My sa pýtame, či pri tomto rozhodovaní bolo prihliadané na účel existujúcej právnej úpravy alebo išlo skôr o posúdenie z prísne formalistického hľadiska? Prikláňame sa k druhej možnosti a toto rozhodnutie považujeme za rozhodnutie, ktoré bolo založené na čisto formalistickej interpretácii.

„III. K napadnutému uzneseniu najvyššieho súdu. 7.4. Ústavný súd z tohto hľadiska preskúmal napadnuté uznesenie najvyššieho súdu, pričom nezistil žiadnu skutočnosť, ktorá by signalizovala, že postup najvyššieho súdu by nemal oporu v zákone alebo v judikatúre najvyššieho súdu.“

Pozn.: V tomto rozhodnutí sú dôležité mantinely, ktoré si ÚS SR vytvoril. Nechal NS SR širokú úvahu v tom, ako si výkladom nastaví podmienky dovolania

²⁰ Advokát spisujúci dovolanie musí byť schopný skutočne odborne posúdiť, či bude namietat' vady zmätočnosti nachádzajúce sa v postupe súdu alebo pomocou ustálenej rozhodovacej praxe dovolacieho súdu dovolanie vystavia na riešenie konkrétnej právnej otázky. Ak by kumuloval dôvody dovolania podľa ust. § 420 a ust. § 421 CSP, znemožnil by prípadný meritórny prieskum napadnutého rozhodnutia, keďže dovolací súd by sa v prípade kumulácie oboch dôvodov obmedzil len na prieskum väd zmätočnosti.

K tomu pozri viac: FLAKOVÁ, Z.: *Kumulácia dôvodov prípustnosti dovolania podľa § 420 a § 421 CSP*. In: Justičná revue, 69, 2017, č. 8-9, s. 1069-1070.

²¹ FLAKOVÁ, Z.: *Kumulácia dôvodov prípustnosti dovolania podľa § 420 a § 421 CSP*. In: Justičná revue, 69, 2017, č. 8-9, s. 1068.

²² *Ibidem*, s. 1068.

Summary

Formalism in interpreting the law in the practice of courts (Brief sketch of formalism on a case study)

The courts in interpreting the laws which are necessary to assess the dispute often come with a formalistic approach, which is particularly relevant for the countries of the continental legal system based on written law. The aim of the contribution was to bring closer the formalistic decision-making of the courts on the example of one of the decisions of the Grand Chamber of the Supreme Court of the Slovak Republic and to point out the consequences. We were the most concerned with what a formalistic approach can do if it is applied in decision-making, regardless of the possible consequences. In the present paper, we have approached a formalistic decision through one of the first decisions of the Grand Chamber. Formalist consideration was reflected in the adoption of the Resolution of the Supreme Court of the Slovak Republic 1 VCdo 2/2017. A strictly formalistic interpretation of the provisions of § 420 and § 421 of the Act No. 160/2015 Coll. on Civil Procedure caused (among other) almost the impossibility of using the inadequate reasoning of a court decision as a reason for making -a plea, all in view of the decision to prohibit the cumulation of grounds of appeal.

Použitá literatúra a pramene

BREZINA, P.: *Právo moc svazujúci: niekoľik úvah k formalizmu v právu*. In Právní formalismus. Sborník příspěvků sekce teorie práva, přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2014. Olomouc: Iuridicum Olomoucense, 2014.

FLAKOVÁ, Z.: *Kumulácia dôvodov prípustnosti dovolania podľa § 420 a § 421 CSP*. In: Justičná revue, 69, 2017, č. 8-9, s. 1065-1070. ISSN 1335-6461.

ROTTLEUTHNER, H.: *Foundations of Law*. In A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. (vol. 2), Dordrecht: Springer, 2005.

WEBER, M.: *Economy and Society – An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 1978.

WILFLING, P.: *Kvalitatívne požiadavky na odôvodnenie súdneho rozhodnutia. Vybrané otázky*. 2. vydanie. Pezinok: VIA IURIS, 2013, 78 s. ISBN 978-80-970686-8-4.

Súdne rozhodnutia a stanoviská

Judikát R 111/1998 zverejnený v Zbierke stanovísk NS a rozhodnutí súdov SR.

Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky vedené pod sp.zn. 1 VCdo 2/2017. Uznesenie zo dňa 19. apríla 2017.

Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky vedené pod sp.zn. II. ÚS 465/2017. Uznesenie zo dňa 25. júla 2017.

Stanovisko občianskoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 3. decembra 2015 k výkladu § 237 ods. 1 písm. f) Občianskeho súdneho poriadku publikované v Zbierke stanovísk NS a súdov SR č. 1/2016, s. 10-29.

Monika Mezulianíková

Očista veřejné správy v letech 1945-1948 se zaměřením na trestnoprávní kauzu prof. JUDr. Zdeňka Neubauera

Abstrakt: Příspěvek¹ je tematicky zaměřen na období po skončení II. světové války, kdy byly prostřednictvím dekretů přijímány opatření k nápravě křivd spáchaných jednotlivci vůči obyvatelstvu a státu. Primárně je příspěvek zaměřen na činnost očistných komisí pro přezkoumání chování veřejných zaměstnanců podle dekretu č. 105/1945 Sb., a to na osobní a věcnou působnost komisí a samotné řízení před těmito komisemi. Ve své třetí části bude příspěvek pojednávat o konkrétním očistném řízení vůči prof. JUDr. Zdeňku Neubauerovi, který byl významnou osobností působící na Právnické fakultě v Brně.

Klíčová slova: očistné komise, disciplinární řízení, očista veřejné správy, prof. JUDr. Zdeněk Neubauer.

Úvod

Oblast dekretálního zákonodárství je neodmyslitelně spojena s obdobím konce 2. světové války v Československu a se situací následující bezprostředně po ukončení válečného konfliktu. Dekrety byly přijímány v oblasti ekonomické i národnostní, jejich významnou součástí se ale staly také dekrety přijaté za účelem potrestání válečných zrádců a kolaborantů. Nejvýraznějším prostředkem pro postih nespolehlivých osob se v osvobozeném Československu stal dekret č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Pro postih drobnějších provinění byl přijat dekret č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti. Speciální dekret byl přijat pro oblast veřejné správy, a to dekret č. 105/1945 Sb., o očistných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců.

Tento příspěvek si klade za cíl stručné shrnutí právní úpravy retribucí v poválečném Československu se zaměřením na oblast veřejné správy. Jeho první část je zaměřena na obecnou situaci při přijímání dekretů spojených s retribucemi a na politický základ očisty vyjádřený v Košickém vládním programu. Ve druhé části příspěvek rozebírá právní úpravu očistných komisí podle dekretu č. 105/1945 Sb., které byly zřízeny za účelem přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců. Blíže se zabývá připomínkovým řízením, procesem sestavování očistných komisí i samotným řízením před těmito komisemi. Třetí část představí

---

¹ Tento příspěvek vychází z diplomové práce autorky *Očista veřejné správy (1945-1948)*, obhájené dne 23. 5. 2017 na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

očistné řízení ve vztahu ke konkrétní osobě, a to k prof. JUDr. Zdeňku Neubauerovi, jenž byl významnou osobností působící na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

Oblasti očisty veřejné správy v letech 1945-1948 podle dekretu č. 105/1945 Sb. jsou v odborné literatuře doposud věnovány pouze zmínky, stěžejní část příspěvku proto vychází ze zpracovaných archivních materiálů, které se k danému tématu nacházejí v Národním archivu v Praze. Podklady k očistnému řízení vedenému proti prof. Neubauerovi pocházejí z Archivu Masarykovy univerzity.

1. Retribuce v poválečném Československu

Společně s koncem 2. světové války vyvstala ve společnosti potřeba potrestání válečných zrádců, kolaborantů a pomahačů nacistického režimu. Základy poválečného uspořádání byly stanoveny politickými osobnostmi v Londýně a Moskvě již ve druhé polovině války, legislativním rámcem pro úpravu těchto otázek se vzhledem ke komplikované politické situaci v zemi stalo dekretální zákonodárství.

1.1. Košický vládní program jako základ pro očistu veřejné správy

K bližšímu vymezení poválečného uspořádání republiky došlo prostřednictvím Košického vládního programu. Jednání mezi politickými představiteli započala v Moskvě v březnu 1945. Návrh se zabýval mimo jiné otázkou těsnějšího spojení se Sovětským svazem, problematickým bodem návrhu se pak stalo především postavení Slovenska v osvobozeném Československu. Po skončení jednání v Moskvě se političtí činitelé přesunuli zvláštním vlakem do Košic, kde nová vláda na své první schůzi schválila dne 5. dubna 1945 dohodnutý vládní program, který vešel ve známost jako Košický vládní program. Kapitola pátá tohoto programu obsahovala ustanovení o novém uspořádání veřejné správy a počítala s vytvořením nových orgánů státní a veřejné správy. Vládní politika se měla podle návrhu uskutečňovat prostřednictvím národních výborů volených lidem. Měl být prováděn pečlivý dohled nad tím, aby se do národních výborů nedostaly osoby, které spolupracovaly s okupanty nebo v jejich službách získaly osobní výhody.²

---

² BOUČEK M. – VARTÍKOVÁ M. – KLIMEŠ M.: *Program revoluce: ke vzniku Košického vládního programu*. Praha: Svoboda, 1975. s. 253–262, 276, 299.

1.2. Retribuce v dekretálním zákonodárství

Retribuční dekrety tvořily významnou součást dekretálního zákonodárství. Jejich prostřednictvím mělo dojít k vyrovnání se s minulostí, označení viníků a potrestání osob, které v nejtěžších chvílích zradily svůj národ. Pro potrestání závažných prohřešků se nejdůležitějším stal dekret č. 16/1945 Sb., o potrestání zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, nazývaný jako „velký retribuční dekret“. Tento dekret postihoval trestné činy v něm uvedené, přičemž většinu skutkových podstat přebral z předmnichovských předpisů, zpřísnil však tresty za tyto trestné činy a určil několik nových skutkových podstat. Pro potřeby dekretu byly zřízeny mimořádné lidové soudy v sídlech krajských soudů, pro osoby vyjmenované v dekretu č. 17/1945 Sb., o národním soudu, pak byl zřízen Národní soud jako soud čestný, který byl vázán hmotněprávními předpisy velkého retribučního dekretu. Nejpřísnějším trestem za provinění podle velkého retribučního dekretu byl trest smrti či trest těžkého doživotního žaláře.

Subsidiárním k velkému retribučnímu dekretu se stal dekret č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti, označovaný jako malý retribuční dekret. Podnětem pro jeho přijetí se stala příliš úzce vymezená působnost velkého retribučního dekretu a s tím spojená obava, že někteří z pachatelů mohou ujít spravedlnosti. O proviněních podle malého retribučního dekretu rozhodovaly okresní národní výbory, pojmovým znakem pro potrestání pak bylo nepřístojné chování jedince, které uráželo národní cítění a vzbuzovalo veřejné pohoršení.³ Zatímco velký retribuční dekret ani malý retribuční dekret neměly specializovanou osobní působnost, dekret č. 105/1945 Sb. byl přijat konkrétně pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců

2. Očistné komise pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců

Poválečná očista probíhala v Československu v několika rovinách. Nejednalo se pouze o vypořádání se s osobami německé a maďarské národnosti, které v očích společnosti měly největší podíl na válce, bylo přistoupeno také k potrestání osob z vlastních řad, které s nepřítelem jakýmkoliv způsobem kolaborovaly. Političtí představitelé dospěli k závěru, že je třeba rovněž zhodnotit i chování veřejných zaměstnanců, kteří ze svého postavení mohli významně ovlivnit životy občanů v průběhu války. Nejvýraznějším prostředkem pro postih

³ SOUKUP, L.: Retribuční dekrety prezidenta ČSR dr. Edvarda Beneše. In: KLENER, P. *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Praha: Karolinum, 2002. s. 143-147.

zaměstnanců ve státních institucích se stal dekret č. 105/1945 Sb. Zvláštní řád byl ze zmocnění dekretu vydán ministerstvem ochrany práce a sociálních věcí pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců nositelů veřejnoprávního sociálního pojištění.

Dekret prezidenta republiky č. 105/1945 Sb., o očistných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců ze dne 4. října 1945, nabyl platnosti a účinnosti dne 30. října 1945. Po dobu své platnosti byl dekret novelizován zákonem č. 130/1946 Sb., o doplnění a změně dekretu, a zákonem č. 247/1946 Sb., jímž se měnily a doplňovaly předpisy o očistných komisích. Novelizace obsahovaly pouze drobné změny a doplnění, jejich největší význam byl v opětovném prodloužení časové působnosti očistných komisí. Původní návrh dekretu počítal s tím, že provedení očisty prostřednictvím očistných komisí pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců bude rychlé a efektivní. Ačkoliv dekret nabyl účinnosti až dne 30. října 1945, k ukončení činnosti očistných komisí mělo dojít již dne 31. března 1946. Brzy začalo být zřejmé, že vymezená doba je nedostačující, zákonem č. 130/1946 Sb. proto došlo k prodloužení časové působnosti komisí do 31. prosince 1946 a zákon č. 247/1946 Sb. časovou působnost komisí opětovně prodloužil do 4. května 1947.

2.1. Důvodová zpráva a připomínkové řízení k dekretu č. 105/1945 Sb.

Účelem dekretu bylo podle důvodové právy ze dne 23. srpna 1945 provedení úmyslu vlády, který byl vyjádřen v Košickém vládním programu, a to očištění veřejné správy od nespolehlivých zaměstnanců. Zřízení očistných komisí při národních výborech mělo být projevem demokratické kontroly, součástí čehož byla i možnost občanů zažádat o přezkoumání činnosti jednotlivých zaměstnanců. Důraz byl kladen na rychlost očistného řízení, což vyústilo v omezení některých zásad projevujících se v disciplinárním řízení. Ohledně procesních ustanovení o řízení před komisemi se důvodová zpráva omezila pouze na konstatování, že se jedná o předpisy vztávané z jiných druhů řízení, převážně disciplinárního, a proto není třeba blíže se k nim vyjadřovat.

Při projednávání dekretu předložilo nejobsáhlejší připomínky Ministerstvo spravedlnosti. Očistné komise pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců měly být původně upraveny pouze formou vládního nařízení, což s poukazem na závažnost věci považovalo ministerstvo za nedostatečné a navrhlo úpravu formou prezidentského dekretu. Na podnět ministerstva došlo rovněž k bližší specifikaci stíhatelné činnosti. Výtky směřovaly vůči údajnému odchýlení se od základních principů procesního práva, neboť dle původního návrhu mělo dojít k zavedení inkvizičního procesu, který by umožnil, aby tribunál byl zároveň soudcem i žalobcem.

V konečném znění dekretu byl na základě výše uvedených připomínek zaveden institut kárného žalobce, který měl možnost podat odvolání.⁴

2.1. Rozsah a působnost dekretu

Dekret č. 105/1945 Sb. obsahoval oproti obecné osobní působnosti velkého i malého retribučního dekretu vymezené skupiny osob, jejichž činnost byla v rámci očištných komisí posuzována. Konkrétně se jednalo o zaměstnance v činné službě státu, samosprávných celků, veřejnoprávních korporací a nadací a osoby, na které dopadal učitelský zákon. Nebylo rozlišováno, zda byl služební poměr soukromoprávní nebo veřejnoprávní. Dekret platil rovněž pro příjemce provisních a zaopatřovacích platů. Negativní vymezení vylučovalo z osobní působnosti dekretu vojenské gážisty z povolání nebo ve výslužbě, pro soudcovské úředníky platil dekret omezeně.

Věcnou působnost dekret vymezoval pod pojmem stíhatelná činnost v § 2. Zkoumalo se porušení věrnosti Československé republiky i prohřešení proti národní cti. Takovým jednáním se zaměstnanec dopustil služebního přečinu a trestal se dle dekretu bez újmy soudního stíhání. V demonstrativním výčtu stíhatelné činnosti bylo obsaženo například přihlášení se k německé nebo maďarské národnosti, podpora nacistů a zrádců či zneužití postavení na úkor podřízených. V úvahu přicházel rovněž postih za mimoslužební styk s Němci nebo Maďary. Vzhledem k tomu, že pojmy vymezující stíhatelnou činnost byly poměrně obecné, k nalézání jejich významu docházelo také cestou soudního rozhodování. Nejvyšší správní soud v rozhodnutí sp.zn. 263/47 konstatoval, že za stíhatelnou činnost se v rámci mimoslužebního styku s Němci nebo Maďary dá považovat pouze takový styk, který rozsahem a intenzitou vybočuje z obvyklého setkávání lidí v každodenním životě. Za stíhatelnou činnost nebyla považována ani účast na Heydrichově zotavovací akci, kterou by bylo možno podřadit pod ustanovení postihující ucházení se o výhody u německých úřadů a funkcionářů. Potrestání by bylo možné pouze v případě, kdy zaměstnanec podal k akci dobrovolnou přihlášku.⁵

2.2. Sestavování očištných komisí

Očištné komise byly zřízeny při okresních národních výborech v sídlech krajských soudů, pro země České a Moravskoslezské pak byla zřízena vrchní očištná komise při ministerstvu vnitra

⁴ Národní archiv Praha (dále NA Praha), fond Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna (dále f. ÚPV-BS), inv. č. 2496, karton 320 (dále k. 320), sign. 422/7.

⁵ NA Praha, f. ÚPV-BS, inv. č. 2496, k. 320, sign. 422/7.

v Praze a pro obvod Slovenska v Bratislavě. Účast v očištné komisi byla považována za čestnou funkci. Členové skládali před začátkem výkonu slib, ve kterém se zavázali plnit úřad podle nejlepšího vědomí a svědomí. Senát očištné komise tvořil předseda senátu nebo jeho náměstek a dva přísedící. Práva znalý musel být předseda a jeden přísedící, jeden člen senátu pak měl být vzat z onoho oboru, do kterého náležel zaměstnanec posuzovaný v konkrétním řízení.

Předsedy a přísedící očištných komisí jmenoval ministr vnitra na návrh zemského národního výboru, vládou byly jmenovány vrchní očištné komise. Zastoupení resortů u vrchní očištné komise bylo navrhováno jednotlivými ministerstvy. Dekret obviněnému umožňoval odmítnout jednoho člena komise bez udání důvodu, a to do tří dnů ode dne doručení obsílky. Vrchní očištné komise byly původně pětičlenné, zákonem č. 247/1946 Sb. však došlo ke změně a následně rozhodovala vrchní očištná komise v tříčlenném senátě. Je třeba poukázat na to, že očištné komise byly personální zátěží, neboť dle některých názorů bylo pro jejich činnost třeba až 1000 zaměstnanců, kteří tímto byli odejmuti svým administrativním povinnostem.⁶

2.3. Řízení před očištnými komisemi

Řízení podle dekretu o očištných komisích bylo obdobou disciplinárního řízení pro zaměstnance podle služební pragmatiky. Mezi subjekty řízení patřil obviněný, jehož činnost posuzoval senát, proti obviněnému pak stál kárný zástupce. Obviněnému bylo umožněno zvolit si pro řízení obhájce.

Úkolem kárného zástupce byla ochrana veřejného zájmu. Mělo se jednat o osobu práva znalou a obdobně jako člena senátu mohl kárného zástupce obviněný odmítnout bez udání důvodu ve třech dnech od doručení obsílky. Obhájcem zaměstnance mohla být osoba v činné službě nebo ve výslužbě a také osoba zapsaná v seznamu obhájců. Odměna za zastupování byla striktně vyloučena, v úvahu byl brán pouze nárok na náhradu nákladů.

Podání návrhu předcházelo přípravné šetření vykonávané příslušným služebním úřadem zaměstnance, jehož obsahem byly především výslechy obviněného a svědků. Za účelem zachování objektivit nemohlo být přípravné šetření prováděno členy očištné komise. Na podkladě výsledků přípravného šetření dospěl služební úřad k závěru, zda podá k očištné komisi návrh na zahájení očištného řízení. Kárné oznámení obsahovalo údaje týkající se osobních poměrů obviněného, zdůvodnění návrhu a označení důkazů.

⁶ NA Praha, f. ÚPV-BS, inv. č. 2496, k. 320, sign. 422/7.

Řízení před očištnými komisemi mělo být rychlé a efektivní, což se projevilo také v možnosti vést proces proti nepřítomnému obviněnému. Zásadně se jednalo o řízení neveřejné, tato zásada však byla částečně prolomena u ústního jednání. Obviněnému i jeho zástupci bylo umožněno nahlížet za úředního dozoru do spisů, nikoliv však do spisů poradních a tajných.

Po přijetí kárného oznámení mohlo být nařízeno ústní jednání, které započalo zprávou o případu podanou předsedou senátu nebo jím pověřeným členem. Následně byl vyslechnut obviněný, svědkové a byly přečteny důkazy. V průběhu jednání bylo možno činit návrhy na doplnění šetření. Kdykoliv během řízení mohlo být usnesením rozhodnuto o suspendování obviněného, proti tomuto rozhodnutí byla přípustná stížnost. Komise posuzovala, zda se obviněný zaměstnanec dopustil v době nesvobody (tj. ode dne 30. září 1938 do 4. května 1945) některé ze stíhatelných činností vymezených v dekretu. Tresty byly rozděleny na dvě skupiny, a to na tresty pro zaměstnance v činné službě a na tresty pro příjemce zaopatřovacích platů. Nejmírnějším potrestáním bylo udělení důtky, dále přicházelo v úvahu vyloučení z postupu po časově omezenou dobu, zmenšení služebného nebo přeložení. Nejprísnějším trestem bylo propuštění se ztrátou všech nároků odpočivných a zaopatřovacích.

Opravným prostředkem proti rozhodnutí očištné komise bylo odvolání, které bylo nutno podat ke komisi, která nález vydala, a to do 15 dnů ode dne jeho doručení. Způsobitým k podání odvolání byl obviněný a jeho zákonný dědic, na základě pokynu úřadu pak mohl odvolání podat kárný zástupce. O odvolání rozhodovala vrchní očištná komise. Dalším opravným prostředkem byla podle dekretu obnova řízení. Ta přicházela v úvahu za situace, kdy po právní moci nález vyvstaly takové skutečnosti, které by měly za následek jiné rozhodnutí ve věci.

Očištné komise ukončily svoji činnost dne 4. května 1947, vrchní očištné komise i po tomto dni pokračovaly ve své činnosti. Pokud nebylo kárné oznámení podáno ve lhůtě stanovené dekretem, nebylo to překážkou pro pozdější provedení disciplinárního řízení dle služební pragmatiky na základě skutkových podstat v ní uvedených. Pokud nebyl případ před komisí v dané lhůtě projednán, přešla příslušnost očištných komisí na disciplinární nebo jiné příslušné orgány. Podle konečného statistického přehledu k činnosti očištných komisí bylo za dobu jejich působení podáno celkem 8348 kárných oznámení, z tohoto množství bylo 2478 zprošťujících nálezů. K nejprísnějšímu trestu propuštění zaměstnance bylo přistoupeno v 147

případech, častým trestem bylo udělení důtky, penzionování nebo přeložení na jiné služební místo.⁷

Dekret o očistných komisích č. 105/1945 Sb. se svojí věcnou působností blížil dekretu č. 138/1945 Sb., tzv. malému retribučnímu dekretu, neboť oba tyto dekrety směřovaly k potrestání podobných činů proti republice a národu. Pokud bylo proti zaměstnanci podáno oznámení podle malého retribučního dekretu, výbor řízení zavedl, ale nepokračoval v něm a věc předal k projednání služebnímu úřadu, který po provedení šetření o jeho výsledku informoval národní výbor. Jestliže bylo jako první prováděno očistné řízení, byl o něm informován národní výbor pouze tehdy, když zde byly předpoklady pro stíhání dle malého retribučního dekretu. Tato situace vedla k možnosti potrestat zaměstnance jak podle dekretu o očistných komisích, tak dle malého retribučního dekretu.⁸

3. Očistné řízení vedené proti prof. JUDr. Zdeňku Neubauerovi

Prof. JUDr. Zdeněk Neubauer se narodil dne 2. 9. 1901 v Plzni. Svá středoškolská studia absolvoval v letech 1911-1919 na českém státním gymnáziu v Olomouci a následně se stal jedním z prvních posluchačů Právnické fakulty Masarykovy univerzity, na které dne 14. 11. 1923 získal doktorát. Ke dni 1. 1. 1924 nastoupil službu u Všeobecného penzijního ústavu v Brně, kde se z konceptního úředníka postupem času propracoval až na ředitele úřadovny VPÚ v Brně a později na ředitele Všeobecného penzijního ústavu v Praze. Na Právnické fakultě Univerzity Karlovy se dne 13. 9. 1928 habilitoval pro obor správní vědy a československého práva správního a dne 9. 6. 1933 dosáhl na Masarykově univerzitě v Brně druhé docentury z oboru ústavního práva. Dne 21. 8. 1935 byl jmenován skutečným bezplatným mimořádným profesorem ústavního práva v Brně.⁹

Vzápětí po ukončení 2. světové války vznesla závodní rada Všeobecného penzijního ústavu v Brně u národního výboru obžalobu z důvodu údajné národní nespolehlivosti proti profesoru Neubauerovi. Závodní rada Právnické fakulty Masarykovy univerzity navrhla zemskému národnímu výboru zřízení společné vyšetřovací komise, neboť profesor byl činný v obou institucích. K výzvě zemského národního výboru o poskytnutí informací o chování prof. Neubauera v době nesvobody sdělil profesorský sbor i závodní rada Právnické fakulty, že

⁷ ŠÍMOVÁ, E.: Personální „očista“ na ústředních úřadech Československé republiky po roce 1945. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2013 [online]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/110637/>

⁸ PŮLPÁN, O.: *Trestní právo a řízení správní*. Praha: Orbis, 1947. s. 159-161.

⁹ Archiv Masarykovy univerzity (dále AMU), K 129-2218, fond B 79 Zdeněk Neubauer (dále f. B 79).

po přezkoumání literární činnosti dospěli k závěru o její nezávadnosti a nebyl shledán žádný důvod pro zavedení disciplinárního řízení, očistné řízení vzešlé z popudu Všeobecného penzijního ústavu v Brně však nadále pokračovalo.

Obvodová očistná komise pro zaměstnance nositelů veřejnoprávního sociálního pojištění zprostila ve svém nálezu č.j. 0 82/46 ze dne 12. 12. 1946 prof. JUDr. Zdeňka Neubauera obžaloby, ve které mu bylo kladeno za vinu, že se v době nesvobody propagováním, vychvalováním a podporou nacismu, odbornou spoluprací s Němci a zneužíváním postavení na vedoucím místě prohřešil proti národní cti a proti povinnosti národní soudržnosti. Profesoru Neubauerovi bylo dále kladeno za vinu, že v rámci literární činnosti uveřejňoval články propagující nacismus a odevzdal vedení úřadovny bez odporu do rukou okupantů. Obviněný se hájil tím, že články byly obsahu vědeckého a rovněž odevzdání úřadovny se bránil a učinil tak až na pokyn ministerstva sociální péče. Řada významných osobností (např. Dr. Weyr, Dr. Boháček nebo Dr. Kučera) dosvědčila, že se obžalovaný choval vždy jako řádný Čech a nemůže být pochybností o jeho protiněmeckém smýšlení. Dokazováním provedeným před očistnou komisí, zejména výslechy svědků, byla všechna obvinění vůči profesorovi vyvrácena a komise v nálezu rovněž zdůraznila, že protichůdné výpovědi několika svědků ohledně údajné asociálnosti profesora Neubauera spočívají zřejmě v osobní nevraživosti a zaujetí těchto svědků. Očistná komise uzavřela nález tím, že v prokázaném skutkovém ději nelze spatřovat skutkovou podstatu služebního přečinu.¹⁰

Proti nálezu očistné komise podal kárný zástupce odvolání, o kterém bylo rozhodnuto nálezem vrchní očistné komise č.j. Vok 45/46 ze dne 10. 2. 1947. Komise odvolání zamítla s odůvodněním, že po přezkoumání napadeného rozhodnutí neshledala odvolání jako důvodné, když odvolatel v konečném důsledku nenapadal skutkové a právní posouzení věci, nýbrž hodnocení provedených důkazů, a vzhledem k tomu bylo odvolání zamítnuto.

Ačkoliv bylo jméno prof. Neubauera v rámci řízení podle dekretu č. 105/1945 Sb. očištěno, v souvislosti s událostmi roku 1948 přišel o možnost dalšího působení na Právnické fakultě Masarykovy univerzity poté, co byl opatřením akčního výboru Právnické fakulty z 30. 8. 1948 zbaven titulu mimořádného bezplatného profesora a zproštěn výkonu přednášek. Prof. JUDr. Zdeněk Neubauer zemřel v Praze dne 20. 2. 1956.¹¹

Závěr

¹⁰ AMU, K 129-2218, f. B 79.

¹¹ AMU, K 129-2218, f. B 79.

Základ pro poválečnou očistu veřejné správy byl položen již v Košickém vládním programu, a ačkoliv bezprostředně po osvobození byla prováděna personální očista prostřednictvím závodních rad, teprve po přijetí dekretu č. 105/1945 Sb. byl sjednocen přístup k posuzování chování zaměstnanců v době nesvobody. Dekret o očistných komisích společně s dalšími zákonnými i podzákonnými právními předpisy vytvořil legislativní rámec pro očistu veřejné správy.

Očistné komise, které zahájily svoji činnost na podzim roku 1945, vznikaly při okresních národních výborech v sídlech krajských soudů a posuzovaly chování zaměstnanců v době ode dne 30. září 1938 do 4. května 1945. Pokud vzešlo podezření, že se osoba dopustila chování spadajícího pod stíhatelnou činnost podle dekretu, příslušný služební úřad provedl přípravné šetření. Jestliže dospěl k závěru, že byla naplněna některá skutková podstata, přistoupil úřad k podání kárného oznámení. Zaměstnanec si mohl zvolit obhájce, proti němu stál kárný zástupce hájící veřejný zájem. Proti nálezu očistné komise bylo možno podat odvolání, o kterém rozhodovala vrchní očistná komise. Dalším opravným prostředkem proti rozhodnutí očistné komise byla obnova řízení.

Svoji činnost ukončily očistné komise v květnu 1947, kdy předaly neprojednané případy k dokončení jiným příslušným orgánům. Za dobu jejich činnosti bylo ke komisím podáno více než 8000 kárných oznámení, z toho odsuzujících nálezů bylo méně než 2000. Očistné řízení se nevyhnulo ani významným prvorepublikovým osobnostem, jak bylo poukázáno na případu prof. JUDr. Zdeňka Neubauera. Vzhledem k tomu, že podnět k provedení šetření mohla podat jakákoliv osoba, pro některé se stalo očistné řízení prostředkem řešení osobní nevraživosti a rozporů. Ačkoliv profesor Neubauer svoji věrnost republice před očistnou komisí obhájil, události následující po únoru 1948 mu nadobro odňaly možnost dalšího působení na Právnické fakultě Masarykovy univerzity.

Summary

The cleansing of the public administration in 1945-1948 with focusing on prof. JUDr. Zdeněk Neubauer

This contribution is thematically focused on the period after World War II, when measures were adopted through decrees to correct the injustices committed by individuals against the people and the state. Primarily, this contribution focuses on the activities of the Cleansing Commissions, who reviewed the work of civil servants according to Decree no. 105/1945 Coll. This review centres on the personal and material scope of the Commissions and the proceedings themselves that went before them. The

third part then focuses specifically on the cleansing proceeding against prof. JUDr. Zdeněk Neubauer, who was notability at the Faculty of Law in Brno.

Seznam použité literatury a archivních pramenů

Archiv Masarykovy univerzity, K 129-2218, fond B 79 Zdeněk Neubauer.

Národní archiv Praha, fond Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna, inv. č. 2496, karton 320, sign. 422/7.

BOUČEK M. – VARTÍKOVÁ M. – KLIMEŠ M.: *Program revoluce: ke vzniku Košického vládního programu*. Praha: Svoboda, 1975. 320 s.

KLENER, P.: Retribuční dekrety prezidenta ČSR dr. Edvarda Beneše. In SOUKUP, L. (ed.). *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Praha: Karolinum, 2002. s. 143-150. ISBN 80-246-0217-2.

PŮLPÁN, O.: *Trestní právo a řízení správní*. Praha: Orbis, 1947. 283 s.

ŠÍMOVÁ, E.: Personální „očista“ na ústředních úřadech Československé republiky po roce 1945.

Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2013 [online]. Dostupné z:

<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/110637/>

Matej Mlkv

K vvoju pojmu vlastnckeho prva na Slovensku¹

Abstrakt: Prspevok sa zaober problematikou doktrinlného vymedzenia vlastnckeho prva v uhorskom prve. Vzhadom na skutonos, e tento vvoj neprebiehal autochtnne, ale aspo iastone v intelektulnom prostred uenho prva (*ius commune*), je v prvej kapitole pozornos venovaná prve vseobecnmu vvoju tohto intittu v recipovanom rmskom a knonickom prve. V dvoch samostatnch kapitolch je najskr spracovaná podoba vlastnckeho prva v stredovekom a novovekom uhorskom prve a nsledne jej zmeny pod vplyvom nemeckej historickoprvnej školy 19. storoia. Posledn kapitola sa venuje vzniku reivindikanej aloby v Uhorsku.

Kluov slov: vlastncke prvo, *ius commune*, Tripartitum, uhorsk prvo, reivindikcia.

vod

Vlastncke prvo je tradine považované za kluov intitt skromnho prva, nakoko vytvra nutn predpoklady pre fungovanie ekonomiky a tovarovo-vmennch spoloenskch vzahov vo vseobecnosti. Napriek tomu pojem vlastnckeho prva ako neobmedzenho prvneho panstva nad vecou prp. prvom sankcionovanou mocou sprvat sa k uritej veci ľubovoným spsobom a kadho inho z psobenia na vec vyluit je vtvorom nemeckej pandektistiky 19. storoia. Vvoj pojmu v Uhorsku je obdobne ako vo vsine ostatnch eurpskych šttoch problematick, proom ako bude demontované v nasledujcom texte, aj Uhorsko je charakterizované tm, e prvne nsledky sa spjali skr s drbou vo svojej germnskej podobe (*Gewere*) i fransko-feudlnej podobe (*seisin*) ako s vlastnckym prvom. Vlastncke prvo ako prvny intitt sa zaal v Uhorsku doktrinlne vvjat a v svislosti s procesom vedcom k prsnemu rozliovaniu drby a vlastnckeho prva v duchu klasickej rmskoprvnej maximy *nil commune habet proprietas cum possessione* (D. 42.2.12.1). Z hadiska skmanch materilov budeme pre stredovek uhorsk prvo vychzat najm z diela *Opus Tripartitum* od Štefana Werbczyho, ktor v podstate predstavuje jedin autoritvnu prvnu knihu v naich podmienkach a iastone z diela *Directio methodica* od Ivana Kitonca z Kostajnice, ktor opisuje formy konania pred stredovekmi uhorskmi sdmi. Pre uhorsk prvo 19. storoia budeme vychzat z nemeckch diel od Junga, Putza a Almsiho a pre recipované uhorsk prvo na Slovensku po roku 1918 z diel Fajnora, Ztureckho a Lubyho. Vzhadom na to, e u Tripartitum bolo poda kritikov ovplyvnen

¹ Tento prspevok vznikol vaka podpore grantovho projektu KEGA . 066UK-4/2018.

rmskoprvnymi doktrnami a vvoj 19. storoia je aj v Uhorsku plne v intelektulnom zajiat pandektistiky, v prvej kapitole sa zameriame na strun charakteristiku vvoja v rmci tzv. uenho rmsko-knonickho prva (*ius commune*).

1. Nuka o vlastnctve v uenom prve

Pvod komplikovanho vzahu medzi vlastnckym prvom a drbou nielen v Uhorsku ale aj v inch eurpskychttoch do nstupu von Savignyho a nemeckej historickoprvnej školy tkvie do vekej miery v nejednoznanosti vymedzenia koncepcie vlastnctva v Justininskej kodifikcii, ktor tvorila vchodiskov bod pre akkovek doktrinlne konštrukcie recepnch škl. Nielene nie je vraz *dominium* jasne vymedzen v Justininskej kodifikcii, ale dokonca nie je *dominium* nikde explicitne podraden pod pojem *ius*.² Vraz *dominium* (resp. *rerum dominium*) je doloen a na konci republiky,³ priom *dominium* bolo pvodne nezávisl od *ius* a znamenalo moc nad hmotnou vecou – napr. Gaius kladie to juxtapozcie osoby, ktor majú k veci vlastnctvo alebo majú nejak prvo k veci.⁴ Podradenie pojmu *dominium* pod *ius* sa zaina a v neskoršch obdobiach cisrstva a to v svislosti so stieranm rozdielov medzi vlastnctvom (*dominium*) a prvami k cudzm veciam,⁵ aj ke prvny termn „prvo k cudzm veciam“ nebol klasickm prvníkom znmy.⁶ O tom svedi mimo inho aj skutonos,e od 4. storoia nachdzame psomne zaznamenan vrazy ako „*ius dominii possidere*“,o ostro kontrastuje so skoršm pouivanm termnu nielen v prvnch

² Vraz „*ius*“ je v Digestch definine vymedzen Paulom v 11. fragmente 1. titulu 1. knihy Digest ako (1) too je dobré a sprvne (*id quod semper aequum ac bonum*), t.j. *ius naturale*, (2) too je prospešné vetkm alebo vašine v akomkvektte (*quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est*), t.j. *ius civile* a ako (3) miesto vykonu spravodlivosti (*locus in quo ius redditur*). Okrem toho sa vraz *ius* pouva na rozlinch miestach Digest najm vo vzahu k nehmotnm veciam (*hereditas, ususfructus, obligationes contractae, servitutes praediorum urbanorum et rusticorum* (D. 8. 2. 2.), *ius crediti* (D. 4. 13.), *ius pignoris* (D. 20. 4. 9.), *ius nominis* –aloba (D. 20. 4. 19.).

³ BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1980, s. 441.

⁴ ... *sive domini sint sive aliquid in ea re ius habeant*. D. 39. 2. 19. Porovnaj tie D. 7. 6. 5. *Uti frui ius sibi esse solus potest intendere, qui habet usum fructum, dominus autem fundi non potest, quia qui habet proprietatem, utendi fruendi ius separatum non habet* ....

⁵ MATSUO, H.: *Historical and Theoretical Intimacy between concepts of rights and property*. In: MARTIN, J. - SPRENGER, A.: *Challenges to law at the End of the 20th Century. Band 1: Rights Proceedings of the 17th World Congress of the International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy (IVR) Bologna, June 16-21, 1995*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1997, s. 73.

⁶ Digesty sce pouvj na niektorch miestach priamo vraz *ius in re* na oznaenie prv k cudzm veciam (napr. svislosti s noxlnymialobami v D. 9. 4 a *damnum infectum* v D. 39. 2), tieto prva vak nezodpovedj vznamu prv k cudzm veciam zahnajcimi sluobnosťmi, run a zmluvn zloh, dedcn njom a dedcn prvo stavby a ani nepovauj vlastnctvo (*dominium*) za druh *ius in re*.

zdrojoch - napriklad Titus Livius spomina kraľa, ktory uznal rimske *ius* a *dominium* nad svojimi uzemiami,⁷ z oho je zrejme, že tieto vyrazy považuje za nezávisle od seba.

Prva recepna škola glosatorov vytvorila pojem vecne prava (*iure in re*), ktore mali predstavovať hmotnopravny korelat k vecnym žalobam (*actiones in rem*) obdobne ako obligacie predstavuju hmotnopravny korelat k osobnym žalobam (*actiones in personam*).⁸ Pojmovym znakom vecnych prav ako kauzy vecnych žalob je priamy vzťah k veci na rozdiel od obligaci, ktore opravnuju aby urita osoba niečo dala (*dare*), dala a konala (*dare facere*) alebo splnila dlh inym sposobom (I. 4.6.1). Taketo priame pravo i už k hmotnej alebo nehmotnej veci oznaovali glosatori vyrazom *dominium*. Za vykon vlastnictva v užšom slova zmysle boli považovane vindikacia, dedicke žaloby, vecna Publicianska žaloba, žaloby dedicneho najomcu a obdobne opravnenych osob, žaloba *metum passus*, *actio rescissoria* a obe prejudicialne žaloby. Žaloby zo zalohu a zo služobnosti boli považovane za vykon vecnych prav k nehmotnej veci.⁹ *Dominium* teda glosatori chapali v širšom slova zmysle ako pojmovy znak každeho vecneho prava, im zotreli klasicky rozdiel medzi vlastnictvom a pravami k cudzej veci, a teda pokladali aj vecne prava ako *emphyteusis* a *ususfructus* za druh *dominii*. *Dominium* v užšom slova zmysle je podla glosatorov *ius plenum in re corporali*,¹⁰ o nie je veľmi rozdielne vymedzenie oproti chapaniu v modernej civilistickej jurisprudencii. Rovnako ako dnes chapali glosatori vlastnictvo ako plne pravne panstvo nad vecou a neexistoval rozdiel medzi vlastnictvom hnutelnych a nehnutelnych veci (t.j. relativita vlastnickeho prava ako ju nachadzame v niektorych stredovekych pravnych poriadkoch tu nebola pritomna).

Doktrinalny spor modernej civilistiky, i vlastnicke pravo (u glosatorov vlastnictvo v užšom slova zmysle) treba pokladať za unitarne pravo alebo za subor iastkovych opravneni bol pritomny aj u glosatorov. Glosatori formulovali svoju koncepciu pri skuamani opravnena užívat a požívat vec, ktore može byť jednak suasťou opravneni vlastnika alebo može byť postupene inej osobe ako osobitne pravo (*ususfructus*). V dnešnej teorii rimskeho prava hovorime o *ususfructe* len v suvislosti s osobnou služobnosťou, t.j. ak užívacie a požívacie pravo prislucha inej osobe ako vlastnikovi. Glosatori však použivali vyraz *usufructus* bez ohladu na opravneny subjekt – *ususfructus* ako samostatny pravny inštitut (osobnu služobnosť) oznaovali ako *ususfructus formalis* a ako suasť opravneni vlastnika *ususfructus causalis*.

⁷ Liv. 45.13.15.

⁸ I. 4.6.1. *Omnium actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrosve de qua re quaeritur, summa divisio in duo genera deducitur: aut enim in rem sunt aut in personam.*

⁹ LANDSBERG, E.: *Die Glosse Des Accursius und Ihre Lehre Vom Eigentum: Rechts- und Dogmengeschichte Untersuchung*. Lipsko: Brockhaus, 1883, s. 87.

¹⁰ Opravneny k nehmotnej veci mali *ius in re aliena*. LANDSBERG, E. *Die Glosse Des Accursius und Ihre Lehre Vom Eigentum: Rechts- und Dogmengeschichte Untersuchung*. Lipsko: Brockhaus, 1883, s. 88, 92.

Kauzou tohto druheho typu *ususfructu* je vlastnicke pravo a kedze v zmysle scholastickej logiky nemohol byt nasledok sucasou priciny, bol *ususfructus formalis* považovany za prejav unitarne vnimaneho vlastnickeho prava. Odlisny nazor Placentina, ktory sa pokusal vymedzit vlastnictvo ako subor majetkovych a užívaciech opravnenı nebol vacsinovou mienkou glosatorov vratane Accursia prijaty.

Na koncepciu glosatorov nadviazali postglosatori, resp. komentatori. Bartolus de Saxoferrato prvykrat definicne vymedzil pojem *dominium*, ktoreho vymedzenie nenachadzame v Justinianskej kodifikacii a ani u glosy, ked na otazku o je vlastnictvo odpoveda, e je to pravo disponovt hmotnou vecou najperfektnejsim (resp. najabsolutnejsim) sposobom nezakazanym pravom.¹¹ Glosatorske delenie vlastnictva na *dominium directum* a *utile* ako hmotnopravny korelat k alobam *rei vindicatio* a *rei vindicatio utilis* Bartolus rozsiril o *quasi-dominium*, ktora bola priznana aktivne legitimovanej osobe z *actio Publiciana in rem*. Jeho iak Baldus de Ubaldis upustil od pouzivania vyrazu *ius in re* v prospech vyrazu *iura realia*, ktore vymedzil ako prava bez existencie obligacie. Ako prvy urobil aj enumerativny vypocet tychto prav (*dominium*, dedicske pravo, osobne a pozemkove sluzobnosti, rucny a zmluvny zaloh), blizsiu kategorizaciu tychto prav vsak neuskutocnil.

So školou postglosatorov sa spaja aj vytvorenie skupiny prav na konci 13. storocia, ktore zastavali prostrednu poziciu medzi vecnymi pravami a obligaciami - tzv. *ius ad rem*. Povod tychto prav je v kanonickom prave, kde sa vyvinuli v kontexte episkopalnych volieb na oznacenie pravnych narokov zvoleneho biskupa u ktoreho este nenastala investitura na biskupsky stolec proti tretım osobam, ktore by mohli branıt jeho naroku byt dosadeny do uradu.¹² V kanonickom kontexte potom *ius in re* znamena take opravnenie biskupa, ktore drzı, uzıva alebo pozıva, ked je uz dosadeny do uradu. V kontexte *ius commune* mohol naprıklad veritel prostrednıctvom *ius ad rem* požadovt od dlznıka vydanie veci, ktoru dlznık veritelovi slubil. Aj keby sa na prvy pohlad mohlo zdat, e ide o obligacne prava, na rozdiel od nich mali *ius ad rem* absolutny charakter podobne ako vecne prava.

¹¹ *Quid ergo est dominium? Responde: est ius in re corporali perfecte disponendi, nisi lege prohibeatur.* Komentar k D. 41, 2, 17, 1 nr. 4. SAXOFERATTO, B. de: *Commentaria in Corpus juris civilis*. Neskorsi autori *ius commune* doplnili vypocet iastkovych opravnenı vlastnıka o *ius utendi* a *abutendi*. Napr. F. Hotman (1524-1590) vymedzil vlastnictvo nasledovne: *dominium est ius ac potestas, re quapiam tum utendi, tum abutendi, quatenus iure civili permittitur*. Hotman, F.: *Commentarius De Verbis Iuris: Antiquitatum Ro. Elementis Amplificatum*, 1569. Cit. podla TAITSLIN, A.: *The Evolution of the Concept of Ownership in the Russian law from the Svod Zakonov to the 1994 Civil Code*. Dostupne na internete: <http://www.helsinki.fi/katti/RussianLaw-PRESENTATIONS/Taitslin.pdf> [cit. 18.06.2018].

¹² REID, C.: *Van der Vyver's Analysis of Rights: A Case Study Drawn from Thirteenth-century Canon Law*. In: KOERS: Bulletin for Christian Scholarship, zv. 64, . 2 & 3, 1999, s. 219.

Humanisticke školy rmskeho prva sce na jednej strane kritizovali glostorov a postglostorov za rozstiepenie vlastnckeho titulu, no same chpali vyraz *dominium* nielen v dnešnom vyzname slova ako vlastnctvo, ale aj ako subjektvne prvo vo vseobecnosti.¹³ Vychadzajuc z toho mohli tieto školy dospieť k prvnym vyrazom ako vlastnctvo služobnosti ci vlastnctvo obliigacneho zvazku. Prvou osobou ktora dala do juxtaopozicie *dominium* vo vyzname vlastnctvo a *ius in re aliena* bol Hugo Donellus v 16. storo. Na zklade toho dedcny njom, o ktorom sa dovtedy predpokladalo, že je druhom kvazi-vlastnctva v zmysle Bartolovej koncepcie, podradil pod prva k cudzej veci. Na druhej strane Donellus vecne prva vymedzoval na zklade tradicie predchadzajucich škol enumeratvne, rovnako *iura in re aliena*¹⁴ ako aj *dominium*.¹⁵ Na Donellovu juxtaopoziciu *dominium* - *ius in re aliena* nadviazal Hugo Grotius, ktory rozoznaval neobmedzene vlastnctvo (povodne *dominium directum*) a obmedzene vlastnctvo (*dominium utile*), ktore bolo odvodene od neobmedzeneho vlastnctva a bolo vymahatelne *erga omnes*, ale patrilo do kategorie *ius in re aliena*.¹⁶ Definitvne tak Grotius prispel k teoretickemu prekonaniu koncepcie deleneho vlastnctva, pricom vyznamove zuzenie pojmu *dominium* len na samotne vlastnctvo uskutonila až vseobecnoprvna veda *usus modernu pandectarum*.¹⁷

Modernu konštruktciu pojmu vlastnckeho prva dala v zvere psobenia eurpskeho *ius commune* nemecka historickoprvna škola (jej rmskoprvna vetva, t.j. pandektistika). Zkladom pre pandektistiku bola axioma, že prvne normy nie su navzajom nezávisle, ale že existuju medzi nimi rzne vazby. Odhalenie tychto vazieb psobiacich medzi prvnymi normami navzajom ako aj medzi prvnymi normami a prvnymi principmi a ich znzornenie v prehladnom sposobe, t.j. vo forme systemu, bola a je podľa pandektistiky jednou z najdoležitejsich uloh prvnej vedy.¹⁸ Pandektistika sa k tomuto systemu snaila dospieť dokonalou pojmovou a dogmatickou prepracovanosou sukromnoprvnych inštitutov.¹⁹ Vychadzala pritom (aspon podľa jej kritikov) z predpokladov, že prvo je uplne, t.j. bez medzier, lebo medzery v prve su vyplnene prvnymi principmi a že platne prvo je možne

¹³ WINDSCHEID, B.: *Lehrbuch des Pandektenrechts*. 1. diel. 4. vydanie. Dusseldorf: J. Buddeus, 1875, s. 508.

¹⁴ *Haec iura numero sunt quinque: ius emphyteuticum, seu ius agri vectigalis, ius superficarium; ius bonae fidei possessoris; pignus seu hypotheca; servitutes*. DONELLUS, H.: *Commentarii de iure civili*, 1590, vol. V, lib. IX, cap. XIII, s. 443.

¹⁵ *...ut qui dominus sit rei, idem dominii iure omnes habeat. Prima, ius tenendae et possidendae rei. Secunda, licere incolumen tueri. Tertia utendi fruidique ius. Quarta, ius ab eius usu arcendi quos libet. Postrema, ius alienandi deminuendive*. DONELLUS, H.: *Commentarii de iure civili*, 1590, vol. V, lib. IX, cap. IX, s. 295.

¹⁶ BOUCKAERT, B.: *Property Law and Economics (Encyclopedia of Law and Economics)*. Cheltenham: Edward Elgar, 2010, s. 21.

¹⁷ URFUS, V.: *Historicke zklady novodobeho prva soukromneho*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 83.

¹⁸ Porovnaj LARENZ, K.: *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 6. prepracovane vydanie. Berlin: Springer-Verlag, 1991, s. 437.

¹⁹ URFUS, V.: *Historicke zklady novodobeho prva soukromneho*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 114.

rekonštruovať do pojmovej hierarchie logických vzťahov, pričom nové pravidlo môže byť deduktívne odvodené z právnych princípov, ktoré sú induktívne odvodené z prameňov pozitívneho práva (*Inversionsmethode*).²⁰ Najskôr sa získavajú tzv. druhové pojmy (*Gattungsbegriffe*) pozostávajúce zo znakov (resp. prvkov), ktoré boli (na základe právnej analýzy) identifikované ako pojmovo nutné a následne sa vynechávaním jednotlivých znakov získavajú pojmy vyššej abstraktnej úrovne, pod ktoré sa síce dá subsumovať čoraz väčší počet faktických skutkových podstát, ale ktoré zároveň majú čoraz menší obsah, teda menší počet znakov tvoriacich pojem (tzv. *Sinnentleerung*).²¹

Bezprostredne hierarchicky nadriadeným pojmom k pojmu vlastníctvo sú vecné práva, ktoré sú na rozdiel od glosátorov vymedzené nie ako všetky hmotné práva žalovateľné cez *actiones in rem*, ale len tie, ktorých obsahom je právne ovládanie veci (*deren Inhalt die rechtliche Unterwerfung einer Sache ist*).²² Pojmovým znakom, ktorý odlišuje pojem vecné práva od ostatných práv (najmä od záväzkových práv, s ktorými spolu vytvárajú ešte vyšší pojem majetkových práv)²³ je ich predmet - nie sú nasmerované voči určitej osobe, ale ich bezprostredným predmetom je vec.²⁴ Právne panstvo určitej osoby môže byť úplné alebo čiastočné (*totale, partielle Herrschaft*),²⁵ resp. môže sa vzťahovať na celú vec ako celok, alebo byť obmedzené na určité smery panstva.²⁶ Podľa tohto sa pojem vecných práv rozpadá na dialektickú dvojicu protikladných pojmov nižšej abstraktnej úrovne - na vlastnícke právo (*dominium*) a na práva k cudzím veciam (*ius in re aliena*). Vlastnícke právo je teda podľa pandektistiky pojmovo neobmedzené (alternatívne úplné či totálne) právne panstvo nad vecou,

²⁰ SOBEK, T.: *Argumenty teorie práva*. Praha: Aleš Čeněk, 2008, s. 289.

²¹ LARENZ, K.: *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 6. prepracované vydanie. Berlín: Springer-Verlag, 1991, s. 439-441.

²² Samotný Puchta tvrdí, že akékoľvek iné použitie výrazu vecných práv je potrebné odmietnuť ako neužitočný a zmaťočný. Problém glosátorského a komentátorského vymedzenia vecných práv len ako hmotnoprávných korelátov k vecným žalobám je, že pod pojem *in rem actiones* je subsumovateľných toľko práv rozličnej povahy, že ich jediným spoločným znakom je skutočnosť, že nie sú záväzkami. To potvrdzujú aj Justiniánske Inštitúcie (I. 4.6.1.), podľa ktorých nastupujú vecné žaloby ak niekto žaluje toho, kto mu nie je zaviazaný zo žiadneho právneho vzťahu (... *qui nullo iure ei obligatus est*), predsa ale proti nemu v nejakej veci začína právny spor (*movet alicui de aliqua re controversiam*). A. Brinz z toho a iných prípadov použitia vecných žalôb v Justiniánskej kodifikácii vyvodzuje, že spoločným znakom je absencia nároku a neosobnosť dôvodu žaloby (*Anspruchlosigkeit und Unpersönlichkeit des Klagegrundes*) a teda pod tento pojem možno podradiť okrem vecných práv nielen dedičské práva, ale dokonca aj rodinné právo, ktorého spoločný pôvod s vecnými právami je podľa Brinza oveľa pravdepodobnejší ako spoločný pôvod vecných a záväzkových práv. PUCHTA, G.F.: *Pandekten*. 10. vydanie. Lipsko: J.A. Barth, 1866, s. 212-213.; BRINZ, A.: *Lehrbuch der Pandekten*. 1. diel. 2. vydanie. Erlangen: A. Deichert, 1873, s. 468-469.

²³ K tomu pozri ARNDTS, C.L.: *Učebni kniha pandekt*. 1. diel. Praha: wolters Kluwer, 2010, s. 25-26.

²⁴ PUCHTA, G.F.: *Pandekten*. 10. vydanie. Lipsko: J.A. Barth, 1866, s. 213; ARNDTS, C.L.: *Učebni kniha pandekt*. 1. diel. Praha: wolters Kluwer, 2010, s. 205; BRINZ, A.: *Lehrbuch der Pandekten*. 1. diel. 2. vydanie. Erlangen: A. Deichert, 1873, s. 468.

²⁵ PUCHTA, G.F.: *Pandekten*. 10. vydanie. Lipsko: J.A. Barth, 1866, s. 213.

²⁶ ARNDTS, C.L.: *Učebni kniha pandekt*. 1. diel. Praha: Wolters Kluwer, 2010, s. 206.

pricom znak zdraznenie prvneho panstva slui na pojmov vymezenie od drzby, ktor predstavuje faktick panstvo nad vecou.²⁷

2. Uhorsko v ase tefana Werboczyho

Preberanie *ius commune* do uhorskho prva v období stredoveku nebolo kontinulne a ucelen a bolo sprevadzan sucasnou konsolidciou domceho uhorskho prva. Svoj vrchol v stredoveku dosiahlo ku koncu 13. storoia, ke vedomosti o *ius commune* (viac vsak o kanonickom ako o recipovanom rmskom prve) boli sprostredkované najm uhorskmi studentmi tudujcimi v zahranii (najm v Pari a v Bologni), prslunkami kapitulnch kol a aj vseobecnm rozirovanm literatry o rmskom a kanonickom, resp. uenom prve. V ase skoncipovania Tripartita u uhorsk prvo prebralo viacer rmskoprvne a kanonickoprvne prvky.²⁸ Ak Opus Tripartitum predstavuje hodnovern obraz uhorskho obyajovho prva v dobe ke bolo spsan, o nie je plne nepochybn, lebo Werboczemu bola vyitan prve prlisn romanizcia diela, uhorsk prvo obdobne ako in stredovek domce prvne poriadky nerozliovalo dsledne medzi drzbou a vlastnckym prvom a termn *possessio* sa asto pouival v spojen s vlastnckym prvom (*possessio perpetua, iura possessionaria*).²⁹

Podla  1 24. titulu 1. knihy Tripartita pod drzbnmi prvami (*iura possessionaria*) treba vo vseobecnosti rozumie hrady, katiele, pevnosti, mest, poddansk mest, dediny, statky, zeme, lesy a pustatiny.³⁰ Ide teda parafrzujc terminolgiu rakuskeho ABGB pri vymedzen vlastnckeho prva o vymedzenie drzbnho prva v objektvnom zmysle, t.j. nie o je obsahom samotnho pojmu, ale o je jeho predmetom (t.j. okruh vec a prv). V  3 rovnakho titulu nachdzame aj vymedzenie drzby v objektvnom slova zmysle, ke podla Werboczyho vznamom a zmyslom nzvu „*possessio*“ je dedna, a to je podla neho vlastnm

²⁷ Urit i prblm spsobovalo vymedzenie vlastnckeho prva ako neobmedzenho vecnho prva. Paulov fragment zaraden v defninom titule 50. knihy Digest (D. 50.16.25.) uvadza, e prvom hovorme, e majetok je n aj ke poivacie prvo pati inmu (*recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum usus fructus alienus est*), im vyjadril, e vlastncke prvo strp obmedzenie inm vecnm prvom. Paradoxn situciu, ke dialektick protiklad pojmu vlastnctva vis--vis prvam k cudzm veciam m tvort prve znak neobmedzenosti vysvetloval B. Windscheid tak, e vlastnctvo je ako tak neobmedzen, ale znesie obmedzenia (*ist als solches schrankenlos, aber es vertrgt Beschrnkungen*) i esko-rakusky civilista a predstavite smeru snaiaceho sa o pandektizciu ABGB A. Randa tak, e len objem a nie pojem vlastnctva sa obmedzuje. WINDSCHEID, B.: *Lehrbuch des Pandektenrechts*. 1. diel. 4. vydanie. Dusseldorf: J. Buddeus, 1875, s. 514; RANDA, A.: *Prvo vlastnck dle rakuskeho prva v poadku systematickm*. 7. vydanie. Praha: E. Nkl. esk akademie pro vdy, slovesnost a umn ,1922, s. 2-3 (pozn. 2).

²⁸ COING, H.: *Geschichte der Quellen und Literatur der neueren europischen Privatrechtsgeschichte. Erster Band. Mittelalter (1100-1500)*. Mnchov: C.H. Bech, 1973, s. 312-313.

²⁹ LUBY, .: *Dejiny skromnho prva na Slovensku*. Bratislava: Knznica Prvnickej jednoty v Bratislave, 1946, 312-313.

³⁰ *Nomine autem iuris possessionarii generaliter intellige castra, castella, fortalitia, civitates, oppida, villas, possessiones, terras, sylvas & praedia.*

vyznamom nzvu, lebo hrady, kastiele, mesta, poddanske mesta a pustatiny sa oznauju inymi slovami, pricom tento vyznam slova je podla Werboczyho najcastejsi.³¹ Subjektvne, resp. obsahove vymedzenie „*possessio*“ nachadzame v  2 tohto titulu ako vladu nad uritou hnutelnou alebo nehnutenou vecou, jej pouzvania a spravy, prip. vo vyzname „*pedium positio*“ vstupom do uzvania a vlady nad takou vecou, ktoru niekto v skutonosti drzi a spravuje.³² Pri vymedzeni drzby v subjektvnom vyzname vidime, e pojmova hranica medzi vlastnictvom a drzbou je nejasna - zatia o ako drzba tak vlastnictvo mou by spravne charakterizovane v zmysle rimskopravnej klasifikacie ako panstvo nad vecou, v pripade vlastnictva ide o pravne panstvo a nedostatok faktickej moci and samotnou vecou nema za nasledok stratu vlastnckeho prava. V pripade drzby ide o faktickej panstvo nad vecou, pri ktorom zanik fyzickej posobenia nad vecou (*corpore*) a na niektore doasne vynimky ma za nasledok aj zanik drzby. i Tripartitum chape *possessio* alebo *ius possessionis* ako pravne i faktickej panstvo je nejasne.

Na rozdiel od drzby, kde nachadzame v Tripartite aspon definicne vymedzenie, nie je vlastncke pravo (*dominium*) vymedzene vobec. Vyraz *dominium* je dokonca Werboczom pouzvany vo vyzname nesporneho dedickej prava.³³ V diele nachadzame aj vyraz „*dominium reale*“, ktore oznauje skor fyzicku drzbu veci ako pravo k nej a vyraz „*extra dominium*“, ktory je pouzvany pre pripad, ke osoba nema drzbu pozemku ku ktoremu ma pravo.³⁴ V Tripartite je teda rimskopravna dichotomia vlastnckeho prava a drzby nielen nezretelna, ale dokonca postavenu na hlavu - nie s vyrazom „*dominium*“ sa spaju pravne nasledky ale prave s vyrazom „*possessio*.“ V diele *Directio methodica processus iudicarij iuris consuetudinarij, incljti Regni Hungariae* od Ivana Kitonica (Joannes Kitonich de Koztanicza) z roku 1634 (2. vydanie) je taktie najcastejsi pouzity vyraz *iura possessionaria* a

³¹ *Alio modo autem prout in proposito possessionis aequalitate villa sPrekladignificatur & intelligitur.*

³² *Ubi sciendum quod possessio dupliciter accipitur. Primo quidem pro dominio usuque ac gubernatione alicuius rei mobilis vel immobilis. Et hoc modo dicitur possessio quasi pedum positio in usumac dominium ipsius rei quam quis realiter tenet & gubernat.*

³³ BAK, J. – BANYO, P. – RADY, M.: *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts* (1517). Idyllwild: C. Schlacks, 2005, s. 446.

³⁴ Tripartitum 1.63.2. *Et hoc si ille cui Fassio facta fuerit extra dominium ipsorum bonorum extiterit. Nam si in dominio eorundem reali etiam antea fuerit, aut medio eius qui Fassionem fecit dominium huiusmodi reale & possessorium de facto consequi poterit tunc (etiam transacta ipsa annuali revolutione) Statutio praenota semper exequi valebit.* (A toto plati vtedy, ak ten, v koho prospech bolo priznanie vykonane, nemal v drzbe tieto majetky. Lebo ak ich uz predtym mal skutocne vo svojej moci a prostrednictvom priznavajuceho mohol fakticky nadobudnu takuto skutocnu drzbu a majetok, potom horeuvedeny zapis mono vykona vdy, aj po uplynuti jedneho roka).

Tripartitum 1.82.4. *Et siquid tandem iuris ad ea bona se habere pretendit id extra dominium eorundem processu iuris prosequi debet.* (A ak tvrdi, e ma k tymto majetkom urite pravo, toto si musi uplatni akonnou cestou mimo drzby).

len výnimočne v súvislosti s vydržaním sa používa výraz *dominium* vo význame vlastníctva.³⁵ V tomto ohľade však nie je uhorské právo unikátne. Pri komparatívnej analýze napr. dobového anglického práva, ktoré bolo tiež v menšej miere ovplyvnené rímskym právom ako územné celky bezprostredne tvoriace súčasť Svätej ríše rímskej, nachádzame výraz *dominium* použitý v právnom jazyku len veľmi ojedinele. Ako to vyjadril anglický právny historik J. Baker, výraz *dominium* bol príliš neurčitý a mnohovýznamový na to, aby s ním anglické právo spájalo právne následky vo vzťahu k nehnuteľnostiam a preto vyvinulo pojem *seisin*, ktorý sa postupne vyvíjal od samotnej držby po právo vec držať.³⁶

Obdobnú situáciu vidíme aj v Uhorsku, o ktorého vývoji napr. E. Heymann skonštatoval, že jeho stredoveké právo sa pri držbe vyvíjalo obdobne ako germánske.³⁷ K. Kadlec taktiež uvádza, že v uhorskochorvátskom práve sa nevyvinul čo do nehnuteľností pojem vlastníckeho práva v zmysle rímskeho domínia (čo je obdobné ako v anglickom práve). Pojem neobmedzenej právnej dispozície je uhorskochorvátskemu vlastníckemu právu známy len v prípade hnutelností a len v prípade novonadobudnutých hnutelností.³⁸ Čo sa týka nehnuteľností, vyvinulo sa prevažne nie neobmedzené individuálne vlastníctvo, ale obmedzené kolektívne vlastníctvo a len v prípade novonadobudnutých nehnuteľností individuálne vlastníctvo. Obmedzené formy kolektívneho vlastníctva predstavujú bratský nediel, o ktorom nachádzame posledné zmienky z 1. polovice 18. storočia a nediel medzi otcom a ženatými synmi, ktorý pretrval dlhšie, príp. aj šľachtické komposesoráty. P. Blaho vo svojej až pomerne nedávno knižne vydannej habilitačnej práci vidí dôvod slabého rozdielu medzi držbou a vlastníctvom v Uhorsku v troch príčinách: 1) existencii urbaniálnej sústavy, donačnej sústavy a princípu aviticity; (2) absencii chápania vlastníctva ako výlučnej moci nad vecou a jeho previazania s právom štátu a pokrvným príbuzenstvom a (3) v minimálnom rozdiely medzi vecnými právami navzájom (záložný veriteľ bol považovaný za skutočného vlastníka veci s nárokom na plody zo založenej veci).³⁹

3. Moderná recepcia v uhorskom všeobecnom súkromnom práve

³⁵ KITONIĆ, I.: *Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii, incltyi Regni Hungariae . Metodická uputa u sudbeni postupak po običajnom pravu slavnog Ugarskog kraljevstva*. Záhreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004, s. 144-145.

³⁶ BAKER, J.: *An Introduction to English Legal History*. Londýn: Butterworths, 2002, s. 259 a nasl.

³⁷ HEYMANN, E.: *Das ungarische Privatrecht und der Rechtsausgleich mit Ungarn*. Tübingen: Mohr, 1917, s. 55.

³⁸ KADLEC, K.: *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvátské lechty v něm obsažené*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902, s. 191.

³⁹ BLAHO, P.: *Držba v dejinách práva. Rímskoprávna náuka o držbe a jej vyústenie v terajšom čase*. Trnava: Trnavská univerzita, 2015, s. 126.

Johann von Jung vo svojom diele *Darstellung des ungarischen Privatrechtes* (ktor spracoval na zklade Kelemenovch *Institutiones iuris hungarici privati*) pouva vyraz *dominium* u vo vyzname vlastnctva, ke uvadza, e pod prvom k veci sa rozumie oprvnenie zaobchdzať s vlastnctvom, nadobdať ho, disponovať s nm, predať ho alebo od niekoho reivindikovať.⁴⁰ Jeho vymedzenie vzťahu vlastnckeho prva a držby vsak nie je pandektisticke. Podľa Junga vec mono držať buď naturlne alebo podľa zkona, priom iba obe druhy držby naraz vytvrj plne vlastnctvo (*dominium plenum*). Naturlna držba urcitej veci nerob z jej detentora aj jej vlastníka.⁴¹ Jung uvadza, e naproti tomu mžeme vec držať len podľa zkona, t.j. mžeme mať vlastncke prvo k urcitej veci, ktoru niekto iny naturlne alebo fyzicky dr, ako ke nieo bolo zaloene alebo pice (asi sprvne vypoice). Z uvedeneho je teda zrejme, e Jung spja existenciu vlastnckeho prva so spojenm civilnej a naturlnej držby v jednej osobe, priom prve civilna držba je vsak ta determinujca pre existenciu vlastnckeho prva. U Junga a Kelemena u teda nachadzame zreteľny vplyv rmskeho prva pri rozliovani medzi civilnou a naturlnou držbou o u Werboczyovo zrejme nie je, ale stle nepreberj dsledne doktrinlne oddelenie držby a vlastnckeho prva. Držba je teda chpana ete v duchu starej terie ako urcite voi vlastnckemu prvu obmedzenejie prvo k veci a nie isto ako fakticky stav, o bol pomerne rozireny nzor a do vystpenia von Savignyho s jeho prelomovm dielom *Das Recht des Besitzes* v roku 1803.

V nasledujcom vom diele o uhorskom prve spisanom v nemine *System des ungarischen Privatrechtes* od Karola Putza vydanom v roku 1870 sa u dsledne premieta pandektisticka teria. V Putzovom diele sa dotame, e pod vlastnctvom rozumieme plne prvne panstvo urcitej osoby nad vecou. Vlastnctvo podľa toho vo svojom plnom vyzname zahna pojmovo *ius possidendi (cum exclusione aliorum)*, *ius utendi fruendi*, *ius de substantia rei disponendi* (s. *ius proprietatis* v uom zmysle) a *ius vindicationis*.⁴² Putz zaina rozliovať vlastnctvo od držby ke tvrd, e napriek tomu, e držba je faktickym zkladom vlastnctva,

⁴⁰ *Durch das Recht auf einer Sache wird die Befugnis, das Eigentum zu handhaben, zu erwerben, damit zu schalten, dasselbe zu verkaufen, oder auch von einem Anderen zu reivindiciren, verstanden.* JUNG, J.: *Darstellung des ungarischen Privatrechtes. Erster Band.* Viedeň: B. Ph. Bauer, 1818, s. 193.

⁴¹ *Besitzen kann man eine Sache blo natrlich oder blo gesetzmig. Nur beide Besitzarten zugleich machen vollstndige Propriett (dominium plenum) aus. Denn der natrliche Besitz einer Sache macht den Inhaber (detentor) nicht immer zum Eigentmer derselben. ... Im Gegenteile kann man aber auch eine Sache blo gesetzmig besitzen, das ist: wir knnen ein Eigentumsrecht auf eine Sache haben, die ein Anderer natrlich oder physisch besitzt, wenn wir Z. B. etwas verpfndet oder dargeliehen haben.* JUNG, J.: *Darstellung des ungarischen Privatrechtes. Erster Band.* Viedeň: B. Ph. Bauer, 1818, s. 197.

⁴² *Unter Eigentum versteht man die vollstndige rechtliche Herrschaft einer Person ber eine Sache. Das Eigentum schliet demnach in seiner vollen Bedeutung begrifflich das ius possidendi (cum exclusione aliorum), ius utendi fruendi, ius de substantia rei disponendi (s. ius proprietatis im engeren Sinne) und ius vindicationis ein.* PUTZ, C.: *System des ungarischen Privatrechtes.* Viedeň: Manz, 1870, s. 103.

moze nastať situcia, e jedna osoba je drzitelom a druh vlastnkom veci. Na rozdiel od Junga Putz tvrd, e rmskoprvne kategrie ako *possessio corporalis, naturalis* a *civilis* neboli prevzat do uhorskho prva.⁴³ Porovnanie Jungovho a Kelemenovho diela na jednej strane a Putzovho diela na strane druhej, medzi ktormi prelo pribline 50 rokov, jasne preukazuje vplyv nemeckej pandektistiky, ktor v 19. storoi jednoznane intelektulne dominovala na poli doktrinlného vvoja skromnho prva. Posledne pozostatky pvodnho chpania drzby ako prva nachdzame u A. Almsiho, ktor vlastncke prvo chpeplne rmskoprvne, ale drzbu stle poklad za obmedzene relatvne prvo na prvne panstvo nad vecou (*ein beschrnktes relatives Recht auf Sachherrschaft*) s poukazom na u citované Tripartitum 1.24.1.⁴⁴

4. K problematike existencie vlastnckej aloby

Intitt vlastnckeho prva obdobne ako kady in prvny intitt prirodzene nem zmysel doktrinlne vymedziť pokiaľ s nm prvo nespja iadne prvne nsledky. V rmskom klasickom prve bol v dsledku materilného chpania aloby tmto prvnym nsledkom existencia dvoch zkladnch vlastnckch alb – *rei vindicatio* a *actio negatoria*. Ak by teda v rmskom prve iadna alobna intencia neobsahovala vraz zodpovedjci vlastnctvu (*dominium, proprietas* i len vseobecne *meum esse*) a naopak len drzba by bola chrnena prostrednctvom interdiktov, potom by nemalo vznam identifikovať vlastncke prvo ako samostatny intitt. Absencia jasne vymedzenho vlastnckeho prva v Uhorsku v ase spsania Tripartita moze byť teda vysvetlena aj tm, e v iadnej alobe v Uhorsku netvrdil alobca, e m vlastncke prvo k veci, ale len e k nej m drzbu, prp. prvo drzby. V 68. titule 1. knihy Tripartita je spomenuta okrem obmedzenej svojpomoci ako hlavny prostriedok ochrany drzby

⁴³ V Jungovej koncepcii je relevantnm lenenm podla uhorskho prva *possessio iusta – iniusta* a *bona fidei-mala fidei*. *Possessio iusta* sa zaklad na drzbe nadobudnutej na zklade platnho nadobdacieho titulu, proom pomerne zuujco sa *possessio iniusta* zaklad na drzbe nadobudnutej vadne (*violenta, clandestina*). Rozdelenie *bona fidei-mala fidei* zodpoved rmskej dobromyseľnej a nedobromyseľnej drzbe. Drzať mono len hmotne veci, v prpade drzby nehmotnch vec uhorske prvo pouivalo vraz *quasi possessio* alebo *usus*. JUNG, J.: *Darstellung des ungarischen Privatrechtes. Erster Band*. Viedeň: B. Ph. Bauer, 1818, s. 198-199; PUTZ, C.: *System des ungarischen Privatrechtes*. Viedeň: Manz, 1870, s. 105-106.

⁴⁴ Relativita drzby podla Almsiho spoivala v jejinkoch voi tretm osobm – drzitel mohol byť oprvneny k drzbe voi jednej osobe a nemusel byť oprvneny voi druhej. Pre Almsiho je relevantne lenenie drzby na pvodnu a odvodenu a plnu a obmedzenu. Obmedzenie drzby moze spoivať v jej rozsahu (napr. prpad spolonej drzby viacerch osb) alebo v jej obsahu (napr. delena drzba, ktor nastane ke si pvodny drzitel ponech asť svojej doterajej drzby ako hlavnu drzbu a inej osobe prevedie bezprostrednu drzbu ako v prpade njmu veci). ALMSI, A.: *Ungarisches Privatrecht. II. Band*. Berln: Gruyter, 1923, s. 4.

sumrna repozcia, ktor predstavuje len tzv. posesrny a nie petitrny prostriedok ochrany.⁴⁵ Ide o funkny ekvivalent interdiktlnej ochrany rmskych prtorov, aj ke za predpokladu e bol Werboczy v tomto smere vbec ovplyvneny *ius commune* je pravdepodobne, e sa inspiroval skor sumrnym posesrnym konanm (*possessorium summarium*) knonickho prva ako rmskoprvnymi zdrojmi. Alterntvne vida niektor autori podobnos sumrnej repozcie s nemeckou *Gewere*.⁴⁶

Po uplynut jednho roka od ruivho zsahu u nebolo mon pouit sumrnu repozciu a bolo mon domha sa ochrany len petitrne, t.j. v tzv. spore o riadnu drzbu zaatom alobou na ochranu riadnej drzby. Tto forma ochrany sa podla niektorch autorov vyvinula a neskor, lebo pvodne existovala len sumrna repozcia ako univerzlny prostriedok ochrany drzby.⁴⁷ V sudnom konani zaatom cez tuto alobu vsak u alobcovi nestailo preukza zsah do drzby (aloba bola k dispozcii aj ke k zsahu do drzby vbec nedolo), ale skutonos, e alobca nadobudol vec po prve (podla V. Fajnora a A. Ztureckho nadobdac dvod, ktor po prve obstoi).⁴⁸ Š. Luby uvdza, e napriek nzvu aloby ide o vlastncku alobu a slui ochrane vlastnctva, ktore vlastnk neme dokza, ale len spravdepodobni. Spravdepodobnenie prevedie tak, e doke nadobudnutie drzby veci riadne a po prve, ale vyhr len vtedy, ak alovaný nevie preukza lepie prvo k veci.⁴⁹ Obdobne aj V. Fajnor a A. Zturecky uvdzaj, e aloba je mona proti kadmu, kto k veci vbec nema iadne prvo alebo ma sce prvo, avsak slabie, ako je alobcovo. alobcovi nepome, ak alovaný nadobudol vec prve tak mocnm titulom ako alobca.⁵⁰ Z uvedenho je teda zrejme, e nejde o reivindikciu ako zkladnu vlastncku alobu, ale len o alobu z drzby. Tejto by

⁴⁵ Sumrna repozcia bola hlavnm prostriedkom posesornej ochrany drzby na Slovensku do roku 1950. Uvedeny 68. titul Tripartita bol stale jej zkladom, pricom podrobnejie boli niektore aspekty konania upravene zkonnm l. XXII/1802 o repozcii osb nsilne vypudench a zkonnm l. XIII/1807 o repozcii osb nsilne vypudench. Podla Almsiho podmienky na uplatnenie sumrnej repozcie boli: (1) zakzana svojvla (zsah tretej osoby do drzby proti vli alebo prinajmensom bez vle drtea), ktor me spovat v odnati alebo rueni drzby pricom protiprvnos a zavinenie su prvne irelevantne, (2) zsah smerujci proti drzbe, ktora aspon jeden rok bola vykonvana bez ruenia a neprerušene alebo ktorej oprvnenos je inm sposobom preukzana, (3) uplatnenie nroku na sude v priebehu jednho roka od zsahu pricom moment kedy sa drte dozvedel o zsahu je prvne irelevantny a (4) podanie aloby alterntvne hlavnm drteom, bezprostrednm drteom alebo univerzlnym sukcesorom drtea. ALMASI, A.: *Ungarisches Privatrecht. II. Band.* Berln: Gruyter, 1923, s. 13-15.

⁴⁶ Heyman uvdza, e sumrna repozcia celkom jasne prejavuje ako stara aloba z *Gewere* nemeckho prve alebo jej dokonca zodpoveda. HEYMANN, E.: *Das ungarische Privatrecht und der Rechtsausgleich mit Ungarn.* Tbingen: Mohr, 1917, s. 55.

⁴⁷ HEYMANN, E.: *Das ungarische Privatrecht und der Rechtsausgleich mit Ungarn.* Tbingen: Mohr, 1917, s. 55.

⁴⁸ FAJNOR, V. – ZTURECKY, A.: *Nstin skromnho prva platnho na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.* III. vydanie pvodnho diela. Bratislava: Heurka, 1998, s. 159.

⁴⁹ LUBY, Š.: *Zklady veobecnho skromnho prva.* Bratislava: Heurka, 2002, s. 119-120.

⁵⁰ FAJNOR, V. – ZTURECKY, A.: *Nstin skromnho prva platnho na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.* III. vydanie pvodnho diela. Bratislava: Heurka, 1998, s. 159.

zodpovedala skôr rímska *actio Publiciana in rem*, aj keď len v modifikovanej podobe, lebo prisudzuje rôznu váhu rôznym držobným titulom.⁵¹ Ide teda o žalobu z lepšieho práva funkčne ekvivalentnú napr. so žalobou z domnelého vlastníctva (rakúskou Publiciánskou žalobou) podľa § 372-374 ABGB.⁵²

Počiatky vlastnej reivindikačnej žaloby v uhorskom práve sú zahalené do veľkej miery rúškom tajomstva. V Tripartite je spomenutá len riadna držobná žaloba ako petitórny prostriedok ochrany po uplynutí jedného roka od straty držby potom ako sa stratí možnosť žiadať nápravu cez sumárnu repozíciu. Príručka procesného práva *Directio methodica* taktiež nikde neuvádza zmienku o reivindikácii. J. Jung vo svojom diele uvádza, že uhorské žaloby sa delia na vecné (*realis*) predstavujúce žaloby pri ktorých nárok vyplýva z práva na vec (*ex iure ad rem*) a ktoré majú za cieľ nadobudnutie alebo vrátenie určitej veci; osobné (*personalis*) pri ktorých nárok vyplýva z práva k veci a ktoré sa týkajú záväzku, ktorý má niekto plniť a ktorý sa vzťahuje len na jeho osobu; a nakoniec zmiešané (*mixta*) prostredníctvom ktorých sa uplatňuje nárok na veci a záväzky naraz.⁵³ Ktoré vecné žaloby však mali Jung a Kelemen na mysli je pomerne problematické, nakoľko vrátenie veci sa dalo dosiahnuť teoreticky riadnou držobnou (resp. Publiciánskou) žalobou ako aj reivindikačnou žalobou. Putz už uvádza pojem vlastnícka žaloba (*Eigentumsklage*) v súvislosti s tým, že jej predmetom môžu byť hnutelné ako aj nehnuteľné veci. Pri hnutelných veciach podľa Putza ide o osobnú žalobu, pri nehnuteľných o držobnú žalobu. Žalobca má preukázať, že vec, ktorá je predmetom žaloby, sa nachádza v držbe niekoho iného a že on je jej skutočným vlastníkom. Ak žalobca a žalovaný uvádzajú a preukazujú ten istý titul, má prednosť žalovaný podľa zásady *melior est conditio possidentis*.⁵⁴ Žalovaný v prípade neúspechu musí alternatívne vec vydať alebo nahradiť mimoriadnu hodnotu (*ausserordentlichen Wert*) veci. Vlastník nehnuteľnosti zapísanej v pozemkovej knihe má preukázať zápis v knihe. Putz teda nastoľuje viacej otázok ako odpovedí - ak má niekto preukázať, že je skutočným vlastníkom, ako môže niekto iný okrem spoluvlastníka preukázať ten istý titul?

C. Putz ako prvý spomína dôkazné bremeno preukázania vlastníctva charakteristického pre reivindikačnú žalobu, ale vzhľadom na celkový kontext nie je zrejmé, či nejde len o

⁵¹ V staršom rímskom práve bolo vlastníctvo koncipované tiaľ ako len relatívnym právom. Vyplývalo to z povahy legisakčného procesu (*legis actio sacramento in rem*) v ktorom obe strany tvrdili, že sú vlastníkom spornej veci. Sudca však nemohol dospieť k záveru, že ani jedna zo strán nebola vlastníkom a prisúdil vec tomu, kto mal k veci lepšie právo. Až v klasickom práve sa stretávame s reivindikáciou v ktorej preukazuje žalobca vlastnícke právo voči všetkým. KASER, M.: *Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*. Mníchov: C.H. Beck, 1955, s. 108.

⁵² Porovnaj RANDA, A.: *Držba - Právo vlastnícké*. Praha: Wolters Kluwer, s. 291-292.

⁵³ JUNG, J.: *Darstellung des ungarischen Privatrechts. Dritter Band*. Viedeň: B. Ph. Bauer, 1818, s. 331.

⁵⁴ PUTZ, C.: *System des ungarischen Privatrechts*. Viedeň: Manz, 1870, s. 108-109.

„pandektizciu“ domceho uhorskho prava. Podla naho zbežnho vyskumu normatvnych zdrojov sa vlastncka žaloba (*Eigentumsklage*) prvykrat spomna v suvislosti s uhorskm pravom v sudnom poriadku pre Uhorsko, Chorvatsko a Slavonsko z roku 1852,⁵⁵ ke sa uvadza v § 146 v suvislosti s vykonanm dokazov listinami. Ide vsak o procesny predpis navyse vydany poas Bachovho absolutizmu v ase aplikcie ABGB na uzem Uhorska, preto je jeho vztah k domcemu pravu nanajvy sporny. Reivindikcnu žalobu v klasickej rimskopravnej kontrukcii spomna a A. Almasi ke uvadza, že vlastnk moe od drzitea poadova vydanie veci. Ako zdroj tohto tvrdenia vsak neuvadza izen normatvny predpis, ale rozhodnutia Krovskej kurie z roku 1893 (K. 7970/1893) a z roku 1895 (K. 2086/1895).⁵⁶ Od zaiatku 20. storoia sa teda zda by nesporne, že reivindikcna žaloba je suasou uhorskho prava. Potvrdzuj to aj V. Fajnor a A. Zaturecky, ktory rozliuj tzv. vlastncky spor od riadneho sporu o drzbu⁵⁷ ako aj . Luby, ktory rozliuje vlastncku žalobu od žaloby na ochranu tzv. riadnej drzby.⁵⁸ Rozdiel medzi oboma alobami spova v tom, že zatia o pri vlastnckej alobe mus alobca dokaza svoje vlastncke pravo a to pri nehnutenostiach vypisom z pozemkovej knihy a pri hnutelnostiach sposobom ich nadobudnutia (prevod, osvojenie at.), pri riadnom spore o drzbu len nadobudnutie veci po prave (kupa, dar at.),⁵⁹ resp. nadobudnutie drzby veci riadne a po prave. Zatia o v pripade vlastnckej aloby unesenie dokaznho bremena v podobe preukazania vlastnckeho prava ma inky *erga omnes*, v pripade riadneho sporu o drzbu len *inter partes*, t.j. voi alovanmu, ktory nevedel preukaza lepi titul k veci.

Zaver

Uhorske pravo a do modernej recepcie rimského prava v procese „pandektizcie“ nemalo jasne vymedzenu koncepciu vlastnckeho prava. Aj ke sa v niektorych pripadoch skutone stretneme s pouitm vyrazu *dominium* vo vyzname vlastnckeho prava, v inych pripadoch je vyraz pouvany promiskuitne na vyjadrenie inych pravnych intittov. Uhorske pravo v tomto smere nemohlo erpa ani z uenenho rimsko-kanonickho prava (*ius commune*),

⁵⁵ *Die Civilprozessordnungen fur die Konigreiche Ungarn, Croatien und Slavonien, die Woiwodschaft Serbien und das Temeser Banat vom 16. September 1852: dann fur das Grossfurstenthum Siebenburgen und die damit vereinigten Theile vom 3. Mai 1852.*

⁵⁶ ALMASI, A.: *Ungarisches Privatrecht*. II. Band. Berlin: Gruyter, 1923, s. 48.

⁵⁷ FAJNOR, V. – ZATURECKY, A.: *Nastin sukromneho prava platneho na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. III. vydanie povodnho diela. Bratislava: Heureka, 1998, s. 157-159.

⁵⁸ LUBY, .: *Zaklady vseobecnho sukromneho prava*. Bratislava: Heureka, 2002, s. 119.

⁵⁹ FAJNOR, V. – ZATURECKY, A.: *Nastin sukromneho prava platneho na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. III. vydanie povodnho diela. Bratislava: Heureka, 1998, s. 157-159.

ktoré tiež výraz *dominium* používalo aj na vyjadrenie akéhokoľvek či už obmedzeného alebo neobmedzeného panstva nad vecou alebo dokonca ako synonymum pre subjektívne právo. V stredovekom a novovekom uhorskom práve boli oveľa konkrétnejšie právne následky spojené s výrazom držobné právo (*ius possessionis*), ktoré požívalo už podľa Tripartita samostatnú žalobnú ochranu cez tzv. žalobu z riadnej držby. Keďže neexistovala žaloba, ktorou by sa žalobca domáhal vydania veci (resp. nahradenia jej hodnoty) na základe preukázania vlastníckeho práva k veci, nebolo pre dobové uhorské právo ani dôležité doktrinálne vymedziť pojem vlastníckeho práva. To bolo vymedzené až v súvislosti s modernou recepciou rímskeho práva do práva uhorského v priebehu 19. storočia pod vplyvom nemeckej pandektistiky. Po doktrinálnom vymedzení vlastníctva ako rozdielneho inštitútu od držby, resp. oprávnenej držby, nasledovalo na konci 19. storočia dotvorenie vlastnej reivindikačnej žaloby popri oveľa staršej žalobe z riadnej držby. Podľa dostupných zdrojov bola táto žaloba skôr výtvorom judikatúry ako zákonnej normotvorby. V dôsledku tohto vývoja si mohol žalobca na Slovensku do roku 1950 vybrať medzi oboma petitórnymi prostriedkami ochrany, pričom žalobca si držobnú žalobu vybral spravidla vtedy, keď nevedel svoje vlastníctvo dokázať, ale len spravdepodobniť preukázaním nadobudnutia držby riadne a po práve.

Summary

On the Development of the Right of Ownership in Slovakia

Article focuses on the problem of conceptualisation of ownership right in the legal doctrine of the Hungarian Kingdom. Attesting to the fact that the legal development in Hungary was not autochthonous but was at least partially influenced by the *ius commune*, we focus in the first chapter on the general outlines of development of ownership right in the received Roman and canon law. In the next two chapters, the concept of ownership right in medieval and early modern Hungarian law and its changes throughout the 19th Century under the influence of the German historical school of law are separately analysed. The last chapter focuses on the emergence of the rei vindication in Hungarian law.

Marek Novák

Vymezení širě oprávnění usufruktuáře v římském právu¹

Abstrakt: *Ususfructus* bývá v římském právu obvykle definován jako právo požívat majetek jiného a brát si z něj plody bez toho, aby byl zničen, nebo aby došlo k zásadní změně jeho podstaty. V porovnání s jinými instituty přitom budí pozornost především právo usufruktuáře věc požívat. A právě na tuto problematiku se podrobně zaměřuje následující článek s cílem prozkoumat rozsah práva braní plodů a druhy výtěžků, které usufruktuář nabýval. Zdá se, že množina nabývaných věcí byla v římském právu poměrně široká, zahrnovala zemědělské plodiny, zvířata, dřevo, horniny, rudy, výsledky práce otroka i *fructus civiles*. Je nutné vzít v potaz, že výtěžky nabývané usufruktuářem neměly vždy pravidelný a opakující se charakter.

Klíčová slova: *ususfructus*, požívací právo, plody, výnosy, římské právo.

Úvod

Ususfructus je osobní služebností, věcným právem k věci cizí, jehož předmět v římském právu tvořily nezužitelné věci, jak movité, tak nemovité. Digesta přináší hned v úvodu sedmé knihy, která se tímto institutem zabývá, stručnou definici: *Usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia*.² Usufruktuář směl věc užívat včetně jejího příslušenství, musel ji udržovat v dobrém stavu a byl přitom vázán účelovým určením věci, jež nemohl změnit, musel tedy zachovat její podstatu neporušenou. Jako zásadní a pro *ususfructus* charakteristické však vystupovalo *ius fruendi*, právo věc požívat. Jeho vymezení určuje rozsah věcí, jež usufruktuář mohl nabýt do vlastnictví. Někdy bývá zjednodušeně prezentováno jako právo brát si pravidelný výnos, což nelze považovat za dostatečně přesné, protože jsou tak práva usufruktuáře příliš zúžena. Rozsah výnosů, které si mohl přivlastnit, přitom zahrnoval široké spektrum věcí.

1. Přirozené plody *stricto sensu*

Pro usufruktuáře bylo v první řadě charakteristické, že nabýval přirozené plod věci v užším slova smyslu, tedy pravidelné hospodářské výtěžky, jejichž produkce neporušuje

¹ Tento výstup vznikl na základě plné finanční podpory SVV č. 260 358 s názvem Kritická analýza pramenů práva se zřetelem na problémy jejich interpretace a retroaktivity.

² D. 7.1.1 (Paulus 3 ad vitell.): „*Ususfructus je právo užívat a požívat cizí věci při zachování jejich podstaty*.“ Není-li uvedeno jinak, překlady pramenů jsou dílem autora článku.

plodonosnou věc ani její schopnost přinášet další plody.³ *Stricto sensu* se za plody označovalo vše, co se urodilo na poli, výsledek zemědělské produkce.⁴ Usufruktuáři bylo přiznáno právo nabývat do vlastnictví plody vyprodukované plodonosnou věcí, která byla předmětem poživacího práva, za podmínky, že plody sklídlil. Vlastnictví vzniklo teprve percepcí, nikoli prostým oddělením plodů od plodonosné věci: *...iulianus ait: fructuarii fructus tunc fieri, cum eos perceperit, bonae fidei autem possessoris, mox quam a solo separati sint.*⁵

Kritériem nabytí plodů byla percepce bez ohledu na zásluhy na vypěstování plodů, usufruktuář mohl proto sklízet jakékoli plody, které byly k dispozici od okamžiku, kdy vznikl ususfructus: *Si pendentes fructus iam maturos reliquisset testator, fructuarius eos feret, si die legati cedente adhuc pendentes deprehendisset: nam et stantes fructus ad fructuarium pertinent.*⁶ Na plody, jež sám vypěstoval, ale které do zániku poživacího práva nestihl sklídit, právo analogicky k výše citovanému neměl: *Is, ad quem usus fructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si eos ipse perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, ad heredem eius non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur.*⁷ Plody přitom nabýval sklizením bez ohledu na to, zda již samy stihly dozrát.⁸

Nicméně, vždy jako korektiv vystupovala povinnost usufruktuáře jednat odpovědně jako řádný hospodář: *Item si fundi usus fructus sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid inde percipi potest, ipsius fructus est, sic tamen ut boni viri arbitrato fruatur...*⁹ Veškerá oprávnění bylo tedy třeba poměřovat tímto kritériem přiměřenosti, které prostřednictvím podobných formulací prostupuje také další fragmenty týkající se poživacího práva.

³ BOHÁČEK, M.: *Nástin přednášek o soukromém právu římském, I. Úvod – práva věcná*. Praha: 1945, s. 65 – 66.

⁴ D. 7.1.59.1 (Paulus 3 sent.): *Quidquid in fundo nascitur vel quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet, pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si ipsae quoque specialiter comprehensae sint...* „Cokoli se na poli urodí, nebo se na něm sklídí, náleží usufruktuáři, také pachtovné z již dříve propachtovaných pozemků, pokud je výslovně zahrnuto...“

⁵ D. 7.4.13 (Paulus 3 ad sab.): „...Julianus řekl: plody začnou náležet poživateli tehdy, až je sklídí, držitel v dobré víře pak hned po oddělení od půdy.“

⁶ D. 7.1.27pr. (Ulpianus 18 ad sab.): „Pokud zůstavitel zanechal již zralé, ale stále visící plody, budou náležet usufruktuáři, pokud je ke dni, kdy je odkaz naplněn, nalezl [stále] visící. Neboť také visící plody náleží usufruktuáři.“

⁷ Inst. Iust. 2.1.36: „Poživatel se stane vlastníkem plodů teprve jejich uchopením. Jestliže jsou plody v okamžiku jeho smrti sice zralé, ale ještě nebyly sklizeny, nepatří jeho dědicům, ale nabývá je vlastník pozemku.“ Tento překlad justiniánských Institucí je převzat z publikace: *Iustiniani institutiones*. Přeložili Blaho, P. a Skřejpek, M. Praha: Karolinum, 2010. Viz HEYROVSKÝ, L.: *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha: Otto, 1910, s. 436.

⁸ D. 7.1.48.1 (Paulus 9 ad plaut.): *Silvam caeduum, etiamsi intempestive caesa sit, in fructu esse constat, sicut olea immatura lecta, item faenum immaturum caesum in fructu est.* „Platí, že stromy určené ke kácení, byť by byly pokáceny v nevhodnou dobu, náležejí mezi plody, stejně jako olivy, jež byly sbírány nezralé, a tráva, jež byla posečena nedorostlá, náleží mezi plody.“

⁹ D. 7.1.9pr. (Ulpianus 17 ad sab.): „Stejně, pokud by bylo odkazováno poživací právo, cokoli se na poli urodí, cokoli je tam možné sklídit, jemu samotnému [poživateli] náleží jako plod, nicméně za předpokladu, že poživá podle uvážení dobrého muže...“ Viz HEYROVSKÝ, L., *op. cit.*, s. 437.

2. Zvířata a jejich produkty

Mezi plody se počítaly pravidelné produkty zvířat a jejich mláďata: *In pecudum fructu etiam fetus est sicut lac et pilus et lana: itaque agni et haedi et vituli statim pleno iure sunt bonae fidei possessoris et fructuarii.*¹⁰ Naopak mezi ně nepatřilo maso ani kůže.¹¹ Citovaný fragment, především slovo *statim*, vyvolává pochyby, kterým okamžikem se usufruktuář stával vlastníkem mláďat. Gaius totiž zdánlivě staví naroveň pravidla nabývání plodů pro poživatele a držitele v dobré víře, kterému však plody připadaly pouhou separací bez nutnosti sklizení. Část literatury se kloní k přesvědčení, že uvedený fragment pro usufruktuáře žádnou výjimkou z obecného pravidla nestanovil,¹² jiní autoři však zastávají opačné stanovisko.¹³ Je navíc možné, že zmínka o usufruktuáři byla do textu zařazena teprve později na základě interpolací,¹⁴ což činí možnost poskytnout jednoznačnou odpověď na tento interpretační problém ještě více vzdálenou.

Zvláštní pravidla byla stanovena pro případ, že předmět usufructu netvořila jednotlivá zvířata, ale stádo jako celek. Usufruktuář jej byl povinen udržovat v plném počtu a vlastníkem mláďat se stával pouze v případě, že ve stádě žádná zvířata nechyběla a nově narozenými mláďaty nebylo třeba nahrazovat uhynulá zvířata. Julianus objasňuje, že vlastnictví mláďete v období těště po narození záviselo na jeho budoucím osudu, pokud mělo doplnit stádo, připadlo vlastníkovvi, jinak je nabyt usufruktuář.¹⁵

Vyvstává však otázka, zda se mláďě používalo k doplnění stáda i za situace, kdy v okamžiku jeho narození bylo stádo v plném počtu a k úhynu některých starších zvířat došlo teprve následně. Ulpianus naznačuje, že se tímto způsobem postupovat mělo: *Item si forte eo tempore, quo fetus editi sunt, nihil fuit quod summitti deberet, nunc et est post editionem: utrum ex his quae edentur summittere debebit, an ex his quae edita sunt, videndum est. puto autem verius ea, quae pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere, sed posteriorem gregis casum*

¹⁰ D. 22.1.28pr. (Gaius 2 rer. cott.): „Plodem zvířat je mláďě stejně jako mléko, srst a vlna. A proto beránci, kůzlata a telata okamžitě zcela právem náleží držiteli v dobré víře nebo poživateli.“ Viz D. 41.1.48.2 (Paulus 7 ad plaut.).

¹¹ BOHÁČEK, M., *op. cit.*, s. 66.

¹² ARNDTS, C. L.: *Učební kniha Pandekt, I. díl*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 263. BONFANTE, P.: *Corso di diritto Romano, volume terzo, diritti reali*. Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1972, s. 80 – 81.

¹³ HEYROVSKÝ, L., *op. cit.*, s. 435.

¹⁴ LEVY, E. / RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur, Tomus II*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1931, sloupec 33.

¹⁵ D. 7.1.70.1 (Ulpianus 17 ad sab.): *Interim tamen, quamdiu summittantur et suppleantur capita quae demortua sunt, cuius sit fetus quaeritur. et iulianus libro tricensimo quinto digestorum scribit pendere eorum dominium, ut, si summittantur, sint proprietarii, si non summittantur, fructuarii: quae sententia vera est.* „Vyvstává však otázka, či je mláďě mezitím, dokud nejsou kusy, které uhynuly, nahrazeny a doplněny. Iulianus ve 35. knize Digest píše, že vlastnictví k nim je závislé na budoucích událostech, takže pokud jsou použity k doplnění, náležejí vlastníkovvi, pokud ne, tak poživateli. Tento názor je správný.“

nocere debere fructuario.¹⁶ Citovaný fragment ovšem není jednoznačný.¹⁷ Uvádí sice ve svém závěru, že škodu měl nést usufruktuář, není ale jasné, zda se tím měla na mysli změna vlastnictví, kdy by se nejprve stal vlastníkem mláděte usufruktuář a po úhynu zvířete ve stádu by následně mládě nabyl vlastník stáda. Ačkoli je tento názor převažující, k opačnému řešení nahrává nejasná formulace fragmentu, pro Ulpiana netypická, která indikuje provedení interpolací.¹⁸ Šlo tedy pravděpodobně o problematické téma, řešené odlišně klasickým a justiniánským právem.

Pokud mládě uhynulo předtím, než bylo doplněno do stáda, usufruktuář se nezbavil povinnosti doplňovat počty zvířat ve stádu prostřednictvím jiného kusu. Maso uhynulého mláděte však připadlo do vlastnictví usufruktuáři, nikoli vlastníkovi stáda.¹⁹ Usufruktuář byl dále jako řádný hospodář povinen ve stádu nahrazovat stará a neschopná zvířata mladšími. Zvířata ze stáda vyřazená a nahrazená potom nabyl usufruktuář pro sebe do vlastnictví: *Plane si gregis vel armenti sit usus fructus legatus, debebit ex adgnatis gregem supplere, id est in locum capitum defunctorum. Vel inutilium alia summittere, ut post substituta fiant propria fructuarii...*²⁰

V kontextu uvedených norem je vhodné připomenout že prameny opakovaně zdůrazňují, že usufruktuář nabýval také divoká zvířata ulovená na pozemku, který tvořil předmět požívacího práva.²¹

3. Horniny

Římské právo nechápe plody pouze jako pravidelné výtěžky věci, v 50. knize Digest jsou definovány v širším smyslu slova: *frugem pro reditu appellari, non solum frumentis aut leguminibus, verum et ex vino, silvis caeduis, cretifodinis, lapidicinis capitur, iulianus*

¹⁶ D. 7.1.70.4 (Ulpianus 17 ad sab.): „Jestliže dále v té době, kdy se mláděta narodila, nebylo třeba nic nahrazovat, vyvstává otázka, zda, pokud nyní a po jejich narození [bude náhrada nutná], se bude muset náhrada brát z těch [mláděat], která se teprve narodí, či zda z těch, která se již dříve narodila. Za správnější považují, že ta [mláděata], která se narodila v době plného počtu kusů stáda náleží usufruktuáři, ale v jeho neprospěch půjde také pozdější úbytek ve stádu.“

¹⁷ BONFANTE, P., *Corso di diritto Romano, op. cit.*, s. 90.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ D. 7.1.70.2 (Ulpianus 17 ad sab.): „...si decesserit fetus, periculum erit fructuarii, non proprietarii et necesse habebit alios fetus summittere. unde gaius cassius libro octavo scribit carnem fetus demortui ad fructuarium pertinere. „...pokud mládě uhynulo, ztráta postihuje usufruktuáře, nikoli vlastníka [stáda] a bude ji muset nahradit jinými mláděaty. Proto Gaius Cassius píše v osmé knize, že maso uhynulého zvířete náleží usufruktuáři.“

²⁰ D. 7.1.68.2 (Ulpianus 17 ad sab.) a počátek navazujícího fragmentu D. 7.1.69 (Pomponius 5 ad sab.): „Zajisté, pokud by bylo odkázáno požívací právo ke stádu nebo k houfů, bude muset [poživatel] stádo doplňovat z nově narozených, t. j. na místo uhynulých kusů, nebo neschopné [kusy] nahradit jinými, takže po nahrazení připadnou do vlastnictví poživateli...“

²¹ D. 7.1.62pr. (Tryphoninus 7 disp.); D. 7.1.9.5 (Ulpianus 17 ad sab.).

*scribit...*²² Mezi plody bylo zařazeno dřevo, jíl i kámen, ačkoli se na pozemku, alespoň v běžných časových relacích, pravidelně neobnovují. Horniny se přesto podobají pravidelným výnosům tím, že jejich odebírání definitivně nepoškodí plodonosnou věc,²³ a že tvoří obvyklý výnos pozemků (kde se nacházejí jejich ložiska), nikoli pouhý výjimečný výtěžek.²⁴

Prameny dokazují, že vymezení plodů v širším slova smyslu je třeba aplikovat i na usufructus, neboť usufruktuář měl výslovně přiznáno práva těžít kámen i písek: *Sed si lapidicinas habeat et lapidem caedere velit vel cretifodinas habeat vel harenas, omnibus his usurum sabinus ait quasi bonum patrem familias: quam sententiam puto veram.*²⁵ S ohledem na korektiv jednání dobrého otce rodiny směl užít existující lomy a přirozeně také nabýval vytěžený materiál. Jestliže se pak ložiska našla až po počátku usufructu, směl těžbu sám zahájit: *Sed si haec metalla post usum fructum legatum sint inventa, cum totius agri relinquatur usus fructus, non partium, continentur legato.*²⁶

V dalším, nutno říci obsažném, fragmentu Ulpianus potvrzuje právo těžít suroviny z existujících lomů i právo zakládat lomy nové. Podmínkou ovšem bylo, že těžba nebránila zemědělské výrobě, nezabírala zemědělskou půdu: *Inde est quaesitum, an lapidicinas vel cretifodinas vel harenifodinas ipse instituere possit: et ego puto etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariam huic rei occupaturus est. proinde venas quoque lapidicinarum et huiusmodi metallorum inquirere poterit: ergo et auri et argenti et sulfuris et aeris et ferri et ceterorum fodinas vel quas pater familias instituit exercere poterit vel ipse instituere, si nihil agriculturae nocebit. et si forte in hoc quod instituit plus redditus sit quam in vineis vel arbustis vel olivetis quae fuerunt, forsitan etiam haec deicere poterit, si quidem ei permittitur meliorare proprietatem.*²⁷

²² D. 50.16.77 (Paulus 49 ad ed.): „Plodem není nazýváno jen obilí a luštěniny, ale, Iulianus píše, také to, co se získává z vína, stromů určených ke kácení, nalezišť jílu a lomů...“ Viz též D. 24.3.7.14 (Ulpianus 31 ad sab.): *Sed si cretifodinae, argentifodinae vel auri vel cuius alterius materiae sint vel harenae, utique in fructu habebuntur. „Ale pokud se [na pozemku] nacházejí vápencové lomy, doly stříbra či zlata nebo nějaké jiné suroviny, budou patřit mezi plody.“* Zda literatura vnímá výtěžky lomů a dolů za pravé *fructus* (HEYROVSKÝ, L., *op. cit.*, s. 308), nebo používá označení *loco fructuum* (BOHÁČEK, M., *op. cit.*, s. 66), je pouhým důsledkem systematiky zaujaté daným autorem a nic nemění na tom, že případnou, při splnění předepsaných podmínek, do vlastnictví usufruktáři.

²³ PEROZZI, S.: *Istituzioni di diritto Romano, tomo I.* Ristampa dell'edizione del 1928. Roma: Il Cigno G. G. Edizioni, 2002, s. 589 – 590.

²⁴ BUCKLAND, W. W.: *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian.* Third edition. Cambridge: University Press, 1963, s. 269.

²⁵ D. 7.1.9.2 (Ulpianus 17 ad sab.): „Ale pokud by poživatel měl lom a chtěl lámat kámen, nebo měl naleziště jílu či pískovnu, Sabinus řekl, že všechno z toho bude moci užívat jako dobrý otec rodiny. Myslím, že tento názor je správný.“

²⁶ D. 7.1.9.3 (Ulpianus 17 ad sab.): „Ale pokud by tyto rudné doly byly objeveny poté, co bylo odkázáno poživací právo, jestliže bylo poživací právo zanecháno k celému pozemku, nejen k části, jsou v odkazu zahrnuty.“

²⁷ D. 7.1.13.5 (Ulpianus 18 ad sab.): „Z toho vyvstává otázka, zda [usufruktuář] může sám zakládat kamenolomy, vápencové lomy nebo pískovny. Myslím, že může, pokud tím nezabere část pole nutnou [pro zemědělskou produkci]. Může proto také vyhledávat ložiska kamene a rud, provozovat těžbu zlata, stříbra, síry, mědi, železa a dalších, jež vlastník založil, nebo [je] může založit sám, jestliže nebudou škodit zemědělské produkci. Pokud by

V závěru fragmentu je uvedena výjimka, podle níž mohl usufruktuář založit důl na místě zemědělsky využívaných pozemků jen v případě, že budou výnosy z těžby vyšší než ze zemědělství, protože se tak zlepšuje kvalita pozemku a také zvyšuje jeho hodnota. Toto stanovisko se může však zdát zároveň překvapivé proto, že vede ke změně podstaty pozemku a odklání se tak od obecného principu. Je ale také možné, že citovaná výjimka byla do Digest zařazena teprve v důsledku interpolací prováděných Triboniánem a jeho kompilační komisí, a jde o pravidla, která klasické právo neznalo.²⁸ Bezprostředně následující fragment pak ještě doplňuje, že těžba zřízená usufruktuářem nesměla nadměrně znečišťovat ovzduší, vyžadovat přílišné množství dělníků ani vést ke zřizování staveb na pozemku tvořícím předmět usufructu, jež nesloužily přímo je sklizení plodů.²⁹ Z ekonomických důvodů tedy bylo právo těžbě hornin nakloněno, nicméně, citované normy prozařuje důraz kladený na zemědělské využívání pozemků a jeho ochranu.

4. Dřevo a rákos

V širším slova smyslu patřilo mezi plody také dřevo, ať již v podobě celých stromů, větví nebo i rákosových stébel. Také je mohl usufruktuář nabývat do vlastnictví. V obecné rovině to vyjádřil Pomponius zcela mimochodem, když srovnával podmínky užívacího práva.³⁰ Usufruktuář měl podle něj možnost stromy kácet a prodávat. Ačkoli tato zpráva nebyla ani zamýšlena jako vyčerpávající definice oprávnění usufruktuáře, podává informaci o hlavní zásadě, která se pak projevovala mimo jiné tím, že stromy určené ke kácení skutečně náležely mezi plody: *Silvam caedulam, etiamsi intempestive caesa sit, in fructu esse constat, sicut olea immatura lecta, item faenum immaturum caesum in fructu est.*³¹

Toto právo však nebylo neomezené, upřesnění poskytuje následující Ulpianův fragment: *...nam et si fundi usus fructus fuerit legatus et sit ager, unde palo in fundum, cuius*

---

náhodou takto založená [místa] vynášela více než doposud vinohrady, sady nebo olivové háje, může možná jmenované vykácet, když je mu povoleno zvyšovat kvalitu majetku.“

²⁸ BONFANTE, P.: *Istituzioni di diritto Romano*. Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1987, s. 274. Viz též LEVY, E. / RABEL, E.: *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur, Tomus I*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1929, sloupce 93 – 94.

²⁹ D. 7.1.13.6 (Ulpianus 18 ad sab.).

³⁰ D. 7.8.22pr. (Pomponius 5 ad q. muc.): *Divus hadrianus, cum quibusdam usus silvae legatus esset, statuit fructum quoque eis legatum videri, quia nisi liceret legatariis caedere silvam et vendere, quemadmodum usufructuariis licet, nihil habituri essent ex eo legato.* „Božský Hadrianus stanovil, že pokud bylo někomu odkázáno užívací právo k lesu, zdají se být odkázány také plody, protože pokud by oprávněný z odkazu nemohl kácet stromy a prodávat je, tak jak smí požívatel, nic by z odkazu neměl.“

³¹ D. 7.1.48.1 (Paulus 9 ad plaut.): „Plati, že stromy určené ke kácení, byť by byly pokáceny v nevhodnou dobu, náležejí mezi plody, stejně jako olivy, jež byly sbírány nezralé, a tráva, jež byla posečena nedorostlá, náleží mezi plody.“

*usus fructus legatus est, solebat pater familias uti, vel salice vel harundine, puto fructuarium hactenus uti posse, ne ex eo vendat, nisi forte salicti ei vel silvae palaris vel harundineti usus fructus sit legatus: tunc enim et vendere potest. nam et trebatius scribit silvam caeduum et harundinetum posse fructuarium caedere, sicut pater familias caedebat, et vendere, licet pater familias non solebat vendere, sed ipse uti: ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.*³² Podle Trebatia bylo možné, aby usufruktuář porážel stromy určené ke kácení i rákos, a aby obojí prodával, jestliže tak činíval také vlastník pozemku před zřízením usufructu. Stačilo, že vlastník dřevo kácel, pak již bylo volně k dispozici usufruktuáři bez ohledu na to, zda je vlastník také prodával. Možnost prodeje je přitom třeba chápat jako nejširší spektrum dispozice s majetkem a z této formulace lze vyvozovat, že usufruktuář nabýval dřevo do vlastnictví. V libovolném braní dřeva usufruktuáře tedy omezoval přístup k jeho těžbě v minulosti, pochopitelně na něj dopadala také povinnost nedovolit zhoršení kvality pozemku, při výběru stromů ke kácení proto zjevně musel respektovat zásady udržitelného lesního hospodaření.

Ulpianus sám v citovaném fragmentu zahrnul do dispozic usufruktuáře také vrby, v úvodu citovaného fragmentu pak uvedl ještě další oprávnění, které se týkalo pozemků neporostlých stromy. Pokud tak činil i vlastník v minulosti, mohl usufruktuář brát dřevo, rákos a vrbové větve z odlišného pozemku, podle jiných interpretací z jiné části totožného pozemku, pokud je použil ve prospěch pozemku tvořícího předmět usufructu.³³ Toto dřevo ale do vlastnictví nenabýval a nesměl jím ani volně disponovat. Uvedenému přisvědčuje i Pomponius: *Ex silva caedua pedamenta et ramos ex arbore usufructuarium sumpturum: ex non caedua in vineam sumpturum, dum ne fundum deteriore faciat.*³⁴ Z tohoto fragmentu by bylo možné dovodit, že větve si mohl usufruktuář ze stromů určených ke kácení opatřovat, na rozdíl od

³² D. 7.1.9.7 (Ulpianus 17 ad sab.): „...neboť jestliže by byl odkázán ususfructus pozemku a bylo by [u něj] pole, odkud vlastník [odebíral] dřevo a užíval je ve prospěch pozemku, k němuž byl odkázán ususfructus, nebo vrbové větve či rákos, myslím, že je usufruktuář může užívat za podmínky, že je nebude prodávat, ledaže by snad byl odkázán ususfructus vrbového porostu nebo lesa nebo rákosového porostu, tehdy je prodat smí. Neboť Trebatius napsal, že usufruktuář může kácat les určený ke kácení nebo rákosový porost tak, jako jej kácel vlastník, a prodávat, přestože jej vlastník neprodával, ale sám užíval. Záleží totiž na způsobu, nikoli na kvalitě užívání.“

³³ Názor, že má fragment na mysli odlišný pozemek, než který tvořil předmět usufructu, zastává GLÜCK, F.: *Commentario alle Pandette, libro VII*. Milano: Società editrice libraria, s. 167 – 168. VANGEROW, K. A. von: *Lehrbuch der Pandekten, erster Band*. Marburg, Leipzig: Elwert, 1876, s. 735. Že může jít o totožný pozemek upozorňuje BONFANTE, P., *Corso di diritto Romano, op. cit.*, s. 85 – 89. Podobně GROSSO, G.: *Usufrutto e figure affini nel diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli, 1958, s. 126 – 130.

³⁴ D. 7.1.10 (Pomponius 5 ad sab.): „Z lesa určeného ke kácení si může usufruktuář brát ze stromů kůly a větve, z [lesa], který ke kácení není určen, si [je] může brát pro potřeby vinice, pokud tím nezhorší kvalitu pozemku.“

celých stromů, bez jakýchkoli omezení.³⁵ Nebyly-li určeny ke kácení, mohl odřezávat jen větve potřebné pro vinohrad, širěji řečeno, pro potřeby obdělávaného pole.³⁶

Z poživacího práva vyplývala usufruktuáři také povinnost nahrazovat odumřelé stromy novými. Tyto odumřelé stromy pak nabýval pro sebe: *Agri usu fructu legato in locum demortuarum arborum aliae substituendae sunt et priores ad fructuarium pertinent.*³⁷

Není jednoznačné, jaká pravidla platila pro bouří nebo větrem vyvrácené stromy. Především, prameny výslovně uvádějí, že je usufruktuář nemusel odstranit ani nahrazovat, protože šlo o následek přírodního živlu, mimořádné události, nikoli o přirozený úhyn stromů. Neměl-li o ně zájem a omezovaly-li výkon usufructu, bylo jejich odstranění povinností vlastníka.³⁸

Podle Ulpiana bylo možné, aby usufruktuář užil dřevo z vývrátí pro opravu domu a také pro svoji vlastní potřebu: *Arboribus evolsis vel vi ventorum deiectis usque ad usum suum et villae posse usufructuarium ferre labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat unde utatur ligno. quam sententiam puto veram: alioquin et si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuaris: materiam tamen ipsum succidere quantum ad villae refectionem putat posse...*³⁹ Z citovaného však zároveň vyplývá, že nemohl užít libovolné množství materiálu, by vždy omezen tím, nakolik bylo dřevo přínosné pro opravovaný dům. Přitom dřevo vhodné ke stavění nemělo být výslovně použito k topení, pokud měl usufruktuář jiné dřevo na zátop. Fragment však již neobsahuje jednoznačnou informaci, zda se usufruktuář stal vlastníkem použitého dřeva. Použití formulace, že jej smí užít pro vlastní potřebu (*ad usum suum*) by pro tuto variantu mohla svědčit, chybí však jakákoli konkretizace.⁴⁰ Jistě dřevo nenabýval automaticky pouhou skutečností, že byl strom bouří vyvrácen. Jednoznačné také je, že pokud nedošlo ke svým způsobem výjimečné situaci, kdy usufruktuář neměl dřevo pro svoji potřebu, zůstalo vlastníkovu pozemku⁴¹ v souladu s Ulpianovým pravidlem, že vyvrácené stromy se mezi plody nepočítají.⁴²

³⁵ BONFANTE, P., *Corso di diritto Romano, op. cit.*, s. 83.

³⁶ *Ibid.*, s. 84.

³⁷ D. 7.1.18 (Paulus 3 ad sab.): „Když bylo odkázáno poživací právo k pozemku, na místo odumřelých stromů mají být sázeny jiné a prvně jmenované náleží poživateli.“

³⁸ D. 7.1.19.1 (Pomponius 5 ad sab.); D. 7.1.59pr. (Paulus 3 sent.).

³⁹ D. 7.1.12pr. (Ulpianus 17 ad sab.): „Usufruktuář může užívat stromy vyvrácené nebo shozené větrem pro svou potřebu nebo potřebu domu, nesmí si ale brát stavební dřevo na zátop, když má jiné palivové dříví. Tento závěr pokládám za správný, jinak by si totiž, pokud by stejné neštěstí postihlo celý pozemek, usufruktuář mohl odnést všechny stromy. [Usufruktuář] si totiž může vzít pouze tolik dřeva, kolik je třeba k přestavbě domu...“

⁴⁰ Nabytí vlastnického práva naznačuje GLÜCK, F., *op. cit.*, s. 170. Této možnosti výslovně odporuje GROSSO, G., *op. cit.*, s. 190.

⁴¹ VANGEROW, K. A. von, *op. cit.*, s. 736. BONFANTE, P., *Corso di diritto Romano, op. cit.*, s. 83.

⁴² D. 24.3.7.12 (Ulpianus 31 ad sab.).

5. Výsledek práce otroka

Předmětem usufructu mohl být také otrok, služby otroka byly chápány také jako plody v širším slova smyslu.⁴³ Usufruktuáři připadal do vlastnictví za předepsaných okolností výsledek jeho práce, rozlišovaly se přitom situace, kdy výsledek práce otroka získával usufruktuář, a kdy vlastník otroka. Bližší podmínky specifikovaly Gaiovy Instituce: *De his autem servis in quibus tantum usumfructum habemus, ita placuit, ut quidquid ex re nostra vel ex operis suis acquirant, id nobis acquiratur; quod vero extra eas causas, id ad dominum proprietatis pertineat. itaque si iste servus heres institutus sit legatumve quod ei datum fuerit, non mihi sed domino proprietatis acquiratur.*⁴⁴ Usufruktuář předně získal do vlastnictví takové výsledky práce otroka, k jejichž vytvoření poskytl svůj vlastní majetek, dále pak ty, k nimž postačovala činnost otroka samotná. Tyto dva body spojuje pravidlo, že usufruktuáři nenáleží výsledky práce otroka, vnímaného jako jakýsi výrobní prostředek, které se opíraly o majetek otrokova pána. V takovém případě neměl usufruktuář na vytvořené hodnotě žádnou zásluhu, možná s výjimkou zadání úkolu, což však neopodstatňuje rozšíření jeho majetku.

Nicméně, docházelo také k situacím, kdy bylo možno prostřednictvím otroka nabýt majetek bez toho, aby byly užity jakékoli další věci, a dokonce bez toho, aby se otrok o jeho vytvoření aktivně přičinil. Byl-li otrok ustanoven dědicem nebo mu byl zanechán odkaz, o tom, zda majetek získal vlastník otroka nebo jeho usufruktuář, rozhodovalo, v souvislosti s kým byl majetek otrokovi zanechán.⁴⁵ Podobně také v případě darování nebo *mortis causa donatio* se odlišovalo, zda byl dar ve prospěch otroka učiněn s ohledem na usufruktuáře, nebo jeho vlastníka. Pokud však nebyl dar učiněn v souvislosti s žádným z obou jmenovaných, získal jeho předmět vlastník otroka, čímž se projevuje jasná tendence přenechávat výsledek práce otroka usufruktuáři výhradně za podmínky, že se o jeho vznik přičinil.⁴⁶

Naopak, usufruktuář nenabyl dítě otrokyně, v žádném případě neplatil analogický přístup jako k mláďatům zvířat. Dítě otrokyně nebylo vůbec považováno za plod, protože nešlo o hospodářský výtěžek v pravém slova smyslu: *Partus vero ancillae in fructu non est itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum enim videbatur hominem in fructu esse, cum omnes*

⁴³ HEYROVSKÝ, L., *op. cit.*, s. 308.

⁴⁴ Gai. Inst. 2.91: „Pokud pak jde o otroky, ke kterým máme právo požívací (ususfrukt), bylo rozhodnuto tak, že pro nás nabývají všechno, co nabývají pomocí našeho majetku anebo z vlastní práce; co však (nabývají) z důvodů jiných, to že patří pánovi – vlastníkovi. A tak byl-li ten otrok ustanoven dědicem anebo (nabyl-li) odkaz, kterým byl obdařen, nenabývá pro mě, ale pro pána – vlastníka.“ Tento překlad Gaiových Institucí je převzat z publikace: KINCL, J.: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. Viz D. 7.1.21 (Ulpianus 17 ad sab.).

⁴⁵ D. 7.1.21 (Ulpianus 17 ad sab.).

⁴⁶ D. 7.1.22 (Ulpianus 18 ad sab.). Viz BONFANTE, P., *Corso di diritto Romano, op. cit.*, s. 93.

*fructus rerum natura hominum gratia comparaverit.*⁴⁷ Jednalo se o jeden z výjimečných případů, kdy právo zohledňovalo faktickou povahu otroka, po právní stránce pouhé věci, jako člověka.

6. *Fructus civiles*

Zvláštní kategorie plodů se označuje jako *fructus civiles*, protiklad plodů přirozených. Zahrnuje vše, co věc vynášela následkem určitého právního poměru po dobu trvání požívacího práva,⁴⁸ vlastně odměnu za to, že bylo požívání věci smluvně umožněno někomu jinému. Především šlo o nájemné a pachtovné: *Mercedes plane a colonis acceptae loco sunt fructuum...*⁴⁹ *Praediorum urbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur.*⁵⁰ Formulace použité v citovaných fragmentech ukazují, že výnosy označované jako civilní plody prameny římského práva přímo za plody nepokládaly, pouze je k nim přirovnávaly (*loco fructuum, vicem fructuum*) s ohledem na poskytování určitých výnosů, jež usufruktuář také získával pro sebe.

Závěr

Ukazuje se, že prameny římského práva věnují značnou pozornost okruhu věcí, které si usufruktuář v rámci *ius fruendi* mohl přivlastnit. A množina těchto plodů, případně věci zaujímajících jejich místo, nebyla vůbec malá. Nezahrnovala totiž pouze pravidelné opakující se výnosy, typicky v podobě zemědělských plodin, ale také například kámen, písek, stromy a větve. Pro jejich nabytí usufruktuářem však byl často nutné splnit zvláštní podmínky, které četnost takového postupu omezovaly.

⁴⁷ D. 22.1.28.1 (Gaius 2 rer. cott.): „Dítě otrokyně nepatří mezi plody, a tak náleží vlastníkovu majetku. Zdálo by se totiž absurdním, aby člověk patřil mezi plody, protože příroda připravila všechny plody věci pro člověka.“ Viz Inst. Iust. 2.1.37: *In pecudum fructu etiam fetus est, sicuti lac et pilus et lana: itaque agni et haedi et vituli et equuli statim naturali iure dominii sunt fructuarii. partus vero ancillae in fructu non est, itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum enim videbatur hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparavit.* „K plodům zvířat patří mláďata stejně jako mléko, srst a vlna. Proto také jehňata, kůzlata, telata a hříbata patří podle přirozeného práva poživateli okamžitě. Dítě otrokyně se nepočítá mezi plody, i když náleží jejímu vlastníkovu. Bylo by totiž nesmyslné považovat člověka za plod, vždyť přece svou povahou mají plody lidem sloužit.“ Tento překlad justiniánských Institucí je převzat z publikace: *Iustiniani institutiones, op. cit.* Viz D. 7.1.68pr. (Ulpianus 17 ad sab.).

⁴⁸ HEYROVSKÝ, L., *op. cit.*, s. 308.

⁴⁹ D. 5.3.29 (Ulpianus 15 ad ed.): „Platby od nájemníků zaujímají místo plodů...“

⁵⁰ D. 22.1.36 (Ulpianus 61 ad ed.): „Nájemné z městských pozemků se zahrnuje mezi plody.“ Viz D. 7.1.59.1 (Paulus 3 sent.).

Summary

Determination of usufructuary's rights in Roman law

Ususfructus in Roman law is usually defined as the right to enjoy the property of another and to take the fruits, but not to destroy it or fundamentally alter its character. In comparison with other institutes, acquisition of fruits by usufructuary may be considered as the most distinguishable feature. The article focuses on this issue in detail and explores extent as well as types of produce of the thing acquired by usufructuary. The scope of things acquired seems to be rather extensive in Roman law, it included agricultural produce, animals, wood, minerals, ore, work of a slave and *fructus civiles*. It is important to note that produce acquired by usufructuary was not always regular and repeatable.

Martin Pelikán

Vývoj právní úpravy pachtovní smlouvy na českém území

Abstrakt: Článek se věnuje institutu pachtu na českém území. V první části definuje institut samotný, a to především ve smyslu aktuální právní úpravy. Další kapitoly vysvětlují pojem pachtu tak, jak byl chápán v jednotlivých vývojových fázích práva a lidské společnosti. Ačkoliv je článek zaměřen na česká území, začíná vysvětlením pachtu ve smyslu římského práva, jakožto základního stavebního kamene kontinentálního právního systému. Dále je článek chronologicky členěn od středověku, přes novověk, období první republiky, právní úpravě pachtu v době druhé světové války, socialistického zřízení až po aktuální právní úpravu (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník).

Klíčové slova: Pacht, Pachtovní smlouva, ABGB, Občanský zákoník, vývoj.

Úvod

Článek na téma *vývoj právní úpravy pachtovní smlouvy na českém území* si klade za cíl popsat vývoj pachtu a pachtovní smlouvy a označit změny, které na českém území v průběhu času proběhly. Jedním z dalších cílů je jasně vymezit a specifikovat rozdíly ve způsobu vnímání pachtu a to s ohledem na vývoj práva a vývoj politických systémů na českém území.

V první řadě bude článek obecně definovat institut pachtu, a to zejména ve smyslu aktuální právní úpravy. Dále se zaměří na jiná historická období, které budou pro přehlednost uspořádány chronologicky. Vše by měla zakončit aktuální právní úprava daného institutu. Ačkoliv se článek zabývá vývojem pachtu na českém území, prvně bude pojednávat již o římskoprávní úpravě a dá do kontrastu pacht v aktuálním pojetí a institut římského práva - *Locatio conductio rei*. Po krátkém římskoprávním exkurzu se článek vrátí zpět na česká území.

První popsanou etapou bude středověké zřízení vlastnických práv a způsob jejich postupování. V této etapě pacht nehraje velmi významnou roli, protože ta je suplována jinými instituty, a to zejména feudálním a lenním právem. O zřízení pachtu tedy nelze hovořit. První náznaky pachtu v nájemní smlouvě se objevují v období středověku, a to v městských právech, zejména v Koldínově zákoníku, který měl mj. subsidiární použití pro práva zemská.

V následujících kapitolách se článek dostane do části moderních dějin a s tím souvisejících uzákonění institutu pachtu ve Všeobecném občanském zákoníku (ABGB). Práce se také bude zabývat vývojově turbulentními roky, tedy obdobím kolem 2. světové války

a nástupu Komunistické strany Čech k moci a s tím spojenými zásahy do občanského práva a práv vlastnických.

Pacht a pachtovní smlouva a její vývoj je v článku objasněn až do současnosti a končí tedy rozborem právní úpravy po roce 1989, tzn. novelou občanského zákoníku z roku 1964 a dalšími souvisejícími zákony, a v neposlední řadě zákonem č. 89/2012 Sb., aktuálně platným a účinným občanským zákoníkem na českém území.

Článek bude v přílohách doplněn ukázkami historických pachtovních smluv včetně jejich překladů pro lepší uvedení historie tohoto institutu.

1. Obecně ke smlouvě pachtovní

Smlouva pachtovní představuje právní vztah mezi vlastníkem určité věci (propachtovatelem) a další osobou (pachtýřem), jehož obsahem je právo pachtýře věc užívat a brát z ní současně určité požitky (například úrodu ze zemědělského pozemku). Podstatou pachtu je tak dočasné propůjčení vlastní věci třetí osobě označované jako pachtýř k dobývání výnosů, k čemuž je zapotřebí vlastního přičinění pachtýře.¹ V praxi se objevovaly v dřívější době nicméně i užší definice pachtu, které jej omezovaly na „*nájem pozemku zahrnující vedle jeho užívání též brání užitků přičiněním nájemce.*“² Tato definice však neobstojí jednak z dnešního pohledu, který neredukuje pacht pouze na přenechání užívání pozemku, a navíc zde nebývá ztotožňován pacht a nájem, jednak ani ve světle dřívějšího pojetí pachtu (například ve smyslu rakouského Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811, který chápe pacht rovněž širším způsobem).

Vymezení pachtu (pachtovní smlouvy) je důležité především z hlediska předmětu institutu, který má být v tomto příspěvku podrobněji vysvětlen v historicko-právním kontextu. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen „**Občanský zákoník 1964**“) institut pachtu zvláště neupravoval, na rozdíl od císařského patentu č. 946/1811 Sb. zák. soud., který známe v současné době jako Všeobecný občanský zákoník (dále jen „**ABGB**“) a na rozdíl od zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „**Nový občanský zákoník, resp. NOZ**“), který zavedl institut pachtu (pachtovní smlouvy) jako staronový institut, jímž kritici Nového občanského zákoníku s oblibou dokládají pojmovou a v některých případech dokonce i obsahovou archaičnost (nemodernost) Nového občanského zákoníku.

¹ Jde o pojetí vyplývající ze současné právní úpravy pachtu ve smyslu zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

² KORECKÁ, V. Pacht. In: HENDRYCH, D., BĚLINA, M., FIALA, J., ŠÁMAL, P., ŠTURMA, P., ŠTENGLOVÁ, I., KARFÍKOVÁ, M. *Právní slovník*. 3. vyd., Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2009.

V některých dobách se jednalo o zavedený právní institut, v jiných naopak o prostředek zahrnutý v jiných obsahově podobných institutech, zejména ve smlouvě nájemní (nájem / pronájem). I tehdy, pokud však je užíváno pojmu „pacht“ či „pachtovní smlouva“, je třeba být obezřetný, jelikož obsah se mohl značně odlišovat od dnešního pojetí tohoto institutu, zejména pak ve starších dobách, kdy se jednalo o institut prolínající se s právem veřejným (lze-li ve středověku takto právo rozlišovat).

V dalším textu se pokusíme vysvětlit vývoj institutu pachtu (pachtovní smlouvy) na českém území s obsahem uvedeným na začátku tohoto příspěvku, tj. v širším slova smyslu. Podrobněji se budeme zabývat nicméně tou právní úpravou, která věnovala smlouvě pachtovní zvláštní prostor, tj. především právní úpravou pachtu podle ABGB.

2. Pacht v nejstarším právu

Pacht se v římském právu vyvinul ze smlouvy *locatio conductio*, která se dalším vývojem postupně obsahově proměňovala. *Locatio conductio rei* byla smlouva, při níž *locator* postoupil druhé straně (*conductor*) do detence individuálně určenou věc, aby ji strana druhá užívala (nájem), nebo ji užívala a požívala (pacht), a to po určitou dobu za sjednanou úplatu. Jednalo se tak o jednotný institut přenechání věci jinému.³

Pacht se v pozdějších dobách označoval jako *colonia*, pachtýř pak jako *colonus*. Pokud byl přitom pachtýř zemědělského pozemku povinen platit pachtovné podílem z plodů, jednalo se o *colonia partiaria*. V takovém případě přitom vznikalo mezi propachtovatelem a pachtýřem zvláštní společenství, jelikož oba dva nesli riziko neúrody. Špatné sociální postavení pachtýřů si později vyžádalo postupné přijetí předpisů k jejich ochraně.⁴

Inspirace římským právem ve středověkém právu na českém území se vzhledem k feudálnímu zřízení zvláště neprojevovala. V této době patřila půda feudálům. I tak se však dělila do dvou kategorií, a sice na tzv. dominikál a rustikál. Dominikál (jinak nazýván také *terra indominicata*, *terra salica* či *indominicatum*) byl obhospodařován přímo ze strany pána (vlastníka půdy), a to za pomoci své dvorské čeledi společně s robotní prací poddaných. Rustikál byl oproti tomu obhospodařován osobami poddanými, kteří však část úrody odevzdávaly svému pánovi.⁵

³ HULMÁK, M. § 2332 [Základní Ust.]. In: HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014)*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014, s. 553.

⁴ Tamtéž.

⁵ KADLECOVÁ, M. – SCHELLE, K. – VESELÁ, R. – VLČEK, E. *Vývoj českého soukromého práva*. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 55.

Rozdělení pozemků na dominikál a rustikál nemělo vliv na vlastnické právo k nemovitostem. Feudál zůstával i nadále jak vlastníkem dominikálu, tak rustikálu. K dominikálu měl ve smyslu teorie o děleném vlastnictví právo přímé i užitkové (*dominium directum* a *dominium utile*), zatímco k rustikálu pouze přímé vlastnické právo (*dominium directum*). Poddaný na rustikálu samostatně pracoval, těžil plody, z nichž živil sebe a svou rodinu, stavěl vlastní obytná i hospodářská stavení a volně disponoval inventářem veškerého nářadí, zvířat apod., který potřeboval k hospodaření na pozemku. Z titulu přímého vlastnictví svého pána však byl povinen odevzdávat z výtěžku dávky (což by odpovídalo do jisté míry dnešnímu pojetí pachtu), současně však také poskytovat pánovu dominikálu nejrůznější služby. Věcná závislost pak byla kombinována závislostí osobní. To umocňovala pánova moc nad poddanými.

Vztah pána a poddaného, který by se z některého úhlu pohledu mohl snad zdát být jistou formou pachtu, nebyl založen na smluvním základu. Pán tak o daném vztahu rozhodoval v podstatě zcela jednostranně. Feudál zde měl řadu výsostných práv nad svými poddanými, kteří mimo jiné hospodařili na jeho rustikálu. Teprve v rámci pokročilejšího vývojového stupně feudalismu se objevily určité meze této moci; do té doby měl však pán dokonce moc nad životem a smrtí svých poddaných.⁶ Rozdíl vztahu otrokář-otrok a feudál-poddaný tak spočíval především v hospodářské nezávislosti poddaných, kteří byli motivováni k vyšší produktivitě možností vytěžit pro sebe více při vyšším zapojení se v práci. Tím získal více logicky i sám feudál.

Na českém území, stejně jako ve většině slovanských oblastech, bylo nejčastější propůjčování půdy do odvolání (*ius Slavicum* či *ius Bohemicum*). Přesto byly již od 12. století zaznamenány i výhodnější smlouvy, v jejichž rámci se poddaným zaručovala jistá omezená práva k půdě. Tato tendence měla souvislost zejména s procesem vnitřní kolonizace. V době předhusitské se vytvořily v zásadě dva typy selské držby půdy – selská držba nezakoupená a dědičný pacht. V prvním případě mohl pán půdy sedláka kdykoli vyhnat a půdu si vzít zpět. Dokud byl ovšem sedlák na půdě usazen, byl povinen odvádět feudálovi dávky a podílet se na robotních pracích. Ve druhém případě (nazývaném mnoha výrazy, například německé právo, purkrecht, emfyteusis, zákup, podací právo aj.) měl sedlák dědičné právo k pozemku, přičemž feudál mohl požadovat odevzdání půdy pouze jako odúmrtí, nebo zde musely být

---

⁶Tamtéž. s. 55.

splněny důvody pro tzv. odsazení z půdy, tj. například zločin spáchaný sedlákem, špatné hospodaření na půdě apod.⁷

Blízko k institutu pachtu měly v době středověku na českém území rovněž instituty lenních vztahů, precaria, apod. Je tak patrné, že o pachtu v dnešním slova smyslu nelze v době středověku hovořit, respektive tento institut se překrývá s tolika jinými formami přenechání půdy k požívání a zahrnuje řadu veřejnoprávních prvků, že srovnání je spíše obtížné.

3. Pacht v novověku

Jednu z prvních právních kodifikací na českém území představují Práva městská Království českého Markrabství moravského Pavla Kristiána z Koldína z konce 16. století (dále jen „**Koldínův zákoník**“). Koldínův zákoník se vztahoval pouze na obyvatele měst, přesto může posloužit pro lepší pochopení tehdejšího celkového přístupu k některým soukromoprávním institutům, tím spíše, že právní úpravu pachtu či nájmu nelze najít v knihách práva zemského.

Koldínův zákoník recipoval římské právo, stejně jako to činila jiná městská práva. I z tohoto důvodu nedošlo k vytvoření samostatného institutu pachtu, ale pouze k úpravě nájmu (*de conductione*), podobně jako tomu bylo například v Knize písaře Jana (čl. 138). Koldínův zákoník tedy zahrnul pacht do části „*O pronájmu a nájmu*“ („*De locatione et conductione*“). Tento smluvní typ zahrnoval jak klasický nájem věci (ať již movité či nemovité), tak pracovní smlouvu o dílo.⁸

Pronájem a nájem se vztahoval na „*osoby aneb některé jiné věci, za mzdu na penězích hotových aneb zase na některé jiné věci aneb mzdě, o kteraužby se snesení stalo, k jistému užitku propůjčené k užívání*“. Jednalo se tak jednak o zjednání určité věci za úplatu, jednak i určité osoby za mzdu. Zvláštní právní úprava se týkala v některých Ust.ch například nájmu domu, kdy bylo nájemci zakázáno, aby k sobě vzal osob „*neřádných a podezřelých*“ (Čl. K. VII Koldínova zákoníku), což se vztahovalo rovněž na nájemce jiných statků a obydlí, tj. i statku s hospodářstvím, tedy typickým předmětem jinak pachtovní smlouvy.

Článek K. VIII Koldínova zákoníku pak stanovil, že pokud pronajímatel prodá svůj pronajatý dům či jakýkoli jiný grunt (včetně hospodářství jako takového), ačkoli dosud čas nájmu neuplynul, je povinen zajistit, aby právní nástupce (náměstek) pronajímatele ponechal

⁷ KADLECOVÁ, M. – SCHELLE, K. – VESELÁ, R. – VLČEK, E. *Vývoj českého soukromého práva*. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 56.

⁸ MALÝ, K. a kol. *Práva městská Království českého: edice s komentářem*. Praha: Karolinum, 2013, s. 713.

nájemce za stejných podmínek v domě či jiném gruntu, a to bez jakýchkoli překážek. Jestliže by se nájemník do jednoho roku a jednoho dne nedal zastihnout a po tuto dobu neplatil nájemné (činži), vzniklo by pronajímateli právo dát za přítomnosti nezúčastněných osob pronajatý dům, pokoj či příbytek otevřít a uspokojit své pohledávky z věcí, které se tu nacházely.

Ačkoli se Koldínův zákoník vztahoval původně pouze na města a osoby městskému právu podléhající, v Obnoveném zřízení zemském z roku 1627 byl prohlášen za pramen doplňující zemské právo. V roce 1641 pak Apelační soud rozhodl o tom, že ačkoli nelze právo zemské a právo městské sjednotit, doporučuje se subsidiární (podpůrné) použití Koldínova zákoníku. Tímto způsobem docházelo k postupnému odstraňování právního partikularismu, a to i do otázek souvisejících s uzavíráním nájemních, respektive pachtovních smluv.

Pachtovní, respektive nájemní vztahy musely být i v pozdější době upravovány nejen na úrovni osob stejného postavení, ale také na úrovni vertikální. Jako příklad tohoto vztahu může posloužit listina z 15. listopadu 1769, kterou se provádělo vybírání peněžního příspěvku z řemesel ve smyslu patentního předpisu z 16. ledna 1751, podepsané v Jaroslavicích Franzem Xaverem Münzerem, zemským c. k. inspektorem trhu/obchodu a manufaktury pro jihlavský, znojemský a část brněnské kraje.⁹ Jednalo se o rozhodnutí poddelegáta jaroslavicke vrchnosti, kterým bylo pro období od 1. května 1769 do posledního dubna 1772 stanoveno, že peněžní příspěvek z řemesel všech obchodníků a řemeslníků usedlých v dané místní působnosti, kteří nejsou u příslušných cechů, kam by měli být podle místního oddílu náležet a nejsou začlenění ani jinde, činí 26 zlatých a 17 krejcarů na tři po sobě jdoucí roky.

Uvedené rozhodnutí samo uvádí, že poplatek je vymařen pachtovním způsobem. K jeho určení došlo zjevně se zpětnou účinností, když měl být hrazen za období od května 1769, rozhodnutí je však datováno až z listopadu téhož roku. K jeho vymáhání byla pověřena místní vrchnost. Na ní bylo ponecháno jak použití donucovacích prostředků, tak povinnost, aby se (podle nejvyššího výměru) řemeslníkům, kteří ještě nejsou v žádném stávajícím cechu, zabránilo v jejich budoucím zapojení se do obchodu. Vrchnost přitom ručila za správnost použití donucovacích prostředků vůči poddaným, jakož i za správnost vedených záznamů, a to pod sankcí dvojitého celoročního příspěvku za každého opomenutého nezaznamenaného řemeslníka, ledaže by se jednalo o některého z tzv. spolehlivých mistrů.

Takto vedené záznamy měly posloužit k poznání aktuálního stavu řemeslníků, přičemž následně by byl již veden formulář řádného konání o příjmu, a celoročně správný soupis všech

---

⁹ Viz příloha I tohoto příspěvku.

existujících mistrů, tovaryšů a učedníků, jenž by byl předán příslušnému místnímu zástupci/představenému. Jestliže by mistr zemřel nebo by jiný dorostl, byla stanovena povinnost o tom provést oznámení krajskému obchodnímu inspektorovi.

Zvláštnímu právu podléhal stav církevní. I ten měl v praxi pochopitelně potřebu uzavírat nejrůznější smlouvy, včetně smluv pachtovních. Jedna taková byla uzavřena například v Brně dne 1. června 1716 ze strany křížovnické komendy johanitů.¹⁰ Na jejím základě došlo k propachtování statků příslušejících ke komendě¹¹ a dvou masných krámů. Ode dne podpisu smlouvy po dobu jednoho roku byly pachtýři povinni platit křížovnické komendě johanitů celkovou částku ve výši 160 zlatých rýnských a 51 krejcarů, a to v členění 20 zlatých rýnských za statky příslušející ke komendě, za jeden z masných krámů vdova po řezníkovi Dembková 40 zlatých rýnských a 51 krejcarů a řezník Mattyáš Woog celkem 100 zlatých krajcarů. Smlouva neuváděla, komu se přenechává užívání statků souvisejících s komendou, a tedy ani to, kdo má platit uvedené 20 zlatých rýnských.

Placeno mělo být čtvrtletně do rukou v daném kraji ustanovenému zemskému výběrčímu (bernímu) úřadu. Pokud by došlo k prodlení se zaplacením, byl dohodnut deseti procentní úrok z prodlení. Zaplacení dlužných částek mělo být upřednostněno před soukromými zájmy, jinak by se neplatič dopustil zločinu a došlo by k vymáhání dlužné částky exekuční cestou.

Kromě obecné právní úpravy nájmu (pachtu) v právu zemském a městském, je třeba zmínit rovněž některé specifické činnosti, u nichž se rovněž přenechávalo užívání určité věci k pachtování se na ní, ačkoli propůjčování takových věcí podléhalo zvláštním právním úpravám. Za typický příklad může posloužit horní právo, které bylo specificky upraveno pro jednotlivá horní města. Například Jáchymovský báňský řád z roku 1548 stanovil, že *„jednomu každému horníkovi má být tímto povoleno a dopřáno na těchto i jiných našich pozemcích, které k tomu jsou příhodné, kutat na všechny kovy na žilách, puklinách a žilkách bez překážek ze strany pozemkových vrchností a majitelů statků a kdo takto odkryje a vyřídí novou žilu, ten má být prvním nálezcem a má mít také právo prvního nálezce, totiž naleznou jámu, míry však mají být prvním nálezcům propůjčovány.“*¹²

Samotné propůjčení horního práva pak podléhalo řízení před purkmistrem, který však nesměl udělení tohoto práva zvláště bránit. Zájemce o udělení horního práva k určitému dolu musel nejprve požádat místně příslušného purkmistra (*„na pohořích, která jsou mu podřízena“*)

¹⁰ Viz příloha II tohoto příspěvku.

¹¹ Tato komenda se do roku 1900 nacházela v dolní části Pekařské ulice u křížovatky s dnešním Mendlovým náměstím.

¹² Díl II., Čl. I Jáchymovského báňského řádu.

o propůjčku. Toho, kdo žádá o propůjčku, měl purkmistr bez odporu ponechat na daném dole a vzít od něj ceduli o tom, co žádal, kterého dne a hodiny a na které pohoří se žádost vztahuje. O tomto úkonu měl pak purkmistr na žádost předat stvrzenku, za což se vybíral poplatek do 1 bílého groše. Propůjčka se přitom udělovala tomu, kdo o ní požádal jako první.¹³

Vztah, který tímto vznikal, nebyl zjevně vztahem soukromoprávním, když se právo propůjčky udělovalo na základě určité formy registrace při dodržování principu priority. Přesto je zde jistá podobnost zřejmá. Vlastníkem půdy zde zůstává nadále její pán, který možnost ji užívat přenechává určitému zájemci. Toho si však samostatně nevybírá. Zůstává na uvážení poživitele, zda si přeje do vztahu vstoupit. V případě, že se takto rozhodne, je nicméně povinen část zisku uhradit vlastníkovu pozemku, a to při dodržení řady dalších povinností, včetně například placení nejruznějších poplatků. Ty však měly být stanoveny pouze v nezbytných případech, při uvážení purkmistra a přísežných, zda je poplatek potřebný a prospěšný, aby jím nebyl někdo zatěžován proti slušnosti.¹⁴ Z toho je patrná snaha o zajištění spokojenosti „pachtýřů“ starajících se o dole, a to patrně tak, aby jejich činnost vedla k co nejefektivnějším výsledkům, a tedy i ziskům vlastníka dotčeného pozemku, kterým byl ve většině případů sám panovník.

4. Pacht dle znení ABGB

Vůbec první kodifikační prací rozlišující mezi nájmem a pachtem byl Codex Theresianus universalis (návrh všeobecného zákoníku Marie Terezie) z roku 1753.¹⁵ Ten však nebyl nikdy platný, a proto až do vydání císařského patentu č. 946/1811 Sb. zák. soud., který známe v současné době jako všeobecný občanský zákoník (dále jen „ABGB“), došlo v rámci kodifikace soukromého práva rovněž k úpravě institutu pachtu, a to v Ust.ch § 1090 a násl. ABGB.

Hlava dvacátá pátá ABGB (*O smlouvách nájemních (pachtovních) a o smlouvách o dědičný pacht a o dědičný úrok*) upravuje i nadále smlouvu nájemní společně s pachtem. Již dochází ke zřejmému rozčlenění těchto dvou institutů, tj. institutu nájmu a pachtu. Nejprve je sice stanoveno, že smlouva, podle níž někdo obdrží užívání nezuživatelné věci na určitou dobu a za určitou cenu, se nazývá „smlouvou nájemní (pachtovní)“.¹⁶ Následně však ABGB uvádí, že pokud lze věci pronajaté užívat, aniž se dále obdělávají, jde o smlouvu nájemní. Naopak, je-li možné věci užívat jen s vynaložením píle a námahy, nazývá se taková smlouva smlouvou

¹³ Díl II., Čl. II Jáchymovského báňského řádu.

¹⁴ Díl II., Čl. XXX Jáchymovského báňského řádu.

pachtovní.¹⁷ Určujícími znaky je tak obdělávání a vynaložení píce či námahy při užívání přenechané věci.

V případě, že by byly dány do nájmu (pachtu) zároveň věci prvního i druhého druhu, měla se smlouva posoudit podle povahy věci hlavní.¹⁸ Nájemní a pachtovní smlouvy mohly být sjednány o týchž předmětech a stejným způsobem jako smlouva tržová,¹⁹ čímž se právní úprava Nového občanského zákoníku neinspirovala, a vychází tak z více odděleného řešení jednotlivých smluvních typů.

Vlastník měl možnost propachtovat jak své movité a nemovité věci, tak rovněž svá práva. Rovněž se nedal vyloučit pacht vlastní věci či práva, jestliže užívání příslušelo někomu jinému.²⁰ Jakmile se smluvní strany dohodly o podstatných náležitostech pachtovní smlouvy, tj. o věci a o ceně, stala se smlouva účinnou a užívání věci se pokládalo za koupené.²¹ V případě zápisu pachtovní smlouvy do veřejných knih, posuzovalo se právo pachtýře jako právo věcné, jež také pozdější držitel musel snášet po zbývající dobu.²²

Propachtovatel byl povinen propachtovanou věc vlastním nákladem v upotřebitelném stavu odevzdat a udržovat a nesměl rušit pachtýře ve smluveném užívání a požívání. Pokud byla propachtovaná věc při odevzdání vadná do té míry, že se nehodila ke smluvenému užívání, byl pachtýř po dobu neupotřebitelnosti propachtované věci zproštěn povinnosti platit pachtovné. Tento důsledek nebylo možné vyloučit smluvně u nájmu věcí nemovitých.²³ Jednalo-li se tedy o pacht určité nemovité věci, toto omezení ve smluvní volnosti neplatilo.

Jednalo-li se o opravy, které měl nést propachtovatel, byl pachtýř povinen ohlásit jejich potřebu propachtovateli, jinak odpovídal za případně způsobenou škodu.²⁴ Pachtýř mohl propachtovanou věc dát do podpachtu, jestliže by tímto způsobem nedošlo k újmě vlastníka a nebylo něco takového ve smlouvě vyloučeno.²⁵ Aktuální právní úprava Nového občanského zákoníku zvolila opačný přístup, kdy podpacht je vyloučen, ledaže se smluvní strany dohodly jinak.

¹⁵ SCHELLE, K., TAUCHEN, K. *Encyklopedie českých právních dějin. V. svazek Pa-Právní*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, v koedici s Ostrava: KEY Publishing, 2016, s. 15.

¹⁶ Ust. § 1090 ABGB.

¹⁷ Ust. § 1091 ABGB.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Ust. § 1092 ABGB.

²⁰ Ust. § 1093 ABGB.

²¹ Ust. § 1094 ABGB.

²² Ust. § 1095 ABGB.

²³ Ust. § 1096 ABGB.

²⁴ Ust. § 1097 ABGB.

²⁵ Ust. § 1098 ABGB.

Pachtovné se platilo pololetně, ledaže by existovala jiná dohoda či místní zvyklost a došlo-li k uzavření smlouvy alespoň na jeden rok. To platilo rovněž pro platbu nájemného. V ostatních případech se pachtovné, stejně jako nájemné, platilo po uplynutí doby pachtu (nájmu).²⁶ Před III. dílčí novelou ABGB příslušelo propachtovateli k zajištění pachtovného pro pronajímatele bytu zástavní právo na vnesených kusech nábytku a svrších nájemce či podnájemce. Uvedené bylo zrušeno pro pacht, když se v těchto případech jednalo zjevně pouze o případy pronájmu, popřípadě podnájmu bytu. Propachtovatel pozemku měl nicméně zástavní právo stejného rozsahu a účinku k dobytku nacházejícím se na propachtovaném statku, jakož i k hospodářskému náradí a plodům, které se tam ještě nacházely.²⁷ Uvedené platilo jak před III. dílčí novelou ABGB, tak i po ní.

Propachtovatel měl možnost sjednat, že pachtovné bude placeno předem. Jestliže však pachtýř zaplatil tímto způsobem více než jednu lhůtu, mohl to namítat věřiteli později zapsanému či novému vlastníkovi jen tehdy, byla-li tato skutečnost zapsána ve veřejné knize.²⁸ S touto otázkou, kterou Nový občanský zákoník zvláště neřeší, se potýkal Nejvyšší soud České republiky, jenž se vyjádřil tak, že platby nájemného (tj. rovněž pachtovné) zaplacené předem jsou dostatečným splněním i vůči novým vlastníkům věci.²⁹ ABGB tak řešil tuto otázku explicitně, a to opačným způsobem nežli aktuální rozhodovací praxe.

V případě, že by podle ABGB došlo k ujednání o tom, že vlastník přenechá svůj statek s podmínkou, že převíjatel má hospodařit a odevzdatel dávat poměrný díl celého užítku (například jednu třetinu plodů), nevznikla by smlouva pachtovní, ale smlouva společenská, posuzovaná podle pravidel o ní daných.³⁰ Takový výklad se v rámci aktuální právní úpravy zdá být nepravděpodobným.

V případě, že nelze propachtované věci vůbec upotřebovat či užívat pro mimořádné události (požár, válka, nákaza, úplná neúroda apod.), nebyl pachtýř povinen platit pachtovné. Od III. dílčí novely ABGB bylo důsledkem takových okolností rovněž právo propachtovatele nezřizovat znovu pacht k takové věci.³¹ Pokud lze přes uvedenou událost užívat věci omezeným způsobem, vzniklo pachtýři právo na přiměřenou slevu z pachtovného, pokud užítky ze statku propachtovaného jen na rok, poklesly mimořádnými událostmi o více než o polovinu obyčejného výnosu. Propachtovatel pak byl povinen slevit tolik, kolik se nedostávalo tímto úbytkem na pachtovném.

²⁶ Ust. § 1100 ABGB.

²⁷ Ust. § 1101 ABGB.

²⁸ Ust. § 1102 ABGB.

²⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 30. 10. 2002, sp. zn. 25 Cdo 136/2001.

³⁰ Ust. § 1103 ABGB.

³¹ Ust. § 1104 ABGB.

Převzal-li pachtýř bez bližšího určení na sebe veškerá nebezpečí, mělo se jimi rozumět pouze škody způsobené ohněm, vodou a živelními pohromami. Jiné mimořádné nehody neměly jít na jeho vrub, ledaže by se zavázal výslovně, že ponese i všechny jiné mimořádné nehody.³² Pokud by se pachtýř domáhal částečného nebo úplného prominutí pachtovního, byl povinen bez odkladu informovat propachtovatele o nahodilé události, která nastala, a současně dát vyšetřit událost, jestliže ta není v dané zemi známá, a to soudem nebo alespoň dvěma věci znalými muži.³³

Při skončení pachtovní smlouvy byl pachtýř povinen vrátit věc podle soupisu, byl-li zřízen, nebo alespoň v takovém stavu, v jakém ji převzal. Jednalo-li se o propachtované obdělávané pozemky, vracely se, jak obvykle bývaly v dané roční době, kdy pacht končil. Po III. dílčí novele ABGB bylo výslovně také stanoveno, že právo zadržovací či námitka kompenzace nemohly bránit propachtovateli v jeho požadavku na vrácení propachtované věci.³⁴

Došlo-li k poškození či opotřebení propachtované věci, odpovídal pachtýř jak za vinu svou vlastní, tak za vinu podpachtýře, nikoliv však za náhodu. Propachtovatel se musel domáhat náhrady z této odpovědnosti nejpozději do roka po vrácení propachtované věci, jinak právo na náhradu zaniklo.³⁵

Pachtovní smlouva zanikala sama sebou, když propachtovaná věc podlehla zkáze. Jestliže se tak stalo vinou jedné ze stran, náležela druhé straně náhrada.³⁶ K zániku pachtu docházelo rovněž uplynutím doby, na kterou byl sjednán, ať již výslovně nebo mlčky, buď tím, že nájemné bylo vyměřeno podle určité doby jako při tzv. místnostech na den, týden a měsíc, nebo tím, že byl projevěn pachtýřův úmysl či ten byl patrný z jiných okolností.³⁷

Pachtovní smlouva se mohla obnovit nejen výslovně, ale rovněž mlčky. Byla-li ve smlouvě ujednána předchozí výpověď, obnovovala se smlouva mlčky tím, že výpověď nebyla řádně učiněna. Při jejím nesjednání došlo k obnovení tak, že pachtýř po uplynutí pachtovní doby upotřebovával či užíval věci dále a propachtovatel takové jednání dopouštěl.³⁸ V daném případě došlo k obnovení pachtu za týchž podmínek, za jakých byl předtím sjednán, to však pouze na jeden rok (oproti smlouvě nájemní, kde takováto omezení neplatilo), ledaže

---

³² Ust. § 1106 ABGB.

³³ Ust. § 1108 ABGB.

³⁴ Ust. § 1109 ABGB.

³⁵ Ust. § 1111 ABGB.

³⁶ Ust. § 1112 ABGB.

³⁷ Ust. § 1113 ABGB.

³⁸ Ust. § 1114 ABGB.

by se řádné požitky mohly dostavit až později; pak by došlo k prodloužení na potřebnou dobu.³⁹

Pokud trvání pachtovní smlouvy nebylo určeno ani výslovně, ani mlčky, popřípadě zvláštními právními předpisy, musel ten, kdo si přál smlouvu zrušit, vypovědět druhému pacht na šest měsíců. U věci nemovité činila výpovědní doba pouhých 14 dní, u věci movité pak 24 hodin.⁴⁰ Smrt některé ze smluvních stran k ukončení pachtovní smlouvy sama o sobě nevedla.⁴¹

Pachtýř byl oprávněn odstoupit od smlouvy i bez výpovědi a před uplynutím smluvené doby, pokud byla propachtovaná věc odevzdána ve stavu nezpůsobilém k smluvenému užívání, anebo se bez jeho viny ocitla v takovém stavu, popřípadě se stala značná část věci neupotřebitelnou či byla odňata po delší dobu.⁴²

Propachtovatel se mohl domáhat předčasného zrušení smlouvy, pokud pachtýř užíval věc ke značné škodě nebo pokud neplatil ani přes upomínku pachtovné tak, že se projitím období nezaplatil úplně nedoplatek pachtovného.⁴³ Jestliže vlastník propachtovanou věc zcizil někomu jinému a již mu ji odevzdal, byl pachtýř povinen po řádné výpovědi ustoupit novému držiteli, nebylo-li jeho právo zapsáno do veřejných knih. Pachtýř však mohl v takovém případě požadovat po propachtovateli plné zadostiučinění co do utrpěné škody a ušlého zisku.⁴⁴

Smlouva, kterou se někomu přenechávalo užitkové vlastnictví statku dědičně s podmínkou, že za roční užitky se má platit roční dávka určená v poměru k výnosu v penězích, v plodech nebo i v přiměřených službách, se nazývala smlouvou o dědičném pachtu.⁴⁵

Jako příklad pachtovní smlouvy z doby účinnosti ABGB může posloužit pachtovní smlouva k propachtování v ní uvedených obecných gruntů v křivoklátském území uzavřená mezi Křivoklátským úřadem coby propachtovatelem a Josefem Hollym coby pachtýřem, a to ze dne 20. října 1849.⁴⁶ Smlouva byla uzavřena na dobu celkem šesti roků, přičemž přímo na ní se vyznačovalo každý rok potvrzení o zaplacení dohodnuté činže (pachtovného). Smlouva vylučovala bez svolení propachtovatele dále předmět pachtu podpachtovat. Pacht přecházel podle smlouvy na dědice pachtýře. Použito bylo zjevně určitého v dané době používaného předtištěného vzoru, do něhož autor doplňoval některé specifické části pro individualizaci smlouvy.

³⁹ Ust. § 1115 ABGB.

⁴⁰ Ust. § 1116 ABGB.

⁴¹ Ust. § 1116a ABGB.

⁴² Ust. § 1117 ABGB.

⁴³ Ust. § 1118 ABGB.

⁴⁴ Ust. § 1120 ABGB.

⁴⁵ Ust. § 1122 ABGB.

⁴⁶ Viz příloha III tohoto příspěvku.

5. Pacht v období I. Československé republiky a v návrhu občanského zákoníku z roku 1937

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého (tzv. recepční norma), stanovil v Článku II, že „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“. V důsledku této skutečnosti na území nově vzniklé Československé republiky (Čechy, Morava a Slezsko) platil ABGB upravující mimo jiné institut pachtu. Pro území Slovenska a Podkarpatské Rusi se užívalo uherské občanské právo vycházející z právních obyčejů a zvláštních právních předpisů, zatímco na území Hlučínska se pro občanskoprávní vztahy užíval německý občanský zákoník.

Na českém území tak byla obecná právní úprava pachtu řešena v rámci ABGB. Již od roku 1919 do něj nicméně zasahují některé zvláštní právní předpisy. Tak například zákon č. 318/1919 Sb., o zajištění půdy drobným pachtýřům (dále jen „**Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům**“), stanovil, že pachtýř, popřípadě podpachtýř zemědělského pozemku, má právo žádati, aby mu byl pozemek postoupen do jeho vlastnictví, a to za náhradu stanovenou ve smyslu Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům, nebo aby mu byl ponechán v pachtu, jestliže požadovaný pozemek patří státu či byl zabrán státem ve smyslu zákona 215/1919 Sb, o zabrání velkého majetku pozemkového, nebo byl zapsán v zemských deskách (popřípadě byl hospodářskou součástí takto zapsaného statku) či statku církevního nebo nadačního, a byl nejméně od prvního října 1901 nepřetržitě až do dne, kdy Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům byl vyhlášen, v pachtu nebo podpachtu jeho, jeho manželky nebo jejich rodin, popřípadě jejich právních předchůdců v držbě nemovitostí, s nimiž byl požadovaný pozemek spoluobděláván.⁴⁷

Za pacht ve smyslu Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům se nepokládalo, šlo-li o právo nájemce týkající se pouze vedlejších užitků pozemků (např. při zahradách ve vztahu k trávě apod.). Uvedené se také nevztahovalo na zemědělské pozemky v zastavěné části měst či obcí (stavebních míst), jakož i pozemků obcím patřících. Nároků ve smyslu Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům nebylo možné uplatnit také na pozemky, kterých obec požadovala pro svůj stavební rozvoj a pro zajištění vlastních komunálních podniků a na pozemky, které byly požadovány pro udržování nemocnic, léčebných ústavů a jiných humanitních zařízení, došlo-li k uznání tohoto nároku pozemkovým úřadem.⁴⁸

⁴⁷ Ust. § 1 Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům.

⁴⁸ Ust. § 1 Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům.

Nároky podle Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům se vztahovaly rovněž na obytná a hospodářská stavení s pozemky, na nichž byla zbudována, dvorky a domovní zahrádky, to vše na základě téhož pachtovního poměru, jakož i na služebnosti spojené s vlastnictvím pozemku propachtovaného jako se statkem panujícím, a na práva, jež vykonával pachtýř na ostatních pozemcích propachtovatelových za trvání pachtu, pokud jich bylo i nadále nutně třeba k hospodaření na požadovaném pozemku.⁴⁹

Nárok příslušel pouze pachtýři, který požadovaný pozemek sám nebo s rodinou obdělával či na požadovaném pozemku bydlel, a to jen, pokud získáním tohoto pozemku nepřestoupila jeho vlastní zemědělská půda výměry větší než 8 hektarů. Spoluvlastníci, jakož i nerozvedení manželé, se přitom pokládali se za jedinou osobu.⁵⁰

Jestliže vlastník odňal pachtýři či jeho rodině pozemek po 1. srpnu 1914 z toho důvodu, aby si zjednal vyšší pachtovné nebo z jiných důvodů, proti jeho vůli bez podstatné příčiny, příslušelo požadovací právo tomuto pachtýři, jeho manželce či jeho dědicům, byl-li pozemek předtím v jeho pachtu nebo v pachtu jeho manželky či jejich rodin, a to nejméně od 1. října 1901. Totéž platilo o pachtýři, který se po 1. srpnu 1914 musel vzdát pachtu v důsledku válečných poměrů, zejména tím, že byl povolán k vojenské službě či válečným úkonům, nebo byl internován či uvězněn pro politické činy.⁵¹

Přejímací cena byla podle volby přejímatele splatná buď najednou před vkladem práva vlastnického do knih pozemkových, nebo v deseti splátkách, z nichž první dvě byly splatné ještě před samotným vkladem, ostatních osm pak počínaje rokem 1920 vždy 1. říjnem každého roku. Z nedoplatku přejímací ceny měl být placen úrok ve výši 4 %, splatný pozadu v týchž lhůtách. Nedoplatky byly ze zákona zajištěny právem zástavním na postoupeném pozemku při převodu práva vlastnického na pachtýře.⁵²

Požadovací právo muselo být uplatněno nejdéle do 12 neděl ode dne, kdy Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům nabyl účinnosti, a to ohlášením nároku vlastníkově, a dále okresnímu soudu, v jehož obvodě se pozemek nacházel.⁵³ Pachtýř, který se nepřihlásil v této lhůtě, pozbyl takového práva, jestliže jej nepřihlásil dodatečně, nejdéle do dvou let od vyhlášení Zákona o zajištění půdy

⁴⁹ Ust. § 2 Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům

⁵⁰ Ust. § 3 Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům.

⁵¹ Ust. § 6 Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům.

⁵² Ust. § 11 Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům.

⁵³ Ust. § 12 Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům.

drobným pachtýřům u příslušného okresního soudu, a přitom neprokázal, že byla zmeškána lhůta pro skutečnosti neodvratné a na jeho vůli nezávislé.⁵⁴

Otázky neupravené Zákonem o zajištění půdy drobným pachtýřům související s výše uvedenými nároky řešilo dále nařízení vlády č. 399/1919 Sb. jímž se provádí zákon ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům.

Zákon č. 378/1919 Sb., kterým se upravuje ohlašování nájmu a pachtu a poplatek ze smluv nájemních a pachtovních (dále jen „**Zákon o ohlašování pachtu**“) upravoval mimo jiné povinnost propachtovatele nemovité věci a jejího příslušenství, živnosti, nebo jiného oprávnění, do jednoho měsíce ode dne nabytí účinnosti Zákona o ohlašování pachtu, oznámit berní správě, v jejímž obvodu se propachtovaný předmět nacházel, komu, na jakou dobu a za jaké pachtovné jej propachtoval. Stejně povinnosti se týkaly rovněž nájmu vůči osobě pronajímatele.⁵⁵

Propachtovatel byl dále povinen ohlásit bernímu úřadu každý nový pacht, každou změnu pachtýře a změnu pachtovného, a to do 14 dnů poté, kdy pachtovní smlouva nebo její změna byla dojednána.⁵⁶ Opomenutí ohlášky, popřípadě ohláška nesprávná, neměly-li být trestné pro zamlčení nájemného, stíhaly se pořádkovou pokutou do 1.000,- Kč, popřípadě vězením do jednoho měsíce.⁵⁷ Pachtovné bylo možné žalovat pouze v případě správné ohlášky podle Zákona o ohlašování pachtu.⁵⁸

Pachtovní smlouvy podléhaly poplatku ve výši 0,5 % z částek, jež připadaly na jednotlivé pachtýře. Poplatek byl povinen odvést propachtovatel státní pokladně příslušné pro vybírání poplatků, přičemž za jeho zaplacení ručily společně a nerozdílně obě smluvní strany.⁵⁹ Ust. Zákona o ohlašování pachtu mělo platit obdobně též pro podnájem a podpacht. Povinnosti přitom postihovaly toho, kdo dával předmět do podnájmu (podpachtu).⁶⁰

Zákon o ohlašování pachtu neměl dlouhého trvání. K jeho zrušení došlo dne 1. února 1921, a to zákonem č. 76/1921 Sb., kterým se zrušuje zákon ze dne 25. června 1919, č. 378 Sb. z. a n., ohledně ohlašování nájmu a pachtu a ohledně změn poplatků ze smluv nájemních a pachtovních.

Zákon č. 313/1921 Sb., o obnově drobných zemědělských pachtů (dále jen „**Zákon o obnově drobných pachtů**“), řešil otázky obnovy zemědělských pachtů, končících v druhé

⁵⁴ Ust. § 14 Zákona o zajištění půdy drobným pachtýřům.

⁵⁵ Ust. § 1 Zákona o ohlašování pachtu.

⁵⁶ Ust. § 2 Zákona o ohlašování pachtu.

⁵⁷ Ust. § 3 Zákona o ohlašování pachtu.

⁵⁸ Ust. § 4 Zákona o ohlašování pachtu.

⁵⁹ Ust. § 5 Zákona o ohlašování pachtu.

⁶⁰ Ust. § 7 Zákona o ohlašování pachtu.

polovině roku 1921, a to na další tři pachtovní roky i proti vůli propachtovatele (vlastníka / pachtýře) tím, že pachtýř (podpachtýř) propachtovateli nebo jeho hospodářské správě písemně oznámí do 30. září 1921, že si pozemek nadále podrží v pachtu, jestliže pachtýř pachtovaný pozemek sám nebo se svou rodinou obdělával a nadále obdělávat chtěl a mohl, a neměl svých a pachtovaných pozemků více jak 8 hektarů a současně byl pacht zrušen výpovědí ze strany propachtovatele anebo nemohl být obnoven pro jeho odpor, a propachtovatel neměl zákonného důvodu od pachtovní smlouvy bez výpovědi odstoupiti.⁶¹ Právo obnovy pachtu nepřislušelo pachtýři hospodářských celků, jakými byly dvory, statky či usedlosti.⁶²

Pro obnovený pacht platily podmínky dosavadního pachtu. Bylo-li však pachtovné v poměru k běžným pachtovním cenám nepřiměřeně vysoké, mohl pachtýř žádat současně s ohlášením nároků na obnovu pachtu jeho přiměřené snížení pro pachtovní rok 1921/1922, pro další pachtovní léta pak napřed vždy nejdéle do 30. září toho kterého pachtovního roku. Bylo-li pachtovné v poměru k běžným pachtovním cenám nepoměrně nízké, měl možnost rovněž propachtovatel žádat přiměřené zvýšení, a to nejdéle do 31. října toho kterého pachtovního roku.⁶³

Propachtovatel byl oprávněn od obnoveného pachtu odstoupit, jestliže pachtýř (podpachtýř) byl s placením pachtovného déle než tři měsíce v prodlení nebo jestliže hospodařil na propachtovaném pozemku takovým způsobem, že plodnost pozemku tím byla značně ohrožena. Pachtýř (podpachtýř) mohl od obnoveného pachtu odstoupit pak tehdy, jestliže bylo jemu zvýšeno pachtovné o více než 50%, a oznámil-li své odstoupení propachtovateli nejdéle do 14 dnů ode dne, kdy soudní usnesení o zvýšení pachtovného nabylo právní moci.⁶⁴

Hospodářská krize v 30. letech 20. století byla příčinou nařízení vlády č. 164/1933 Sb., o úpravě pachtovného při zemědělských pachttech, na jehož základě pachtýř zemědělských pozemků, který propachtovaný pozemek sám nebo se svou rodinou obdělával a neměl svých i propachtovaných pozemků více než 8 hektarů, mohl žádat, aby pachtovné ujednané před 1. říjnem 1932 některým ze stanovených způsobů, bylo pro pachtovní rok 1932/1933 a zbývající smluvená pachtovní léta, nejdéle však pro tři pachtovní roky, upraveno na nejvyšší pachtovné, vypočtené podle Ust.ch uvedených v nařízení.

V roce 1937 byl připraven návrh občanského zákoníku (dále jen „Návrh“), k jehož schválení, a tedy ani k platnosti a účinnosti, nikdy nedošlo. Přesto se jednalo společně s ABGB

⁶¹ Ust. § 1 Zákona o obnově drobných pachtů.

⁶² Ust. § 3 Zákona o obnově drobných pachtů.

⁶³ Ust. § 5 Zákona o obnově drobných pachtů.

⁶⁴ Ust. § 10 Zákona o obnově drobných pachtů.

o jeden z nejnápadnějších inspiračních zdrojů Nového občanského zákoníku. Návrh upravoval mimo jiné i institut pachtu, a to podobným způsobem jako tomu bylo v rámci ABGB, tj. společně s institutem nájmu.

Smlouva, podle které měl někdo obdržet pouhé užívání věci za plat na určitý čas, byla považována za smlouvu nájemní. Obdržel-li takto však někdo právo na braní požitků z věci, jednalo se o smlouvu pachtovní. V případě, že byla sjednána smlouva týkající se užívání některých věcí a braní požitků z věcí jiných, posuzovala se podle věci hlavní.⁶⁵

Stejně jako podle ABGB, se smlouva stávala skutkem, jakmile se strany dohodly o věci a o pachtovním.⁶⁶ Co bylo stanoveno v rámci Návrhu o smlouvě nájemní, jakož i o užívání věci, mělo platit také pro smlouvu pachtovní a o braní požitků, ledaže by stanovily něco jiného zvláštní právní předpisy.⁶⁷

Pachtýř měl ze svého hradit opravy podle zvyklostí při obdobných pachtovních smlouvách.⁶⁸ Pachtýř byl oprávněn užívat propachtovanou věc podle smlouvy a neměla-li ta zvláštního ujednání, pak podle pravidel pospolitého života a řádného hospodaření. Stejně se mělo rozhodovat o tom, zda by byl pachtýř povinen věc užívat a do jaké míry.⁶⁹

Pachtýř nesměl dát podle Návrhu propachtovanou věc do podpachtu, ledaže to pachtovní smlouva výslovně dovolovala. U nájmu neměl nájemce tuto možnost, pokud by podnájem způsobil újmu pronajímateli nebo (stejně jako u pachtu) bylo-li to smlouvou vyloučeno.⁷⁰ Možnost podnájem tak byla širší, nežli u podpachtu, který vyžadoval vždy souhlasu propachtovatele bez ohledu na to, zda by takový úkon působil propachtovateli určitou újmu.

Nebylo-li dohodnuto něco jiného, popřípadě zvláštní předpisy či místní zvyklosti nestanovily odchylně, platilo se pachtovní napřed pololetně.⁷¹ K zajištění pachtovního příslušelo propachtovateli nemovité věci zástavní právo k movitostem nacházejícím se na věci a náležejícím pachtýři či členům jeho rodiny žijícím s ním ve společné domácnosti, pokud takové věci nebyly vyloučeny ze zabavení (exekuce). Zástavní právo zaniklo, došlo-li k odstranění věci dříve, než došlo k jejich zapsání, ačkoli se tak nestalo z nařízení soudu a neohlásil-li propachtovatel svá práva do tří dnů po výkonu. Docházelo-li ke stěhování pachtýře nebo k přesouvání jeho věcí, ačkoli pachtovní nebylo zapláceno či zajištěno, mohl

⁶⁵ Ust. § 943 Návrhu.

⁶⁶ Ust. § 944 Návrhu.

⁶⁷ Ust. § 945 Návrhu.

⁶⁸ Ust. § 947 Návrhu.

⁶⁹ Ust. § 950 Návrhu.

⁷⁰ Ust. § 951 Návrhu.

⁷¹ Ust. § 952 Návrhu.

propachtovatel zadržet věci na vlastní nebezpečí. V takovém případě však musel do tří dnů požádat o sepsání těchto věcí nebo je vydat pachtýři.⁷²

Pokud bylo ve smlouvě o hospodaření s cizími věcmi sjednáno, že vlastník bude poskytovat určitý podíl výtěžku, nejednalo se o smlouvu pachtovní, ale o smlouvu společenskou, jelikož bylo podle Návrhu třeba v takové smlouvě spatřovat sdružení za společným účelem.⁷³

Když pachtýř z propachtovaných věcí nic nevytěžil z důvodu mimořádných událostí, nebyl propachtovatel povinen pacht nadále zřizovat, nemohl však současně požadovat pachtovné, dokud trvala nemožnost takového výtěžku z propachtované věci.⁷⁴ Pokud pachtýř mohl přes takovou mimořádnou událost vytěžit z propachtované věci pouze omezený výtěžek, měla se mu poměrná část pachtovného slevit. U zemědělského pachtu náležela poměrná sleva z pachtovného, když požitky z věci pachtované jen na rok, klesly mimořádnou událostí pod polovinu obyčejného výnosu. Došlo-li by k takovému poklesu v hospodářském roce u věci propachtované na dobu delší než šest let, náležela pachtýři sleva jedné čtvrtiny pachtovného za daný hospodářský rok.⁷⁵

Nemohl-li pachtýř užívat propachtovanou věc jen pro překážky, jež se vyskytly v jeho osobě, postihla by nepříznivá událost pouze pachtýře, který byl i nadále povinen platit pachtovné.⁷⁶ Pokud se pachtýř rozhodoval, zda požadovat osvobození či slevu z pachtovného, zůstávalo na něm, aby událost zakládající takový nárok ohlásil bez zbytečného odkladu propachtovateli, jestliže mu nebyla známa. V opačném případě by jeho nárok zaniknul.⁷⁷

Při skončení pachtovní smlouvy byl pachtýř povinen vrátit věc podle soupisu, došlo-li k jeho zhotovení, jinak ve stavu odpovídajícím právu a povinnosti užívat věci při zemědělském pachtu při opatřeních dle dané roční doby, kdy se pacht končil.⁷⁸ Pachtýři nepříslušelo zadržovací právo.⁷⁹ Došlo-li k poškození propachtované věci nebo k jejímu nadměrnému opotřebení, odpovídal pachtýř rovněž za vinu osob, které náležely k jeho domácnosti, respektive k jeho podnikání a jež měly příležitost věc poškodit. Taková odpovědnost však nezahrnovala škodu způsobenou náhodou. Propachtovatel pak byl povinen požadovat náhradu nejpozději do roka od vrácení věci, jinak nárok zanikal.⁸⁰

---

⁷² Ust. § 953 Návrhu.

⁷³ Ust. § 955 Návrhu.

⁷⁴ Ust. § 956 Návrhu.

⁷⁵ Ust. § 957 Návrhu.

⁷⁶ Ust. § 958 Návrhu.

⁷⁷ Ust. § 959 Návrhu.

⁷⁸ Ust. § 960 Návrhu.

⁷⁹ Ust. § 961 Návrhu.

⁸⁰ Ust. § 963 Návrhu.

Pacht sjednaný na dobu určitou zaniknul uplynutím doby.⁸¹ K jeho obnově docházelo tím, že pachtýř po smluvené době užíval věci dále a propachtovatel se s tím spokojil.⁸² Pacht se obnovoval za stejných podmínek, za nichž byl původně ujednán. Pacht uzavřený na dobu delší než půl roku měl být obnovován na dobu dalšího půl roku, jinak na dobu původní. Mohly-li však být brány řádné požitky teprve po uplynutím delší doby, obnovil se pacht na takovou delší dobu postačující k vybrání uvedených požitků.⁸³ Při opětovném obnovení pachtu měla platit to samé jako při prvotním obnovení.⁸⁴

Byla-li smlouva sjednána na dobu neurčitou, došlo k jejímu zrušení výpovědí.⁸⁵ Kdy bylo možné dát výpověď a s jakou výpovědní dobou mělo vyplývat buď z úmluvy smluvních stran, ze zvláštních předpisů nebo z místních zvyklostí. Jestliže jich nebylo, pak Návrh umožňoval dát výpověď kdykoli, a to při pachtech a podpachtech s výpovědní dobou šesti měsíců.⁸⁶ Výpověď neměla mít právních následků, když propachtovaná věc nebyla včas vyklizena a převzata a propachtovatel se s tím spokojil.⁸⁷

Pachtýř byl oprávněn od pachtovní smlouvy odstoupit kdykoli, když byla věc odevzdána ve stavu nezpůsobilém k dohodnutému užívání (respektive k užívání řádnému), nebo když propachtovaná věc později bez jeho viny se v takovém stavu ocitla, nebo se značná část bez jeho viny stala neupotřebitelnou na delší dobu, popřípadě mu byla odňata. Jestliže propachtované místnosti byly zdraví škodlivé, příslušelo pachtýři právo od smlouvy odstoupit i tehdy, když se ho zřekl, nebo znal povahu místnosti při uzavření smlouvy.⁸⁸

Propachtovatel měl mít právo domáhat se zrušení smlouvy, jestliže nájemce přes výstrahu propachtovanou věc užíval tak, že tím propachtovateli vznikala značná škoda, nebo jestliže trpěl, aby se jí tak užívalo, popřípadě jestliže pachtýř přesto, že o zaplacení pachtovného byl upomenut, celé pachtovné nezaplatil ani s novou lhůtou, když prošel den, kdy měla být zaplacená lhůta nová, nebo jestliže musela být z nařízení úřadu propachtovaná místnost vyklizena.⁸⁹

Pachtýř podle Návrhu nebyl povinen připustit, aby propachtovatel na jeho újmu prováděl stavbu užitečnější. Musel však strpět provedení nutných oprav.⁹⁰ Musel-li by

---

⁸¹ Ust. § 964 Návrhu.

⁸² Ust. § 965 Návrhu.

⁸³ Ust. § 966 Návrhu.

⁸⁴ Ust. § 967 Návrhu.

⁸⁵ Ust. § 968 Návrhu.

⁸⁶ Ust. § 969 Návrhu.

⁸⁷ Ust. § 970 Návrhu.

⁸⁸ Ust. § 971 Návrhu.

⁸⁹ Ust. § 972 Návrhu.

⁹⁰ Ust. § 973 Návrhu.

propachtovatel při uzavírání smlouvy vědět, že bude nutné stavět, nebo vzešla-li potřeba déletrvajících staveb tím, že propachtovatel zanedbal menší opravy, měla pachtýři náležet přiměřená náhrada za to, že nemohl věc užívat vůbec nebo náležitým způsobem.⁹¹

Nedošlo-li by k zapsání pachtovního práva do veřejných knih, byl pachtýř povinen, neskončil-li pacht již dříve, po výpovědi dané v zákonné lhůtě, ustoupit novému vlastníkovi, když propachtovaná věc byla zcizena novému vlastníkovi a přechod vlastnictví byl dovršen. Takovou výpověď však bylo možné dát nejpozději v prvním výpovědním období následujícím po přechodu vlastnického práva. Pachtýř se v takovém případě mohl domáhat náhrady škody po propachtovateli.⁹²

Při nucené dražbě se mělo nakládat s pachtovním právem, bylo-li zapsáno ve veřejných knihách, jako se služebností. Nemusel-li by vydražitel pachtovní právo převzít, měl pachtýř povinnost mu po řádné výpovědi ustoupit.⁹³ Právo rozvázat smlouvu pachtovní řádnou výpovědí příslušelo při zcizení propachtované věci rovněž pachtýři, a to bez rozdílu, zda bylo právo pachtovní ve veřejných knihách zapsáno, či nikoliv.⁹⁴

6. Pacht v období druhé světové války a v poválečných letech

Schválení Návrhu ztroskotalo mimo jiné v důsledku blížícího se začátku druhé světové války. V souvislosti s tím došlo k přijetí nařízení vlády č. 218/1938 Sb., o přechodném obmezení zcizení a propachtování určitých druhů nemovitostí (dále jen „**Nařízení o omezení pachtu**“), jehož podstatou bylo jednak, aby v době branné pohotovosti státu docházelo ke smluvnímu zcizení zemědělských nemovitostí, nemovitostí zastavěných obytnými domy nebo provozovny a stavebních parcel pouze se souhlasem okresního úřadu, jednak aby to samé platilo pro pacht zemědělských či lesních podniků, to vše pod sankcí neplatnosti těchto dispozic bez úředního souhlasu s nimi.⁹⁵ Uvedené se nevztahovalo na nemovitosti zapsané v knize železniční či v knize horní.⁹⁶

Takového úředního souhlasu nebylo třeba, pokud bylo právní jednání schváleno státním úřadem, smluvní stranou smlouvy by byl stát, země či okres, podnik, ústav nebo fond jim náležející nebo jimi spravovaný, popřípadě se jednalo o právní jednání mezi manžely, mezi

⁹¹ Ust. § 974 Návrhu.

⁹² Ust. § 975 Návrhu.

⁹³ Ust. § 976 Návrhu.

⁹⁴ Ust. § 977 Návrhu.

⁹⁵ Ust. § 1 Nařízení o omezení pachtu.

⁹⁶ Ust. § 3 Nařízení o omezení pachtu.

rodičem a dítětem, anebo mezi jedním z nich a manželem druhého, popřípadě mezi sourozenci.⁹⁷

Úřední souhlas měl být vždy zásadně udělen, neexistovalo-li proti zamýšlenému právnímu jednání námitek z hlediska veřejného zájmu. Úřad přitom veřejný zájem posuzoval podle volného uvážení.⁹⁸ K odepření souhlasu docházelo zejména tehdy, existovala-li obava, že se nemovitosti nabývá k účelům nekalé spekulace, že nemovitost bude odňata dosavadnímu účelu, ačkoli se tak nemá stát ve veřejném zájmu, nebo bylo-li podezření, že má býti využito mimořádných poměrů způsobených stavem branné pohotovosti státu a okolnostmi s tím souvisícími.⁹⁹ I když by byl přitom dán důvod pro odepření úředního souhlasu spočívající v obavě ze změny hospodářského určení věci, mohl být souhlas přesto udělen, jestliže by jeho odepření vedlo ke zničení hospodářské existence zcizitele.¹⁰⁰

Nařízení o omezení pachtu platilo až do 29. srpna 1951. Bylo doplněno mimo jiné vládním nařízením ze dne 10. března 1939, č. 35 Sb. II, o úpravě některých poměrů při zemědělských pachtech (dále jen „**Nařízení o zemědělských pachtech**“), na jehož základě byla stanovena povinnost zajistit si k propachtování jakéhokoli zemědělského podniku souhlas okresního úřadu. Pachtýřem mohla být výhradně fyzická osoba,¹⁰¹ přičemž nepřicházelo v úvahu mít v pachtu více než jeden zemědělský podnik, popřípadě jiné povolání či zaměstnání postačující ke slušné výživě pachtýře a jeho rodiny.¹⁰²

V době protektorátu se pro právní vztahy vyplývající z pachtovních smluv používala jednotlivá Ust. ABGB společně s uvedenými vládními nařízeními, která smluvní volnost do značné míry omezovala.

Pachtovního práva se dále dotklo nařízení předsedy vlády č. 175/1939 Sb., o zákazu zvýšení cen, které mělo vliv na výši pachtovného podle ceny příslušného množství plodin. Vyhláška předsedy vlády č. 324/1939 Sb., kterou se stanoví spotřební dávky samozásobitelů a o poskytování naturálních dávek, určovalo, že propachtovatelé, kterým příslušelo placení pachtovného v naturáliích, mohli odebírat pouze takové množství naturálií, jež odpovídalo spotřebě dle přidělovaných spotřebních lístků. Zbývající část pachtovného musela být vyplácena v penězích.

Po skončení druhé světové války byly zahájeny práce na novém občanském zákoníku. Vzhledem k politickému vývoji však byl občanský zákoník schválen až dva roky po únoru

⁹⁷ Ust. § 4 Nařízení o omezení pachtu.

⁹⁸ Ust. § 5 Nařízení o omezení pachtu.

⁹⁹ Ust. § 6 Nařízení o omezení pachtu.

¹⁰⁰ Ust. § 7 Nařízení o omezení pachtu.

¹⁰¹ Ust. § 1 Nařízení o zemědělských pachtech.

¹⁰² Ust. § 2 Nařízení o zemědělských pachtech.

1948, a to v rámci prací tzv. právníkové dvouletky. Zvláštní právní předpisy zasáhly pachtovní vztahy nicméně i v tomto období.

Na základě dekretu presidenta republiky ze dne 21. června 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa (dále jen „**Dekret presidenta**“), došlo k zániku pachtu u propachtovaného konfiskovaného majetku. Byl-li tak zemědělský majetek, konfiskovaný podle Dekretu presidenta, v nájmu či pachtu, zrušily se veškeré nájemní či pachtovní smlouvy, ledaže se jednalo o pachtýře s nárokem na přiděl půdy. Pak mu bylo ponecháno dosavadní užívání, a to do konce hospodářského roku. Pokud propachtovaný zemědělský majetek nebyl z jakýchkoliv důvodů přidělen, měl pachtýř zaplatit pachtovné Národnímu pozemkovému fondu.¹⁰³

Zákon č. 126/1946 Sb., o úpravě zemědělských pachtovních poměrů (dále jen „**Zákon o zemědělských pachtovních poměrech**“), stanovil maximální výše pachtovného. Roční pachtovné z 1 hektaru zemědělsky užívaných pozemků (s výjimkou pozemků užívaných k provozování zahradnictví a sadařství, rybníků, vinic a chmelnic), nesmělo přesahovat množství obilí nebo, bylo-li pachtovné stanoveno v penězích, peněžitou částku rovnající se ceně takového množství obilí, vypočtené podle tabulky uvedené v Zákoně o zemědělských pachtovních poměrech.¹⁰⁴

Podle zákona č. 55/1947 Sb., o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu (dále jen „**Zákon o pomoci rolníkům**“), neobstaral-li vlastník úmyslně nebo z nedbalosti obdělání zemědělské půdy zcela či zčásti, ač ji podle svých osobních poměrů obdělat mohl, zjednal místní národní výbor z úřední moci výpomoc, nebo přikázal neobdělanou zemědělskou půdu na dobu tří hospodářských let jiným zemědělským podnikatelům v obci do povinného pachtu. Zemědělský podnikatel byl povinen přijmout zemědělskou půdu do povinného pachtu v rozsahu, v jakém ji mohl svými prostředky, zejména svými vlastními pracovními silami, popřípadě za použití výpomoci, obdělat a na ní řádně hospodařit bez újmy pro svůj vlastní podnik. Při přikázání povinného pachtu mělo být dbáno, aby jednotlivé zemědělské závody nebyly pracovním přetěžovány. Nebylo-li možné přikázat neobdělanou půdu do povinného pachtu, mohl místní národní výbor převzít tuto půdu do vlastního hospodaření za podmínek Zákonu o pomoci rolníkům.¹⁰⁵

¹⁰³ Ust. § 5 Dekretu presidenta.

¹⁰⁴ Ust. § 1 odst. 1 Zákonu o zemědělských pachtovních poměrech.

¹⁰⁵ Ust. § 3 odst. 1 Zákonu o pomoci rolníkům.

Zákon č. 139/1947 Sb., o rozdělení pozůstalosti se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy, zavedl přednostní právo na koupi zemědělských pozemků (vedle rodinných příslušníků) osobám, které na pozemku hospodařily, tj. pachtýřům. Přednostní právo na příděl zabrané půdy měli mít pachtýři poškození válkou (vedle například vojáků, partyzánů, politických vězňů apod.) podle zákona č. 142/1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy (dále jen „**Zákon o revisi první pozemkové reformy**“).¹⁰⁶

Zákon č. 207/1948 Sb., o ochraně pachtýřů zemědělských podniků a pachtýřů zemědělských pozemků (dále jen „**Zákon o ochraně pachtýřů**“) stanovil, že pacht zemědělského podniku či zemědělského pozemku končící uplynutím doby, se má obnovit na další tři roky, a to i proti vůli propachtovatele oznámením pachtýře propachtovateli či jeho zástupci v posledním roce trvání pachtu. K takovému obnovení mělo dojít do té míry, aby celková výměra nemovitostí, na kterých pachtýř po obnovení pachtu hospodařil, nepřesáhla 5 hektarů v oblasti řepařské, 8 hektarů v oblasti obilnářské, 10 hektarů v oblasti bramborářské a 15 hektarů v oblasti pastvinářské. Nerozvedení manželé se považovali spolu se svými dětmi a rodiči žijícími ve společné domácnosti za jedinou osobu.¹⁰⁷

Pro obnovený pacht měly platit podmínky pachtu dosavadního.¹⁰⁸ Nebylo k němu třeba souhlasu úřadů, jimž jinak náleželo schvalovat pachtovní smlouvy. Působnost soudů, zejména ve věcech poručenských a opatrovnických, však zůstala nedotčena,¹⁰⁹ stejně jako právo propachtovatele domáhat se podle obecných Ust. ABGB předčasného zrušení pachtovní smlouvy.¹¹⁰

K posílení postavení státu v rámci vlastnictví půdy došlo mimo jiné na základě zákona č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě (dále jen „**Zákon o nové pozemkové reformě**“). Ten sice dával přednostní právo k pořízení pozemků drobným pachtýřům, prvním v pořadí byl však stát sledující veřejný zájem. Přestože Zákon o nové pozemkové reformě uváděl, že se vlastnické poměry k půdě „*upravují tak, aby půda, sloužící zemědělské výrobě, náležela, pokud v tomto zákoně není stanoveno jinak, výkonným zemědělcům podle zásady, že půda patří těm, kdož na ní pracují*“, předznamenal Zákon o nové pozemkové reformě směr, který vedl k celkovému zrušení nejen institutu pachtu, ale dokonce nájmu v podobě, která byla známa v předešlých dekadách.

¹⁰⁶ Ust. § 8 odst. 4 Zákona o revisi první pozemkové reformy.

¹⁰⁷ Ust. § 1 odst. 1 Zákona o ochraně pachtýřů.

¹⁰⁸ Ust. § 4 Zákona o ochraně pachtýřů.

¹⁰⁹ Ust. § 5 Zákona o ochraně pachtýřů.

¹¹⁰ Ust. § 7 Zákona o ochraně pachtýřů.

7. Pacht dle znení socialistického práva

Dne 1. ledna 1951 nabyl účinnosti zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, známý také jako tzv. střední občanský zákoník (dále jen „**Střední občanský zákoník**“), jenž zrušil mimo jiné ABGB. Střední občanský zákoník měl být založen na „*ryze socialistických základech*“.¹¹¹ Pro socialistické právo bylo charakteristické vlastnictví státní jakožto hlavní forma socialistického vlastnictví.¹¹² Střední občanský zákoník sloučil nájem a pacht v jediný institut, tj. v institut nájmu, respektive ve smlouvu nájemní, upravený v Ust.ch § 387 až 409 Středního občanského zákoníku. Známé bylo rovněž bezúplatné přenechání věci k užívání (výpůjčka) upravené v Ust.ch § 410 a násl. Středního občanského zákoníku.

Na základě nájemní smlouvy mělo docházet k přenechání věci pronajímateli za úplatu k dočasnému užívání anebo k braní užitků z této věci.¹¹³ Užitky zde měly přitom širší význam, nežli v dnešním pojetí, když zahrnovaly rovněž požitky charakterizující institut pachtu.

Odlišnosti nájmu a pachtu vyplývaly rovněž z některých Ust. Středního občanského zákoníku, když například § 393 stanovil, že „*není-li ujednáno nebo zvláštními předpisy stanoveno jinak, platí se nájemné z pozemků zemědělských nebo lesních pololetně pozadu 1. dubna a 1. října, u ostatních nájmu měsíčně předem.*“ V dřívější době by se tento typ právního vztahu označoval jako zemědělský pacht. Socialistické právo ho chápalo nově coby nájem zemědělských a lesních pozemků.

Střední občanský zákoník byl nahrazen s účinností od 1. dubna 1964 zákonem č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen „**Občanský zákoník 1964**“), který došel v diskontinuitě s dosavadní občanskoprávní doktrínou oproti Střednímu občanskému zákoníku ještě podstatně dále. Formálně totiž Občanský zákoník 1964 zrušil institut nájmu jako takového.

V samotné preambuli k Občanskému zákoníku 1964 se mimo jiné uvádělo, že: „*Hlavním úkolem občanského zákoníku je zakotvit a vymezit práva a povinnosti občanů a organizací vznikající v oblasti uspokojování hmotných a kulturních potřeb, chránit tato práva, jsou-li vykonávána v souladu se zájmy společnosti, a přispět k důslednému dodržování socialistické zákonnosti v občanskoprávních vztazích. Ust. občanského zákoníku směřují k upevnování socialistických ekonomických i ostatních společenských vztahů a k překonávání přežitků ve vědomí lidí a pomáhají tak vytvářet předpoklady pro přeměnu vztahů*

¹¹¹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 409.

¹¹² Tamtéž, s. 411.

¹¹³ Ust. § 387 Středního občanského zákoníku.

socialistických ve vztahy komunistické.“ Tato proklamace se dále projevovала v celém občanském právu.

Článek IV Občanského zákoníku 1964 stanovil, že zajišťování uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů je především úkolem socialistických organizací. Občané se přitom měli podílet na řízení činnosti a na kontrole plnění úkolů těchto organizací. V takovém zřízení přitom nebylo místo pro zvláštní nakládání se soukromým (osobním) vlastnictvím, na jehož základě by měli mít občané určité pasivní příjmy. Takový byl alespoň ideový základ Občanského zákoníku 1964. Uspokojování hmotných a kulturních potřeb se mělo zajišťovat především odměňováním za práci, a to podle jejího množství, jakosti a společenského významu, popřípadě bezplatným rozdělováním se zřetelem k společenské důležitosti potřeb.¹¹⁴ Přesto se v rámci Ust.ch o osobním užívání bytů, o tzv. občanské výpomoci a o tzv. jiných smlouvách objevují mimo jiné Ust., která připomínají dřívější institut nájmu a s určitými výhradami pak rovněž pachtu.

O občanskou výpomoc se mělo jednat tehdy, pokud občan pro jiného občana na jeho žádost provedl určitou práci, poskytnul mu půjčku anebo mu jinak vypomohl. Poskytnutí občanské výpomoci muselo být pochopitelně v souladu s pravidly socialistického soužití.¹¹⁵ Při poskytnutí občanské výpomoci vznikalo poskytovateli právo na náhradu účelně vynaložených nákladů. Nárok na odměnu mu příslušel pouze tehdy, pokud byla dohodnuta a odpovídala povaze výpomoci, zejména bylo-li výsledku dosaženo osobním přičiněním poskytovatele výpomoci.¹¹⁶ Ust. § 389 odst. 1 Občanského zákoníku 1964 stanovilo bez jakéhokoli zvláštního uvození, že pokud nebylo dohodnuto něco jiného, „*smí ten, kdo si vypůjčí určitou movitou věc, ji užívat jen obvyklým způsobem a k účelu, kterému věc slouží. Jinému ji může půjčit jen se svolením toho, od něhož byla vypůjčena.*“

Ust. § 152 a násl. Občanského zákoníku 1964 upravoval osobní užívání bytů, přičemž byt byl poskytován některou ze socialistických organizací. Pokud chyběla dohoda, určoval práva a povinnosti z takového osobního užívání národní výbor.¹¹⁷ Užívání místností nesloužících k bydlení bylo upraveno v následujících Ust. (§ 196 a násl. Občanského zákoníku 1964), přičemž se nejprve vyžadovalo rozhodnutí o přidělení takové místnosti (garáže, ateliéru, skladiště apod.). Ke vzniku práva takovou místnost užívat však byla nezbytná dohoda

¹¹⁴ Článek III Občanského zákoníku 1964.

¹¹⁵ Ust. § 384 Občanského zákoníku 1964.

¹¹⁶ Ust. § 385 Občanského zákoníku 1964.

¹¹⁷ Ust. § 156 odst. 1 Občanského zákoníku 1964.

o odevzdání a převzetí místnosti do užívání.¹¹⁸ Přiměřeně se měla použít (s některými výjimkami) Ust. o osobním užívání bytu.¹¹⁹

Právo osobního užívání pozemků mělo sloužit k tomu, aby si občané na pozemcích, ke kterým se právo zřizovalo, mohli vystavět rodinný domek, rekreační chatu nebo garáž anebo zřídit zahrádku.¹²⁰ Rozhodnutím vydávaným okresním národním výborem o přidělení pozemku do osobního užívání vznikalo občanovi právo, aby s ním byla uzavřena dohoda o osobním užívání pozemku. Teprve na podkladě přidělení pozemku docházelo k dohodě o zřízení práva osobního užívání s občanem.¹²¹

Je tedy zřejmé, že institut tzv. osobního užívání měl sloužit k uspokojování osobních potřeb občanů, nikoliv k přenechávání určité věci, na níž by si někdo samostatně hospodařil za účelem získání určitých plodů. Jistá podobnost by tu proto byla maximálně s institutem nájmu, nikoliv s institutem pachtu. Přesto nebylo možné dispozicím s majetkem směřujícím k určitým výnosům z něj zcela zabránit.

V rámci části o tzv. „jiných smlouvách“ upravoval Občanský zákoník 1964 přenechání bytu v rodinném domku (Ust. § 390 a násl. Občanského zákoníku 1964), přenechání jiné místnosti v rodinném domku (Ust. § 392 Občanského zákoníku 1964), přenechání části bytu (Ust. § 394 a násl. Občanského zákoníku 1964) a přenechání nemovitosti k dočasnému užívání (Ust. § 397 Občanského zákoníku 1964). Účelově sloužil podobně jako institut pachtu zejména institut přenechání jiné místnosti v rodinném domku a dále institut přenechání nemovitosti k dočasnému užívání.

Nemohl-li vlastník rodinného domku místnost nesloužící k bydlení sám užívat, měl možnost přenechat ji k užívání jinému.¹²² Na návrh vlastníka však místní národní výbor takové právo zrušil, jestliže ji vlastník potřeboval pro sebe nebo pro své ženaté či vdané děti a vznikla-li tato potřeba až po uzavření smlouvy o přenechání místnosti.¹²³ Stejně tak i jinou nemovitost či její část bylo možné dohodou přenechat někomu jinému k dočasnému užívání. Uživatel ji v takovém případě směl užívat pouze dohodnutým způsobem, a nebylo-li nic dohodnuto, obvyklým způsobem odpovídajícím účelu, k němuž nemovitost sloužila. Dohodnuta mohla být za užívání přiměřená náhrada.¹²⁴ Užívání končilo uplynutím doby, na kterou bylo dohodnuto, jinak doby, v níž bylo anebo mohlo být dosaženo účelu, ke kterému byla nemovitost do užívání

¹¹⁸ Ust. § 196 Občanského zákoníku 1964.

¹¹⁹ Ust. § 197 Občanského zákoníku 1964.

¹²⁰ Ust. § 198 odst. 1 Občanského zákoníku 1964.

¹²¹ Ust. § 205 Občanského zákoníku 1964.

¹²² Ust. § 392 odst. 1 Občanského zákoníku 1964.

¹²³ Ust. § 393 Občanského zákoníku 1964.

¹²⁴ Ust. § 397 Občanského zákoníku 1964.

přenechána. Okamžité ukončení užívání přicházelo v úvahu v případě užívání nemovitosti v rozporu s dohodnutým či obvyklým způsobem.¹²⁵

Občanský zákoník 1964 se sice zmiňuje o nájmu zemědělského pozemku, to však pouze tak, že se na něj mají přiměřeným způsobem použít Ust. o přenechání nemovitosti k dočasnému užívání (§ 397 a 398), pokud by nestanovily zvláštní předpisy jinak.¹²⁶ Občanský zákoník 1964 tak neobsahoval jak klasická Ust. o smlouvě nájemní, tak tím spíše ani o smlouvě pachtovní, ale pouze některé druhy právních vztahů vyjádřených v tehdy vytvořených socialistických právních institucích. Uvedený stav byl změněn až zákonem č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník, který novelizoval Občanský zákoník 1964. Tím byl sice do českého právního řádu navrácen institut nájmu, nikoliv však institut pachtu (pachtovní smlouvy), byť některé druhy nájmu měly k pachtu obsahově velmi blízko.

8. Pacht a jeho vývoj po roce 1989

Nájemní smlouvu upravoval Občanský zákoník 1964 po novele č. 509/1991 Sb. (dále jen „**Novelizovaný Občanský zákoník 1964**“) v Ust.ch § 663 a násl., a to tak, že na jejím základě přenechával pronajímatel za úplaty nájemci věc, aby ji ten dočasně (ve sjednané době) užíval či z ní bral užitky.¹²⁷ Jednalo se tedy o institut zahrnující jak nájem, tak pacht. Specifika typická pro pacht, respektive jeho některé druhy, řešil zákonodárce v jednotlivých Ust.ch upravujících nájemní smlouvu. Nebylo-li proto například dohodnuto či zvláštními předpisy stanoveno jinak, mělo se platit nájemné ze zemědělských či lesních pozemků půlročně pozadu, a to 1. dubna a 1. října. Při ostatních nájmech pak měsíčně pozadu.¹²⁸

Novelizovaný Občanský zákoník 1964 byl doplněn dále zákonem č. 116/1990 Sb., o nájmu a podnájmu nebytových prostor (dále jen „**Zákon o nájmu a podnájmu nebytových prostor**“), který upravoval pronájem místností, jež podle rozhodnutí stavebního úřadu byly určeny k jinému účelu než k bydlení, zejména prostor určených k provozování výroby, obchodu, služeb, výzkumu, administrativní činnosti, umělecké, výchovné a vzdělávací činnosti, archivů, garáží, skladových prostor a části veřejně přístupných prostorů budov. Nejednalo se však například o příslušenství bytu, o prádelny, sušárny, kočárkárny či pudy.¹²⁹

¹²⁵ Ust. § 398 Občanského zákoníku 1964.

¹²⁶ Ust. § 494 Občanského zákoníku 1964.

¹²⁷ Ust. § 663 Novelizovaného Občanského zákoníku 1964.

¹²⁸ Ust. § 671 odst. 2 Novelizovaného Občanského zákoníku 1964.

¹²⁹ Ust. § 1 odst. 1 Zákona o nájmu a podnájmu nebytových prostor.

Pokud tedy vyjdeme z předpokladu, že předmětem pachtu může být určitá věc, z níž lze brát plody, pak pokud se jednalo o věc movitou (například o stádo dobytka), byl daný právní vztah podřízen obecné právní úpravě Novelizovaného Občanského zákoníku 1964 o nájemní smlouvě. Stejně tomu bylo u přenechání užívání pozemků, zejména pak u zemědělských či lesních pozemků, tj. typických předmětů toho, co bylo jak v dnešním, tak i v dřívějším pojetí chápáno vždy jako předmět pachtu. U jiných věcí nemovitých se právní vztah zpravidla podřizoval právní úpravě Zákona o nájmu a podnájmu nebytových prostor (například pronájem restaurace, hotelu apod.), pokud však něco takového nekolidovalo dále s nájmem podniku (v dnešním pojetí pachtem závodu).

Asi nejvýraznějším zástupcem nájemního vztahu, který měl však spíše znaky pachtu, byl totiž právě nájem podniku, upravený zákonem č. 513/1991 Sb., obchodník zákoník (dále jen „**Obchodní zákoník**“), to však nikoliv od prvotní účinnosti Obchodního zákoníku, ale až od 1. 1. 2001, kdy nabyla účinnosti novela Obchodního zákoníku č. 370/2000 Sb.

Smlouvou o nájmu podniku se pronajímatel zavazoval přenechat svůj podnik nájemci, aby jej ten za nájemné samostatně provozoval a řídil, a to na vlastní náklad a nebezpečí, a aby z něj pobíral užítky. Smlouva o nájmu podniku nemohla nabýt účinnosti přede dnem jejího zveřejnění způsobem stanoveným Obchodním zákoníkem.¹³⁰ Podnik nebylo možné na rozdíl od současné právní úpravy přenechat do podnájmu. Pro nájem podniku měla platit některá Ust. Novelizovaného Občanského zákoníku 1964 o nájmu.¹³¹

Nájemcem mohl být jen podnikatel zapsaný v obchodním rejstříku, který měl příslušné podnikatelské oprávnění. V opačném případě byla smlouva neplatná.¹³² Podnik musel být provozován s odbornou péčí. Bez souhlasu pronajímatele se nesměl měnit předmět podnikání. Práva a závazky náležející k pronajatému podniku přecházely účinností smlouvy na nájemce. To platilo rovněž pro práva a povinnosti z pracovněprávních vztahů. Pronajímatel přitom ručil za závazky náležející k pronajatému podniku vzniklé před účinností smlouvy.¹³³

Nájemce provozoval pronajatý podnik pod svou firmou. Věřitel se mohl domáhat, aby soud prohlásil závazky pronajímatele náležející k pronajatému podniku za splatné k účinnosti smlouvy o nájmu podniku, jestliže bylo nájmem ohroženo jejich plnění, to však jen do tří měsíců od účinnosti smlouvy. Práva a závazky z pracovněprávních vztahů trvajících ke dni

¹³⁰ Ust. § 488b Obchodního zákoníku.

¹³¹ Ust. § 488c Obchodního zákoníku.

¹³² Ust. § 488d Obchodního zákoníku.

¹³³ Ust. § 488e Obchodního zákoníku.

skončení nájmu a z trvajících smluv o nájmu nebytových prostor přecházely na pronajímatele. Ostatní závazky související s pronajatým podnikem se pak stávaly splatnými.¹³⁴

Nebylo-li dohodnuto něco jiného, prodlužoval se nájem o dobu, na kterou byla uzavřena smlouva o nájmu podniku, a to i opakovaně, pokud po uplynutí doby, na níž byl nájem uzavřen, obě strany pokračovaly v jejím plnění. Jestliže došlo k uzavření smlouvy o nájmu podniku na dobu neurčitou, musela být vypovězena nejpozději šest měsíců před uplynutím účetního období k poslednímu dni účetního období, nestanovila-li smlouva jinou výpovědní lhůtu.¹³⁵

Na základě smlouvy o nájmu podniku vznikalo nájemci oprávnění užívat označení, know-how a předměty průmyslového vlastnictví náležející pronajímateli a související s pronajatým podnikem, a to v rozsahu, ve kterém toho bylo třeba pro řádné provozování podniku a po dobu trvání nájmu. Úhrada za užívání představovala součást nájemného. Ust. zvláštních právních předpisů o licenční smlouvě a zápisu licence do příslušných rejstříků tím nebyla dotčena.¹³⁶

Účinností smlouvy o nájmu podniku či jeho části přecházelo vlastnické právo ke zboží na skladě, k materiálu určenému ke zpracování, k náhradním dílům a jiným věcem určeným podle druhu, jež se spotřebovávají či zpracovávají v souvislosti s provozem podniku, nebo které sloužily k odbytu, na nájemce. K přechodu vlastnictví však docházelo jenom tehdy, dohodly-li strany přiměřenou úplatu za tyto věci v rámci nájemného či mimo ně. Strany byly povinny sepsat zápis o převzetí těchto věcí, ve kterém se uváděl jejich soupis.¹³⁷

Pacht v pravém slova smyslu byl obnoven teprve s účinností Nového občanského zákoníku, tj. k 1. 1. 2014. Samostatně tak byl vymezen institut nájmu (Ust. § 2201 a násl. Nového občanského zákoníku) a institut pachtu (Ust. § 2332 a násl. Nového občanského zákoníku) charakteristický požívacím právem nájemce (s právem věc užívat spojeno právo brát z ní plody a užitky a nabývat k nim vlastnické právo).¹³⁸

Pachtovní smlouvou se má podle Nového občanského zákoníku propachtovatel zavazovat přenechat pachtýři věc k dočasnému užívání a požívání a pachtýř k platbě pachtovného nebo k poskytnutí poměrné části výnosu z věci.¹³⁹ Oproti ABGB či Návrhu je tak za pacht považováno již i přenechání věci k požívání za poměrnou část výnosu z ní, což ABGB i Návrh považovaly za vytvoření společnosti (konsorcia, sdružení) zúčastněných osob.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Ust. § 488f Obchodního zákoníku.

¹³⁶ Ust. § 488f Obchodního zákoníku.

¹³⁷ Ust. § 488g Obchodního zákoníku.

¹³⁸ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu NOZ.

¹³⁹ Ust. § 2332 odst. 1 NOZ.

V souladu s touto dřívější právní úpravou je pak konstatováno, že v případě přenechání jednou smlouvou více věcí, z nichž některé slouží k užívání a jiné k požívání, má se smlouva posoudit podle povahy hlavní věci.¹⁴⁰

V případě propachtování věci zapsané do veřejného seznamu lze do veřejného seznamu zapsat i pachtovní právo, pokud to navrhne vlastník věci nebo s jeho souhlasem pachtýř. To platí také v případě, že je do veřejného seznamu zapsána jednotlivá věc náležející k propachtované hromadné věci.¹⁴¹ Před účinností Nového občanského zákoníku se přitom zápis jiných nežli věcných práv do katastru nemovitostí v podstatě nepřipouštěl.

Pokud by pachtýř propachtoval propachtovanou věc někomu jinému, přenechal ji jinému k užívání či změnil hospodářské určení věci či způsob jejího užívání, respektive požívání, bez propachtovatelova předchozího souhlasu, mohl by propachtovatel vypovědět pacht i bez výpovědní doby.¹⁴²

V případě, že by prováděl propachtovatel na propachtované věci opatření, k nimž by byl oprávněn či povinen, ukládá mu Nový občanský zákoník povinnost nahradit pachtýři v přiměřeném rozsahu náklady a ztrátu výnosu, které v důsledku takového opatření pachtýři vzniknou. Na žádost pachtýře je přitom nezbytné poskytnout mu na tyto náklady a ztráty přiměřenou zálohu. Při zlepšení propachtované věci do té míry, že je pachtýř schopen při řádném hospodaření dosáhnout vyššího výnosu, je propachtovatel naopak oprávněn domáhat se přiměřeného zvýšení pachtovného.¹⁴³

Pachtýř je povinen pečovat o propachtovanou věc s péčí řádného hospodáře.¹⁴⁴ Pacht ujednaný na dobu neurčitou lze vypovědět v šestiměsíční výpovědní době tak, aby skončil koncem pachtovního roku. Byla-li smlouva uzavřena v písemné formě, vyžaduje i výpověď tuto formu.¹⁴⁵

Nový občanský zákoník stanoví vyvratitelnou právní domněnku, podle které se má za to, že u zemědělského pachtu je pachtovní rok obdobím od 1. října do 30. září následujícího roku, u ostatních pachtů pak jde o kalendářní rok.¹⁴⁶ Nevrátí-li pachtýř propachtovanou věc při skončení pachtu, náleží propachtovateli pachtovné, jako by pacht i nadále trval.¹⁴⁷ Není-li

---

¹⁴⁰ Ust. § 2332 odst. 2 NOZ.

¹⁴¹ Ust. § 2333 NOZ.

¹⁴² Ust. § 2334 NOZ.

¹⁴³ Ust. § 2335 NOZ.

¹⁴⁴ Ust. § 2336 NOZ.

¹⁴⁵ Ust. § 2339 NOZ.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Ust. § 2340 NOZ.

v Ust.ch Nového občanského zákoníku o pachtu stanoveno něco jiného, mají se pro pacht použít přiměřeně Ust. o nájmu věci.¹⁴⁸

V případě, že se věc propachtuje společně s inventářem, musí pachtýř zachovat jeho jednotlivé kusy. Náleží-li do něj zvířata, má být stav obnovován s péčí řádného hospodáře. Zničí-li se něco z inventáře nebo opotřebí-li se do té míry, že věc nelze dále užívat, má propachtovatel obnovit inventář, ledaže by se škoda přičítala pachtýři.¹⁴⁹ Propachtuje-li se věc společně s inventářem v ujednané ceně a zaváže-li se pachtýř vrátit propachtovateli při skončení pachtu inventář v téže ceně, může pachtýř s inventářem jako řádný hospodář volně nakládat. Nese však nebezpečí škody, ačkoli by nastala i jen náhodou. Při skončení pachtu vrátí pachtýř inventář propachtovateli. Propachtovatel může odmítnout převzít kus obstaraný pachtýřem, pokud má vzhledem k propachtované věci a k řádnému hospodaření s ní nepřiměřenou cenu nebo pokud je pro propachtovanou věc nadbytečný. Odmítnutím pak nabývá vlastnické právo k takovému kusu pachtýř. Rozdíl mezi cenou převzatého a vraceného inventáře se vyrovnává se v penězích.¹⁵⁰ Pro pohledávky pachtýře vůči propachtovateli vázne na věcech náležejících do inventáře zástavní právo, ledaže by byla dána pachtýři jiná jistota.¹⁵¹

Je-li propachtován zemědělský či lesní pozemek, jde o zemědělský pacht. Při jeho sjednání na dobu delší než dva roky a v jiné než písemné formě se má přitom za to, že pacht byl ujednaný na dobu neurčitou.¹⁵² Pachtovné se u zemědělského pachtu platí ročně pozadu se splatností k 1. říjnu.¹⁵³ Zemědělský pacht ujednaný na dobu neurčitou lze vypovědět v dvanáctiměsíční výpovědní době.¹⁵⁴

Stane-li se pachtýř ze zdravotních důvodů nezpůsobilý na pozemku hospodařit, má podle Nového občanského zákoníku právo vypovědět pacht v tříměsíční výpovědní době, byť byl pacht ujednaný na dobu určitou. Zemře-li pachtýř, má jeho dědic právo vypovědět pacht ve stejné výpovědní době, ačkoli byl sjednaný na dobu určitou. Výpověď však musí být podána do šesti měsíců ode dne, kdy pachtýř zemřel.¹⁵⁵

V případě propachtování závodu jej pachtýř užívá a požívá způsobem a v rozsahu, v jakém je toho třeba k jeho řádnému provozování. Předmět činnosti provozované v závodu

---

¹⁴⁸ Ust. § 2341 NOZ.

¹⁴⁹ Ust. § 2342 NOZ.

¹⁵⁰ Ust. § 2343 NOZ.

¹⁵¹ Ust. § 2344 NOZ.

¹⁵² Ust. § 2345 NOZ.

¹⁵³ Ust. § 2346 NOZ.

¹⁵⁴ Ust. § 2347 NOZ.

¹⁵⁵ Ust. § 2348 NOZ.

může pachtýř změnit pouze v případě, bylo-li to výslovně ujednáno. Pacht závodu se považuje za převod činnosti zaměstnavatele.¹⁵⁶

Je-li pachtýř zapsán ve veřejném rejstříku, nabývá právo k závodu zveřejněním údaje, že uložil doklad o pachtu závodu do sbírky listin podle jiného právního předpisu. Není-li zapsán do veřejného rejstříku, nabývá právo účinností smlouvy.¹⁵⁷ Oproti nájmu podniku v právní úpravě Obchodního zákoníku tak Nový občanský zákoník umožňuje propachtovat závod (podnik) rovněž osobě nezapisované do veřejných seznamů (obchodního rejstříku).

Propachtováním závodu se pachtýř stává věřitelem pohledávek a dlužníkem dluhů, které s provozem závodu souvisí. Z dluhů však pachtýř přejímá jen ty, o jejichž existenci věděl nebo je alespoň musel rozumně předpokládat. Neudělil-li věřitel souhlas k převzetí dluhu pachtýřem, ručí propachtovatel za jeho splnění. Nabytí pohledávek se jinak řídí Ust.mi o postoupení pohledávek. Propachtovatel je přitom povinen oznámit bez zbytečného odkladu svým věřitelům a dlužníkům, že závod propachtoval.¹⁵⁸

Zhorší-li se pachtěm dobytnost pohledávky, má věřitel, který s pachtěm nesouhlasil, právo domáhat se, aby soud rozhodl, že pacht je vůči němu neúčinný. Právo dovolat se neúčinnosti zaniká, neuplatní-li se do jednoho měsíce ode dne, kdy se o pachtu věřitel dozvěděl, nejpozději však do tří měsíců ode dne účinnosti smlouvy.¹⁵⁹

Dnem zániku pachtu přecházejí na propachtovatele pohledávky a dluhy náležející k závodu. Z dluhů propachtovatel nabývá opět jen ty, o jejichž existenci věděl nebo je alespoň musel rozumně předpokládat. Neudělil-li věřitel souhlas k převzetí dluhu, ručí pachtýř za jeho splnění. Pachtýř má rovněž oznamovací povinnost vůči svým věřitelům a dlužníkům.¹⁶⁰ Ust. o pachtu závodu se mají použít obdobným způsobem rovněž na pacht části závodu tvořící samostatnou organizační složku.¹⁶¹

V aktuální právní praxi činí značné obtíže správné rozlišení institutu nájmu a pachtu, popřípadě i jednotlivých druhů pachtu (například pachtu zemědělského podniku od klasického zemědělského pachtu). Nejde nicméně o oblast, která by nečinila problémy již v dřívější době.

Tak například podle rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. října 1923, sp. zn. Rv II 603/23 (Vážný 3088) se jednalo o pacht, byla-li „*předmětem smlouvy pila s turbinou a vodní silou*.“ Naopak podle rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. září 1920, sp. zn. Rv II 222/20 (Vážný 687) se měl pronájem domu

¹⁵⁶ Ust. § 2349 NOZ.

¹⁵⁷ Ust. § 2350 NOZ.

¹⁵⁸ Ust. § 2352 NOZ.

¹⁵⁹ Ust. § 2354 NOZ.

¹⁶⁰ Ust. § 2355 NOZ.

¹⁶¹ Ust. § 2357 NOZ.

k provozování hostinské živnosti považovat za nájem. V aktuální právní úpravě Nového občanského zákoníku je správné určení daného smluvního typu rozhodující mimo jiné rovněž pro určení aplikovatelné právní úpravy (Občanského zákoníku 1964 či Nového občanského zákoníku).¹⁶² Jde tak o zásadní právní otázky, k nimž lze přitom hledat odpovědi právě v dobové rozhodovací praxi a v dobové právní doktríně.

Závěr

Článek se pokusil vystihnout vývoj a změny týkající se institutu pachtu na českém území, a to od římskoprávních kořenů až po aktuální právní úpravu. Pacht, či jemu podobný institut v dnešním slova smyslu, se objevuje především v rámci kodifikace městských práv. Zvláštní pozornost věnuje pachtu ABGB, jenž jej upravoval až do období po 2. světové válce.

Ve vládním návrhu občanského zákoníku z roku 1937 se s pachtem počítalo v obdobné podobě jako v rámci ABGB. Pacht prošel bouřlivými časy po roce 1948, kdy se k moci dostala Komunistická strana Čech. Vzhledem k tomu, že byl tento institut silně spjat s existencí soukromého vlastnictví, z občanskoprávních kodifikací té doby byl prakticky zcela vypuštěn.

Znovuzavedení pachtu do právní úpravy neproběhlo po roce 1989 automaticky a pacht byl v té době suplován jinými Ust.mi. K obnově tohoto institutu došlo teprve s účinností Nového občanského zákoníku, a to v podobě platné do současné doby.

Summary

Development of the lease agreement legislation in the Czech territory

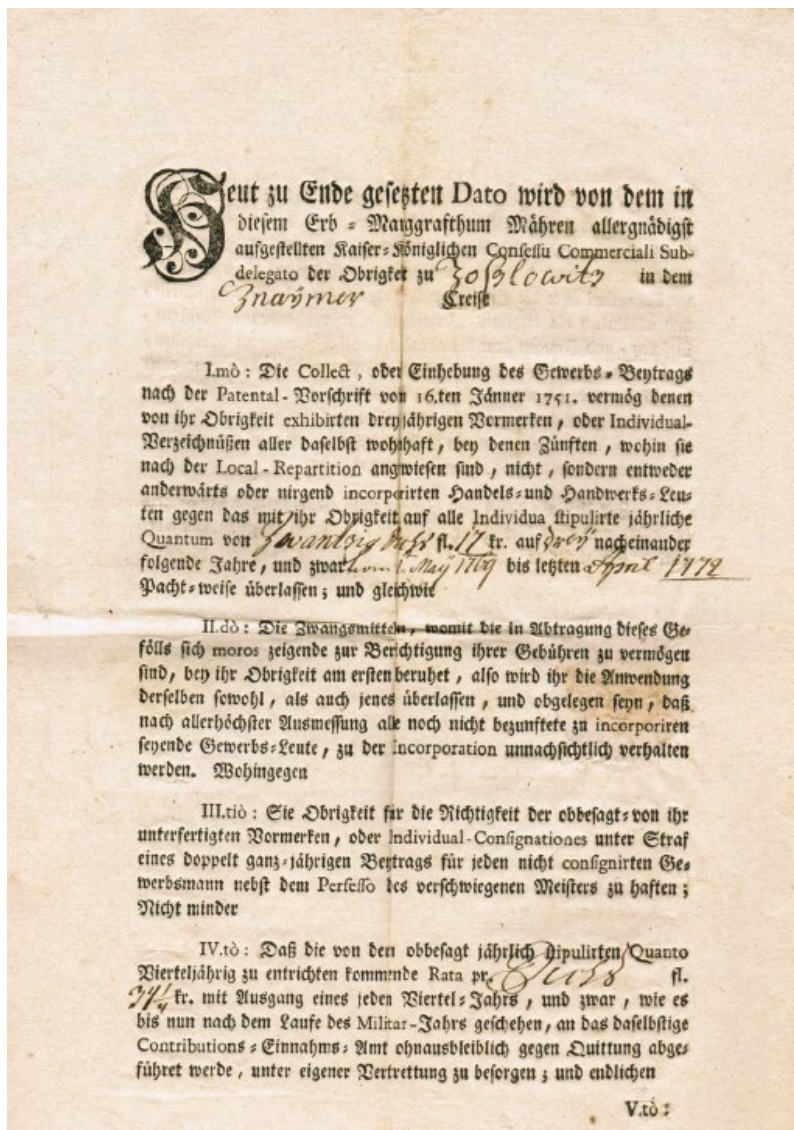
The article attempted to capture the development and changes related to the institute of usufructuary lease in the Czech territory, from the Roman roots to the current legal regulation. Usufructuary lease, or a similar institute in the modern sense, occurs mainly within codifications of town privileges. Particular attention was dedicated to the usufructuary lease by the ABGB, which regulated the usufructuary lease until the period after World War II. In the 1937 Civil Code government draft, the usufructuary lease was envisaged in a similar form as in the ABGB. The usufructuary lease went through turbulent times after 1948, when the Communist Party of Bohemia came to power. Given the fact that the institute was strongly tied to the existence of private ownership, it was practically completely omitted from the codifications of civil law of that time. The reintroduction of the usufructuary lease into the legislation did not take place automatically after 1989 and the usufructuary lease supplanted at that time by other

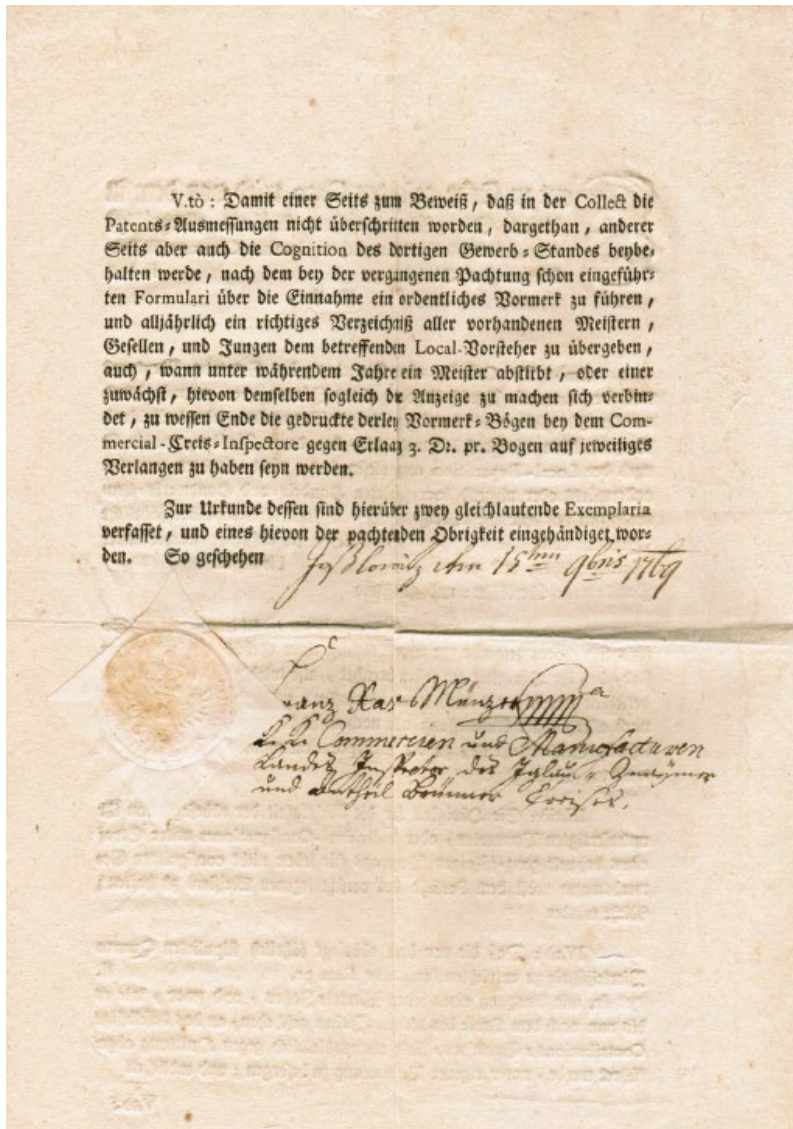
---

¹⁶² Srov. Ust. § 3028 odst. 3 NOZ.

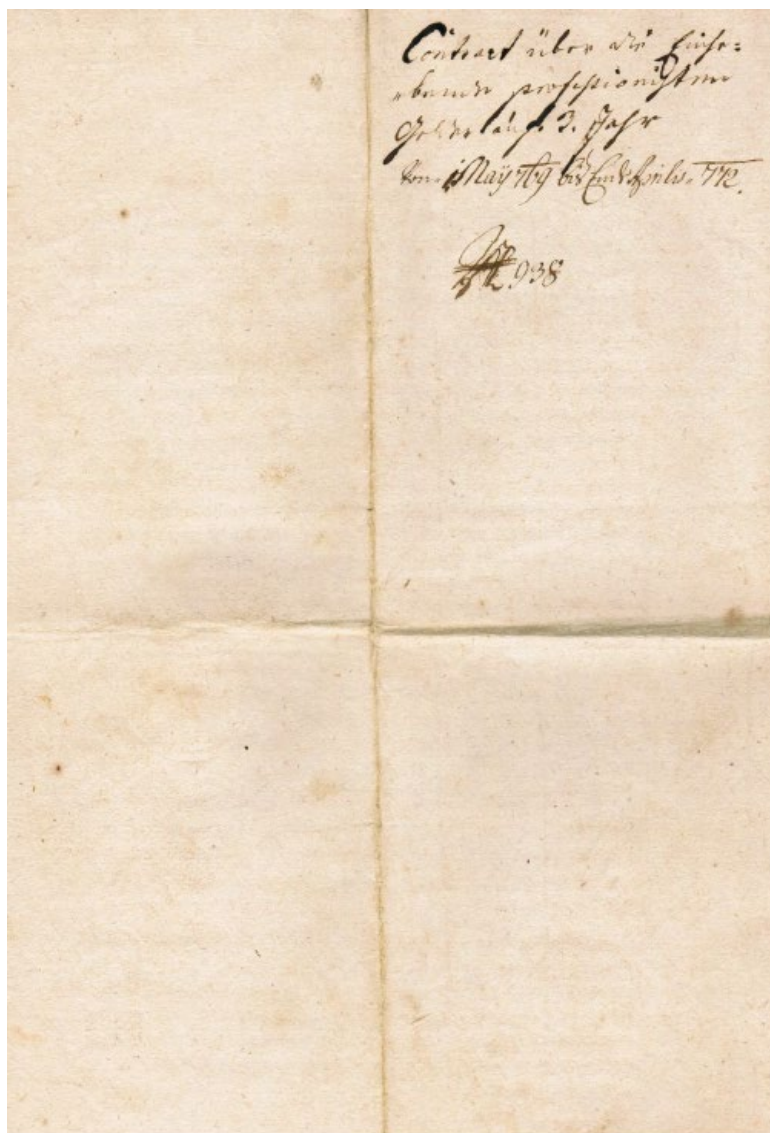
provisions. The restoration of this institute took place only with the effectiveness of the New Civil Code, in its current form.

Příloha I (ze soukromé sbírky autora)

Překlad:

Dnes, na konci [listiny] uvedeného data [tj. **15. listopadu 1769**], bude od (císařsko-královským obchodním/tržním sborem ustanoveného/pověřeného) nejmilostivějšího **poddelegáta jaroslavické vrchnosti** ve Znojenském kraji v tomto dědičném Markrabství moravském:

Za prvé: sbírka nebo odvod/vybírání **peněžního příspěvku z řemesel/řemeslného příspěvku** dle patentního předpisu z 16. ledna 1751, **podle/na základě** (od tamní vrchnosti vydaných) **tříletých konání nebo individuálních seznamů všech na tomto místě žijících/usedlých obchodníků a řemeslníků**, kteří nejsou u příslušných cechů, kam by měli být podle místního oddílu náležet a nejsou začleněni ani jinde. **Roční suma za jednotlivce pro danou vrchnost je tak ustanovena na 26 zlatých, 17 krejcarů na tři po sobě jdoucí roky, a sice od 1. května 1769 do posledního dubna 1772**, pachtovní způsob ponechán a stejně jako:

Za druhé: **donucovací prostředky k vymáhání poplatků, díky nimž dojde k vyrovnání dluhu, spočívají nejprve na jejich vrchnosti. Vrchnosti bude ponecháno jak použití těchto donucovacích prostředků, tak také ponechána povinnost, aby se (podle nejvyššího výměru) řemeslníkům, kteří ještě nejsou v žádném stávajícím cechu neúprosně zabránilo v jejich budoucí inkorporaci. Zatímco**

za třetí: **ona vrchnost ručí za správnost výše uvedených od ní vyhotovených konání, nebo individuálních záznamů pod trestem/hrozbou dvojitého celoročního příspěvku za každého opomenutého nezaznamenaného řemeslníka kromě „persesso“ spolehlivých mistrů. Ne mírněji**

za čtvrté: **že ti, z výše uvedeného ročně slíbeného množství (asi ti neinkorporovaní řemeslníci), se mají čtvrtletně osobně postarat o splacení příchozího „rata“ - 6 zlatých, 34 a čtvrt krejcaru s uplynutím lhůty každého čtvrt roku, a sice, jak se to doteď podle průběhu vojenského roku dělo, na tom tamním kontribucí spravujícím úřadě, [kde tato suma] bez vyčkání proti kvitanci odvedena bude. A konečně**

za páté: **tímto se na jednu stranu prokáže, že v příspěvku/dani patentní nebyla vyměření poplatků překročena, a na druhou stranu jeho ponechání poslouží také jako poznání tamního stavu řemeslníků. Poté u uplynulého pronájmu už bude veden zavedený formulář řádného konání o příjmu, a celoročně správný soupis všech existujících mistrů, tovaryšů a učedníků, který bude předán příslušnému místnímu zástupci/představenému. Také když v probíhajícím roce mistr zemře/vymře, nebo než jiný doroste, se k tomu váže okamžitě provést oznámení, na jehož konci bude přiložen takový tištěný list konání, který se pro nynější žádost získá u krajského obchodního inspektora za poplatek k tištění pro jeden list.**

K listině, jež zahrnuje dvě stejně znějící exempláře, byl jeden z nich dán do rukou pronajímatelské vrchnosti. Tak se událo v Jaroslavicích dne 15. listopadu 1769.

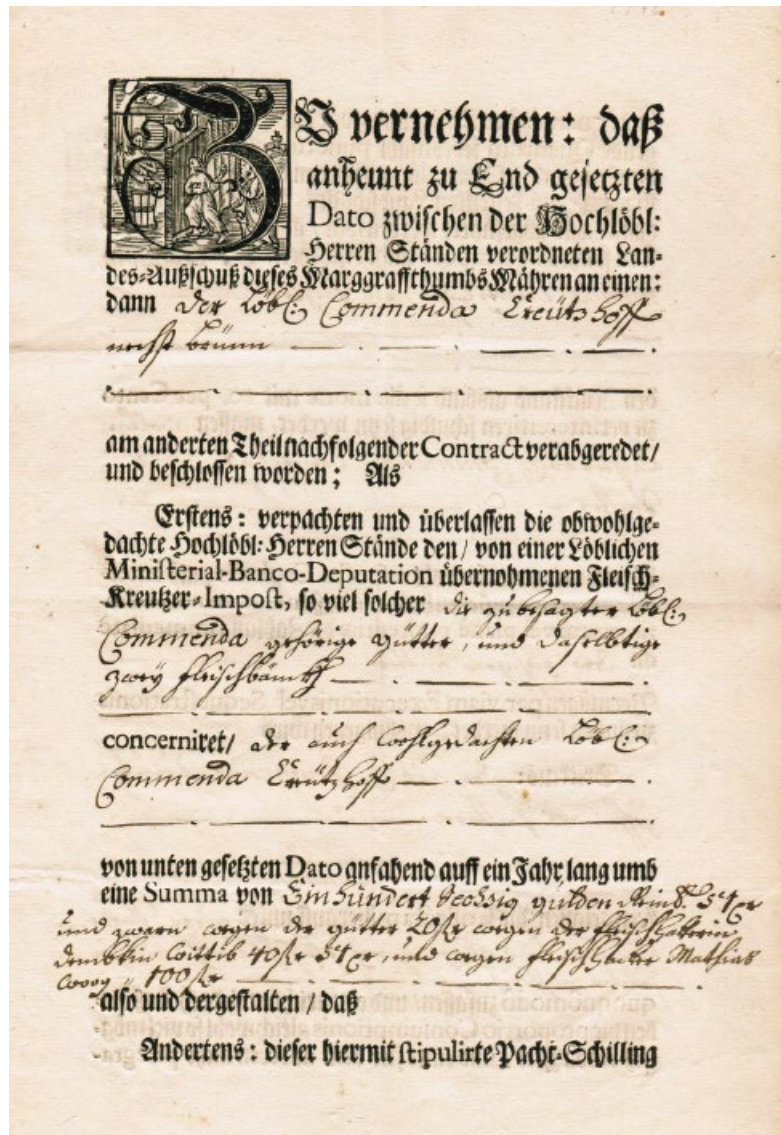
Franz Xaver Münzer(mann?)

zemský c.-k . inspektor trhu/obchodu a manufaktury pro jihlavský, znojemský a část brněnského kraje

Kontrakt týkající se vymáhání profesních/provizních peněz na třetí rok z 1. května 1769 do konce dubna 1772

Číslo 938

Příloha II (ze soukromé sbírky autora)

in 4. quartalichen Ratis, und zwar das quartaliter betra-
gende Quantum jedesmahl punctual gleich nach Ver-
tauff eines jeden Quartals zu Händen des / in dem daselb-
stigen Crayß bestellten Landschafft's-Einnehmer-Ampts
obsehbar abgeföhret werden solle / also zwar / daß / wo-
fern solches in tempore nicht beschehete / In *Edl. Com-
menda Einich Hoff*, als *Leutnant* —

den Rickstand alsbald à die moræ mit 10. per Cento
zu verinterestiren schuldig seyn werdet / *massen* *ausflugs*
ausflugs *Edl. Commenda Einich Hoff* als
Leutnant —

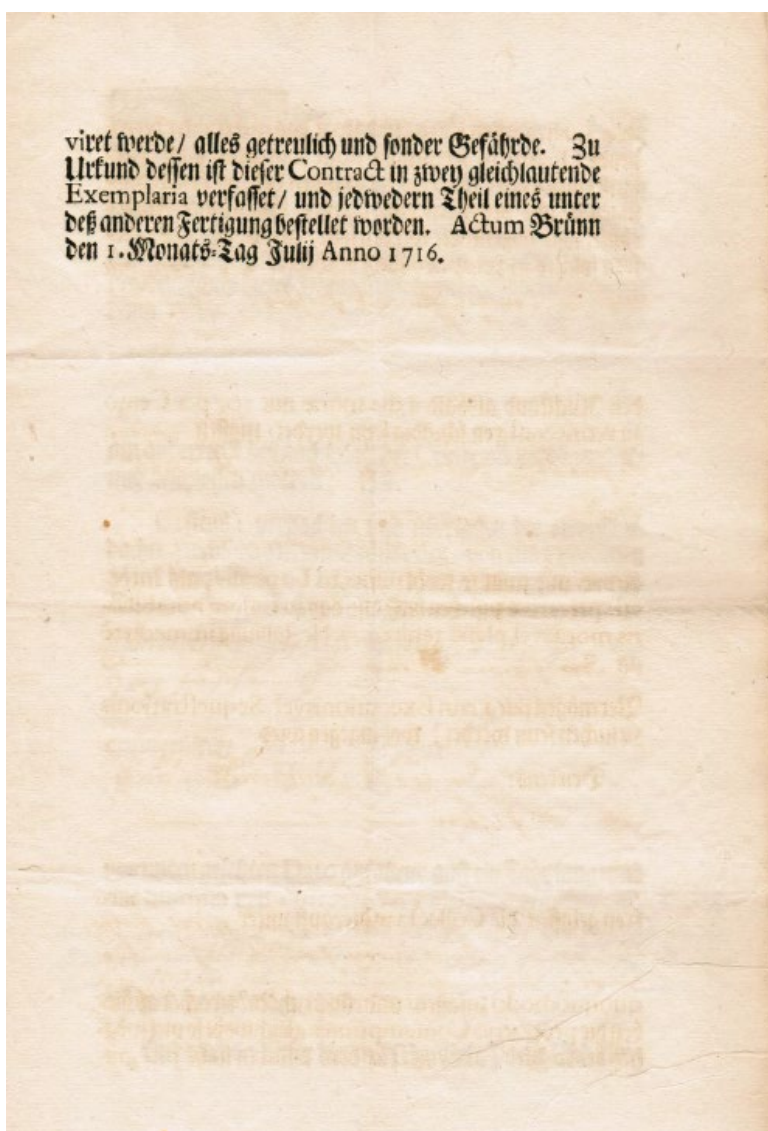
hievor / und zwar so wohl respectu Capitalis, als Inter-
esse privativè zustehen hat / also daß in Casum notabilio-
ris moræ vel planè renitentia die Zahlung immediatè
an *den hiesigen Richter* —

Bermögen per viam Executionisvel Sequestrationis
zu suchen seyn werdet; wohingegen wird

Drittens: *den Edl. Commenda Einich
Hoff*, als *Leutnant* —

frey gelassen / die Collecta mbierauff unter *den Leuten*
ausflugs *ausflugs* *ausflugs* *ausflugs* *ausflugs*
ausflugs *ausflugs* *ausflugs* *ausflugs* *ausflugs*
quoquomodo zufassen / und einzurichten / jedoch / daß hie-
ben die proportio Consumptionis gleichwohl so viel mög-
lich beobachtet / und einer für dem anderen nicht prægra-

Překlad:

Na vědomost/na slyšenou se dává, že **dnes** na konci uvedeného data, **mezi** váženými **panskými stavy**, ustanovenými zemským výnosem markrabství moravského, **v křižovnické komendě johanitů** sousedící s Brnem, **bylo**, v druhé části následujícího kontraktu, **smluveno a uzavřeno**.

1.vážené **panské stavy pronajmou/propachtují a přenechají** (jež převzaly od ministeriální bankodeputace masný krejcar) **těmto subjektům**, mnohé takové **ke komendě příslušející statky a dva masné krámy**, které se týkají rovněž křižovnické komendy.

Od níže uvedeného data začínajícím na době trvání jednoho roku **mají tyto subjekty těm stavům platit celkovou sumu 160 zlatých rýnských a 51 krejcarů** a sice: **výše uvedené statky - 20 zlatých rýnských**. **Dále se jedná o dva masné krámy, z nichž zaplatí vdova po**

řezníkovi Dembkin (=Dembková) - 40 zlatých rýnských a 51 krejcarů a řezník Matyáš Woog - 100 zlatých rýnských. A tímto tedy stanoveno, že za další: **tento**, tímto smluvený (*stipulace*) **pachtovní /nájemní šilink** ve 4. kvartálním „ratis“, a sice kvartálně obnášející „Quantum“, **má být pokaždé přesně a bezchybně**, stejně po průběhu každého jednotlivého kvartálu, **odveden do rukou** v tamním kraji ustanovenému **zemskému výběrčímu (berní) úřadu** a **pokud se toto včas nestane**, tak vážená **křížovnická komenda coby pronajímatel okamžitě přičte takovéto osobě ode dne prodlení (a die marae) k jejímu dluhu ještě 10 procentní úrok.**

Velevážená **komenda Křížového dvora jako pronajímatel, požaduje ze všech statků poplatky ihned zaplatit**, tedy upřednostnit je před soukromými zájmy, **jinak se neplatiči dopustí zločinu**. Tzn. že v naznačeném **případě prodlení nebo spíše odmítání okamžitého zaplacení daných statků bude jejich majetek vymáhán exekuční cestou.**

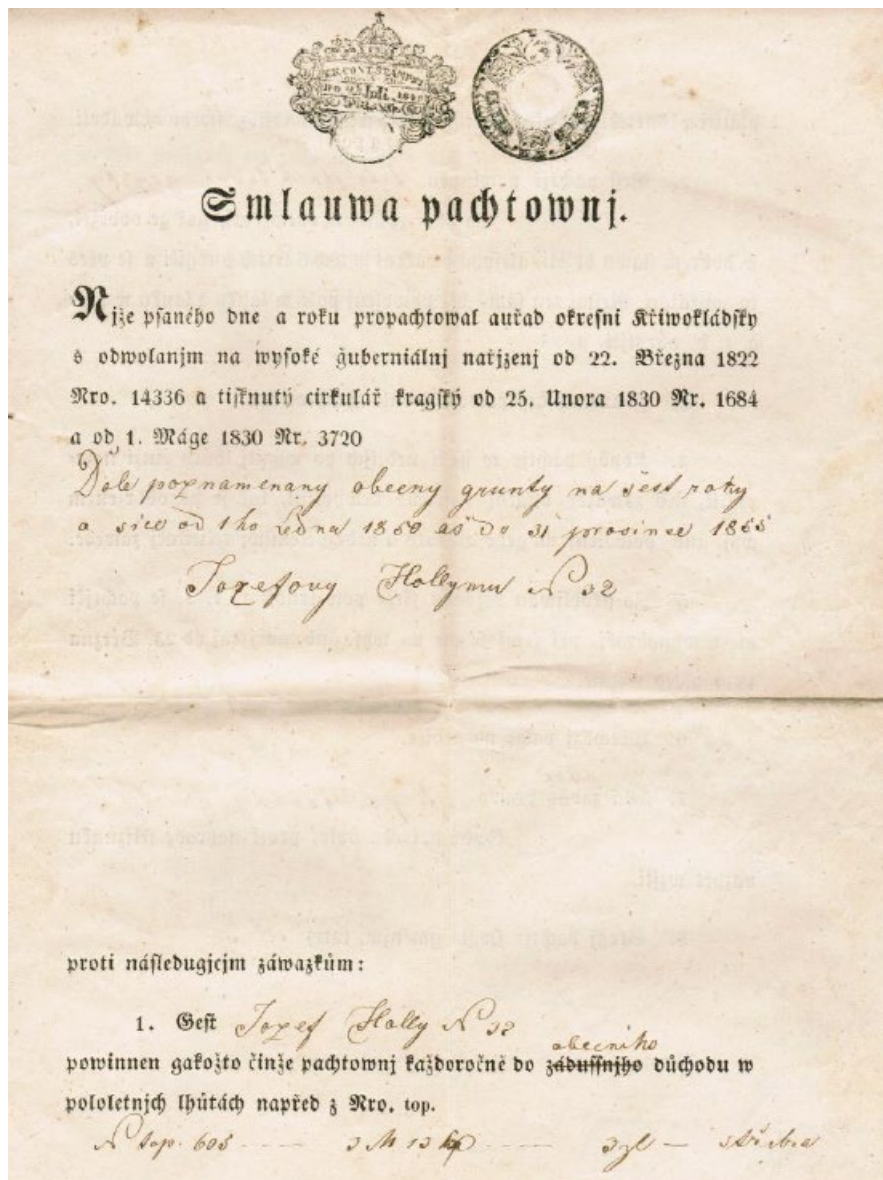
Za třetí: vážená **křížovnická komenda coby pronajímatel nato zanechá sebrané peníze/berni mezi svými poddanými a výše uvedeným dvěma masným krámům vyměří quoquomodo**¹⁶³ „**proportio consumptionis**“¹⁶⁴, které se zřídí a **případně těm dvěma masným krámům** (jakmile to bude možné), načež jeden pro druhého nebude přítěží, se vši poctivostí/ve vši poctivosti a bez vyhrožování. **K listině, do níž je tento kontakt zahrnut ve dvou stejně znějících exemplářích**, z nichž každá jedna část byla objednána/ustanovena pod jiným vyhotovením.

Uskutečněno/domluveno/vyhotoveno v Brně dne 1. června roku 1716.

¹⁶³ Jakýmkoli způsobem.

¹⁶⁴ Úměrná daň z živnosti.

Příloha III (ze soukromé sbírky autora)

přátiti a kontribucj a jiné veřejné platy a povinnosti ze svého odváděti.

2. Gest pachtjř powinnen *libo pachtovní grundy*
w tom způsobu odewzdati, gať ge obdržel,
w dobrém stawu držeti, alespoň dwaťrát w těch 6 letech hnogiti a se přes
to wykázati. Nesmj ten samj bez powolenj pole w lauku a lauku w pole
a. t. d. obrátiti, a

3. Žádnému bez powolenj dale zpachtowati.

4. Kdyby pachtjř w šestj neděljch po wýgiti lhůty činzi neza-
platil, neb záwazky ostatnj partičně newyplnil, tať se po obdržení
wys. ěub powolenj na geho antraty a nebezpečenswj relicitacj zawede.

5. Za škodliwau přjchodu strže powětrnost a. t. d. se pachtjři
nie newynahradj, při čemž se ale na wys. ěub. nařizenj od 23. Března
1814 ohled wezme.

6. Přecházej pacht na dědčie.

7. Má ^{aleč} *libo pachtovaný grundy* práwo
edyby potřeba bylo, proti náhradě sřizunku
nazpět wzjti.

8. Stojj pachtjř swjím gměnjm, totij *N 22*

za wplněnj záwazku.

10. Gest pachtjě hned po podpisu, auřad až po podtvozenj strže
wysoké instance na tuto smlauwu wázán.

Stalo se při auřadě w *Trávníkové*
dne 20. *Kvěna* 1849

Jan & Křtěn 3/16
roku 1850 *Podluzá*
1851 zaplatil
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1867
1868
1869
1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

Milan Šimandl

Spojení pražských měst roku 1784

Abstrakt: Článek se zabývá spojením čtyř pražských měst (Staré Město, Nové Město, Malá Strana a Hradčany) v jeden soudní a správní celek v roce 1784. V první kapitole popisuje snahy o spojení těchto měst ve 14. – 17. století. Druhá část obsahuje shrnutí důvodů a příčin, které vedly ke spojení těchto měst a uvádí je v dobovém kontextu. V následujících částech je popsáno samotné spojení těchto měst, vznik jednotného magistrátu a způsob dosazení jeho členů do funkcí. Závěr příspěvku stručně nastiňuje další vývoj magistrátu do roku 1848.

Klíčová slova: Praha, česká historie, soudnictví, samospráva, reformy Josefa II.

Úvod

Ačkoli je dnes Praha, hlavní město České republiky, velkým městským celkem, vzniklo toto město z malých osad mezi dvěma hrady – Pražským hradem a Vyšehradem. Nejprve se utvořila dvě města – Staré Město a Malá Strana, později vznikly v předhradí Pražského hradu Hradčany a v roce 1348 bylo založeno Nové Město, které do sebe pojalo několik dřívějších vesnic. Všechna tato čtyři města byla samostatnými městy s vlastní správou a právem. Tento stav existoval po několik století, než byla v roce 1784 tato města spojena v jeden celek nazvaný Hlavní město Praha.

V následující příspěvku se zabývám spojením těchto měst v roce 1784 a vznikem jednoho magistrátu. Nejprve je nutné předestřít tendence k fúzi těchto měst v průběhu historie, následně se zaměřuji na důvody a příčiny tohoto spojení. Ve třetí části příspěvku popisuji změny, které oproti dřívějšímu stavu přineslo spojení měst. Čtvrtá část přiblíží vznik nového spojeného magistrátu. V závěrečné kapitole v krátkosti nastíním jeho následující vývoj do roku 1848.

Pramenů a literatury týkající se spojení pražských měst je poměrně velké množství. Literárně bylo toto téma zpracováno již profesory Právnické fakulty Karlo-Ferdinandovy university v Praze Jaromírem Čelakovským (*Privilegia měst Pražských = Privilegia civitatum Pragensium. Sbírká pramenů práva městského království Českého = Codex juris municipalis Regni Bohemiae*. Praha: Nákladem obce královského hlavního města Prahy, 1886, s. CI – CXI) a Bohuslavem Riegreem (*Zřízení krajské v Čechách. Část II. Ústrojí správy krajské v letech 1740 – 1792*. Praha: Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1892, s. 143 – 147). K příležitosti 200. výročí spojení pražských měst vydal kolektiv autorů okolo

Václava Ledvinky sborník příspěvků *Documenta Pragensia IV*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 1984, 350 s. Mezi nejnovější práce patří monografie Ondřeje Bastla *Spojení pražských měst v roce 1784*. Praha: Scriptorium, 2003, 224 s. Archivní prameny jsou uloženy převážně v Archivu hl. m. Prahy, především se jedná o pamětní rukopis č. 322 uložen ve fondu Sběrka rukopisů a též přetištěn v uvedené knize Ondřeje Bastla.

1. Tendence spojování pražských měst před rokem 1784

Vývoj jednotlivých pražských měst jako samostatných celků lze zdůvodnit především jejich geografickou polohou, zejména rozdělením řekou Vltavou, případně různou dobou jejich vzniku. Tendence k jejich sjednocení se datují již od vrcholného středověku. Tomuto procesu se nelze divit, neboť pražská města tvořila homogenní stavební a později i hospodářský celek. Již založení Nového Města pražského, které svým územím obepíná Staré Město a vyplňuje prostor až k Vyšehradu, nabídlo předpoklad spojit v jeden celek alespoň tato dvě města. Ostatně již v zakládací listině Nového Města pražského ze dne 8. března 1348 se hovoří o tom, že se obě města sloučí v jedno tělo.¹ Ke spojení Starého a Nového Města došlo poprvé v roce 1367, ale toto spojení vydrželo pouze deset let.²

Další krátkodobé spojení Starého a Nového Města se datuje do počátku husitských válek. Po smrti krále Václava IV. vystupovali představitelé těchto dvou pražských měst jednotně na obranu svého společného programu. Integroční tendence vyvrcholily v roce 1421 především díky působení Jana Želivského a jeho spolupracovníků.³ Jednota pražských měst však neměla dlouhého trvání a již na přelomu let 1423 a 1424 zanikla, respektive se obě města začala postupně oddělovat.

Staré a Nové Město se potřetí spojilo 30. srpna 1518,⁴ což souviselo se zápasem měst se šlechtou. Po nástupu Ferdinanda I. na český trůn se snažil tento panovník omezit politický vliv měšťanstva a jednotu pražských měst zrušil v roce 1528 a na věčné časy zakázal pod trestem smrti jakékoli pokusy o sjednocení.

---

¹ ČELAKOVSKÝ, J. (ed.): *Privilegia měst Pražských = Privilegia civitatum Pragensium. Sběrka pramenů práva městského království Českého = Codex juris muniapalis Regni Bohemiae*. Praha: Nákladem obce královského hlavního města Prahy, 1886, s. 79.

² Podrobněji HLAVÁČEK, I.: Staré a Nové Město pražské a jejich spojení na sklonku vlády Karla IV. In: LEDVINKA, V. (ed.): *Documenta Pragensia IV*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 1984, s. 93.

³ ZILYNSKIJ, B.: Jednota měst pražských v době husitské. In: LEDVINKA, V. (ed.): *Documenta Pragensia IV*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 1984, s. 141.

⁴ ČELAKOVSKÝ, J. (ed.): *Privilegia měst Pražských*, s. LXXXV.

Myšlenka obnovy jednoty pražských měst ožila v době stavovského povstání v roce 1619, kdy se zvažovalo nejen spojení Starého a Nového Města, ale i Malé Strany.⁵ Ke spojení došlo v polovině roku 1620, ale po porážce stavovského vojska na Bílé hoře byla opět města separována. Od té doby až do druhé poloviny 18. století nedošlo k dalšímu, byť jen přechodnému spojení pražských měst.

2. Kroky ke spojení pražských měst

Pražská města nebyla součástí žádných krajů a až do josefinských reforem zůstávalo jejich obecní a soudní zřízení téměř nezměněné od roku 1547.⁶ Když v roce 1771 konal budoucí císař Josef II. inspekční cestu po Čechách, povšiml si nedostatků ve správě pražských měst a množství kompetenčních sporů, snižujících efektivitu správy i soudnictví.⁷ Jako velký nedostatek, který komplikoval správu i soudnictví, se jevila existence tzv. postranních práv. Tato práva existovala tam, kde pojaty byly do městského obvodu nemovitosti některého patrimoniálního statku a nebyla zcela zrušena jurisdikce jejich vlastníků. Zpravidla se jednalo o případy klášterů, pod jejichž jurisdikci spadal okruh několika jednotek (ve výjimečných případech i několika desítek) okolních domů. K roku 1780 je v Praze zaznamenáno 17 postranních práv a většina z nich náleží klášterům.⁸ Vedle těchto postranních práv byla významná i jurisdikce university.

V roce 1772 v reakci na inspekční cestu obdržel Josef II. několik anonymních spisků, jejichž autoři upozorňovali na nedostatky správy v pražských městech a navrhovali jejich spojení pod jeden magistrát. Josef II. byl příznivcem této myšlenky, ale do konce vlády své matky Marie Terezie se tuto vizi nepodařilo prosadit. S rozsáhlými reformami začal Josef II. až po svém nástupu na trůn a bylo zřejmé, že se tyto výrazně dotknou i pražských měst.

Dne 1. ledna 1782 nabyl účinnosti Obecný soudní řád č. 13/1781 Sb. z. s. Tento soudní řád zavedl některé moderní procesněprávní zásady a instituty, kterými se civilní soudní řízení řídí dodnes. Není tedy divu, že tento soudní řád byl platný více než sto let.

Dalším projevem reforem soudnictví bylo zavedení nové soudní soustavy v roce 1783. Tato reforma zavedla zemský soud, jako soud prvního stupně pro šlechtice a vlastníky

⁵ DOUŠA, J.: Situace v Praze po bitvě u Záblatí a spojení pražských měst roku 1620. In: LEDVINKA, V. (ed.). *Documenta Pragensia IV*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 1984, s. 208.

⁶ ČELAKOVSKÝ, J. (ed.): *Privilegia měst Pražských*, s. CI.

⁷ BASTL, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*. Praha: Scriptorium, 2003, s. 16.

⁸ SVOBODOVÁ – LADOVÁ, M.: Zvláštní místní práva v Praze. In: *Pražský sborník historický* 8, Praha: Orbis, 1973, s. 178 – 179.

deskových statků, a městské soudy pro ostatní obyvatele.⁹ Druhou instancí byl apelační soud. Dosavadní soudní orgány, které se nemohly přizpůsobit nové soustavě, měly k 1. lednu 1784 ukončit činnost a jejich agenda přešla na nové instituce. Důsledkem tohoto dekretu bylo např. zrušení úřadů městských rychtářů a šestipanských úřadů, které měly soudní pravomoc ve stavebních a hospodářských věcech, na Starém a Novém Městě byly navíc zrušeny desetipanské úřady, které měly pravomoc soudit menší soukromoprávní případy.¹⁰

V témže roce došlo i k reorganizaci vídeňského magistrátu, která se stala vzorem pro Prahu.¹¹ O spojení pražských měst však bylo jednáno průběžně, neboť již 20. prosince 1782 rozhodl císař Josef II., že Praha má být pro svou velikost považována za zvláštní kraj, který má řídit jediný městský hejtman, a magistráty čtyř pražských měst se mají spojit v jeden.¹² Dvorský dekret ze dne 2. června 1783 nařídil spojit pražská města v jeden celek, čemuž se ovšem bránili představitelé těchto měst. Namítali, že jeden magistrát nebude postačovat. Jejich odpor byl nepochybně do značné míry motivován i osobní obavou o jejich pozice. Na praktických aspektech spojení měst se intenzivně podílelo gubernium a apelační soud.

Definitivně bylo o spojení pražských měst rozhodnuto dvorským dekretem ze dne 12. února 1784.

3. Spojení pražských měst v roce 1784

Uvedeným dvorským dekretem byla čtyři pražská města, tj. Staré a Nové Město, Malá Strana a Hradčany spojena v jeden celek. Opis tohoto dekretu se nám zachoval v pamětním spise uloženém v Archivu hl. m. Prahy.¹³ Tento dekret ovšem nebyl jediným, v průběhu jara 1784 bylo vydáno několik prováděcích dekretů, které obsahovaly podrobnější úpravu.

Oficiální název spojeného města zněl Hlavní město Praha (Hauptstadt Prag), později se začalo užívat označení Královské hlavní město Praha. Město vedl jeden magistrát, jehož členové byli magistrátní radové (radní). V čele magistrátu stál purkmistr a dva vicepurkmistři jako jeho zástupci. Purkmistr byl volen na čtyři roky a musel být ve svém úřadě schválen císařem. Magistrátních radů bylo zpočátku 28¹⁴ a byli voleni do funkce doživotně. V případě abdikace nebo úmrtí některého z magistrátních radů, byla na uvolněné místo vypsána volba.

⁹ MALÝ, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003, s. 191.

¹⁰ ČELAKOVSKÝ, J. (ed.): *Privilegia měst Pražských*, s. CII.

¹¹ Podrobněji BASTL, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 20 – 26.

¹² RIEGER, B.: *Zřízení krajské v Čechách. Část II. Ústrojí správy krajské v letech 1740 – 1792*. Praha: Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1892, s. 145.

¹³ Archiv hl. m. Prahy, fond Sbirka rukopisů, č. 322, fol. 1v – 4v, přepis uveřejněn v BASTL, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 63 – 71.

¹⁴ Počet radů byl stanoven až dekretem z 15. dubna 1784.

Aby se mohl někdo o místo rady ucházet, musel mít před zapsáním do seznamu kandidátů vysvědčení o způsobilosti a odborné zkoušce. Toto vysvědčení vydávalo gubernium a apelační soud v závislosti, do jakého magistrátního senátu uchazeč kandidoval.

Pravomoci magistrátu byly rozděleny do tří senátů – senátu pro věci veřejné, politiku a hospodářství (Senat in publicis, politicis et oeconomicis), senátu pro civilní soudnictví (Senat in Judicialibus Civilibus) a pro trestní soudnictví (Senat in Judicialibus Criminalibus).¹⁵ V čele politického a hospodářského senátu stál purkmistr. Tento senát zabezpečoval chod města, jednalo se de facto o magistrát v užším slova smyslu. Sestával se z devíti radů, kterým byl podřízen subalterní personál. Zbývající dva senáty vykonávaly soudní pravomoc a v čele každého stál jeden vicepurkmistr. Civilní senát se skládal z dvanácti radů a trestní ze sedmi radů. Oba soudní senáty měly místní působnost na celé území Prahy. Byla zrušena postranní práva a osoby podléhající jejich dřívější jurisdikci nyní podléhaly jurisdikci těchto magistrátních senátů, vyjma osob, které by spadaly pod jurisdikci zemského soudu. Zrušeny byly též další hospodářské úřady, např. úřad porybného na Starém městě.¹⁶

Úřady tří městských hejtmanů, kteří do sloučení měst vykonávali policejní záležitosti, byly zrušeny a vyhrazené pravomoci státní policie převzalo nově vzniklé policejní ředitelství. Ostatní policejní pravomoci přešly na magistrát.¹⁷

Reformou magistrátu byly obecní statky a důchody sloučeny pod jednu správu a tvořily majetek pražské obce. Sídlem spojeného magistrátu se stala Staroměstská radnice. Toto rozhodnutí mělo racionální základ, neboť Staré Město mělo již od středověku vůdčí postavení mezi pražskými městy.

Dvorským dekretem z 1. března 1784 byl zrušen i židovský soud a jeho pravomoc přešla na pražský magistrát.¹⁸ Židé tvořili od nepaměti zvláštní korporaci a byli podřízeni přímo králi. Židovské město pražské bylo od počátku své historie osadou obklopenou Starým Městem, s nímž tvořilo jeden stavební celek. K Praze bylo připojeno až v roce 1850 jako pátá čtvrť a při té příležitosti nazváno Josefovem.

Reforma magistrátu s sebou přinesla i mnohé dílčí změny. Jednou z nich byla i povinnost označovat na nároží názvy ulic a to v němčině i češtině, kterou pražskému magistrátu nařídilo místodržitelství dne 26. července 1785.¹⁹

¹⁵ BASTL, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 65.

¹⁶ ČELAKOVSKÝ, J. (ed.): *Privilegia měst Pražských*, s. CVIII.

¹⁷ Tamtéž, s. CIX.

¹⁸ Tamtéž, s. CXI.

¹⁹ FLÉGL, O.: *Tabulky se jmény ulic*. Praha: *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, 20, 1913, s. 51.

4. Ustavení prvního spojeného magistrátu

Ustavení spojeného pražského magistrátu se odehrálo na základě již zmíněného dvorského dekretu ze dne 12. února 1784 a několika dekretů následujících. Členy magistrátu měl zvolit čtyřicetičlenný měšťanský výbor, který byl zvolen měšťany všech čtyř měst. Vyhláškou koncentrační komise ze dne 15. března 1784 bylo stanoveno, že 13 členů měšťanského výboru bude zvoleno ze Starého Města, 12 z Nového Města, 10 z Malé Strany a 5 z Hradčan.²⁰ Voliči hlasovali pomocí lístků, na něž napsali jména volených osob, čtvrt', číslo domu a lístek podepsali. Volba tedy nebyla tajná a bylo možné dohledat, kdo koho volil. Hlasovací lístky byly odevzdávány městským hejtmanům, kteří je potom odeslali guberniu. To následně sezvalo členy zvoleného měšťanského výboru k volbě magistrátu. Zvolení členové měšťanského výboru měli být jeho členy doživotně.²¹ Pamětní spis uchovaný v Archivu hl. m. Prahy obsahuje seznam měšťanů zvolených do tohoto výboru.²² Z dnešního pohledu se jedná o osoby v širším historickém kontextu nevýznamné, výjimkou je pouze malostranský architekt a stavitel Ignác Palliardi.²³

Volby prvního spojeného magistrátu byly vypsány na 30. dubna 1784. Toho dne se měšťanský výbor sešel na Staroměstské radnici a zvolil nejprve purkmistra se dvěma vicepurkmistry a poté i zbývající magistrátní rady. Na volbu dozírali dva komisaři, jeden z gubernia, druhý z apelačního soudu. Členové měšťanského výboru volili rady z 69 kandidátů,²⁴ kteří splnili podmínky kandidatury. Jejich seznam obsahuje pamětní spis na fol. 18 a 19. V naprosté většině se jednalo o stávající radní původních pražských měst. Někteří se ucházeli o místo ve všech senátech, jiní pouze v jednom nebo dvou. Na funkci purkmistra kandidovalo 10 uchazečů, jako první je na seznamu uveden Josef Ignác Buček.²⁵ Volba purkmistra a vicepurkmistrů probíhala formou hlasovacích lístků, zatímco následná volba magistrátních radů ústně do protokolu. Purkmistrem byl zvolen referent koncentrační komise Bernard Augustin Záhořanský z Vorlíka,²⁶ ačkoli nebyl uveden v seznamu kandidátů. Aby se

²⁰ BASTL, O.: Spojení pražských měst v roce 1784, s. 71 – 72; Archiv hl. m. Prahy, fond Sbirka rukopisů, č. 322, fol. 4v – 5.

²¹ Tamtéž, s. 35.

²² Tamtéž, s. 81.

²³ Ignác Palliardi (1737 – 1821) byl nejvýznamnější člen malostranské stavitelské rodiny. Podílel se na stavbě mnoha významných pražských i mimopražských staveb. Podrobněji VLČEK, P. (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: ACADEMIA, 2004, s. 467 – 469.

²⁴ BASTL, O.: Spojení pražských měst v roce 1784, s. 38.

²⁵ Josef Ignác Buček, též Butschek (1741 – 1821) byl profesorem právnické fakulty pražské university, kde vyučoval kamerální vědy.

²⁶ Bernard Augustin Záhořanský z Vorlíka (1738 – 1790) byl novoměstský měšťan a významný právník, rada apelačního soudu.

mohl nově zvolený purkmistr ujmout úřadu, musela být jeho volba potvrzena císařem, k čemuž došlo dvorským dekretem z 11. června 1784. Poté ještě musel i s oběma vicepurkmistry složit přísahu. Příkladu skládali i magistrátní radové a to do rukou purkmistra. Stalo se tak dne 4. srpna 1784. Následně byl zvolen subalterní personál. Při jeho výběru měli přednost schopní zaměstnanci dosavadních magistrátů. Obsazení spojeného magistrátu bylo následující:²⁷

1 purkmistr	2.500 zl. ²⁸
2 vicepurkmistři	1.300 zl.
6 radů	1.000 zl.
8 radů	900 zl.
14 radů	800 zl.
3 sekretáři	700 zl.
5 sekretářů	600 zl.
2 radní protokolisté	500 zl.
2 radní protokolisté	400 zl.
1 protokolista exhibitorium	500 zl.
2 jeho adjunkti	400 zl.
1 expeditor	700 zl.
1 jeho adjunkt	400 zl.
1 registrátor	600 zl.
5 registrantů	400 zl.
1 ingrosátor (vedoucí městských knih)	600 zl.
1 jeho adjunkt	400 zl.
3 oficianti	600 zl.
10 kancelistů	300 zl.
8 kancelistů	200 zl.
6 soudních sluhů	300 zl.
6 soudních sluhů	250 zl.
8 soudních sluhů	200 zl.
1 městský profous (věžeňský)	500 zl.
8 dozorců vězňů	150 zl.

²⁷ FLÉGL, O.: Stav personálu spojeného magistrátu a jeho služné. Praha: *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, 20, 1913, s. 399.

²⁸ U každého zaměstnance je uvedeno jeho roční služné. Roční náklady na služné všech zaměstnanců činily v součtu sumu 55.500 zl.

1 topič

100 zl.

Stávající samostatné magistráty měly ukončit činnost k 8. srpnu 1784 a již od příštího dne zahájil činnost spojený magistrát. Tehdy pronesl nový purkmistr svůj první slavnostní projev. Po něm následovaly projevy dalších řečníků, z nichž nejpozoruhodnější byl projev sedmdesátiletého měšťana Jana Tadeáše Habřiny, neboť byl jako jediný v českém jazyce.²⁹ Po slavnostních projevech složil přísahu subalterní personál a magistrát zahájil svou běžnou činnost. K ní patřily i zcela praktické otázky, např. jak mají být publikovány magistrátní vyhlášky. K dotazu magistrátu z 11. srpna 1784 odpovědělo gubernium, že stejným způsobem jako doposud. Následně bylo určeno 8 míst, kde budou vyhlášky a nařízení vyvěšována. Jednalo se zpravidla o budovy bývalých radnic a nejfrekventovanější místa.³⁰

5. Vývoj spojeného magistrátu po roce 1784

Sjednocený magistrát nezůstal příliš dlouho ve své původní podobě. Třebaže již nikdy nedošlo k rozdělení sjednocených měst, změnil se postupem času způsob dosazování členů magistrátu. Císař František I. nebyl příznivcem voleb, viděl v nich potenciál nestability a proměnlivosti. Dekretem z 3. února 1797 nařídil, aby se měšťanský výbor dále nesvolával a aby obecní představitelé byli ve svých úřadech trvale. Teprve po odstoupení nebo úmrtí některého z nich měl být zvolen jeho nástupce a to voliteli vyslanými po dvou z každého cechu.³¹ Tato skutečnost znamenala faktické odstranění městské samosprávy.

K ještě většímu omezení magistrátu došlo dekretem z 3. března 1808. Tehdy byla zrušena volba purkmistra a radů soudních senátů (trestního a civilního). Nadále byly jmenování guberniem a apelačním soudem na návrh magistrátu. Pouze u členů politického senátu zůstala zachována volba prostřednictvím cechů. Tento stav zůstal nezměněn až do roku 1848, kdy politické události změnilly poměry, a po mnoha desetiletích byla vypsána volba purkmistra. Tehdy byl prozatímním purkmistrem zvolen dr. Antonín Stobach.³²

²⁹ Archiv hl. m. Prahy, fond Sběrka rukopisů, č. 322, fol. 24 – 26.

³⁰ ŠEBESTA, E.: O způsobu vyhlášení důležitých nařízení. Praha: *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, 20, 1913, s. 51.

³¹ ČELAKOVSKÝ, J. (ed.): *Privilegia měst Pražských*, s. CXIV.

³² JUDr. Antonín Stobach (1814 – 1856) byl významný právník, předseda ústavodárného říšského sněmu a v pozdějších letech rada apelačního soudu a advokát.

Závěr

Spojení pražských měst v roce 1784 bylo zlomovým okamžikem v historii Prahy. Tendence spojit doposud samostatná města Staré Město, Nové Město, Malou Stranu a Hradčany v jeden městský celek s jednotnou správou jsou patrné již od pradávna. K dočasnému spojení Starého a Nového Města došlo ke konci vlády Karla IV., na začátku husitských válek i v posledních letech vlády Jagellonců. Žádné z těchto spojení však nevydrželo více než jedno desetiletí. Idea jednotné správy města ožila za vlády Marie Terezie a Josefa II. Soudní a municipální zřízení zůstávalo po staletí téměř neměnné a neshodovalo se s osvícenskými reformami. V pražských městech existovala postranní práva, různé skupiny obyvatel spadaly pod rozdílné jurisdikce a plynulý chod správy a soudnictví brzdily kompetenční spory.

Spojení čtyř pražských měst v jeden celek s jedním magistrátem bylo nařízeno dvorským dekretem z 12. února 1784, jako nezbytný důsledek reorganizace soudnictví. Došlo ke zrušení zvláštních soudních orgánů a veškerá soudní agenda byla soustředěna pod civilněprávní a trestněprávní senát pražského magistrátu, pokud nebyla v konkrétních případech dána příslušnost zemského soudu. Tím byla zajištěna jednotnost soudního systému.

Spojení pražských měst je třeba chápat jako nutný mezistupeň mezi středověkou feudální správou a moderním pojetím správy a soudnictví po roce 1848. Tehdejší spojený pražský magistrát v sobě zahrnoval jak část soudní, tak část správní., přičemž nadřízeným soudem byl soud apelační a nadřízeným orgánem politického senátu bylo gubernium. Z uvedeného vyplývá, že neexistovala striktní dělba moci, což ani nebylo v dobovém kontextu žádoucí. Samospráva byla silně okleštěna, např. v nutnosti potvrdit císařem zvoleného purkmistra v jeho úřadě, lze spatřovat typický znak centralismu. Omezená samospráva pražského magistrátu byla de facto odstraněna za císaře Františka I., kdy byla dokonce volba purkmistra nahrazena jeho jmenováním. Významným přínosem reformy magistrátu bylo odstranění rozdrobenosti správy a některých kompetenčních sporů. K tomu přispělo především zrušení postranních práv, kdy dosavadní dominující princip personality práva byl oslaben ve prospěch principu teritoriality práva. Spojení čtyř měst v hlavní město Prahu bylo nevyhnutelným krokem, k němuž musel historický vývoj dříve či později dospět, aby správa a soudnictví mohla vyhovět novým požadavkům, které na ně kladl rozvoj moderního státu na konci 18. a v průběhu 19. století.

Summary

Merging of Prague towns in 1784

The article deals with the merger of four Prague towns (Old Town, New Town, Lesser Town and Hradčany) into one administrative unit in 1784. The first chapter describes attempts to unite these cities in the 14th - 17th centuries. The second chapter contains a summary of the reasons and causes that led to the merging of these cities and presents them in a context context. The following sections describe the fusion of these cities, the creation of a unified municipality and the way of putting its members into functions. The conclusion of the article briefly outlines further development of the municipality until 1848.

Seznam použité literatury a pramen

BASTL, O.: *Spojení pražských měst v roce 1784*. Praha: Scriptorium, 2003, 224 s.

ČELAKOVSKÝ, J. (ed.): *Privilegia měst Pražských = Privilegia civitatum Pragensium. Sbíрка pramenů práva městského království Českého = Codex juris municipalis Regni Bohemiae*. Praha: Nákladem obce královského hlavního města Prahy, 1886, 811 s.

DOUŠA, J.: Situace v Praze po bitvě u Záblatí a spojení pražských měst roku 1620. In: LEDVINKA, V. (ed.). *Documenta Pragensia IV*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 1984, s. 207 – 215.

HLAVÁČEK, I.: Staré a Nové Město pražské a jejich spojení na sklonku vlády Karla IV. In: LEDVINKA, V. (ed.): *Documenta Pragensia IV*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 1984, s. 84 – 98.

HOLEC, F.: Spojení pražských měst v roce 1784. In: LEDVINKA, V. (ed.). *Documenta Pragensia IV*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 1984, s. 256 – 264.

MALÝ, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003, 673 s.

FLÉGL, O.: Tabulky se jmény ulic. Praha: *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, 20, 1913, s. 51.

FLÉGL, O.: Stav personálu spojeného magistrátu a jeho služné. Praha: *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, 20, 1913, s. 399.

RIEGER, B.: *Zřízení krajské v Čechách. Část II. Ústrojí správy krajské v letech 1740 – 1792*. Praha: Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1892, 296 s.

SVOBODOVÁ – LADOVÁ, M.: Zvláštní místní práva v Praze. In: *Pražský sborník historický 8*, Praha: Orbis, 1973, s. 95 – 185.

ŠEBESTA, E.: O způsobu vyhlášen důležitých nařízení. Praha: *Věstník obecní královského hlavního města Prahy*, 20, 1913, s. 51.

VLČEK, P. (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: ACADEMIA, 2004, 762 s.

ZILYNSKIJ, B.: Jednota měst pražských v době husitské. In: LEDVINKA, V. (ed.). *Documenta Pragensia IV*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 1984, s. 138 – 149.

Veronika Steinová

Legislativní proces přijímání zákonníku práce č. 65/1965 Sb.

Abstrakt: Příspěvek se zabývá bezesporu nejvýznamnějším milníkem ve vývoji československého pracovního práva, neboť nastiňuje průběh kodifikačních prací na zákoníku práce č. 65/1965 Sb., tedy předpisu, který jako první sjednotil změř více než stovky právních předpisů různé právní síly a významu, věnující se pracovnímu právu. Stručně také nastiňuje potřebnost přijetí unifikovaného kodexu prostřednictvím krátkého historického exkurzu do roztržitosti dosavadní právní úpravy, která byla vskutku nepřehledná a velmi složitá na orientaci nejen pro širokou veřejnost, ale i pro osoby znalé práva. Nutnosti přijetí kodexu si zákonodárci byli dobře vědomi, o čemž svědčí jejich plamenné řeči pronesené na půdě Národního shromáždění, stejně jako jednomyslnost při schvalování návrhu zákoníku práce. Závěrečná část příspěvku přibližuje strukturu a základní zásady zákoníku práce, které v sobě zhmotnily samotnou podstatu československého pracovního práva včetně všech základních institutů a záruk.

Klíčová slova: pracovní právo; unifikace; kodifikace; Ústřední rada odborů; odborové organizace.

Slovo úvodem

V dnešní době si již nedokážeme představit, že by se pracovní poměr jednoho zaměstnance řídil jinými předpisy než pracovní poměr druhého zaměstnance, že by jeden požíval více práv a silnější ochrany než ten druhý. Až do poloviny 60. let 20. století tomu ovšem v Československu bylo jinak, neboť – navzdory všeobecné nespokojenosti se stavem věcí – se dlouho nedařilo vhodně načasovat a dostatečně připravit systémovou změnu pojmání pracovního práva. A právě o této nesnadné a dlouhé cestě pojednává následující příspěvek.

1. Roztržitost právní úpravy pracovního práva

Moderní pracovní právo se na území dnešní České republiky rozvíjí od konce 18. století v souvislosti s rozvojem průmyslu a zrušením nevolnictví. Nejjobecnější právní úpravu nalezneme ve všeobecném zákoníku občanském z roku 1811, který definoval služební poměr; tento typ právního vztahu se však týkal jen velmi úzké skupiny pracujících, a to především nekvalifikovaných dělníků. Pro ostatní – ať už se jednalo o pracovní vztah založený na základě čelední smlouvy nebo související s výkonem živnosti podle živnostenského řádu z roku 1859 či jiný typ dlouhodobého nebo krátkodobého pracovního vztahu – se uplatňovaly zvláštní zákony. Pracovní právo tak tvořilo velice nesourodý, obtížně přehledný komplex právních norem;

jednotně nebyly upraveny ani otázky vzniku a zániku pracovního poměru, odměňování za práci, pracovní doby a doby pracovního klidu, nemocenského a důchodového pojištění zaměstnanců, ochrany zdraví při práci atd.

Roztříštěnost právní úpravy se ještě více prohloubila na počátku 20. století, kdy lze vysledovat snahy státní moci poskytnout větší ochranu pracovního vztahu zaměstnancům, kteří se při výkonu práce spolupodílejí na fungování státu (např. služební pragmatika; zákon č. 20/1910 ř. z., o obchodních pomocnících; zákon č. 154/1934 Sb., o pracovním poměru soukromých úředníků, obchodních pomocníků a jiných zaměstnanců v podobném postavení (zákon o soukromých zaměstnancích)). V období první Československé republiky došlo obecně k výraznému zlepšení pracovních podmínek a zajištění hmotného zabezpečení (např. zákon č. 91/1918 Sb., o osmihodinové pracovní době; zákon č. 67/1925 Sb., kterým se zavádí placená dovolená pro zaměstnance; zákon č. 267/1921 Sb., o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných). Pracovní právo se pomalu krystalizovalo do podoby, která začala garantovat minimální standardy ochrany zaměstnanců při výkonu práce.

Po roce 1945, a zejména pak po únoru 1948, se vlivem politické situace změnil charakter pracovního práva tak, aby nebyl v rozporu se socialistickými principy. Proto se zcela upustilo od pojetí pracovního poměru coby smluvního vztahu mezi zaměstnavatelem a fyzickou osobou, jejímž předmětem byla dosud směna práce za odměnu. Pracující zaměstnanci byli nově pojímáni jako vlastníci výrobních prostředků (pracovní síly) a v pozici zaměstnavatele vystupovala především socialistická organizace hospodařící se státním majetkem. Soukromé vlastnictví a s tím spojené uzavírání pracovněprávních vztahů mezi jednotlivými občany bylo zásadně zakázáno; výjimky byly připuštěny pouze v případech poskytování služeb malého rozsahu pro osobní potřebu.

2. Kodifikační práce na zákoníku práce

Již těsně po převzetí moci komunisty v roce 1948 se začalo usilovně pracovat na zákoníku práce, o čemž svědčí usnesení vlády ze dne 7. a 14. července 1948, kterými bylo Ministerstvu spravedlnosti uloženo, aby v termínu do 1. září 1950 předložilo ke schválení vypracované osnovy všech zákoníků, tj. včetně kodexu pracovního práva. Za tím účelem byly při Ministerstvu spravedlnosti zřízeny zvláštní orgány: kodifikační odbor, kodifikační komise a subkomise, mezi něž se rozdělily práce na osnovách jednotlivých zákoníků. Velkou součinností přitom vyvíjela též Právní komise Ústředního výboru Komunistické strany Československa, ale i univerzity, soudy a státní zastupitelství, Notářská komora, podniky,

Ústřední rada odborů, Svaz mládeže a mnoho dalších institucí stejně jako zástupci pracujícího lidu.¹

Právníká dvouletka splnila své cíle, pokud jde o unifikaci rodinného, občanského a trestního práva. Co se však týče práva pracovního, práce na uceleném kodexu byly složitější. Velmi ambiciózní plány počítaly s tím, že kodifikace pracovního práva bude plně vycházet ze sovětského modelu² a v daném termínu bude po materiální i formální stránce zcela připravená. Termíny pro přijetí zákoníku práce musely být několikrát posunuty na pozdější datum a navzdory tomu, že návrh zákoníku práce měl již na přelomu let 1951 a 1952 jasnou kostru a osnovu zákoníku několikrát projednaly vrcholné všeoborové orgány³ jak v dílčích částech, tak i v souhrnu, kodex přijat nebyl.⁴ Dne 18. září 1952 se totiž předsednictvo Ústřední rady odborů usneslo, že návrh odmítnou, a to z důvodu nepřipravenosti osnovy a nereálnosti časových horizontů k dalšímu legislativnímu procesu před Národním shromážděním.⁵ Zajímavé je, že pracovní poměr získal jiný rozměr – nově byl pojímán spíše jako veřejnoprávní poměr,⁶ neboť jeho obsah se modifikoval v osobní výkon práce zaměstnance k prospěchu celku za mzdu dle pokynů zaměstnavatele.

Dalibor Státník ke kodifikačním pracím z přelomu 40 a 50. let 20. století glosuje, že je lze rozdělit na dvě etapy, kdy v letech 1949 až 1950 byl zákoník práce vystavován na relativně demokratických principech a smluvních svobodách, kdežto v období od roku 1950 do roku 1951 začal být volný pohyb pracovních sil citelně omezován, do návrhu se promítly plánovitá mobilizace pracovních sil.⁷ Pro názornost lze citovat krátkou pasáž z návrhu zásad zákoníku práce, vytvořenou na podzim 1949: „*Svobodná volba povolání nebo pracovního místa je usměrňována tak, aby nejen vyhovovala přání, schopnostem a náklonnostem uchazeče o povolání nebo pracovní místo, nýbrž aby byla též v souladu s jednotným hospodářským plánem.*“⁸

¹ Tématu se velmi podrobně věnuje: STÁTNÍK, D.: *Sankční pracovní právo v padesátých letech. Vládní nařízení o opatřeních proti fluktuaci a absenci č. 52/1953 Sb.* Svazek 17. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 36-48; dále např.: KUKLÍK, J.: *Vývoj československého práva 1945-1989.* Praha : Linde, 2009, s. 123.

² Sovětské právo a zkušenosti však již byly mnohdy samy o sobě překonané.

³ Jednalo se především o sekretariát Ústřední rady odborů.

⁴ Blíže k přípravným pracím na zákoníku práce a k návrhu samotnému např.: MESTITZ, F.: *Nový vztah člověka k práci, ako základ pracovního práva čsl. ľudovej demokracie.* *Právny obzor*, Bratislava, 34, 1951, s. 504-518; NAGY, L.: *Zákoník práce. Právny obzor*, Bratislava, 35, 1952, s. 449-458.

⁵ STÁTNÍK, D.: *Sankční pracovní právo v padesátých letech. Vládní nařízení o opatřeních proti fluktuaci a absenci č. 52/1953 Sb.* Svazek 17. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 46.

⁶ Tamtéž, s. 37.

⁷ Tamtéž, s. 38.

⁸ Všeoborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů (dále jen „VOA“), sbírka Ústřední rada odborů – Zákoník práce, Praha, fond Zákoník práce (1949 – 1968), kartón 1, inv. číslo 4/1.

Na přelomu 40. a 50. let 20. století se ve většině podniků nepoužívaly ani pracovní řády, vzorový řád Ústřední rady odborů měl jen doporučující ráz a jednotlivé podniky se jím z toho důvodu neřídily.⁹

Dle paní docentky Jarmily Pavlátové, po prvním neúspěšném pokusu o kodifikaci pracovního práva podle sovětského modelu z počátku 50. let 20. století se druhý pokus uskutečnil v druhé polovině 50. let 20. století, zejména v roce 1957, neboť se předpokládalo, že se ještě v tomto roce stihne připravit konečný návrh československého zákoníku práce, který by vešel v platnost dnem 1. ledna 1958.¹⁰ Při Právnickém ústavu Ministerstva spravedlnosti v Praze byla založena zvláštní pracovní sekce, která představovala platformu pro diskuse o důležitých pracovněprávních otázkách a ujednacení pracovněprávních pravidel.¹¹ Na základě mnoha konferencí a setkání se od přelomu roku 1954 a 1955 začalo organizovaněji a uspořádaněji pracovat na zákoníku práce; dílčí výsledky představovaly nově vydané vysokoškolské učebnice. Ačkoliv práce probíhaly o poznání systematictěji, výsledek se opět neseťkal s úspěchem.¹²

Kodifikační práce byly opětovně zahájeny v roce 1961, avšak nijak nenavazovaly na osnovu zákoníku práce z roku 1952 a ani na kodifikační práce z období let 1956 až 1957, kdy na sjednocení úpravy začala pracovat Ústřední rada odborů, avšak kvůli hospodářským poměrům v Československu souvisejícím se značně nereálnými požadavky hospodářského plánu.¹³ Přípravy zákoníku práce se ujala velmi úzká skupina odborníků¹⁴ z Ústřední rady odborů, která vzhledem k neexistenci Ministerstva práce zajišťovala péči o pracovněprávní záležitosti, čímž se realizovala proklamovaná teze o přenášení státních funkcí na společenské organizace. Již v lednu roku 1963 byl koncept zákoníku práce předložen k veřejné diskusi a na podzim 1963 vypracována konečná podoba osnovy zákoníku práce.

Návrhu zákoníku práce předcházelo vypracování zásad zákoníku práce, které byly projednány v široké veřejné celostátní diskusi, která proběhla v lednu a únoru 1963 na 2277 závodech, na 237 aktivech Revolučního odborového hnutí, ve všech ústředních orgánech, v krajských a okresních národních výborech, v 1334 odborových orgánech, ve vybraných

⁹ STÁTŇÍK, D.: *Sankční pracovní právo v padesátých letech. Vládní nařizení o opatřeních proti fluktuaci a absenci č. 52/1953 Sb.* Svazek 17. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 22-23.

¹⁰ CHYSKÝ, J.: *Připravuje se zákoník práce.* *Právník*, Praha, 96, 1957, s. 310.

¹¹ HROMADA, J.: *Československé pracovní právo.* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 5.

¹² Druhý pokus o kodifikaci popisují např.: CHYSKÝ, J.: *Připravuje se zákoník práce.* *Právník*, Praha, 96, 1957, s. 310-325; KRATOCHVÍL, Z.: *Náhrada škody podle občanského a pracovního práva (Přspěvek k úpravě náhrady škody v zákoníku práce).* *Právní obzor*, Bratislava, 40, 1957, s. 240-245.

¹³ STÁTŇÍK, D.: *Sankční pracovní právo v padesátých letech. Vládní nařizení o opatřeních proti fluktuaci a absenci č. 52/1953 Sb.* Svazek 17. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 47.

¹⁴ Dle osobního sdělení doc. JUDr. Jarmily Pavlátové, CSc., se jednalo jen asi o osm osob.

výrobních a spotřebních družstvech i jednotných zemědělských družstvech. Celkem se jí zúčastnilo více než tři čtvrtě miliónu pracujících, a to odborových funkcionářů, hospodářských pracovníků a pracovníků státních orgánů, stejně jako pracovníků vědeckých pracovišť.¹⁵ V diskusi bylo podáno 21 968 připomínek a námětů,¹⁶ z nichž ovšem řada připomínek byla shodná nebo obdobného zaměření.¹⁷ Celkové výsledky veřejné diskuse byly zhodnoceny a shrnuty V. všeodborovým sjezdem v květnu 1963. V souladu s usnesením ústředního výboru Komunistické strany Československa o zásadách zdokonaleného plánovitého řízení národního hospodářství a s rezolucí o postavení, úkolech a úloze Revolučního odborového hnutí v období rozvinuté výstavby socialismu z ledna 1965 byly principy těchto dokumentů promítnuty do přepracovaného návrhu zákonníku práce. Z rezoluce připojené k usnesení zabývající se postavením a úlohou odborů, je patrná kritika přeorganizovanosti společenského života a zbytečného formalismu. Odbory měly být do budoucna:¹⁸

1. oprostěny od drobné zájmové činnosti,
2. více se zapojovat do řešení problémů výroby a na tomto úseku hledat nové formy práce, ustanovovat výrobní výbory jako orgány závodních výborů,
3. limitovány co do přijímání státních funkcí,

¹⁵ *Zákoník práce a předpisy související*. Praha : Práce, 1965, s. 6.

¹⁶ Srovnej: KALENSKÁ, M.: *Pracovní právo v nové soustavě řízení*. Praha : Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 14.

¹⁷ K návrhu zákonníku práce se vyjadřovali také erudovaní právníci, z nichž lze zmínit: HROMADA, J.: Některé poznámky k vzniku zákonníku práce. *Právní obzor*, Bratislava, 48, 1965; HROMADA, J.: Připravuje se zákonník práce ČSSR. *Právní obzor*, Bratislava, 46, 1963. S. 268-273; CHYSKÝ, J.: K otázce jednotné právní úpravy pracovního poměru. *Právník*, Praha, 102, 1963. S. 485-496; CHYSKÝ, J.: K otázce vzniku a zániku pracovního poměru podle návrhu zásad zákonníku práce. *Právní obzor*, Bratislava, 46, 1963. S. 375-380; JÁGERSKÝ, A.: Zásady Zákonníku práce ČSSR a odškodňování pracovních úrazů v JRD. *Právní obzor*, Bratislava, 46, 1963. S. 305-310; KALENSKÁ, M.: K návrhu nové úpravy pracovní kázně. *Právník*, Praha, 102, 1963. S. 283-295; KOVÁŘÍK, J.: K otázce jednotné úpravy pracovních vztahů v ČSSR. *AUC Iuridica*, Praha, 10, 1964. S. 3-24; KOVÁŘÍK, J.: K úloze pracovního poměru a úpravě jeho vzniku v návrhu zásad zákonníku práce ČSSR. *Právník*, Praha, 102, 1963. S. 261-270; MAŘÍK, V.: Koncepce a hlavní principy návrhu zásad zákonníku práce ČSSR. *Právník*, Praha, 102, 1963. S. 249-261; MESTITZ, F.: K rozhodování pracovních sporů podle návrhu zásad zákonníku práce ČSSR. *Právní obzor*, Bratislava, 46, 1963. S. 487-492; MYDLÍK, A.: Náhrady mzdy při překážkách v práci podle zásad Zákonníku práce ČSSR. *Právní obzor*, Bratislava, 46, 1963. S. 297-302; PACÁK, J. – FANTL, O.: K návrhu zásad zákonníku práce v ČSR. *Zprávy advokacie*, Praha, 0, 1963. S. 61-66; PAVLÁTOVÁ, J.: K problematice skončení pracovního poměru v návrhu zásad zákonníku práce. *Právník*, Praha, 102, 1963. S. 271-283; PAVLÁTOVÁ, J.: Pracovní právo a jeho problematika po vydání nového občanského zákoníku. *Právník*, Praha, 103, 1964. S. 808-816; Připravuje se Zákonník práce ČSSR. *Socialistické soudnictví*, Praha, 3, 1963. S. 68-69; Připravuje se Zákonník práce ČSSR. *Socialistické soudnictví*, Praha, 4, 1964. S. 63-68; TÝCOVÁ, M.: K návrhu nové úpravy odpovědnosti organizace za škodu při pracovních úrazech a nemocech z povolání. *Právník*, Praha, 102, 1963. S. 305-316; WITZ, K.: Obecné pojetí Zákonníku práce. *Právní obzor*, Bratislava, 48, 1965. S. 519-524; WITZ, K.: Oprava odpovědnosti za způsobenou škodu v návrhu zásad zákonníku práce. *Právník*, Praha, 102, 1963. S. 295-305; WITZ, K.: Ústava ČSSR a další rozvoj pracovního práva. *Právník*, Praha, 99, 1960. S. 873-904; WITZ, K.: Základní otázky hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu v návrhu zásad Zákonníku práce ČSSR. *Právní obzor*, Bratislava, 46, 1963. S. 403-408; ZÁVACKÝ, M.: K některým ustanovením prvej části zásad Zákonníku práce ČSSR. *Právní obzor*, Bratislava, 46, 1963. S. 289-294.

¹⁸ Srovnej: KALENSKÁ, M.: *Pracovní právo v nové soustavě řízení*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 21.

4. omezeny při rozhodování o individuálních otázkách, kde měl být opačně posílen vliv samotných podniků; pokud však šlo o kolektivní otázky o zásadních koncepčních změnách a kontrolní funkce, tyto byly ve prospěch odborů značně rozšířeny.

Ačkoliv se předpokládalo, že zákoník práce vstoupí v platnost nejpozději ke dni 1. července 1964, odložení jeho vydání se posléze ukázalo jako vhodnější a účelnější. Nevhodnost přijetí zákona v původním zamýšleném termínu zapříčinil jednak blížící se termín voleb¹⁹ a přijímání nezbytných opatření směřujících k přerozdělení národního důchodu, ale především plánované změny v soustavě řízení národního hospodářství.²⁰

Poté, co byl návrh předložen k připomínkám jednotlivým výborům Národního shromáždění, které se k němu vyjádřily ve společné zprávě ze dne 29. května 1965 (tisk č. 50) – všechny výbory Národního shromáždění po zevrubném jednání s návrhem vyslovily zásadní souhlas s tím, aby byl plenárnímu zasedání předložen po zapracování změn a doplňků, které vzešly z jednání jednotlivých výborů. Návrh zákoníku práce byl rovněž projednán právní komisí Slovenské národní rady, která s ním vyslovila souhlas. Projednání návrhu zákoníku práce na půdě Slovenské národní rady bylo odůvodněno mimo jiné též sociálně politickým a ekonomickým významem zákoníku práce sjednocující pracovní právo pro celý československý stát. Podporou při zpracování zákoníku byl podíl všech ministerstev a ústředních státních orgánů. Významným příspěvkem k jeho pojetí a zaměření bylo jednání vlády republiky, která projednala návrh zákoníku práce dne 26. května 1965 a vyslovila s ním souhlas.

Národnímu shromáždění byl návrh zákoníku práce předložen k projednání v červnu roku 1965 na 6. schůzi. V definitivní podobě jej předložili poslanci: František Zupka, Miroslav Pastyřík, Bedřich Kozelka, Václav Paška, Jan Mátl a Závěta, kteří současně působili jako funkcionáři Ústřední rady odborů. K jeho projednání byly stanoveny dva dny, a to 15. a 16. června 1965, přičemž bylo dohodnuto, že bod 3 (tj. návrh zákoníku práce) a bod 4 (tj. návrh zákona o některých změnách v nemocenském pojištění) budou projednány společně. Význam předloženého návrhu zákoníku práce výmluvně vyjádřil předseda Národního shromáždění, Bohuslav Laštovička: „*Soudružky a soudruzi, přistupujeme k projednání osnovy zákona mimořádně významného, který rozvádí ustanovení naší socialistické ústavy na pracovněprávním úseku a vytváří předpoklady pro uplatnění nových zásad řízení ve vzájemných vztazích pracujících a socialistických organizací. Principy, ze kterých návrh*

¹⁹ V roce 1964 proběhly volby jak do Národního shromáždění (14. června 1964), tak volby do Slovenské národní rady (14. června 1964) a do všech zastupitelských orgánů Československa (14. června 1964).

²⁰ Srovnej: KALENSKÁ, M.: *Pracovní právo v nové soustavě řízení*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 14-15.

vychází, vyplývají z podstaty socialistického řízení, které umožňuje opírat soustavu pracovněprávních vztahů o uvědomělý poměr občanů k práci, o jejich iniciativu v plnění daných úkolů a o vztahy soudružské spolupráce. Zatímco pracovněprávní předpisy kapitalistických států odrážejí dílčí výsledky bojů dělnické třídy a mají charakter především ochrannářský, vyjadřuje návrh našeho kodexu práce socialistický poměr občanů k budování socialistické společnosti a charakterizuje jejich tvůrčí účast na rozvoji, řízení a kontrole činnosti socialistických organizací. Návrh, který teď budeme projednávat, je v souladu s výsledkem dosažené úrovně hospodářského rozvoje a s uvědoměním pracujících a vyjadřuje objektivní realitu vztahů, jaké se mohou vytvořit jedině v podmínkách socialistické ekonomiky a socialistické společnosti.”²¹

Také ostatní poslanci se vyjadřovali v tom duchu, že mimořádný význam unifikovaného pracovního práva spočívá rovněž v tom, že zakotvuje záruky práv pracujících a je zároveň aktivním nástrojem rozvoje socialistických výrobních vztahů i výchovy širokých mas pracujících.

Potřebnost zákoníku práce výmluvně popsala poslankyně Anna Karlovská: „Soudružky a soudruzi poslanci, jak zde již bylo řečeno, navrhovaný zákoník práce sjednocuje poprvé v historii našeho práva všechny pracovněprávní předpisy. Ruší se jím přes 80 dosavadních zákonů, vyhlášek a nařízení a vytváří se nové socialistické pracovní právo jako jediný celek. Pro nás československé ženy má nesmírný význam, že v hlavě sedmé jsou přehledně a jednotně upraveny i pracovní podmínky žen a mladistvých. Z pověření předsednictva Výboru československých žen chci zaujmout stanovisko především k této hlavě, - která vzhledem k vysokému procentu zaměstnanosti žen v naší republice - patří bezesporu mezi nejdůležitější v navrhovaném kodexu.“²²

Poslanec, profesor Viktor Knapp: „...zpravodaj s. posl. Mátl charakterizoval zákoník práce ve své zprávě jako jeden z nejdůležitějších zákonů, který byl projednáván a přijat NS po ústavě z roku 1960. Myslím, že by ani nebylo chybou, ani nadsázkou, kdyby se řeklo, že je to nejdůležitější z těchto zákonů. Mám na mysli nejen to, že tento zákoník je čtvrtý a poslední z řady kodexů, které byly projednávány a přijaty Národním shromážděním od roku 1963, (tj. občanský zákoník, hospodářský zákoník a zákoník mezinárodního obchodu), ale mám na mysli to, co je asi ještě důležitější a co už bylo v diskusi také řečeno, totiž to, že je to první zákoník

²¹ Úterý 15. června 1965. 6. schůze Poslanecké sněmovny, Stenoprotokoly. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. Digitální repozitář [online]. [cit. 25. 5. 2018]. Dostupné na internetu: <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/006schuz/s006002.htm>.

²² Úterý 15. června 1965. 6. schůze Poslanecké sněmovny, Stenoprotokoly. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. Digitální repozitář [online]. [cit. 25. 5. 2018]. Dostupné na internetu: <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/006schuz/s006009.htm>.

práce, první kodifikace pracovního práva, ke které dospíváme v historii naší republiky. Je přirozené, že v buržoazním státě, v buržoazní republice, o pracovním kodexu, o kodifikaci pracovního práva nemohlo být ani řeči. Vyplývá to z toho, co řekl s. předseda NS ve svém úvodním projevu k projednávání tohoto bodu, i z toho, co řekl s. Zupka, a nechci zdržovat opakováním toho, co už bylo řečeno. I po socialistické revoluci, kdy postupně odpadly třídní překážky, které se stavěly v cestu kodifikaci pracovního práva, bylo ovšem třeba velmi dlouho a velmi odpovědně pracovat k tomu, abychom mohli ke kodifikaci přikročit. Bylo třeba postupně řešit mnoho problémů ekonomických i řadu problémů právních a i poslední fáze tohoto vývoje těch několik let příprav samotné osnovy zákoníku práce, kterou dnes projednáváme, byla naplněna obtížnou a odpovědnou prací. Myslím, že je spravedlivé vyslovit tu uznání pečlivé přípravě, kterou této osnově zabezpečila Ústřední rada odborů. Je především třeba ocenit velmi rozsáhlý průzkum uskutečněných pracovních vztahů a organizaci rozsáhlých diskusí, jejichž zobrazení vede k tomu, že se v osnově – v jejích paragrafech – projevují nejen teoretické úvahy právní, ale zároveň též i zobrazené zkušenosti masové. Myslím, že zaslouží i uznání velmi pečlivá juristická, odborná právníková příprava osnovy a k tomu bych chtěl já sám, jako pracovník právní vědy, zdůraznit přímo vzornou péči ÚRO o zabezpečení spolupráce vědeckých pracovišť na přípravě této rozsáhlé osnovy, ať to byla pracoviště ČSAV či pracoviště univerzitní. V této spolupráci byly, myslím, vyřešeny problémy, které se kladly a kterých nebylo málo. Většinou byly vyřešeny úspěšně a jednoznačně, i když nechci tvrdit, že bylo dosaženo toho, aby v každé jednotlivé otázce byla překonána různost názorů, která existuje. Myslím, že je to přirozené při tak složité práci a rozhodně to nijak nepůsobí na hodnotu zákoníku jako celku. Sám jsem v diskusích ústavně právního výboru upozorňoval na některé otázky, které se podle mého názoru jeví ve vztahu zákoníku práce a právní úpravy pracovních vztahů prokurátorů a zejména též ve vztahu zákoníku práce k jiným kodexům – občanskému i dalším. V těchto i v některých jiných otázkách jsem měl a mám odchylné stanovisko než to, které je vtěleno do osnovy zákoníku práce; pokud jde o vztah k občanskému zákoníku, týče se to zejména části první, hlavy druhé a části páté osnovy. Toto ovšem je otázka, která se netýká jen pracovního kodexu, ale vůbec tvorby práva u nás, a nemá to nikterak vliv na kladné posouzení hodnoty a úrovně zákoníku práce jako celku. Proto o tom dále hovořit nebudu, a to tím spíše, že v obecné rovině (ne už ve vztahu k zákoníku práce) bude možno o těchto otázkách dále diskutovat na základě nedávného usnesení vlády, která z podnětu usnesení stranického orgánu zabezpečuje ve spolupráci s NS přípravu rozpracování zásad směřujících k dalšímu zdokonalení našeho zákonodárství. Chtěl bych proto říci k zákoníku práce pár slov z jiného konce, a to k jeho legislativní koncepci. Bylo už řečeno v diskusi, že zákoník práce je důstojným

článkem ve vývoji našeho socialistického zákonodárství; chci se připojit k tomuto názoru a podepřít toto stanovisko. Jsem přesvědčen o tom, že tento zákoník je dílo veskrze progresivní a že bude jako aktivní síla působit na upevňování socialistické zákonnosti v našem státě a že bude působit i aktivně na rozvoj jak socialistické demokracie, tak i socialistické ekonomiky u nás...“²³

Návrh zákoníku byl Národním shromážděním jako celek, ve znění upraveném podle společné zprávy výborů Národního shromáždění a podle návrhu zpravodaje, jednomyslně přijat ke dni 16. června 1965; nikdo z přítomných poslanců nehlasoval proti a ani se nikdo hlasování nezdržel. Pokud však jde o dílčí, pozměňující návrhy – jako byl např. návrh poslankyně Olgy Priehodové, tyto schváleny nebyly. Kodex nabyl platnosti ke dni 30. června 1965, kdy jej podepsal prezident republiky, Antonín Novotný.

Právní úprava pracovněprávních vztahů, provedená zákoníkem práce č. 65/1965 Sb., který nabyl účinnosti ke dni 1. ledna 1966, představovala vyvrcholení procesu kodifikace a unifikace obecných pravidel, zásad a principů, institutů pracovního práva.²⁴ Současně došlo ke zrušení 83 zákonů přijatých v letech 1811 až 1965 a nepřeberného množství na ně navazujících vyhlášek, výnosů, směrnic a dalších pracovních předpisů nižší právní síly.²⁵

Zákoník práce se členil do šesti základních, dále strukturovaných částí, jež tvořilo: část první – všeobecná ustanovení, část druhá – pracovní poměr, část třetí – učební poměr, část čtvrtá – dohody o pracích konaných mimo pracovní poměr, část pátá – všeobecná ustanovení, část šestá – závěrečná ustanovení. Kodex byl uveden krátkým ideologickým textem a deseti základními zásadami socialistického pracovního práva.

Základní zásady tvořilo:

- článek I: Právo všech občanů na práci a současně povinnost aktivně se podílet na společenské práci s plným rozvinutím a využitím svých schopností a k uplatnění svých oprávněných zájmů.
- článek II: Společenské zřízení Československé socialistické republiky vylučuje vykořisťování člověka člověkem v jakékoli formě.
- článek III: Pracovněprávní vztahy mohly vzniknout jen se souhlasem občana a socialistické organizace; výkon práv a povinností vyplývajících z pracovněprávních vztahů nesměl odporovat pravidlům socialistického soužití.

²³ Středa 16. června 1965. 6. schůze Poslanecké sněmovny, Stenoprotokoly. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. Digitální repozitář [online]. [cit. 25. 5. 2018]. Dostupné na internetu: <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/006schuz/s006017.htm>.

²⁴ Nová pravidla blíže komentovala např. KALENSKÁ, M.: *Pracovní právo v nové soustavě řízení*. Praha : Nakladatelství politické literatury, 1965; *Zákoník práce a předpisy související*. Praha : Práce, 1965.

²⁵ WAGNEROVÁ, A.: *Žena za socialismu: Československo 1945-1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2017, s. 45; Srovnej: KALENSKÁ, M.: *Pracovní právo v nové soustavě řízení*. Praha : Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 18.

- článek IV: Právo na odměnu za vykonanou práci podle jejího množství, jakosti a společenského významu, na zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, na odpočinek a zotavení po práci. Socialistické organizace byly povinny vytvářet pracovní podmínky, které umožňovaly pracovníkům co nejlepší výkon práce podle jejich schopností a znalostí, rozvíjely tvůrčí iniciativy, zvyšovaly odbornou kvalifikaci a přispívaly ke stálosti a trvalosti pracovněprávních vztahů.
- článek V: Pracovníci měli právo i přední povinnost ke společnosti účastnit se na rozvoji, řízení a kontrole činnosti socialistické organizace, napomáhat rozvoji a upevňování vztahů soudružské spolupráce a vzájemné pomoci; za tím účelem byly socialistické organizace povinny vytvářet a zlepšovat podmínky, které by tuto účast pracovníkům umožňovaly.
- článek VI: Povinnost plnit řádně pracovní povinnosti vyplývající z pracovněprávních vztahů a upevňovat a prohlubovat socialistickou pracovní kázeň.
- článek VII: Právo žen na stejné postavení v práci jako muži. Ženám byly však zajištěny zvláštní pracovní podmínky, umožňující jim účast na práci nejen s ohledem na jejich fyziologické předpoklady, ale zejména také s ohledem na jejich společenskou funkci v mateřství, při výchově dětí a péče o ně.
- článek VIII: Právo mladistvých na přípravu pro povolání a na zajištění zvláštních pracovních podmínek, umožňujících úspěšný rozvoj jejich tělesných a duševních schopností.
- článek IX: Povinnost socialistických organizací činit opatření v zájmu ochrany zdraví pracovníků při práci a odpovídat za škody způsobené pracovníkům pracovním úrazem nebo nemocí z povolání.
- článek X: Účast Revolučního odborového hnutí v pracovních vztazích.

Ucelená kodifikace zákoníku práce odstranila přetrvávající diferenciaci právní úpravy zaměstnanců vykonávajících odlišnou práci a vytvořila jednotnou právní úpravu vztahů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Toto sjednocení bylo důsledkem hospodářského a společenského systému a stejným vztahem všech občanů k výrobním prostředkům, a tím i možností stejného postavení občanů v pracovním procesu. Zákoníkem práce byly vyčerpávajícím způsobem upraveny téměř všechny otázky pracovněprávních vztahů. Ustanovení zákoníku práce byla převážně kogentní povahy a zpravidla nepřipouštěla smluvní odchýlení na základě vůle subjektů.

Pro zákoník práce byla charakteristická jednotnost, komplexnost a kogentnost. Coby univerzální právní předpis upravoval pracovněprávní vztahy všech zaměstnanců, a to bez ohledu na jejich pracovní zařazení, a stal se proto základním pramenem pracovního práva Československé socialistické republiky. Již v preambuli zákoníku bylo mimo jiné uvedeno:

„Vítězství socialistického společenského řádu v naší zemi vytvořilo pevnou výchozí základnu pro úsilí pracujícího lidu upevňovat a dále rozvíjet pod vedením Komunistické strany Československa naši socialistickou společnost. ... Zákoník práce se stává základním pramenem pracovního práva Československé socialistické republiky. Vyjadřuje vůli pracujícího lidu upravit socialistické pracovní vztahy v souladu se zájmy společnosti, a tím i každého jednotlivce, upevňovat a postupně rozvíjet jejich přechod na vztahy komunistické. Stává se zároveň aktivním činitelem v rozvoji socialistických výrobních vztahů. Napomáhá k tomu, aby pracující poctivě a čestně pracovali pro společnost, důsledně dodržovali pracovní kázeň, plně využívali pracovní doby a výrobních prostředků a uvědoměle upevňovali hospodářskou základnu našeho státu – socialistické vlastnictví výrobních prostředků. Dodržování zákoníku práce všemi pracujícími, státními, hospodářskými a odborovými orgány i ostatními společenskými organizacemi je nástrojem upevňování socialistického právního řádu a přispívá k rozvíjení účasti pracujících na řízení a správě národního hospodářství.“

Kodex byl v praxi uveden skrze prováděcí předpisy, a to především prostřednictvím vládního nařízení č. 66/1965 Sb. a dle vyhlášky Ústřední rady odborů č. 82/1965 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákoníku práce.

Závěr

Zákoník práce představuje zásadní milník ve vývoje československého pracovního práva, neboť oproti předchozí, více než stopadesátileté tradici byl koncipován jako kodex samostatné povahy, striktně oddělený od práva občanského. Kodex byl založen na vztazích soudružské spolupráce a vzájemné pomoci pracovníků, na jejich iniciativním přístupu a uvědomělém poměru k práci. Nová soustava plánování a řízení národního hospodářství usilovala o to vzbudit v pracujících hmotnou zainteresovanost na výsledcích jejich práce.

Na druhé straně se zcela vytratil smluvní charakter pracovněprávních vztahů, protože úkol pracujících vlastní práci budovat socialismus a rozvíjet socialistickou společnost byl stavěn do popředí, a naopak zájmy jednotlivců byly upozaděny. Stejně jako v ostatních východoevropských zemích se tak i československé pracovní právo stalo právem společenským.

Tyto reflexe ovšem neubírají na významu a důležitosti zákoníku práce č. 65/1965 Sb. a záslužnosti lidí, kteří se na jeho přípravě podíleli. Úprava pracovněprávních vztahů v zákoníku práce měla na tehdejší dobu vysokou úroveň, měla jednotnou koncepci, zajišťovala zaměstnanci odpovídající pracovní podmínky a poskytovala mu dostatečnou ochranu. Od

vydání zákoníku práce v roce 1965 byly vydány jen některé dílčí novely, přičemž změny se týkaly především zlepšování pracovních podmínek (např. pracovní doby, doby odpočinku či prodloužené mateřské dovolené), koncepce zákoníku práce však zůstala nezměněna až do 1. ledna 2007, kdy došlo k jeho zrušení, neboť nabyl účinnosti nový zákoník práce č. 262/2006 Sb.; na Slovensku by zákoník práce z roku 1965 zrušen již zákonem č. 311/2001 Z. z.

Summary

Legislative procedures for the Adoption of Labour Cod no. 65/1965 Coll.

The contribution deals with undoubtedly the most important milestone in the development of Czechoslovak labour law, as it outlines the course of codification work on Labour Code No. 65/1965 Coll., a regulation that as a first one united a combination of more than hundred of legal regulations of different legal force and meaning, that address oneself to a labour law. It also briefly outlines the need to adopt a unified code through a short historical excursion into the fragmented existing legislation, which was indeed confusing and very complex to focus not only on the general public but also on those who are skilled in law. The necessity of adopting the Code was well understood by the law-makers, as evidenced by their flaming speeches at the National Assembly, as well as the unanimity in approving the draft Labour Code. The final part describes the structure and basic principles of the Labour Code, which materialized in the essence of Czechoslovak labour law, including all basic institutes and guarantees.

Seznam použité literatury

HROMADA, J.: *Československé pracovní právo*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, 533 s.

KALENSKÁ, M.: *Pracovní právo v nové soustavě řízení*. Praha : Nakladatelství politické literatury, 1965, 86 s.

KALENSKÁ, M.: *Socialistická pracovní kázeň*. Praha : Československá akademie věd, 1965, 170 s.

KOVÁŘÍK, J.: *Úloha pracovního práva při realizaci hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR*. Praha : Ústav státní správy, 1978, 181 s.

KUKLÍK, J.: *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha : Linde, 2009, 727 s.

STÁTNÍK, D.: *Sankční pracovní právo v padesátých letech. Vládní nařízení o opatřeních proti fluktuaci a absenci č. 52/1953 Sb. Svazek 17*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, 176 s.

TEJKAL, J.: *Zákoník práce v otázkách a odpovědích*. Praha : Práce, 1968, 305 s.

Zákoník práce a předpisy související. Praha : Práce, 1965, 557 s.

Zoznam autorov

1. Mgr. Katarína Bavlšíková, Univerzita Komenského v Bratislave, právnická fakulta, katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
2. Mgr. Jan Beránek, Univerzita Karlova v Prahe, právnická fakulta, katedra právnych dejín
3. prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA, Univerzita Komenského v Bratislave, právnická fakulta, katedra teórie práva a sociálnych vied
4. JUDr. Martin Gregor, Univerzita Komenského v Bratislave, právnická fakulta, katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva
5. JUDr. Zuzana Illýová, PhD., Univerzita Komenského v Bratislave, právnická fakulta, katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
6. JUDr. Ingrid Lanczová, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, právnická fakulta, katedra dejín práva
7. JUDr. Alexandra Letková, PhD., Univerzita Komenského v Bratislave, právnická fakulta, katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
8. Dominik Macek, Univerzita Karlova v Prahe, právnická fakulta, katedra právnych dejín
9. JUDr. Viktória Marková, Univerzita Komenského v Bratislave, právnická fakulta, katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
10. Mgr. Lenka Martincová, Univerzita Komenského v Bratislave, právnická fakulta, katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
11. Mgr. Monika Martišková, Trnavská univerzita v Trnave, právnická fakulta, katedra dejín práva
12. Mgr. Monika Mezulianíková, Masarykova univerzita v Brne, právnická fakulta, katedra dejín štátu a práva
13. Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M. Univerzita Komenského v Bratislave, právnická fakulta, katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
14. Mgr. Marek Novák, Univerzita Karlova v Prahe, právnická fakulta, katedra právnych dejín
15. Mgr. Martin Pelikán, Masarykova univerzita v Brne, právnická fakulta, katedra právnych dejín
16. Mgr. Milan Šimandl, Dis., Univerzita Karlova v Prahe, právnická fakulta, katedre dejín štátu a práva
17. Mgr. Veronika Steinová, Masarykova univerzita v Brne, právnická fakulta, katedra dejín štátu a práva

18. Daniel Takács, Univerzita Komenského v Bratislave, študent magisterského stupňa štúdia na Právnickej fakulte UK v Bratislave

19. prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc., Masarykova univerzita v Brne, právnická fakulta, katedra dejín štátu a práva